

GUSTAV BANG

**EUROOPAN
SIVISTYSHISTORIA**

Jälkimmäinen osa

**WERNER SODERSTROM
OSAKEYHTIO**

EUROOPAN
SIVISTYSHISTORIA

II

EUROOPAN SIVISTYSHISTORIA

LYHYIN PIIRTEIN ESITTÄNYT

T:ri GUSTAV BANG

SUOMENTANUT

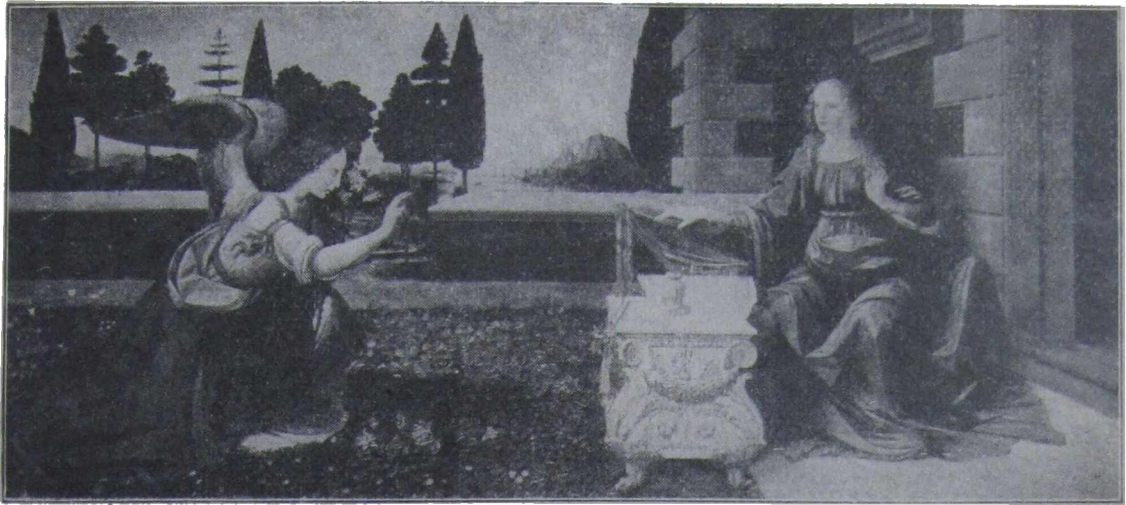
O. A. FORSSTRÖM—HAINARI

TOINEN OSA

TOINEN, TÄYDENNETTY PAINOS

PORVOO
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA PORVOOSSA 1927

Maarian ilmestys.

Leonardo da Vincin († 1519) maalaus. Firenzen Uffizi-museossa.

52.

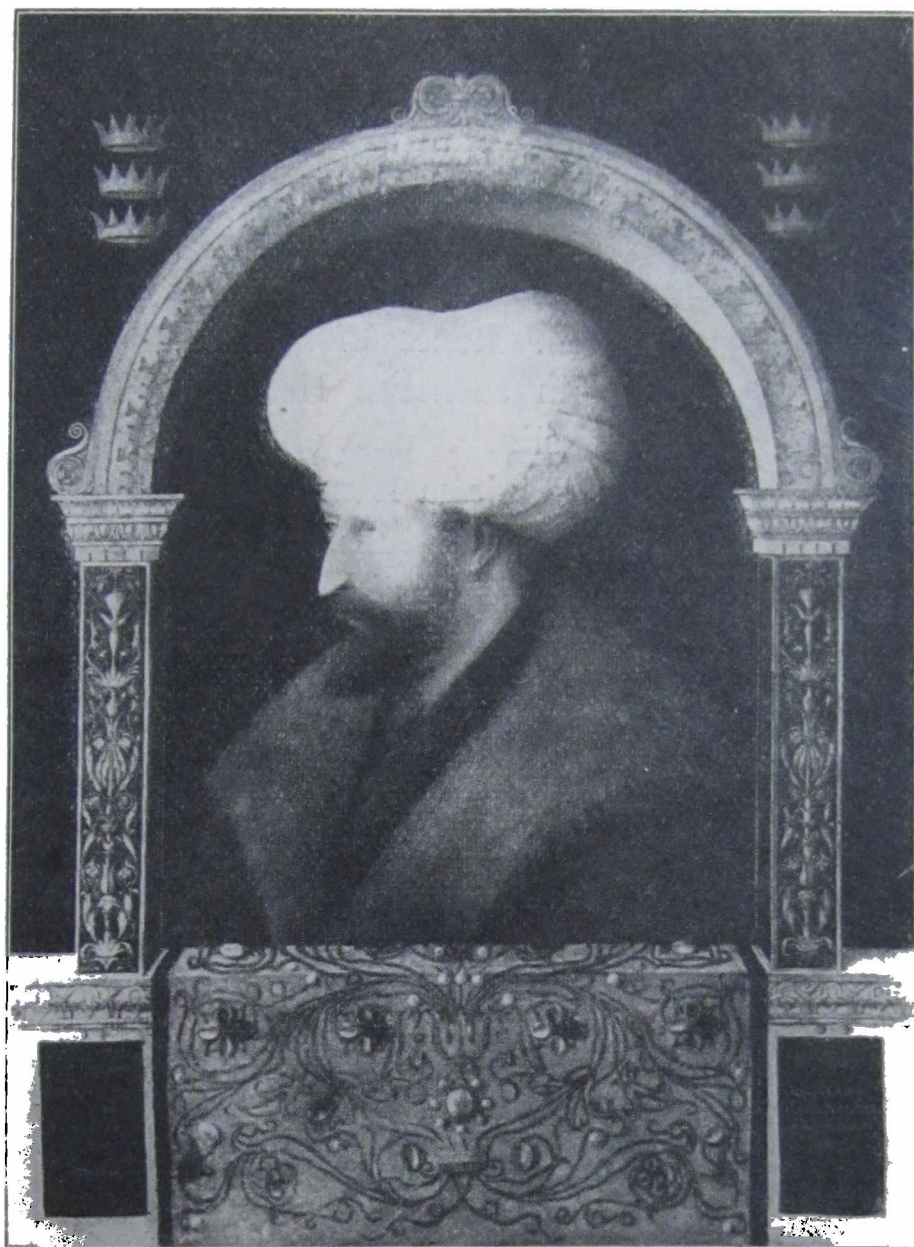
Muinaisajan hengen uudestisyntyminen

Keskiaika ei koskaan kyennyt täydellisesti tukahduttamaan muinaisajan henkeä Italian tummaverisissä asukkaissa. Rooman muinainen valta ja kulttuuri olivat muualla Euroopassa luostarikammioiden ulkopuolella tuntemattomia käsitteitä; mutta Italiassa oli säilynyt himmeitä muistoja siitä ajasta, jolloin Rooma oli maailman valtiaana. Täällä ihmiset näkivät elävin silmin, vaikkapa raunioina, niitä jättiläisrakennuksia, joita roomalaiset olivat pystyttäneet. Vanhat Rooman jumalat eivät olleet unohtuneet, ne olivat kansan käsityksessä vain muuttuneet pahoiksi hengiksi. Muinaisroomalaisen runoilijan Vergiliuksen suuri runo Aeneas nimisen kuninkaanpojan retkistä Troian hävityksen jälkeen oli vielä kansalle tuttu; mutta sitä ei luettu niin paljon kauneutensa vuoksi kuin siksi, että sen avulla luultiin voitavan päästä selville tulevaisuuden arvoituksista. Keisariajan lakia tutkittiin keskiajalla Italian

yliopistoissa, ja paikka paikoin se oli siellä vielä käytännössäkin. Italialaiset tiesivät, että heidän kielensä polveutui vanhasta latinankielestä, ja ylpeinä he sanoivat muinaisajan roomalaisia esi-isikseen.

Siksi ei keskiaika koskaan päässyt täydellisesti juurtumaan Italiassa; maaperä ei siellä ollut suotuisa keskiajan kulttuurille. Läänityslaitos ja ritarisuus koteutuivat ainoastaan Etelä-Italiassa, vieraan kansan, Ranskan normandilaisten, maahan tuomana; pohjoisempana ei siitä paljoa tiedetty. Skolastiikan syvämietteiset opit eivät miellyttäneet tervejärkistä latinalaista kansanhenkeä. Keskiajan sankarirunous ei herättänyt oikeata vastakaikua italialaisten rinoissa, ja goottilainen rakennustyyli — tuo keskiajan hengen suurin ja kaunein luoma — muuttui Italiassa niin perinpohjin, että sitä tuskin tuntee samaksi tyyliksi, mikä oli vallalla Alppien pohjoispuolella. Kautta koko keskiajan kuulemme Italiassa kerrottavan ilmeisistä jumalankieltäjistä tai ihmisistä, jotka rukouksillaan mieluummin kääntyivät Jupiterin ja Minervan kuin Kristuksen ja Neitsyt Maarian puoleen. Siellä tapaamme ruhtinaita, jotka järjestivät valtionsa tavalla, joka lähenee uuden ajan yksinvaltiutta, samalla kuin se muistuttaa muinaisen keisarivallan despotismia. Kaupunkien itsehallinto vapaine laitoksineen oli siellä säilynyt roomalaisvallan ajoilta asti, vaikka se pitkät ajat ilmenikin vain jonkinlaisena heikkona muinaisajan jätteenä. Siellä oli ihmisiä, tosin epäkäytännöllisiä haaveilijoita, mutta kaikessa tapauksessa oikeita Italian poikia, jotka koettivat herättää henkiin Rooman vanhan tasavallan. Maailmaa hallitsevan keisarivallan aate ei mistään saanut niin innokkaita kannattajia kuin muutamista Italian parhaimpia miehiä.

Italian kansallishenki oli siis kautta koko keskiajan ikään kuin vastalause keskiajan henkeä vastaan, itsetietoinen tai vaistomainen väite muinaisen klassillisen hengen etevämyyden puolesta. Tosin oli tieto klassillisesta muinaisuudesta sangen hämärä ja vähäinen, mutta juuri sentähden saattoi

Muhammed-II, Konstantinopolin valloittaja.
Gentile Bellinin († 1507) maalaus. Venetsiassa.

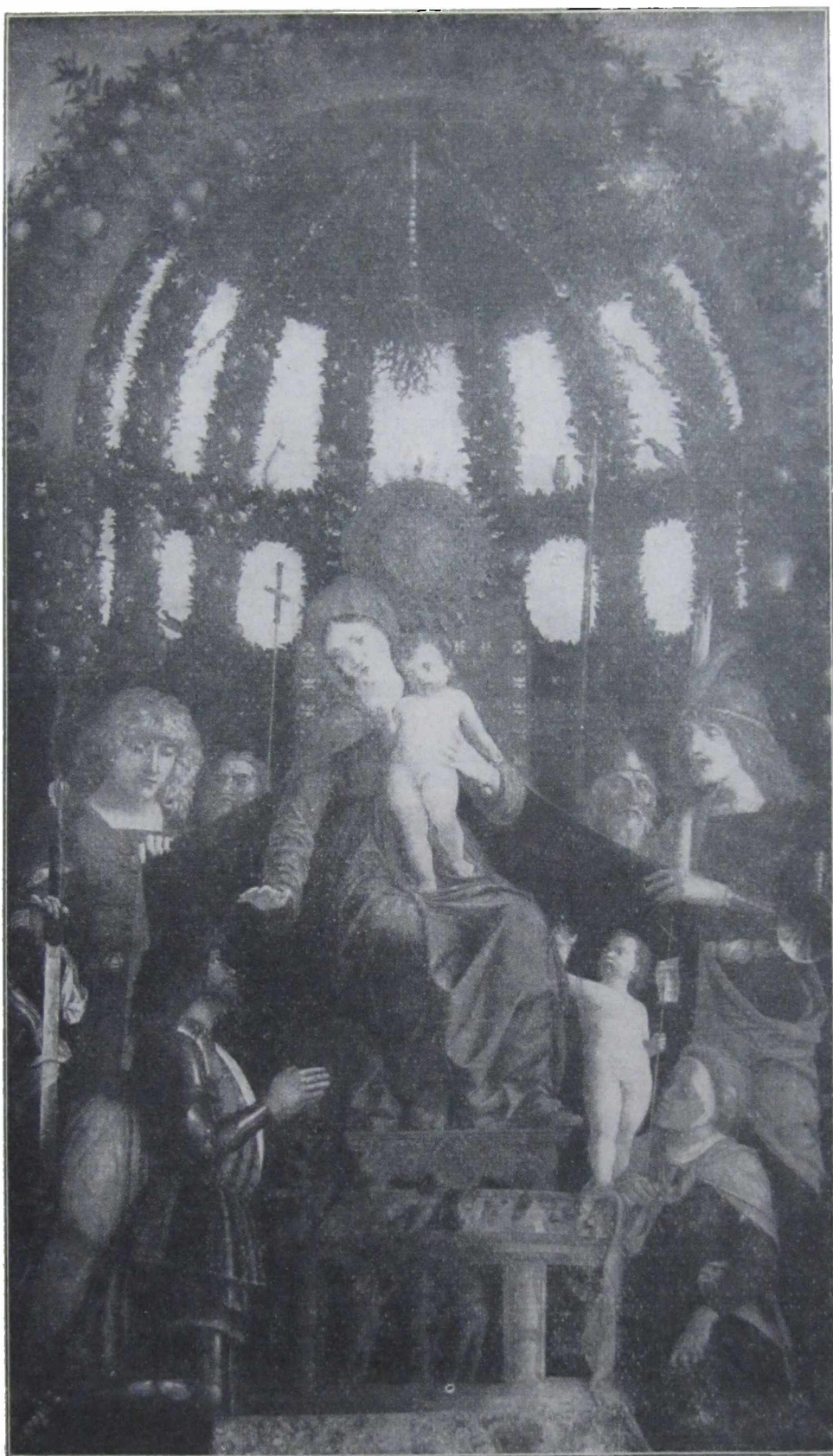
mielikuvitus tuota ammuin elettyä kehityskautta kaunistella, suurentaa kaikkia sen suhteita ja värittää niitä sitä voimakkaammin.

Kun renessanssi 14. vuosisadalla alkoi koittaa ja ihmishenki ryhtyi katkaisemaan keskiaikaiset kapalonsa, kääntyivät mielet täysin itsetietoisesti klassillisen kirjallisuuden ja muinaisajan historian puoleen, hyvin tietäen, että siinä oli se

nuoruuden lähde, joka saattoi niitä virkistää ja pelastaa ne keskiajan barbaarisuudesta. Ensin joutuivat latinalaiset kirjailijat perinpohjaisen ja tarkan tutkimuksen kohteiksi. Koe-tettiin syventyä heidän henkeensä, ja heidän nimensä mainit-tiin erittäin kunnioittavasti. Mutta latinalaiset kirjailijat viittasivat aina kreikkalaisen kirjallisuuden mestariteoksiin, sanoen niitä esikuvikseen. Renessanssin miehissä heräsi silloin palava halu omin silmin tutustua Homeroksen runoihin ja Platonin filosofisiin teoksiin. Alussa oli tämä varsin vaikeata, sillä kreikan kieli oli keskiajalla Länsi-Euroopassa miltei tun-tematon. Luostarien munkit tunsivat tästä kielestä vain muutamia katkonaisia sananparsia; siinä kaikki. Uusi testa-mentti ja Aristoteleen teokset, nuo tärkeät työaseet, joiden avulla skolastikot olivat kyhänneet kokoon oppirakennuk-sensa, olivat vain käännöksinä käytettävissä. Sentähden raukesivat ensimmäisten renessanssimiesten innokkaat yri-tykset oppia kreikkaa melkein tyhjiin.

Mutta sittemmin sattui tapahtumia, jotka edistivät hei-dän harrastustaan. Neljännentoista vuosisadan keskivaiheilla saivat turkkilaiset jalansijaa Balkanin niemimaalla, hävittivät laajalti maata, valloittivat alueen toisensa jälkeen ja uhkasi-vat hävittää Kreikkalaisen keisarikunnan. Italiaan tulvaili silloin joukoittain kreikkalaisia oppineita, jotka pakenivat raakojen aasialaisten tieltä, ja renessanssin miehet ottivat heidät vastaan riemumielin ja kunnianosoituksin. Tosin oppi-neiden tulokkaiden kieli erosi suuresti muinaisen Hellaan kie-lestä, mutta he osasivat kuitenkin lukea helleniläisten kirjaili-jain teoksia, ja he toivat mukanaan kirjallisuusaarteita, jotka nyt vasta tulivat Länsimaissa tunnetuiksi. Kaikkialla perus-tettiin kaupunkeihin kreikan kielen opettajantoimia, ja pro-fessorit saivat suuren ja tarkkaavaisen kuulijakunnan.

Mutta roomalaisesta ja kreikkalaisesta kirjallisuudesta oli säilynyt ainoastaan katkelmia: muutamia rivejä jostakin luvusta, muutamia lukuja jostakin osasta, eräitä osia jostakin suuresta teoksesta ja jokunen teos jonkun kirjailijan runsaasta

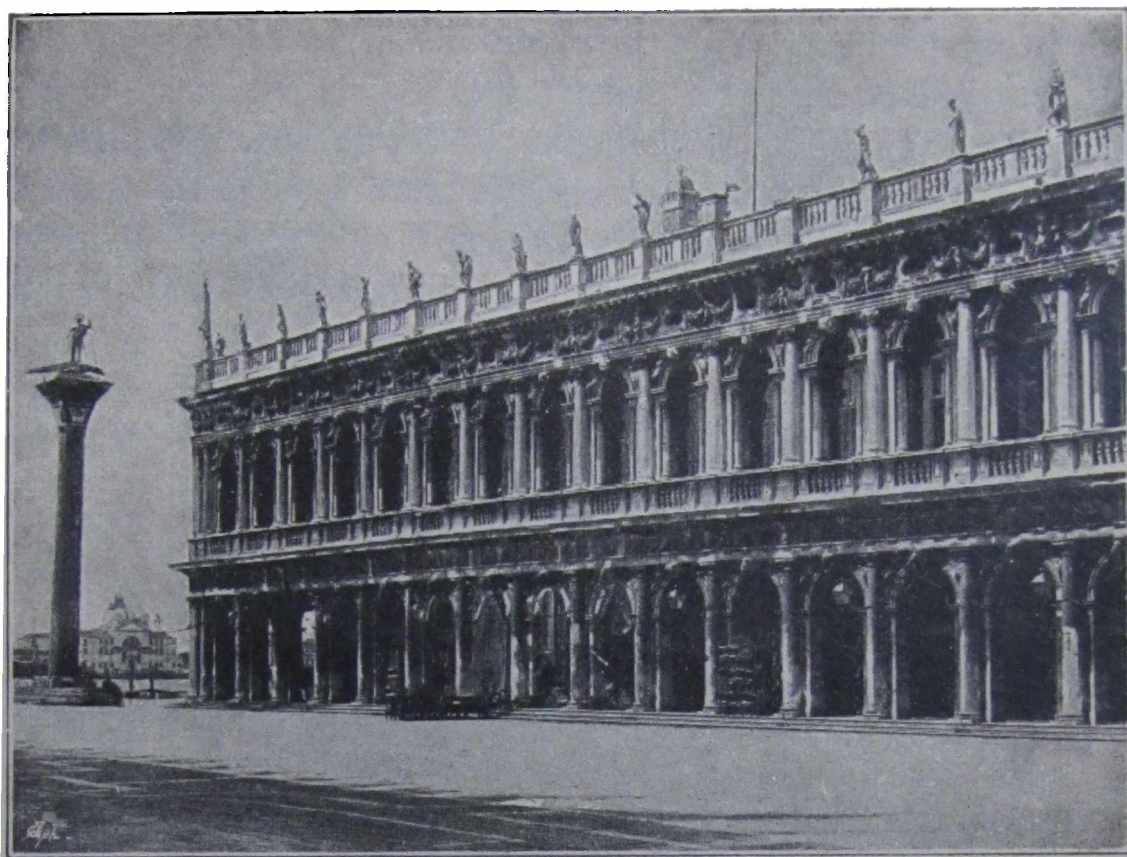

Madonna.

Taulu, jonka Andrea Mantegna († 1506) v. 1496 maalasi Gonzagan herttuan taistelun johdosta Ranskan kuningasta Kaarle VIII:ttä vastaan. Pariisiin Louvressa.

tuotannosta. Keskellä tekstiä oli aukkoja, ja jos teksti oli säilynyt eheänä, oli se useinkin täynnä törkeitä virheitä ja väärinkäsityksiä, vajatietoisten jäljentäjien kynästä lähteneitä. Silloin heräsi tiedemiehissä tietenkin halu koota kaikki ne kirja-aarteet, jotka vielä olivat tallella hajallaan luostarien kirjastoissa, jotta klassillinen kirjallisuus voitaisiin omistaa niin täydellisenä ja niin huolellisesti kopioituna kuin suinkin. Alkoi oikea käsikirjoitusten ajojahti kaikkialla Euroopassa. Ensin etsittiin jokainen komero Italiassa ja osittain Kreikassakin, sitten tuli Ranskan, Saksan ja Englannin vuoro. Tanskassa, vieläpä Vähässä Aasiassakin kyseltiin noita vanhoja käsikirjoituksia. Kun joku näistä kokoojista etäältä näki vanhan luostarin, sykähti hänen sydämensä hänen ajattellessaan, mitä aarteita siellä kenties oli tallella. Usein hän pettyi, mutta toisinaan hän saattoi päivänvaloon teoksen, jonka luultiin hävinneen tai jonka olemassaolo oli kokonaan unohtunut. Jo olikin aika toimittaa tätä kaivamistyötä, sillä tietämättömät munkit eivät lainkaan käsittäneet noiden vanhojen käsikirjoitusten arvoa, vaan jättivät ne rottien hävitettäväksi, koin ja kosteuden turmeltaviksi. Kun kaksi italia-laista oppinutta tuli Sveitsissä olevaan S:t Gallenin luostariin, joka varhaisemmalla keskiajalla oli Euroopan kulttuurin majakkana, löysivät he pimeästä tornista tavattoman runsasvarastoisen, mutta puoleksi hävinneen kirjaston. Tornia he kuvaavat »niin hirmuiseksi, ettei siihen tahtoisi edes kuolemaantuomittua ihmistä sulkea». Toinen noista oppineista kertoo: »Me itkimme ja vaikeroimme nähdessämme, kuinka latinan kieli kadotti kauneimmat koristuksensa. Totta tosiaankin, jos tämä kirjasto voisi puhua, huutaisi se meille: Te miehet, jos teissä on rahtuakaan rakkautta latinan kieleen, älkää salliko minun näin hoidon puutteessa joutua peräti häviöön, vaan vapauttakaa minut tästä vankilasta!»

Tällä tavalla koottiin vähitellen 14. vuosisadan lopulla ja 15. vuosisadan alussa Italiassa melkein kaikki se, mikä nykyjään on tallella muinaisajan kirjallisuudesta. Teoksista

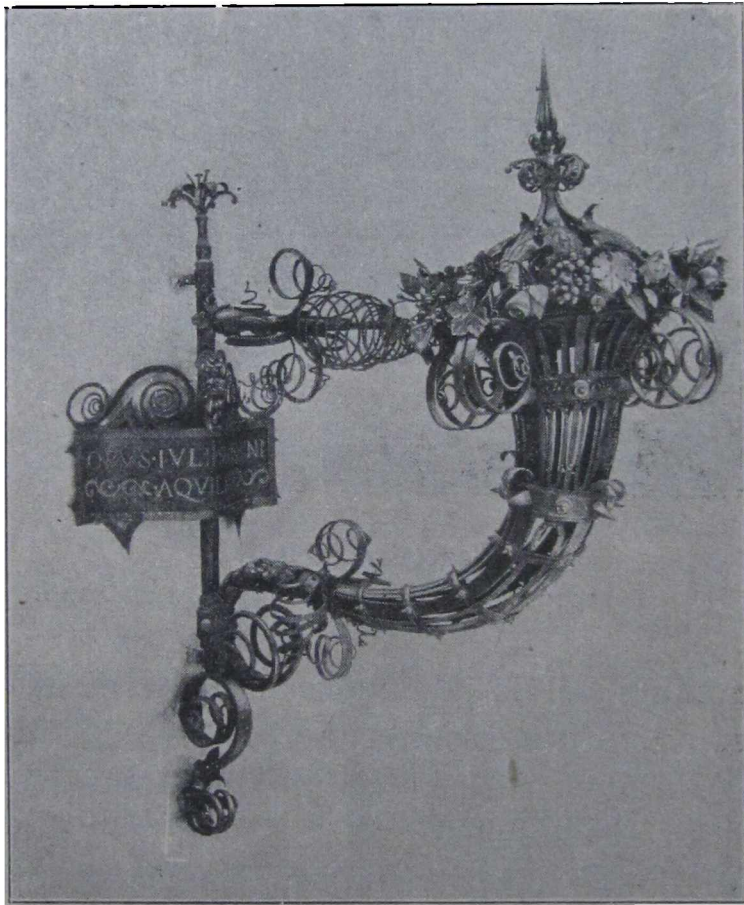
Venetsian kirjasto.

Jacopo Sansovinon († 1570) rakentama.

otettiin kauniita, selviä jäljennöksiä. Saman teoksen eri käsi-
kirjoituksia verrattiin toisiinsa ja virheet seulottiin pois. Kir-
jat talletettiin hyvin järjestettyihin kirjastoihin ja monistettiin
sittemmin kirjapainollisesti.

Samalla kuin vanhan kirjallisuuden aarteita näin etsittiin
ja koottiin, samalla etsittiin muitakin muinaisajan jäännöksiä.
Rauniot tutkittiin, mitattiin, kuvattiin ja selitettiin. Vanhoja
rahoja kerättiin, kivissä ja rakennuksissa olevat kirjoitukset
kopioitiin. Taiteen tuotteet saatettiin ihmisten ilmoille, ja ne
herättivät Italian herkkätuntoisessa kansassa yhä kasvavaa
innostusta. Kun »Laokoon-ryhmä», tuo myöhemmän helleeniläisen taiteen mestariteos, löytyi erään muinaisroomalaisen
kylpylaitoksen raunioista, soitettiin kokonainen tunti kaikkia
Rooman kaupungin kirkonkelloja, ja kukkaseppelein koris-
tettuna kuljetettiin taideteos katuja pitkin.

Muinaisuuteen kohdistuva tutkimisharrastus saattoi renessanssin miehet useinkin harhateille. Moni viehättyi arvos-
telematta jumaloimaan kaikkea, jolla vain oli muinaisuuden
leima, olipa se hyvää tai huonoa, kunhan se vain oli vanhaa.
Moni rupesi pilkallisesti halveksimaan kaikkea, minkä keski-
aika oli tuottanut, sanoen sitä raa'aksi ja barbaariseksi, anta-

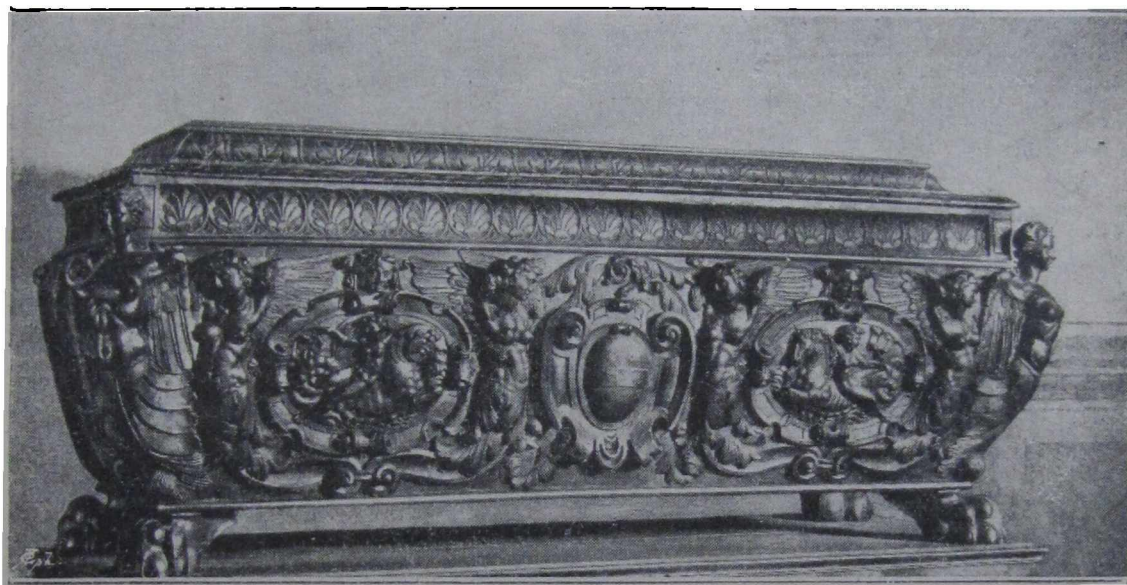
Soihdunvarsi.

1500-luvulta. Firenzen Museo Nazionalessa.

matta arvoa sen hyville ja kauneille puolille. Monen kirjailijan
toiminta muuttui keikailevaksi, hengettömäksi sanatulvaksi,
tyhjäksi ja hedelmättömäksi jäljittelymiseksi. Moni rupesi
halveksimaan italian kieltä ja kirjallisuutta, ylistääkseen sen
kustannuksella kuollutta latinan kieltä. Humanismi kadotti
siten sijansa kansan sydämessä ja samalla elinvoimansa.
Petrarca ja Boccaccio, nuo renessanssin molemmat etevimmät

runoilijat, halveksivat vanhoilla päivillään nuoruutensa suuria italiankielisiä teoksia ja ylpeilivät latinankielisistä sepustuksistaan. Viimeksimainitut ovat kuitenkin aikoja sitten ja syystä unohtuneet, jota vastoin Petrarcan sonetteja ja Boccaccion kertomuksia luetaan vielä innokkaasti kaikkialla Euroopassa.

Renessanssin suurin puoli ja tärkein tunnusmerkki oli se, että se herätti klassillisen muinaishengen uuteen eloon ja siten juurrutti tosi-inhimillisyyden eli »humanisuuden» tuntoa ja harrastusta. Hengellinen sääty oli keskiajalla oppinut latinaa ja lukenut latinalaisia kirjailijoita voidakseen ymmärtää suur-

Veistokuvien koristettu ärkku.

1500-luvulta. Firenzen Museo Nazionalessa.

ten kirkkoisien teoksia, voidakseen laulaa latinankielisiä virsiä ja esittää latinankielisiä messuja, voidakseen kirjoittaa tieteelliset mietelmänsä sellaiseen muotoon, että säätyveljet koko Euroopassa saattoivat niitä ymmärtää. Ja muinaisajan kirjallisuudesta ja historiasta oli tunnettu vain hajanaisia katkelmia, joista yhdistävä, elähdyttävä henki oli poissa. Mutta nyt herätettiin muinaisajan henki uuteen eloon. Se tunkeutui kaikkiin oloihin, tieteeseen, taiteeseen ja ihmisten koko ajatustapaan; se elähdytti ja innostutti ihmisiä, synnytti heissä uusia ajatuksia ja johti heitä uusia tarkoitusperiä kohden.

Michel Angelo.

(72 vuoden ikäisenä). Bonasonen kaiverrus.

53.

Renessanssin kuvaamataide

Paras sivistyksen tuote, minkä heräävä ihmishenki Italiassa synnytti, oli ihana kuvaamataide. Kauneudenkaipuu oli syvälle juurtunut Italian kansaan, ympäröivä luonto oli sen mielessä herättänyt rakkautta muodon puhtauteen ja värien hehkuun, ja elämä oli Italian kaupungeissa voimakkaampaa, tuntehikkaampaa ja sisältörikkaampaa kuin missään muualla Euroopassa. Sen ajan taiteilijain kuvat uhkuvat muodon kauneutta, säteilevät värien rikkautta, ja jokainen siveltimenpiirre värähtelee niissä elämän nuorteutta ja runsautta.

Jesaija.

Michel Angelon († 1564) kattomaalaus Vatikaanin Sikstiiniläis-
kappelissa.

Renessanssin muhkean taiteen ensimmäiset oireet ilmenevät Italian historiassa jo varhain. Siihen aikaan, jolloin taiteilijat muualla Euroopassa vielä haparoiden ja lapsen tavalla käyttivät talttaa ja sivellintä, jolloin he kyhäsivät noita kummallisia kuvia, joita kyllä hauskuudeksemme katselemme, mutta jotka eivät tyydytä kauneusaistiamme, siihen aikaan Italian mestarit muovailivat jo tarkkanäköisesti ja varmasti taideteoksiaan, osasivat luoda kuviinsa sekä elävää henkeä että luontevuutta.

Näin oli laita jo 13. vuosisadalla; mutta 14. ja vielä enemmän 15. vuosisadalla kehittyi heidän kykynsä, ja heidän taitonsa varttui yhä täydellisemmäksi. Renessanssin luonteenomaisin ja kuvaavin puoli on juuri se seikka, että ihminen huomaa olevansa luomakunnan herra, että hän iloitsee lahjoistaan ja taipumuksistaan, että hän kiinnittää kaikki ajatuksensa oman olemuksensa inhimilliseen puoleen. Renessanssin taiteilijat kohdistivatkin kaiken huomionsa ihmisruumiiseen, jota keskiaika oli kyennyt sängen vaillinaisesti kuvaamaan. Tiedemiehen perinpohjaisuutta osoittaen he tutkivat sen muotoa ja väriä, he tarkkasivat millä tavalla eri sielun- ja ruumiintilat ilmenevät ihmisen kasvoissa ja jäsenissä, millä tavalla vilu ja lämmin, terveys ja sairaus, viha ja rakkaus, ilo ja suru, innostus ja vastenmielisyyys niihin vaikuttavat. Ja sen, minkä he näkivät, he koettivat ilmaista kuvissaan. Havaintonsa he muovailivat kiveen tai maalailivat palttinalle. He pyrkivät rehelliseen realismiin, he tavoittelivat tervettä, teeskentelemätöntä totuutta ja saavuttivatkin siinä kohden erittäin huomattavia tuloksia.

___ Noin v:n 1500 vaiheilla alkoi kuvaamataidekin saada vaikutusta siitä klassillisesta hengestä, joka jo aikoja sitten oli painanut leimansa muihin kulttuurielämän ilmauksiin. Italian taiteilijat olivat kyllä koettaneet kuvata elämää tarkasti ja luonnonmukaisesti, mutta kreikkalaisen ja roomalaisen taiteen säilyneistä tuotteista he saivat uutta elvykettä; niistä he oppivat tavoittelemaan sitä puhdasta, ihanteellista

Galatean riemukulku.

Rafaelin († 1520) freskomaalaus Rooman Villa Farnesinassa.

Chigi nimisen pankkiirin ja mesenaatin tilaama.

kauneutta, jota eivät mitkään ruumiinviat rumenna. Ne eivät tosin olleet muinaisajan hengen parhaimpia tuotteita, nuo taideteokset, joita renessanssi käytti esikuvinaan, mutta niissä ilmeni kuitenkin sellaista kauneudenkaipuuta ja -rakkautta,

»Mietiskelijä».

Michel Angelon veistämästä Lorenzo Medici nuoremman hautapatsaasta.
San Lorenzón kirkossa Firenzessä.

jota keskiaika ei tuntenut, ei ainakaan osannut tuoda ilmi. Renessanssin avomielisiin ja terveluontoisiin miehiin nämä muinaisen taiteen esikuvat tekivät syvän vaikutuksen, ja he pyrkivät ahkerasti pääsemään noiden vanhojen mestarien tasalle. Mutta heidän työnsä ei ollut pelkkää jäljittelemistä, se

Aatamin luominen.

Michel Angelon Vatikaanin Sikstiinilaiskappelin kattofreskoista. Maalatut vv. 1508—1512.

Bacchus ja Ariadne.

Tizianin († 1576) maalaus Lontoon National Galleryssa.

muuttui kauniiksi ja itsenäiseksi taiteeksi, jolla on ollut syvälle käypä vaikutus kaikkien myöhempien aikojen taiteeseen.

Se loi plastillisen taiteen mestariteoksia: marmoriin veistettyjä tai metalliin valettuja kuvapatsaita ja korkokuvia, mainehikkaiden miesten hautapatsaita, kirkkojen ja luostarien pronssiovia raamatullisine kuvineen ja hienoja kultasepänesineitä. Siitä sukeutui siveltimen taide: kirkkojen, luostarien, raatihuoneiden tai ruhtinaiden palatsien seiniin kostealle kalkkipohjalle maalattuja kuvia («al fresco»), palttinalle

Kristus ja veroraha.

Tizianin maalaus Dresdenin galleriassa.

tai puulle kuvattuja tauluja, raamatullisia kuvia ja kohtauksia Kreikan ja Rooman jumalaistarustosta, muotokuvia, alttaritauluja, historiallisia ja vertauskuvia. Muutamia aiheita käytetään yhä uudelleen — semmoinen oli pyhä Neitsyt, Kristus-lapsi sylissään — mutta taiteilijat esittävät kuvissaan

Lavinia, Tizianin tytär.
Tizianin maalaus Berliinin museossa.

Venus, Mercurius ja Cupido.

Correggion († 1534) maalaus Lontoon National Galleryssa.

aina uusia ja vaihtelevia ilmeitä. Milloin he kuvaavat lempeätä äidinrakkautta, joka loistaa madonnan kosteista silmistä, milloin hehkuvaa innostusta, joka säihkyy hänen katseestaan.

Ammottava kuilu erottaa renessanssin rohkeat, lämminveriset taiteilijat keskiajan rehellisistä maalareista, jotka

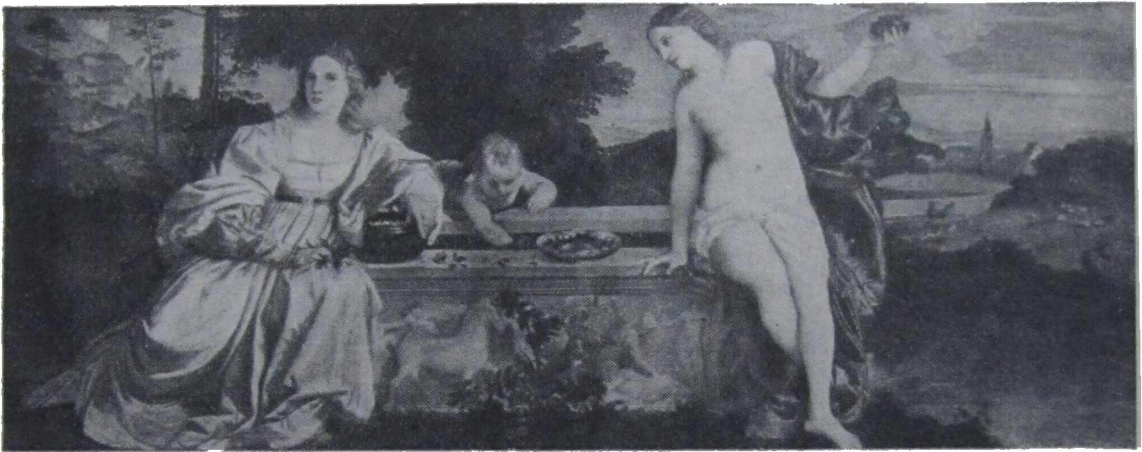
Zeus ryöstää häräksi muuttuneena kuninkaantytären Euroopan.

Paolo Veronesen († 1588) taulu. Venetsian doge-palatsissa.

parhaan ymmärryksensä ja taitonsa mukaan koettivat lapsellisilla kuvillaan herättää hartautta ja uskonnollisia ajatuksia. Renessanssin miehet eivät tavallisesti olleet hartaita uskonnollisia luonteita. He maalailivat kyllä pyhimystenkuvia, mutta heistä oli yhtä hauska maalata Venus jumalatarta, joka alastomana nousee kylvystä. Uskonto oli heidän mielessään vain tunnelma, jonka avulla he loivat kauneutta kuviinsa; se ei ollut heidän sielunsa ytimenä. He rakastivat ennen

kaikkea elämää, sen ihanuutta ja komeutta, iloa ja juhlia, laulun ja soiton säveleitä ja naisia. Ne värit, joita he kiinnittivät palttinaan tai kalkkiin, ikäänkuin leikkivät juhlahohteessa; ne esittävät taivasta ja merta heleän sinisinä, maata ja metsää kirkkaan vihreissä vivahduksissa, kukkia niiden lukemattomissa voimakkaissa, häikäisevissä väreissä, kiiltäviä teräshaarniskoja tai alastomia naisia, joiden sametinsileän ihon alla lämmin veri sykkii, silkkipaitoja ja samettimekkoja, kullankirjavia, sopulin- ja näädännahalla reunustettuja pukuja.

Noiden suurten mestarien nimiä voidaan luetella tukuitain, mutta mitä sellainen nimi merkitsee, vaikka samalla an-

Maallinen ja taivaallinen rakkaus.

Tizianin († 1576) maalaama allegoria Rooman Villa Borghesessä.

nettaisiin mitä seikkaperäisin selitys, mitä se merkitsee niiden taideteosten rinnalla, jotka nimen omistaja on luonut. Voidaan kirjoittaa kokonaisia kirjoja siitä, kuinka tämä maalari maalasi tai tuo kuvanveistäjä muovaili, ja kuitenkin nuo tutkimukset ovat tuiki arvottomia pienenkin hetkisen rinnalla, jonka saa silmäillä puheenaolevan mestarin taideteoksia.

Katselkaamme *Tizianin* kuvia, joissa värit tahtuvat hehkuvassa kisassa, tai *Rafaelin* tauluja, joissa tunnelma on hieno ja hempeän naisellinen, usein niin hempeä, että se muuttuu untuvankevyeksi ja epämiehekkääksi, taikka *Correggion*

maalauksia, jotka värähtelevät aistillista elämäniloa ja mielenhurmaa. Tai tarkastakaamme vain yhtä ainoata *Michel Angelon* taideteosta, tuon verrattoman mestarin, joka on suuri runoilijana, rakennustaiteilijana, kuvanveistäjänä, maalarina ja — ihmisenä. Ken voi katsella hänen kädestään lähtenyt taideteosta tuntematta hänen äärettömän voimansa tenhoa. Me kuulemme liekkien rätinää, myrskyn pauhua ja ukkosen etäistä jyrinää, kun hän päästää intohimonsa valloilleen.

Uljas ja ihana on renessanssin taide. Ihminen on herännyt keskiajan horrostilasta, ja kesäaamun raitis luonto kuvastuu hänen henkensä toiminnassa; lintujen laulu kaikuu hänen korviinsa ja päivänkoitteen kultaamat kastehelmet hohtavat hänen silmiinsä.

54.

Savonarola

Firenzessä, renessanssin polttopisteessä, taiteen ja tieteen loistavassa pääkaupungissa, tuossa elämänilon luvatussa maassa, tuossa kaupungissa, jossa laulun ja soiton sävelet kaikuivat, tuon kansan keskuudessa, joka aamusta iltaan keijui tanssin ja iloisten huvitusten pyörteessä, missä elämää katseltiin keveämmältä ja nautinnonhaluisemmalta kannalta kuin missään muualla Euroopassa — täällä nousi synkkä ja totinen mies puhumaan kansalle.

Hänen nimensä oli *Girolamo Savonarola*, ja säädyltään hän oli kerjäläismunkki, mustaveli.

Ja hän puhui vakavia totuudensanoja vallattomille firenzeläisille, puhui lihan kiduttamisesta ja ylpeästä elämästä, puhui synnistä ja sen palkasta, haureudesta ja kevytmielisyydestä, uhkapelistä ja juoppoudesta, kopeasta komeilemisestä, epäuskosta ja Jumalan valtakunnan halveksimisesta, puhui siitä, kuinka Herra vihassaan rankaisee jumalattomien syntisen elämän. Hänen sanansa kirvelivät kuin piiskaniskut, eikä hän ketään säästänyt. Ylhäisiä ja alhaisia, maallikoita

Savonarola.

Fra Bartolomeo († 1517) maalaus. Firenzen San Marcon luostarissa.

ja hengellisen säädyn jäseniä, Rooman paavista alkaen, kaikkia hän puheissaan kuritti. Ja hänen sanoissaan kuvastui horjumaton usko ja hehkuva innostus. »Katsokaa kirkon miehiä», sanoi hän, »katsokaa heidän kallisarvoisia pukujaan, heidän liehuvia lippujaan, heidän kultaisia ja hopeisia kynttilänjalkojaan, heidän ehtoolliskalkkejaan, heidän kultakirjaisiä alttarivaatteitaan, heidän jalokiviään ja hopearistejään! Kuulkaa heidän virsiään ja messujaan kirkkomusiikkeineen, suitsutuksineen! Viimeisen rovon he ovat kiskoneet köyhältä voidakseen ympäröidä itsensä kaikella tällä loistolla. He ovat kuin valkoisiksi sivellyt haudat. He ovat tuoneet perkeleen juhlia meidän keskuuteemme, he eivät usko Jumalaan, vaan pilkkaavat uskomme hartautta. Miksi nukut, Sinä, Jumala? Nouse ja vapauta kirkkosi kelvottomien pappien käsistä, perkeleistä, jotka pitävät sitä vallassaan!»

Kaikkialla, mihin Savonarola vain käänsi silmänsä, hän näki syntiä, yhä vain syntiä. Herra on kärsivällinen; mutta hänenkin kärsivällisyydellään on rajansa. Ja unennäöissä Savonarola luuli saaneensa ennustuksia niistä rangaistuksista, joilla Herra oli kurittava Italian jumalatonta kansaa, semminkin Firenzen kevytmielistä kaupunkia. Kuolema on kohtaava sekä Firenzen että Rooman ja Napolin ruhtinaita, vieraan maan kuningas on tuleva vihan vitsana rankaisemaan Italiaa. Silloin on oleva itku ja hammasten kiristys, veri on vuotava virtanaan, tulenliekki on kohoava taivasta kohden, kaupunkeja valloitetetaan väkiryynnäköllä, naisia raiskataan ja miehiä kaatuu tappotanterella, kun vanhurskas Herra osoittaa vihaansa.

San Marcon luostarin kirkossa, jossa Savonarola ensin oli tavallisena munkkina, sitten priorina eli esimunkkina, hän puhui kansalle ajan synneistä ja paheista ja kertoi voimakkain, innostunein sanoin Jumalan hänelle ilmoittamista ennustuksista. Ja päivä päivältä kasvoi hänen kuulijakuntansa; yhä suuremmaksi kävi niiden lukumäärä, jotka hehkuvalla uskonnolla seurasivat jokaista sanaa, mikä kumpuili hänen suus-

Madonna del Granduca.

Rafaelin († 1520) maalaus Firenzen Palazzo Pittissä.

taan. Ja katso, hänen ennustuksensa kävivät toteen. Vuonna 1492 kuoli Firenzessä Lorenzo il Magnifico omantunnon vai-voissa ja sielun tuskissa. Samana vuonna Rooman paavi muutti manalan majoille, pian sen jälkeen Napolin kuningas sortui elävien ilmoilta, ja v. 1494 Ranskan kuningas kulki Alppien poikki käydäkseen sotaa Italiaa vastaan.

Siitä lähtien Firenzen asukkaat, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, uskoivat, että Jumala itse oli lähettänyt Savonarolan osoittamaan ihmisille rauhan ja pelastuksen tietä, ja uskonnollinen innostus, joka viime vuosina yhä voimakkaampana oli kytentynyt Firenzen porvarien mielissä, leimahti nyt ilmituleen. Medicien suku, tuo hallitsijaperhe, joka edellisinä vuosikymmeninä oli kohottanut kaupungin mahtavuuteen ja kaikkeen siihen loistoon, jonka rikas taide ympärilleen luo, tämä hallitsijasuku, joka myös oli tehnyt kansan mielen maalliseksi ja turhamaiseksi, karkoitettiin kaupungista. Firenzestä tuli tasavalta, ja se mies, joka sai ratkaisevan vallan sen johdossa, oli San Marcon luostarin mustaveli. Hänen henkensä painoi leimansa ihmisiin ja kaikkiin olosuhteisiin. Jeesus Kristus julistettiin kaupungin itsevaltiaaksi kuninkaaksi. Virrenveisuu ja Raamatun lukeminen, kirkossakäynti ja almujen antaminen muuttuivat nyt Firenzen asukkaiden rakkaimmiksi toimiksi, noiden samojen ihmisten, jotka parisen vuotta aikaisemmin olivat herkutelleet tämän maailman ylellisyydessä. Kauppiaat jättivät takaisin vääryydellä ansaitsemansa rahat, ja siinä olivat suuret summat kysymyksessä. Kaksi kertaa Firenzen porvarit vapaaehtoisesti polttivat torilla tavattomia röykkiöitä kaikenlaista maallista tavaraa, jota he nyt pitivät paholaisen omana: naamiohuveissa käytettäviä pukuja ja arpanoppia, koristeita ja irtopalmikoita, tauluja ja maallisia kirjoja. Eräs venetsialainen kauppias tarjosi yhdestä ainoasta sellaisesta röykkiöstä summan, joka vastasi noin viittä miljoonaa nykyistä Suomen markkaa, mutta firenzeläiset piirrättivät hänen kuvansa ja polttivat sen päällimmäisenä roviolla.

Röykkiöt paloivat poroksi, ja luultavaa on, että niissä tuhoutui moni esine, jonka me olisimme tahtoneet säästää. Mutta tuli, jonka Savonarola oli sytyttänyt firenzelaisten sydämiin, oli vain virvatuli, joka sammui yhtä pian kuin se oli syttynytkin; ja yhtä hehkuva kuin heidän innostuksensa oli ollut, yhtä katkeraksi kävi nyt viha häntä vastaan. Renessanssin miehiä oli helppo saada innostumaan, mutta he olivat mieleltään varsin häilyviä. Se syvä, uhrautuva uskonnollisuus, jota Savonarola saarnasi, ei heitä miellyttänyt, ja kaikkein vähimmin se soveltui elämänhaluisten firenzelaisten luonteeseen. Alusta alkaen oli ollut olemassa pieni puolue, joka ei hänen sanoistaan välittänyt, joka lakkaamatta sekä salaisesti että julkisesti häntä vastusti. Aikaa voittaen yhä useammat luopuivat tuosta ankarasta dominikaanimunkista, lankeysivat maallisen elämän viettelyksiin ja rupesivat vihaamaan sitä miestä, jota äsken olivat kunnioittaneet pyhimyksenä. Uusi tasavalta onnistui huonosti. Karkoitettut Medici suvun jäsenet toimivat menestyksellisesti entisen valtansa saavuttamiseksi, ja paavi — tuo katala ja perin jumalaton Aleksanteri VI — teki kaiken voitavansa saadakseen tuon niskoittelevan munkin pois elävien ilmoilta.

Näin harvenivat Savonarolan hengenheimolaiset — »itkusilmät», kuten heitä pilkallisesti nimitettiin — vähälukuiseksi joukoksi, ja kansan viha heitä vastaan yltyi yhä kiihkeämmäksi. Eräänä päivänä — 8 p. huhtikuuta 1498 — ryntäsi hurjistunut kansanjoukko San Marcon luostaria vastaan, ja kaupungin neuvosto oli hyökkäyksen takana. Monta tuntia kestäneen ankaran taistelun jälkeen Savonarola vihdoin antautui esivallan käsiin. Sitten seurasi monen päivän kuulustelu kidutuksineen. Katkonaisten sanojen perustuksella, joita hän kidutuksen kestäessä tuli lausuneeksi ja jotka sydämetömäin tuomarien tulkinnassa selitettiin vallankumouksellisten hankkeiden tunnustamiseksi, valheellisten ja väärennetyjen tutkintopöytäkirjojen nojalla tuomittiin hänet kuolemaan. Toukokuun 23 p. 1498, klo 10 ap. hirtettiin ensin kaksi

Savonarolan kuolema.

Samanaikainen maalaus Firenzen San Marcon luostarissa.

Savonarolan uskollista ystävää ja sitten hänet itsensä, minkä jälkeen heidän kuolleet ruumiinsa heitettiin polttoroviolle.

Ja tämän tehtyään Firenzen kansalaiset jatkoivat iloista elämäänsä, kulkien juhlasta juhlaan renessanssin kirjavassa kisassa, ikäänkuin tuon synkän munkin sanat eivät koskaan olisi heidän sielujaan tärisyttäneet.

Girolamo Savonarola oli kummallinen, yksinäinen persoonallisuus keskellä aikaa, joka oli täynnä merkillisiä miehiä. Vanha ja uusi aika olivat omituisella tavalla edustettuina hänen luonteessaan. Hän oli keskiaikaisen uskonnollisuuden ja ankaran siveellisyyden vastalause renessanssin epäuskoa ja kevytmielisyyttä vastaan; mutta kuten useimmat, jotka koettavat

sulkea paisuvaa virtaa, hänkin sortui taistellessaan voimia vastaan, joita hän vain hetkeksi jaksoi pidättää. Hänellä oli paljon renessanssin verta suonissaan, sillä hän ei ollut, kuten keskiajan hengelliset, tottelevainen esimiestensä käskyjen täyttämä. Hän ei voinut kokonaan taipua auktoriteetteja noudattamaan; päinvastoin hän uskalsi rohkeasti vastustaa Rooman »pyhää isää». Hän tunsi, että laki, jota hän seurasi, oli kirjoitettu hänen omaantuntoonsa. Ja hän viittasi eteenpäin aikaan, joka oli koittava muutamia vuosikymmeniä hänen kuolemansa jälkeen, aikaan, jolloin maallinen renessanssi oli voitettu kanta ja jolloin uskonnolliset kysymykset saattoivat mielet vireille koko Euroopassa Palermosta Suomenniemelle saakka.

55.

Machiavelli ja hänen »Ruhtinaansa»

Italia oli hajaantunut monen monituiseen valtioon; se oli tämän hajaantumisensa takia tullut heikoksi ja voimattomaksi. Kaupunki soti kaupunkia vastaan, ruhtinas viritti kavalia salavehkeitä ruhtinasta vastaan, kansalaishenki herpautui, jokainen kaupunki puolusti itseään palkkasoturien avulla. Koko valtioelämä oli läpeensä turmeltunut, ja ulkomaiset viholliset — Espanja ja Ranska — väiyyivät saadakseen jaloisijaa Italiassa. Silloin esiintyi isänmaallinen mies kertoen kansalleen, kuinka hänen mielestään luja valtio olisi luotava, valtio, joka olisi tuleva yksimielisen ja yhdistyneen Italian keskuksiksi.

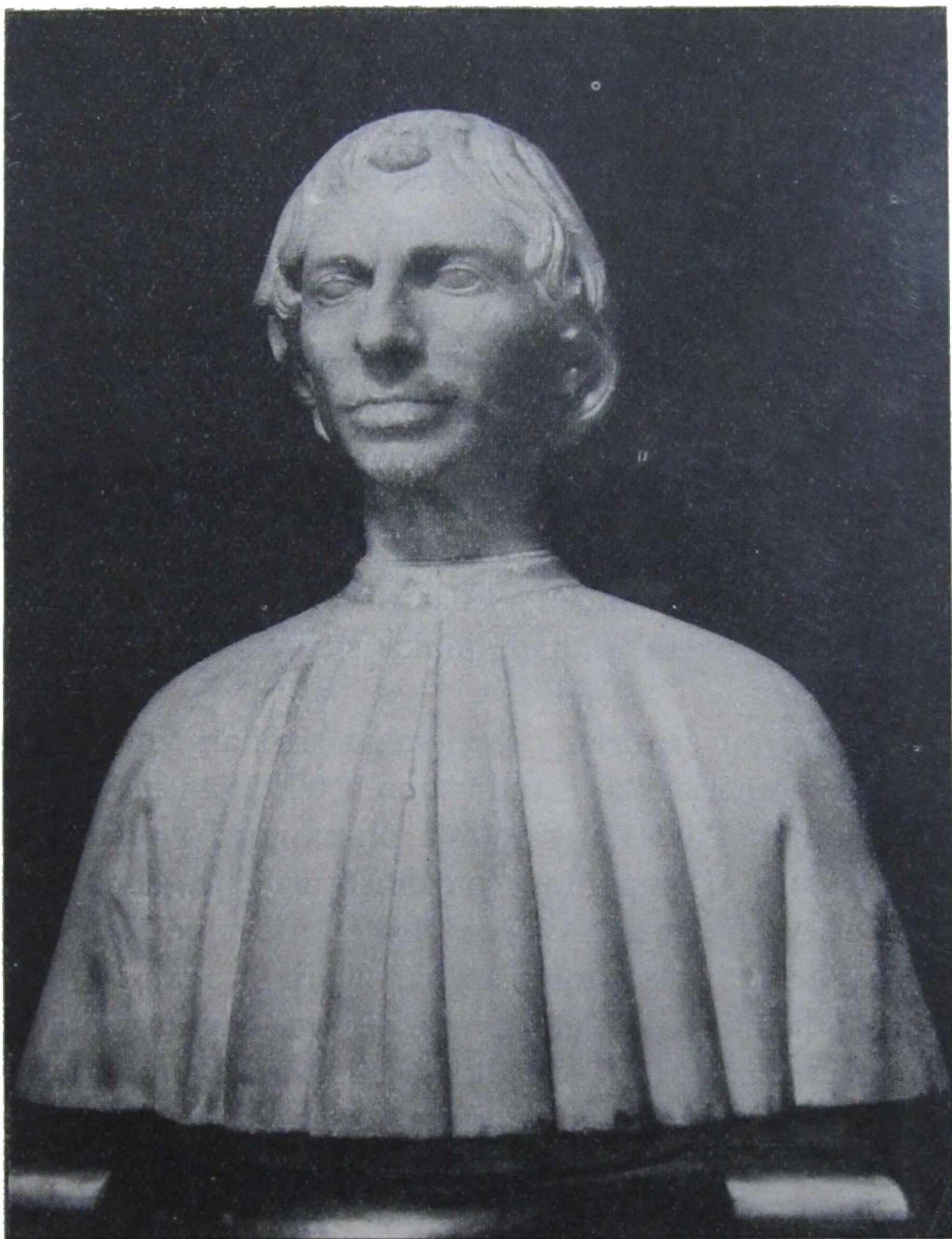
Hänen nimensä oli *Niccolo Machiavelli*, ja hän oli kotoisin Firenzestä. Syksyllä 1513 hän kirjoitti teoksen, jossa esittää mitä jyrkimmin hänen mielipiteensä. Kirjan nimeksi tuli »*Ruhtinas*».

Hänen mielestään saattoi nimittäin luja ja kestävä valtio syntyä ainoastaan ruhtinaan voimakkaissa käsissä. Romulus

oli ennen vanhaan muinaistarun mukaan luonut Rooman valtakunnan; ja yhden ainoan miehen perustama oli oleva sekin valtio, joka oli kokoava yhteen hajaantuneen Italian.

Se ruhtinas, joka selväjärkisesti ja itsetietoisesti ryhtyi tähän työhön, oli oleva hyvin lahjakas, jos mieli yrityksen onnistua. Mutta Machiavelli ei vaatinut häneltä niitä lahjoja, joita keskiaika piti suurimmassa arvossa, nimittäin hurskautta, jumalanpelkoa, sydämen puhtautta ja palavaa uskoa. Näistä ominaisuuksista eivät renessanssin aikalaiset pitäneet suurta lukua. Ihanneruhtinas oli sensijaan oleva kaikissa toimissaan viisas ja tarkkanäköinen, hänen tuli osata ennakolta laskea kaikki mahdollisuudet, hän oli oleva ajatukseltaan nopea ja päättäväinen, hänellä piti olla tunnoton sydän, joka ei kam-moksunut kauheinta julmuutta eikä kavalinta konnamaisuutta, jos sitä tarvittiin; mutta muuten tuli hänen käytökseltään olla lempeä ja rakastettava, milloin olosuhteet eivät vaatineet päinvastaista menettelyä.

Machiavelli ei vaadi ruhtinaaltaan ritarillisuutta eikä sitä moraalia, jota ihmiset yksityiselämässään pitävät oikeana ja noudattavat. Se, mikä on hänen valtiolleen hyödyksi, on myös eniten siveellisyyden vaatimusten mukaista. Jos hän on sodassa kapinoivia suurmiehiä, palkkasoturipäällikköjä tai muita vastaan, niin hän menettelee rehellisen ja kunnan valtiomiehen tavalla, kun pyytää vihollisensa pitoihin ja myrkyttääheidät kaikki viinillään. Jos hän voi saavuttaa jonkin edun antamalla kultaisia lupauksia, älköön hetkeäkään epäroikö sitä tehdä. Voipihan hän koska tahansa nuo lupauksensa rikkoo, ja helpostihan aina löytää tekosyyn sanansa syömiseen. Jos hän on epätietoinen siitä, pitäisikö hänen asemansa vahvistamiseksi kohdella alamaisiaan julmasti vaiko lempeästi, tulee hänen empimättä käyttää ankaruutta. Sillä parempi on olla pelätty kuin rakastettu, parempi on kerta kaikkiaan herättää kansassaan sellaista pelkoa, että se kavahtaa levottomuuksiin ryhtymistä; parempi on menetellä tällä tavoin kuin hellittää ohjaksia. Suurmiehiä, rahapohattoja ja

Machiavelli.

Samanaikainen rintakuva Firenzen Museo Nazionalessa.

aatelismiehiä tulee ruhtinaan kohdella säälimättömän ankara-
rasti, sillä näillä on suurin etu hänen valtansa kukistumisesta;
mutta pieneläjät näkevät mielellään, että suuria kuritetaan.
Jos ruhtinaalla on kansa puolellaan, voi hän olla huoleti, tar-
vitsematta pelätä salaliittoja ja kapinayrityksiä. Joka tilai-
suudessa hänen siis täytyy esiintyä alempien kansankerrok-
sien ystävänä ja suojelijana. Tekeekö hän todellakin mitään
parantaakseen niiden elinehtoja, onko hänellä niitä ominai-
suuksia, joita ne häneltä odottavat, se on yhdentekevää.
Joka tapauksessa ja ensi sijassa hänen täytyy tekeytyä kansan
ystäväksi. Yksi ainoa asia on hänelle ennen kaikkea tärkeä:
hänellä täytyy olla selvästi tajuttu päämäärä, jota hän järkäh-
tämättömän lujasti pyrkii toteuttamaan. Hän voi noudattaa
milloin mitäkin menettelyä, mutta päämäärästään hänen täy-
tyy aina olla selvillä. Ja tämä päämäärä on lujan ja elin-
voimaisen valtion luominen, sellaisen valtion, joka kykenee
johtamaan sitä uutta Italiaa, jonka syntymistä Machiavelli
toivoi ja uneksi.

Ja kansa on saatava taistelemaan Italian yhdistämisen
puolesta, se on herätettävä tuon suuren tehtävän merkityksen
käsittämiseen ja sen täytyy oppia uhraamaan voimansa sen
toteuttamiseksi. Turmiollinen palkkasoturijärjestelmä on hy-
lättävä ja sen sijaan säädettävä yleinen asevelvollisuus.

Italia odottaa vapauttajaansa, Italia, joka on kurjan
orjattaren asemassa. »Kuinka voisinkaan kuvata mitä rak-
kautta pelastaja saisi kokea kaikissa niissä maakunnissa, jotka
ovat kärsineet vieraan vedenpaisumuksen tuottamia tuhoja,
mitä kostonhimoa, lujaa uskoa, hartautta ja kyyneleitä? Ken
voisi sulkea häneltä porttinsa? Mikä kansa voisi kieltäytyä
häntä tottelemasta? Mikä kateus voisi häntä vastustaa? Kuka
italialainen olisi häntä heti seuraamatta? Ja jos pelastaja tulisi
ja saisi kansan puolelleen, silloin koittaisivat Italian kansalle
valoisat päivät. Silloin ei tuota rautaista kovuutta eikä tuota
tunnotonta kavaluutta enää tarvittaisi, jolla Italian yhteyden
ensimmäinen peruskivi oli laskettava; silloin Italian asukkaat

voisivat toivoa tulevansa itsenäisen ja vapaan valtion vaipaiksi kansalaisiksi.

Mutta vapauttajaa ei kuulunut, ja Italian täytyi vielä puoli neljättä vuosisataa elää voimattomassa hajaannustilassaan.

Jälkimaailma on antanut Machiavellista ankaran arvostelun. Se on pitänyt häntä pahana ja halveksittavana olentona, ja hänen nimensä on tullut kaiken kavaluuden, kaiken konnamaisuuden tunnuskuvaaksi. Ja sellaistaahan onkin se valtiotaito, jota hän »Ruhtinas» kirjassaan esittää. Mutta muistettakoon minkälaisten olojen keskuudessa hän eli, muistettakoon silloisen yhteiskunnan hajaannustila ja siveellinen rappeutuminen. Muistettakoon myös, että se mies, joka kylmäverisesti julisti noita kamalia periaatteita, oli niin yksityisessä kuin julkisessa elämässään jalo ja tahraton ihminen, oli kunnon kansalainen ja synnyinmaansa innokkaimpia isänmaanystäviä. Moni sen ajan italialainen lienee kannattanut hänen mielipiteitään, miettiessään keinoja onnettoman isänmaansa pelastamiseksi siitä alennustilasta, johon se oli joutunut.

56.

Renessanssipäavit

Renessanssi oli ylimyksellinen liike. Se ei kääntynyt kansan syvien rivien puoleen; se edellytti kannattajissaan joltistakin varallisuustasoa. Kuta korkeammalle se yhteiskunnan porrasasteikolla kohosi, sitä voimakkaampana se ilmeni, sitä enemmän se levisi. Ja kohottuaan katolisen maailman korkeimmalle huipulle, pyhän Pietarin istuimelle, esiintyi se todella koko komeassa loistossaan. Mutta silloin sen suuret puutteetkin kävivät räikeimmin näkyviin; silloin ihmiset tajusivat, kuinka jyrkässä ristiriidassa se oikeastaan oli koko katolisen hengen kanssa. Ja näin herätti italialainen renessanssi vastaansa voimia, joiden vaikutuksesta se viimein kukistui.

Noin 15. vuosisadan keskivaiheilla renessanssiliike kohosi paavinistuimelle, ja ne miehet, jotka nyt tulivat paaveiksi, olivat nerokkaita, sivistyneitä henkilöitä, toiset heistä aikansa etevimpiä oppineita ja runoilijoita. He osasivat panna arvoa ajan kulttuuriaarteille; he kokoilivat vanhoja rahoja, käsikirjoituksia ja taideteoksia. He halusivat kirjureikseen ainoastaan sellaisia miehiä, jotka osasivat sovittaa sanat sointuviksi latinalaisiksi lauseiksi ja kirjoittaa kaunista käsialaa. He kut-

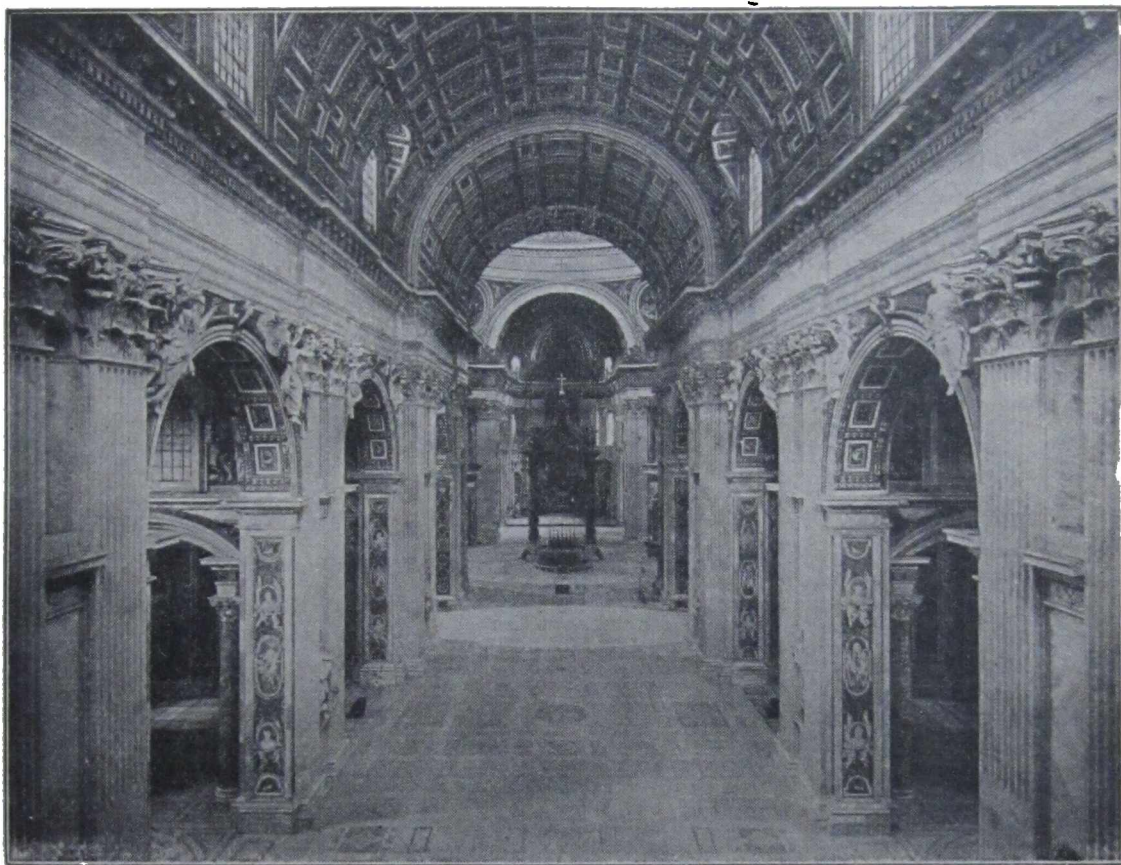
Pietarinkirkko Roomassa.

Bramanten, Michel Angelon ym. rakentama vv. 1506—1626.

suivat hoviinsa runoilijoita, maalareita, kuvanveistäjiä ja tiedemiehiä ja he olivat tavallisesti siksi huomaavaisia ja hienotunteisia, etteivät pitäneet näitä miehiä vaatimattomassa ja riippuvaisessa asemassa, vaan kohtelivat heitä vertaisinaan. Nämä paavit koettivat kohottaa Rooman siksi loiston ja kauneuden pääkaupungiksi, mikä se oli ollut roomalaisen keisarivallan aikana. Niin teki *Sixtus IV* († 1484), joka rakennutti Sikstiiniläiskappelin, ja *Julius II* († 1513), Rafaelin ja Michel Angelon suosija. He pystyttivät kuvapatsaita kaduille ja to-

reille, he koristelivat kaupunkia loistorakennuksilla, joita somistivat renessanssin maalaustaiteen kauneimmilla tuotteilla.

Kajikki tämä oli kyllä kaunista, eikä katolinen kirkko ensimmäinen kertaa ottanut taidetta palvelukseensa; mutta eihän paavi sitä varten ollut koko kristikunnan hallitsijana. Olihan hänen päätehtävänsä kristikansan johtaminen uskoon ja siveellisyys-

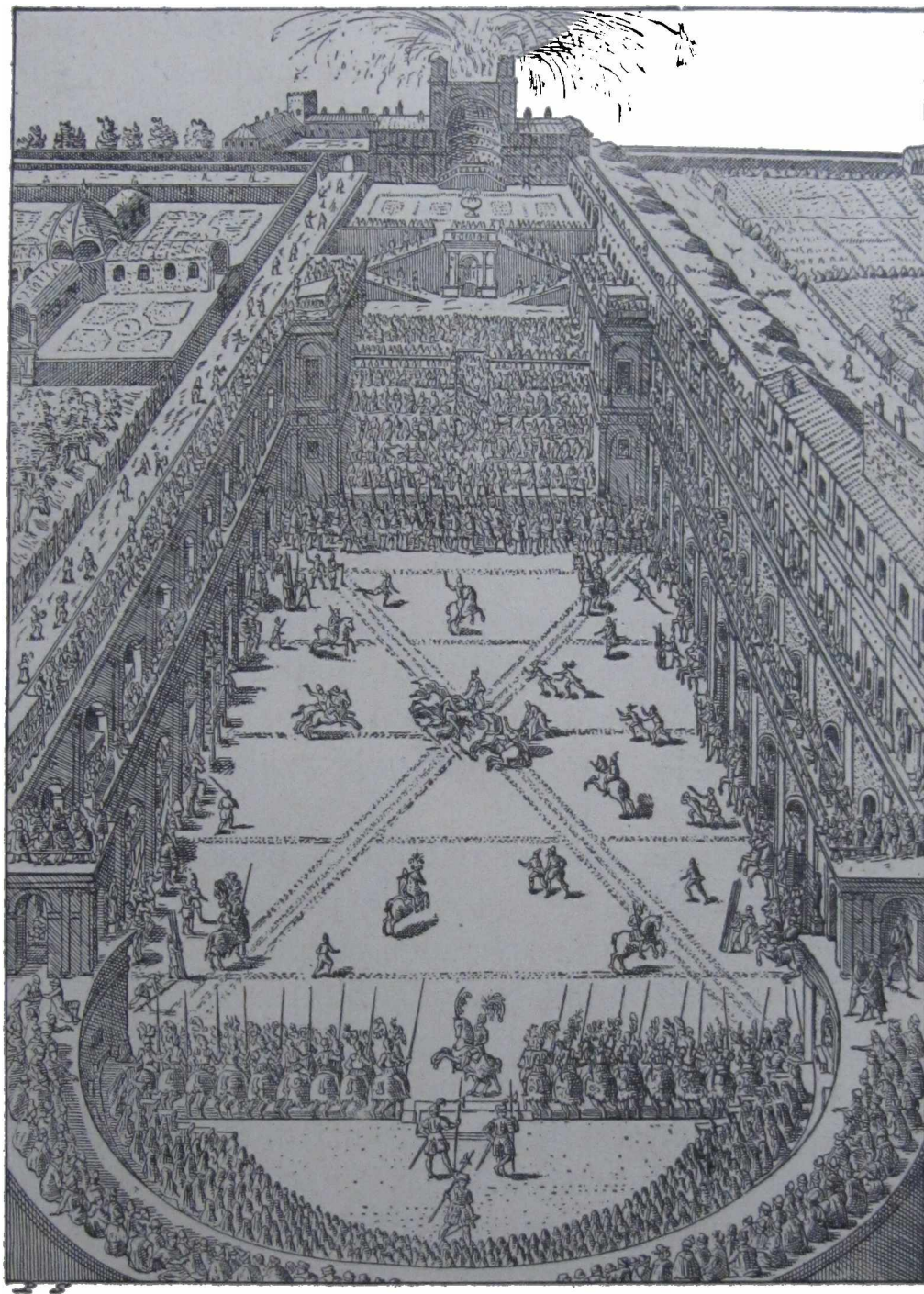
Pietarinkirkko sisältä.

Kirkon pinta-ala on 15 160 neliömetriä; pituus 211 m, keskilaivan korkeus 46 m.

teen, tulihan hänen ennen kaikkea pitää kristinuskon lippua korkealla. Mutta tämä tehtävä sai kerrassaan väistyä syrjään kaikkien noiden maallisten harrastusten tieltä. Moni hurskas ihminen ei voinut olla tästä loukkaantumatta, ja kun paavi *Leo X*, Firenzen hallitsijan Lorenzo Mediciläisen poika, ru- harjoittamaan anekapppaa hankkiakseen rahoja kirkon rakentamiseksi, silloin naulasi Martti Luther tään Wittenbergin linnankirkon ovelle.

Paavi Sixtus IV määrää Vatikaanin kirjastoon hoitajan.
Melozzo da Forlì († 1494) freskomaalaus Vatikaanissa.

Turnajaiset

Vatikaanissa karnevaalin aikaan vuonna 1565. Antonio Sofrenin kaiverrus.

Mutta renessanssikauden paaviudella oli muita, vieläkin pahempia virheitä. Paavi oli maallinen ruhtinas; hän hallitsi valtakuntaa, jota hänen täytyi suojella; hän oli valtiomies, joka teki liittoja ja kävi sotia, ei uskonnollisista syistä, vaan saavuttaakseen maallisia etuja. Hän oli tavallisesti jonkin italialaisen ruhtinassuvun jäsen, ja hän koetti kaikin voimin, jopa valheen ja petoksen avulla ja kaikenlaisilla salakavalilla vehkeillä, tukea sukunsa politiikkaa. Hänellä oli sukulaisia, joita oli autettava runsastuloihin virkoihin; hänellä oli tavallisesti äpärälapsia, joita hän ei hävennyt tunnustaa omikseen. Pojat oli saatettava vaikuttaviin asemiin, kaupunkien hallitsijoiksi, valtaan ja rikkauteen; tyttäret naitettava ruhtinasperheisiin. Paavi oli luisunut alas siitä korkeasta asemasta, mikä hänellä oli keskiajalla, hän ei enää ollut kristikunnan yhteinen isä, joka oli jossakin kansojen yläpuolella. Hänestä oli tullut italialainen ruhtinas, hän oli kietoutunut perin turmeltuneeseen Italian politiikkaan, jonka huono moraali sitä räikeämmin kävi hänessä näkyviin, koska juuri hänen tuli esiintyä uskon ja tahrattoman puhtauden apostolina, Herran sijaisena maan päällä.

Ja useat renessanssipaavit olivat persoonallisestikin aliarvoisia ihmisiä. Arvokkaan esiintymisen takana piili usein suuria vikoja. Renessanssikauden paavit olivat, kuten yleensä tuon ajan ihmiset, voimakkaiden, hillitsemättömien intohimojen pauloissa. He puolustivat intohimoa inhimillisenä oikeutena; heidän mielestään ihmisellä oli oikeus tyydyttää himojaan ja taipumuksiaan välittämättä Raamatun käskyistä tai siveyden vaatimuksista. Paavit harjoittivat mitä julkeinta hengellisten virkojen kauppaa hankkiakseen rahoja huvitukseensa ja korurakennuksiinsa. Ellei rahoja ollut riittämiin asti, saattoi paavi turvautua myrkkyyn tai salamurhaajan tikariin raivatakseen tieltä pois jonkun hengellisen suurmiehen, jonka omaisuuden hän sitten kirkon lakien nojalla anasti itselleen. Erittäinkin paavi *Aleksanteri VI:n* aikana (1492—1503) tulivat pyhän isän palkkaamat salamurhaajat kamalan

Mooses.

Michel Angelon († 1564) veistämä suuri kuvapatsas. Kuuluu paavi Julius II:n hautamonumenttiin Rooman S. Pietro in Vincolin kirkossa.

Paavi Leo X kahden kardinaalin seurassa.
Rafaelin († 1520) maalaus Firenzen Palazzo Pittissä.

kuuluisiksi; mutta Aleksanteri olikin julmin ja konnamaisin kaikista niistä miehistä, jotka ovat istuneet pyhän Pietarin istuimella. Maallinen ja pakanallinen koko katsantotavaltaan,

Paavi Julius II kantotuolissaan.

Rafaelin († 1520) kynäpiirros Pariisin Louvren museossa.

luonteeltaan rikoksentekijä, joka muissa oloissa olisi päättänyt päivänsä mestauslavalla, ahnas, vallanhimoinen ja uskottoman irstas oli tämä paavi, josta eräs hänen aikalaisensa sanoi, »että hän veti naisia puoleensa niinkuin magneetti rautaa». Siellä hän istui, tämä kavaluuden ja jumalattomuuden

profeetta, pahennuksen merkkinä Italian renessanssipaavien joukossa. Kun hän kuoli, liikkui hänestä kansan keskuudessa kaksi erilaista huhua. Toinen tiesi kertoa, että hän vahingossa tuli juoneeksi myrkkyä, jonka hän oli varannut muutamille vihollisilleen, toinen taas, että paholainen omassa persoonassaan oli käynyt hänet perimässä.

Kun paimen näytti tällaista esimerkkiä, ei sovi kummatella, että lauma tuli samanlaiseksi, että viimeinenkin uskon ja hartauden kipinä sammui monen italialaisen sydäimestä ja että ihmiset pilkaten ja nauraen kohtelivat kirkkoa ja uskontoa. Mutta niissä ihmisissä taas, joiden sydämissä uskonnollinen tunne oli syvemmälle juurtunut, heräsi ankara katkeruus ja suuttumus, ja he toivoivat hartaasti parempien aikojen koittoa. Aleksanteri VI:n ollessa paavina kohotti Savonarola äänensä, ja moni italialainen ajatteli hänen tapaansa. Mutta Alppien pohjoispuolella, missä renessanssi ei oikein ottanut kotiutuakseen ja missä ihmiset olivat puhdassydämisempiä kuin Italiassa, siellä loukkaannuttiin vielä syvemmin, ja siellä ei ollut se mieltenkuohu tukahdutettavissa, joka ankarana myrskynä nousi katolista kirkkoa vastaan.

Kun katolinen kirkko todenteolla tajusi niiden voimain suuruuden, jotka Luther ja Zwingli olivat vapauttaneet, koetti se pidättää niin monta sielua kuin suinkin helmassaan ja estää näiden erkanemisen. Paavin hovi ja koko katolinen kirkko puhdistettiin. Väärinkäytökset poistettiin. Kirkon virat uskottiin kunniallisten ja vakavien miesten huostaan. Kirkko ei suvainnut piirissään epäuskoa eikä siveettömyyttä.

Mutta silloin hävisi Italiasta renessanssikin.

Kirjapainotaidon keksintä

Keskiajalla olivat kirjat harvinaisia ja kalliita. Kirja, joka nyt on ostettavissa muutamalla markalla, maksoi silloin hevosen hinnan; olipa kirjoja, jotka maksoivat yhtä paljon kuin herraskartano. Niinpä osti Mynämäen kirkko 1400-luvun alkupuoliskolla Suomen piispalta Maunu Tavastilta legendaatio-kirjan ja maksoi sen hintana Kintikkala nimisen talon. Ei kummaa siis, että ihmiset vartioivat kirjojaan kallisarvoisina aarteina, että he kiinnittivät niitä seinään raskailla rautakahleilla, jotteivät ne joutuisi varkaiden käsiin.

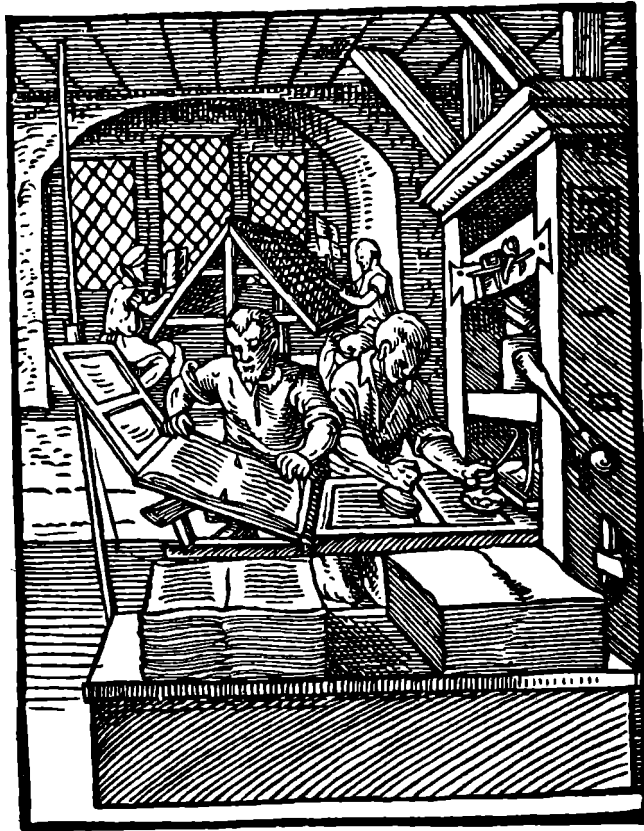
Syynä kirjojen harvinaisuuteen ja kalleuteen oli se tavaton työ, joka pantiin niiden ulkoasuun. Munkit, jotka joutohetkinään jäljensivät kirjoja, koettivat piirtää tekstinsä valkoiselle tai harmaalle pergamentille niin huolellisesti ja sievästi kuin suinkin. Kirjaimet olivat jyrkkäkulmaisia,

Englantilainen alkukirjain.

12. vuosisadalta.

Der Buchdrucker.

Ich bin geschicket mit der press
So ich aufftrag den Firniß reß/
So bald mein dienr den bengel zucke/
So ist ein bogn papyrs gedrucke.
Da durch kombt manche Kunst an tag/
Die man leichtlich bekommen mag.
Vor zeiten hat man die bücher gschribn/
Zu Meins die Kunst ward erstlich triebn.
F. iij Der

Kirjapaino.

Kuvanäyte Jost Ammanin Frankfurt am Mainissa v. 1568 julkaisemista
puupiiroksista, joihin Hans Sachs oli sepittänyt runosäkeitä.

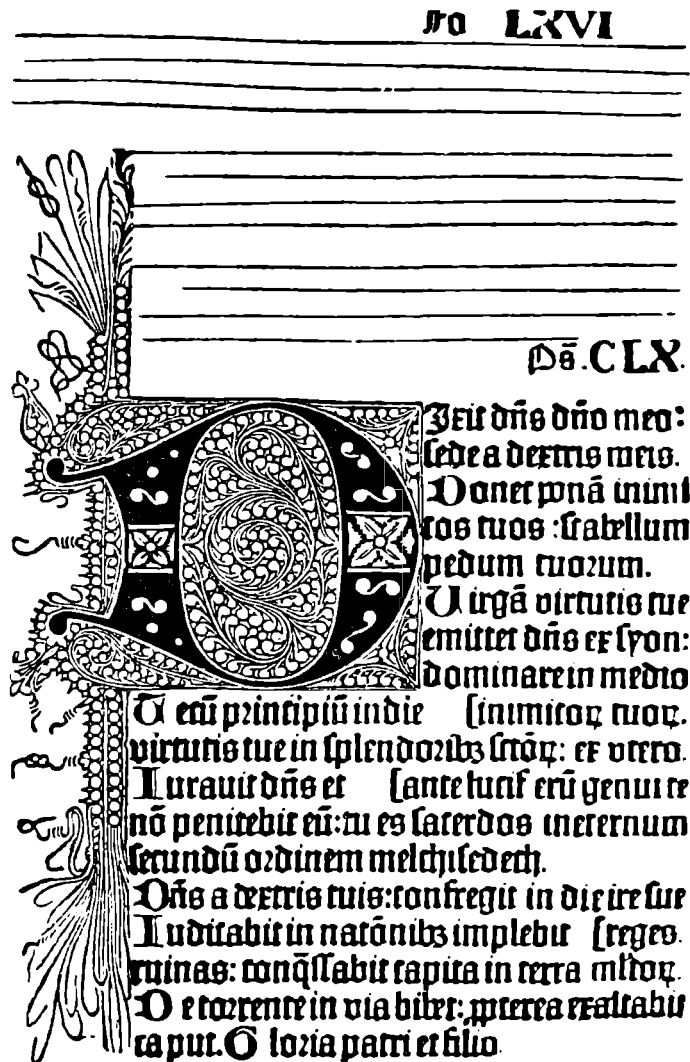
ja niitä piirrettäessä oli kynän paino tarkasti sovitettava määrättyihin paikkoihin, jos mieli saada kirjoitus siroksi ja kauniiksi. Usein oli kirjainten reunapiirteet ensin piirrettävä ja vasta sitten värillä täytettävä. Erikoisen suurta huolta pantiin

Saksalainen pelikortti 1500-luvulta.

lukujen alkukirjainten piirtämiseen. Ne koristettiin kaikenmuotoisilla, monivärisillä lisäkkeillä ja koukeroilla, ihmisten, eläinten, kasvien ja kummallisten louhikäärmeiden kuvilla. Kirjoittaja saattoi käyttää vuosikausia yhden ainoan kirjan jäljentämiseen, eikä siis kumma, jos sellainen esine sitten olikin harvinainen ja kullan arvoinen.

Toisin oli aikaisemmin ollut laita. Vanhaan aikaan, jolloin lukuhalu oli suuri, olivat kirjatkin tavallisempia. Kirjojen kopioimiseen erityisesti harjaantuneet orjat pantiin jäljentämään jotakin käsikirjoitusta, eikä aikaakaan, niin oli kirjasta saatu valmiiksi sata tai monta sataa kappaletta.

Sivu Schöfferin painattamasta Psalttarista vuodelta 1457.

Keskiajan loppupuolella, kun tiedonhalu kasvoi ja kirjojen kysyntäkin tuli suuremmaksi, luovuttiin vanhasta, loistavasta ulkoasusta. Kirjat tulivat täten halvemmiksi, mutta itse kirjoitus muuttui rumaksi ja useinkin kovin epäselväksi. Samaan aikaan alkoi ilmestyä tuon uuden, suuren keksinnön

oireita, joka oli saava aikaan perinpohjaisen muutoksen Euroopan kirjallisuuden ja henkisen elämän alalla.

Oli kahdenlaisia kuvia, joita — sen ajan henkeä varsin kuvaavasti — ahkerasti kysyttiin: pyhimystenkuvia ja pelikortteja. Edellisillä oli siihen aikaan, jolloin vain harvat osasivat lukea, jotenkin sama merkitys kuin uskonnollisilla hartauskirjoilla nykyjään. Ne herättivät uskovaisissa hartaita

Ajaksen ja Pariksen kuolema.

Puupiirros v. 1484 painetusta ranskalaisesta teoksesta.

ajatuksia. Jälkimmäiset taas (»Pirun virsikirja») tulivat huvituksen välineinä yhä enemmän käytäntöön. Täytyi keksiä jokin keino, millä näitä kuvia voitaisiin nopeasti ja mukavasti monistaa. Kuvien piirteet leikattiin nurinpäin puulevyihin, levyt siveltiin musteella ja painettiin paperille. Kuvaan kuului toisinaan selittävä teksti, asianomaisen pyhimyksen nimi ym. Tämäkin teksti oli takaperoisena »peilikirjoituksena» puuhun leikattava, joten kirjoitusta voitiin lukea, kun se asetettiin peilin eteen tai painettiin paperille. Puuhun piirretyt kuvat

kehittyivät täten tekstillä varustetuiksi, kuvallisiksi painotuotteiksi. Myöhemmin, 15. vuosisadalla, koetettiin joskus leikata puuhun kokonaisia kuvattomia kirjoja takaperoisen peilikirjoituksen tavoin ja monistaa niitä painamalla. Tällä tavalla kiinalaiset painavat vielä tänä päivänä kirjoja, aivan kuin tuhat vuotta sitten.

Mutta tästä oli vielä pitkä askel varsinaisen kirjapaino-

Johann Gutenberg.

taidon keksimiseen. Kokonaisen kirjan piirtäminen, siten, että joka kirjain takaperin leikattiin puuhun, oli tavattoman työläs tehtävä, joka kysyi suurta kärsivällisyyttä. Toinen haitta oli se, ettei täten valmistettua tekstiä enää voitu muuttaa eikä korjata.

Silloin keksi Mainzista kotoisin oleva *Johann Gutenberg* sen keinon, että yhtenäisten puulevyjen asemesta voitiin käyttää irtonaisia metallikirjasimia.

Johann Gensfleisch eli Gutenberg, joksi häntä tavallisesti

»Kuolemantanssi».

Puupiiirroksia saksalaisen taiteilijan Hans Holbein nuoremman v. 1538 Lyonissa julkaisemasta teoksesta: Les simulachres & historiées faces de la mort etc.

äidin sukunimellä nimitettiin, oli jonkinlainen keskiajan Edison, käytännöllinen keksijäluonne, jonka nero liikkui monella eri alalla. Muun muassa kerrotaan hänen keksineen

NOBILIS IUVENIS GALLVS.

XCIIII.

Ein Französischer Edelman.

Also die Jungen Edelleuth/ Wer gewesen ist in Frankreich/
Gewöhnlich gehn zu aller Zeit. Wird gesehen haben offte dergleich.
Aa 4

Ranskalainen aatelmies 1570-luvulta.

Jost Ammanin († 1591) puupiirroksarjasta.

uuden kivien kiilloittamistavan ynnä uuden keinon peilipuitteiden valmistamiseksi. Hänen suurin keksintönsä, joka on säilyttänyt hänen nimensä maailmanhistoriassa, on kuitenkin kirjapainotaidon keksiminen.

Hän valoi puisilla valimilla metallinastoja, joiden päässä oli takaperoinen kirjain. Näitä metallinastoja (kirjasimia)

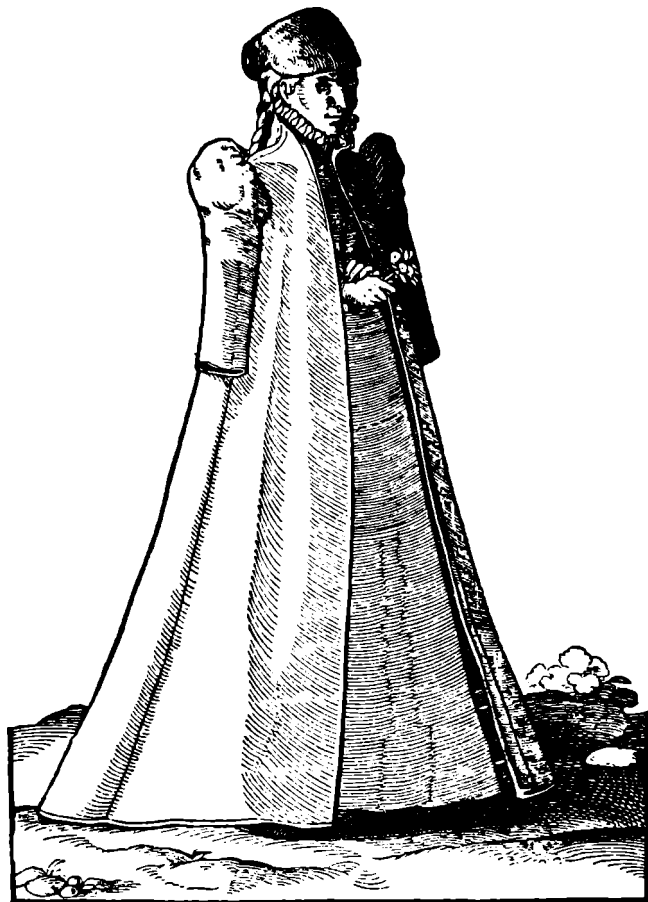

Maksimilian kuningas puolisolneen.

Hans Burgkmairin († 1532) puupiirros teoksesta Weisskunig.

voitiin latoa mihin järjestykseen tahansa. Latomus puserrettiin kokoon, siveltiin musteella ja painettiin paperille. Kun tekstistä oli painettu tarpeeksi monta kappaletta, purettiin latomus ja kirjasimia käytettiin toisen tekstisivun painami-

AVGVSTANA MVLIER
plebeia.

XXIX.

Ein Handwerks Frau von Augspurg.

30 Augspurg die Handwerks frauen/ Wenn sie oder die Gassen gehn/
Laffen sich in solcher Kleidung schawen. Welches ja artlich an ihun sehn.

Käsityöläisen vaimo Augsburgista 1570-luvulta.

seen. Näin menetteli Gutenberg, ja näin menettelevät kirjapainajat vielä tänäkin päivänä. Leikattujen puulevyjen vaihtaminen irtolaisiin kirjasimiin oli äärettömän tärkeä edistysaskel. Vaikea ja väsyttävä puunleikkaustyö supistui nyt kutakin kirjaimiston kirjainta edustavain puuvalimien val-

mistamiseen. Samoja kirjasimia voitiin käyttää kuinka monta kertaa tahansa; rivit ja kirjaimet näyttivät säännöllisiltä ja yhdenmukaisilta.

Keksinnön käyttämiseksi tarvittiin pääomia, ja koska Gutenberg oli rikkaampi nerokkaista ajatuksista kuin rahoista, teki hän v. 1450 sopimuksen Mainzista kotoisin olevan Johann Fust nimisen rikkaan kauppiaan kanssa. Tämä antoi kirjapainon perustamiseen tarvittavat varat, ja hänelle luvattiin siitä hyvästä määrätty osuus liikevoitosta. Pian sen jälkeen

Tuhlaajapoika.

Hans Sebald Behamin († 1550) puupiirros.

sai Gutenberg apulaisekseen käytännöllisen miehen nimeltä Pietari Schöffer, joka paransi sekä kirjasinten valuaineen että kirjapainomusteen.

Uusi keksintö saa tavallisesti taistella suuria vaikeuksia vastaan, jotka nielevät koko liikevoiton. Niin kävi nytkin. Ensimmäisenä viisivuotisjaksona painettiin Gutenbergin kirjapainossa monta kaunista teosta, mutta yritys ei näytä kannattaneen, ja v. 1455 vaati Fust rahansa takaisin. Asiasta syntyneessä oikeudenkäynnissä hän sai tappionsa korvaukseksi osan Gutenbergin kirjasimia. Keksijä jatkoi vielä monta vuotta kirjojen painamista; mutta jälkeen v:n 1462, kun vihol-

liset olivat ryöstäneet Mainzin, lähti hän kaupungista, muutti Nassaun herttuan Adolfin hoviin ja kuoli v. 1467 tai 1468 noin 70 vuoden iässä.

Hänen taitonsa levisi tavattoman nopeasti koko Eurooppaan. Seuraavan vuosisadan alkaessa oli jo ilmestynyt neljättäkymmentä tuhatta painettua kirjateosta, ja melkein jokaisessa Euroopan maassa oli silloin ainakin yksi kirjapaino. Ruotsiin tuli kirjapainotaito v. 1475 ja Tanskaan v. 1482. Ensimmäinen Suomea varten painettu kirja on »Missale Aboense» eli Turun messukirja, painettu pergamentille Lyypekissä v. 1488.

Kirjapainotaito kehittyi erittäin nopeasti, ja sisällöltään arvokkaita, mutta hinnaltaan helppoja painotuotteita ilmestyi joukoittain. Kirjat koristettiin vaski- ja puupiiirroksilla, jotka taiteellisessa suhteessa hyvin vetävät vertoja meidän aikamme piiirroksille; semmoisia ovat esim. Holbeinin »Kuolemantanssi» ja nuo 1500-luvun keskivaiheilla niin suositut pukuteokset, jotka Jost Amman somisti erinomaisen onnistuneilla ja luontevilla puupiiirroksillaan.

Gutenbergin keksintö on tärkeänä renkaana siinä tapaus-ten sarjassa, joka muodostaa uuden ajan. Se oli merkillistä, levotonta aikaa tuo hänen elinaikansa. Ja häntä seuraavalla aikakaudella esiintyi suuria miehiä, joilla oli tärkeää sanottavaa. Vanhat keskiaikaiset aatevirtaukset hälvenivät silloin kuin sumu raittiin aamutuulen puhaltaessa. Se oli aikaa, jolloin nerojen täytyi saada puhua kansalle levittääkseen uusia aatteitaan niin laajoihin piireihin kuin suinkin. Gutenbergin keksintö eli »saksalainen taito», joksi sitä sanottiin, oli silta, jota pitkin aatteet pääsivät kulkemaan maasta maahan, kansasta kansaan. Ja se silta oli vankkarakenteinen ja kulki-joille turvallinen.

58.

Maantieteelliset löydöt

Vuoden 1500 vaiheilla tapahtui maantieteellisen tutkimuksen alalla paljon merkillistä.

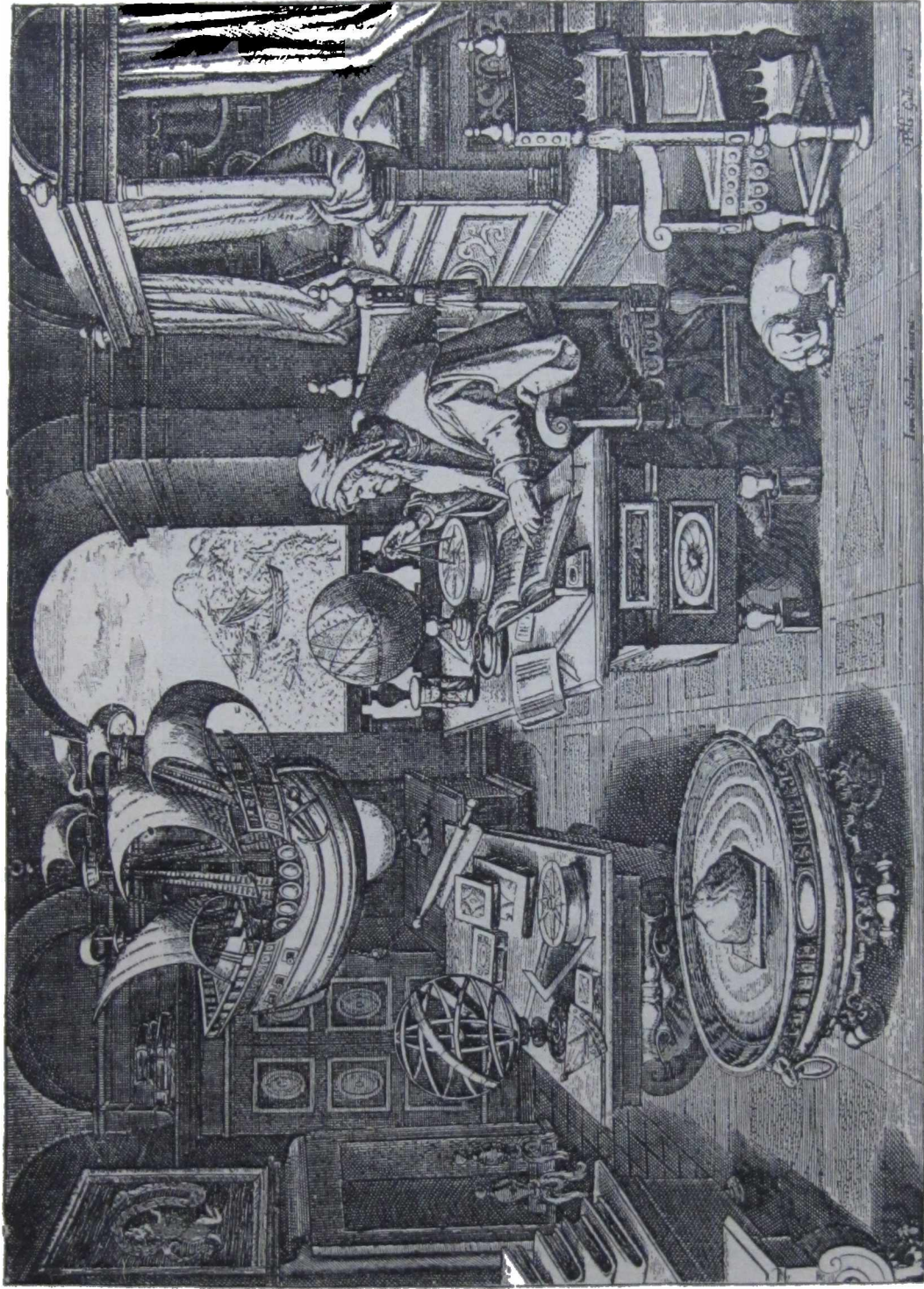
Euroopan kansojen maantieteellinen näköpiiri oli keskiajalla ollut sangen ahdas. Maanosansa ulkopuolella olevista maista he tunsivat kutakuinkin tarkoin ainoastaan Pohjois-Afrikan ja Länsi-Aasian. Mongolilaisen maailmanvallan kukoistuksen aikana, 13. ja 14. vuosisadalla, oli Eurooppa tosin joutunut likeiseen ja vilkkaaseen yhteyteen Keski- ja Itä-Aasian kanssa, ja hyviä matkakertomuksia oli kirjoitettu näistä maista. Mutta 14. vuosisadan lopulla keskeytyi Euroopan ja Aasian välinen yhdysliikenne, ja vaikkeivät matkustajien kokoomat havainnot unohtuneetkaan, kiinnittivät ihmiset kuitenkin etupäässä huomionsa siihen, mikä noissa matkakertomuksissa oli kummallista ja liioiteltua, kun taas tosiasioille ei annettu arvoa. Käsitys kaukaisesta Idästä alkoi taas hämmentyä keskiajan mielikuvituksen utuiseen hämärään; Intia muuttui jälleen mielikuvituksen kultaiseksi maaksi.

Intiassa oli kaikki tämän maailman hyvyudet, mitä keskiajan eurooppalaiset vain halusivat, ja niitä he entistä enemmän kaipasivat juuri nyt, kun heidän elämänsä oli hienostunut ja heidän nautinnonhimonsa kasvanut. Mutta näiden tuotteiden hinta oli juuri tähän aikaan tavattomasti kallistunut, koska niiden kuljetus oli niin vaikeata ja vaarallista. Ennen kaikkea oli Intiassa kultaa tavattomat määrät, ja kultaahan Eurooppa tarvitsi kauppaelämänsä kehittämiseksi. Helpon ja vaarattoman yhdysliikenteen aikaansaaminen tämän upporikkaan maan kanssa oli siis sen ajan eurooppalaisille ansiokas ja tärkeä tehtävä. Se ajatus, että suora meritie Intiaan on löydettävissä, oli sukeltanut esiin jo 13. vuosisadalla. Vuonna 1291 olivat muutamat genovalaiset

purjehtineet Gibraltarin salmen kautta valtamerelle koettaakseen kulkea Afrikan ympäri, mutta he eivät koskaan siltä matkalta palanneet. Tämä ajatus näyttää pitkiksi ajoiksi nukahtaneen ja heräsi uudelleen henkiin vasta suurten maantieteellisten löytöjen aikakaudella, sittenkun toiset läheisemmät päämäärät jo oli saavutettu.

Suuret löytöretkeilijät eivät lähteneet meriretkilleen yksistään kauppainnon ja kullanhimon kiihoittamina. Kun laivasto toisensa jälkeen lähetettiin liikkeelle Portugalin ja Espanjan satamista, kun miehiä kaikista Euroopan maista tulvi Pyreneitten niemimaalle ollakseen mukana noilla suurilla, ihmiskunnalle niin tärkeillä retkillä, niin tämä into aiheutui muistakin vaikuttimista kuin aineellisen voiton himosta. Aatteelliset näkökohdat elähdyttivät sen uljaan ajan ihmisiä, jota me nimitämme löytöretkien aikakaudeksi.

Uskonnollinen into oli sellaisena elähdyttäjänä. Pyreneitten niemimaan asukkaat ovat meidän päiviimme asti muita innokkaammin ja kiihkeämmin kokoontuneet katolisen kirkon lipun ympärille. Espanjalaisten sytyttämiä olivat 16. vuosisadan kerettiläisroviot, ja Espanjan kansan sääli-mättömästä kädestä saivat 19. vuosisadalla Napoleonin »kerettiläiset» soturit surmansa. Vuosisatoja kestänyt taistelu niemimaan »uskottomia» muhamettilaisia vastaan oli pitänyt tätä uskonkiihkoa vireillä. Espanjan keskiajan historia on keskeytymättömän ristiretken historia. Nyt oli islamin uskon tunnustajien täytynyt askel askelelta väistyä, nyt he omistivat Espanjan niemimaalla ainoastaan pienen Granadan valtakunnan, ja tämänkin jäännöksen oli espanjalainen kuninkaspari Ferdinand Katolilainen ja Isabella pian kukistava. Nyt ei ritarien urheutta enää tarvittu suurten uskonnollisten kysymysten ratkaisemiseen, mutta uskonnollinen innostus ei silti ollut ihmisten mielistä sammunut. He tahtoivat tyydyttää sitä sotaretkillä ja vaarallisilla merimatkoilla. He tahtoivat purjehtia tuntemattomien merien takaisiin maihin ja pysyttää ristin lipun siellä asuvien pakanakansojen keskuuteen.

Oppinut tutkimassa magneettikiveä.
Johannes Stradanuksen († 1605) vaskipiirros.

Pyreneitten niemimaan historialliset olot, nuo lakkaamattomat ristiretket uskottomia vastaan, olivat herättäneet sen asukkaissa paitsi uskonnollista innostusta myöskin tuon sammumattoman seikkailunhalun, joka jo ammoisista ajoista

Hyväntoivon niemi.

ilmenee heidän kansallisuonteessaan ja jonka naurettavia puolia espanjalainen runoilija *Cervantes* († 1616) ruoskii »Don Quixote»-nimisessä romaanissaan. Portugalilainen ja espanjalainen ritari halusi seikkailuja vieraissa maissa, halusi kalvakalsketta ja verenvuodatusta. Liittymällä löytöretkeilijälaivaston miehistöön saattoi hän mielin määrin tyydyttää tätä seikkailunhaluaan.

Lisäksi tuli vielä heränneen tiedonhalun mahtava liike, joka keskiajan lopulla ilmeni kaikkialla Euroopassa, liike, joka kaikilla aloilla särki vanhat muodot ja rakensi uutta sijaan, joka ei tyytynyt elämään entisten kaavojen mukaan, tuo halu, joka saattoi Kopernikuksen ratkaisemaan aurinkokunnan arvoituksia ja Lutherin perustamaan uuden kirkkokunnan. Ihmiset eivät enää tyytyneet vanhojen maantieteellisten teosten taruihin, he tahtoivat omin silmin nähdä ja itse kokea. Aikaisemmin olivat luostarit olleet kaiken tiedon ja tutkimuksen tyyssijoina; siellä munkit istuivat yksinäisissä kammioissaan ja mietiskelivät vanhojen teoksien sisällystä. Nyt istui portugallainen prinssi Henrik tähtivartiossaan Sagres'in kallioniemellä, kartanpiirtäjien, tähtitieteilijäin, maantieteilijäin ja merimiesten ympäröimänä, ja lähetti laivaston toisensa jälkeen liikkeelle purjehtimaan eteenpäin yhä kauemmas Afrikan länsirannikkoa pitkin.

Vasco da Gama..

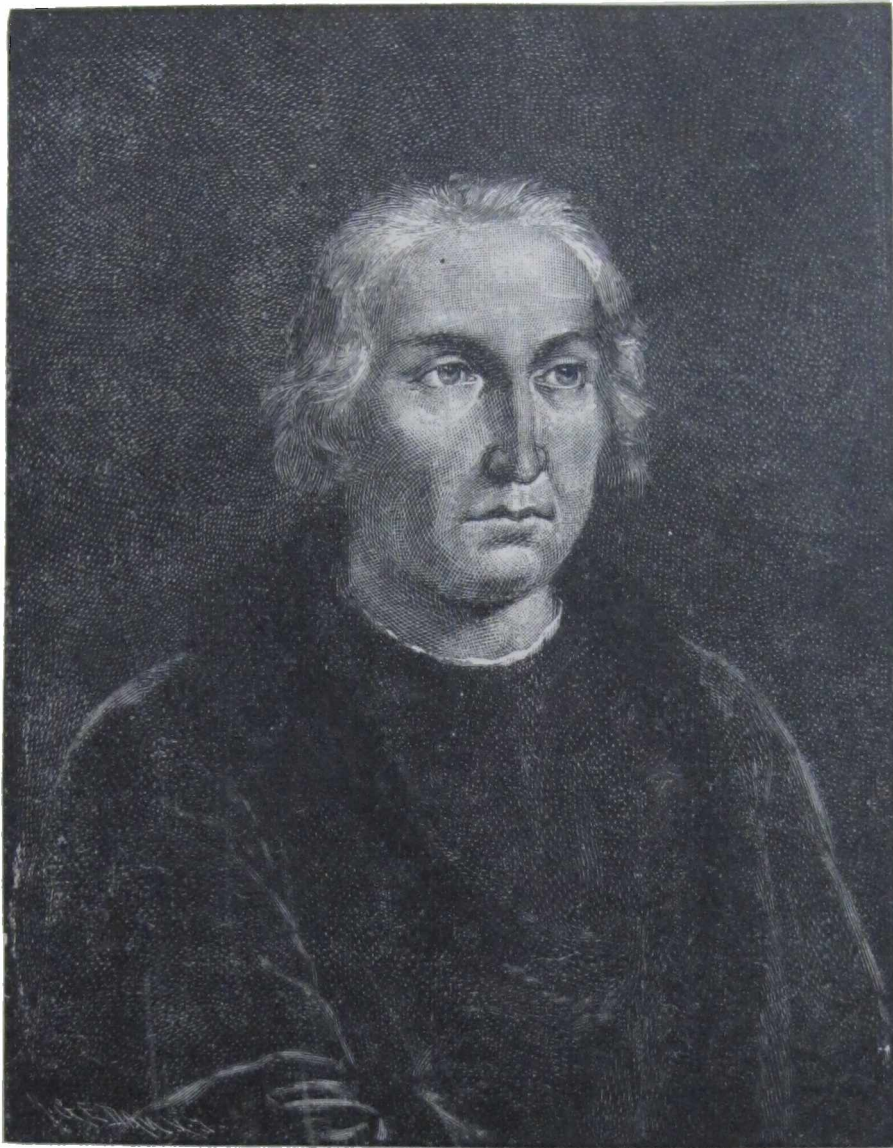
Tämän rannikon portugalilaiset tahtoivat alusta alkaen oppia tuntemaan, ja ihmeteltävän sitkeästi he pyrkivät tähän päämääräänsä. Mutta verkkaan päästiin tätä tarkoitusta läheneeseen, ja melkein pä askel askelelta tuli Afrikan länsirannikko eurooppalaisille tunnetuksi. Vuonna 1435 tulivat portugalilaiset löytöretkeilijät Kap Bojadorin seutuille, kymmenisen vuotta myöhemmin Viheriän niemen tienoilta, jossa he ilomielin huomasivat, että etelämpänä oleva maa oli

hyötyisää ja hedelmällistä, joten keskiajan käsitys kääntöpiirien välisestä vyöhykkeestä, joka muka on tulikuumaa erämaata, osoittautui vääräksi.

Tähän aikaan tuo suuri päämäärä, Intian meritien löytäminen, alkoi kangastaa ihmisten mielissä. Afrikan eteläpäitse oli tämä meritie löydettävä. Kului kuitenkin enemmän kuin yhden ihmispolven aika, ennenkuin päästiin niin pitkälle. Vasta v. 1471 saavuttiin Kultarannikolle, v. 1484 Kongo joen suulle, ja kaksi vuotta myöhemmin löysi *Bartolomeo Diaz* Hyväntoivon niemen. Hän tiesi tulleensa Afrikan eteläpäähän, tiesi, että tästä aukenee tie Intiaan. Hehkuvien mielin tahtoi hän jatkaa matkaansa, mutta hänen väsyneet merimiehensä pakottivat hänet kääntymään takaisin. Itkien kerrotaan hänen syleilleen kivipatsasta, jonka hän löytönsä muistoksi oli pystyttänyt eräälle Hyväntoivon niemen edustalla olevalle saarelle. Kaksitoista vuotta myöhemmin saavutettiin tuo suuri päämäärä. Toukokuun 20 p:nä v. 1498 saapui *Vasco da Gama* Etu-Intian länsirannikolla olevaan Kalikutin satamaan ollen ensimmäinen eurooppalainen, joka tuli Aasiaan käyttämällä tuota uutta tietä Afrikan ympäri.

Kunnioittakaamme sitä väsymätöntä sitkeyttä, jota portugalilaiset osoittivat purjehdusretkillään pitkin Afrikan länsirannikkoa, mutta ihmetelkäämme myös *Kolumbuksen* suurta neroa! Vanhan ajan oppineet olivat jo lausuneet sen ajatuksen, että maa on pallonmuotoinen, eikä 15. vuosisadalla kukaan sivistynyt ihminen enää epäillyt tuota väitettä. Jos maa kerran on pallonmuotoinen, voidaan sen ympärikin purjehtia; jos Euroopasta purjehditaan läntiseen suuntaan, täytyy viimein päästä Aasiaan. Tämän ajatuksen olivat muutkin lausuneet, ja Kolumbus on mahdollisesti lainannut tuon olettamuksen noilta muilta. Mutta Kolumbus toteutti tuon ajatuksen, ja siitä syystä on hänet luettava maailmanhistorian nerojen ja merkillisimpien miesten joukkoon. Sillä suurten nerojen tunnusmerkkinä on juuri heidän ajatustensa yksinkertaisuus ja helppotajaisuus. Perästäpäin voi jokainen säännöllisesti ke-

hittynyt koulupoikakin näitä ajatuksia ymmärtää ja selittää, ja myöhemmän ajan sukupolvet kummeksivat, ettei kukaan ole aikaisemmin noita ajatuksia keksinyt.

Kolumbus.

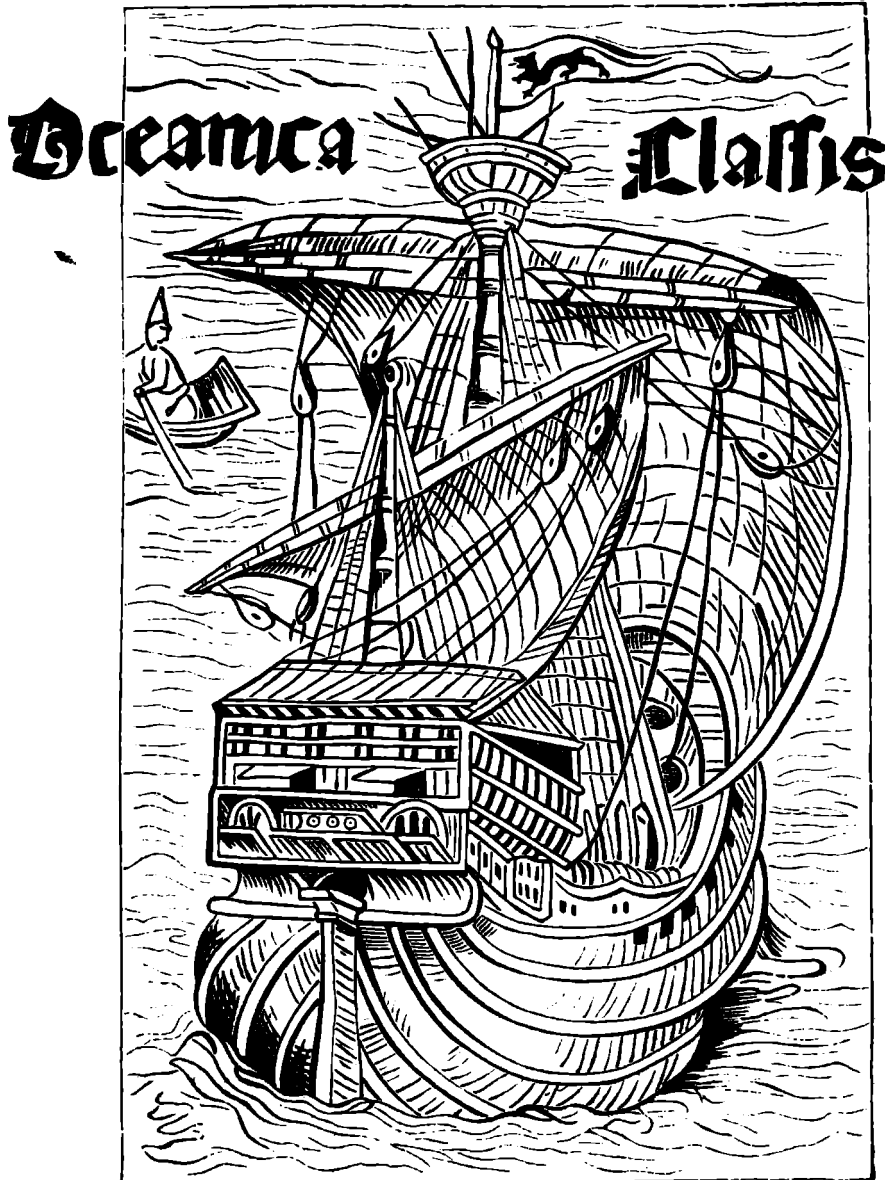
Vanhan muotokuvan mukaan.

Kolumbus oli alhaista sukua, köyhän kankurin poika Genovasta, merenkulkija, joka oli viettänyt nuoruutensa useimmilla Euroopan vesillä. Hän oli pintapuolisen sivistyksen saanut mies, joka tosin oli lukenut milloin mitäkin, hyviä ja vähäpätöisiä kirjoja sekaisin, joka oli koonnut itselleen

kaikenlaisia tietoja maantieteen ja matematiikan alalta, mutta jolla ei ollut aavistustakaan useimmista oman aikansa suurista kysymyksistä. Kuitenkin kävi niin, että tuo suuri neronleimaus välähti hänen mielessään. Hän matkusti Portugaliin saadakseen kannatusta ajatukselleen, mutta hänen täytyi tyhjin toimin ja velkojiensa ahdistamana paeta tämän valtakunnan alueelta. Näin ollen hän matkusti Espanjaan. Seitsemän tai kahdeksan vuotta kului täälläkin, ennenkuin ihmiset kallistivat hänelle korvansa. Hänen ehdotuksensa toteuttaminen lykkäytyi vuodesta toiseen. Mutta Kolumbus ei menettänyt toivoaan, sillä hän oli tullut siihen varmaan vakaukseen, että Jumala oli valinnut hänet tahtonsa täyttäjäksi. Ja viimein onni muuttui hänelle suotuisaksi. Granada, muhamettilaisten viimeinen varustus Espanjassa, valloitettiin tammikuussa v. 1492, ja iloissaan tästä voitosta kuningatar Isabella lahjoitti Kolumbukselle kolme laivaa hänen aikeensa toteuttamiseksi. Elokuun 3 p:nä 1492 Kolumbus purjehti Espanjasta, ja lokakuun 12 p:nä hän nousi maihin uudessa maanosassa.

Uudeksi maanosaksi hän ei kuitenkaan käsittänyt löytämänsä maata, eikä hän koskaan päässyt selville asian oikeasta laidasta. Aikalaistensa tavoin hän itsekin luuli joutuneensa itäisimpään Aasiaan, Japanin saaristoon ja Kiinan ranta- maille. Vasta vuosikymmenen perästä, kun nuo maat tulivat paremmin tunnetuiksi, eurooppalaiset huomasivat hämmästyksekseen, että oli kysymys aivan uudesta maanosasta. Nyt seurasivat löytöretket toinen toistaan. Muutamat näistä yrityksistä olivat rauhallisia, tieteellisiä retkiä; useimmat kuitenkin sotaretkiä, joiden tarkoituksena oli kultan ja maineen hankkiminen retken osanottajille ja voittomaiden saanti heidän kuninkailleen. Rohkein ja merkillisin näistä yrityksistä oli portugalilaisen *Magalhãesin* löytöretki. Hän purjehti espanjalaisella laivastolla v. 1519 länteen päin ja saapui, sanomattomia vaivoja kärsittyään, Amerikan eteläpäitse Tyynen meren poikki Filippiinien saaristoon. Täällä

hän itse sai surmansa, mutta hänen laivastonsa purjehti eteenpäin Aasian ja Afrikan eteläpuolitse ja tuli v. 1522 takaisin Espanjaan. Ensimmäinen purjehdus maapallon ympäri oli suoritettu.

Espanjalainen kauppalaiva Amerikan löydön aikana.

Amerikan löytö ja Intian meritien löytäminen ovat tapah-
tumia, jotka muita voimakkaammin ja monipuolisemmin
ovat vaikuttaneet uuden ajan kulttuurikehitykseen. Selittä-
mättäkin selviää, että ne saivat aikaan täydellisen mullistuk-

sen Euroopan kauppaloissa. Entiseen aikaan oli Venetsia ollut maailmankaupan keskuksena; tästälähtien olivat sellaisina keskuksina Espanjan ja Portugalin, myöhemmin Hollannin ja Englannin rannikko. Ennen tavattoman kalliiden Intian tuotteiden hinta aleni nopeasti, sittenkuin vaaraton ja turvallinen kauppatie Intiaan oli löydetty. Varallisuus ja sivistys kohosi koko Euroopassa. Palvelijatar saattoi tästälähtien ostaa itselleen ylellisyystavaroita, joita kuninkaan-tyttärenkin keskiajalla oli vaikea itselleen hankkia. Hinnat tulivat sitäkin halvemmiksi, kun Intian tuotteita, esim. sokeria, puuvillaa ja riisiä, ruvettiin viljelemään noissa äsken löydetyissä maissa. Moni uuden maailman kasvikunnan tuote, esim. vanilja, kaakao, kiniini, maissi, tupakka ja perunat, tuli vuorostaan Euroopassa tunnetuksi. Liikkeessä oleva kullan määrä lisääntyi Euroopassa vuosisadan kuluessa enemmän kuin kaksinkertaiseksi, sitä mukaa kuin Amerikan rikkaat kultakaivokset tulivat käytäntöön. Lisääntynyt rahansaanti vilkastutti kauppaa.

Maantieteelliset löydöt laajensivat eurooppalaisten näköpiiriä joka suuntaan; ne ovat aamunkoittona uuden ajan sarastaessa.

59.

Kopernikus

Niistä suurista miehistä, jotka 15. ja 16. vuosisadan rajavaiheilla neronsa loistolla valaisivat Eurooppaa, on *Nikolaus Kopernikus* kaikkein suurimpia. Vähän sen jälkeen kuin ensimmäinen purjehdus maapallon ympäri oli suoritettu, osoitti hän tämän kiertotähtemme aseman maailman avaruudessa.

Melkein koko keskiajan luulivat kaikki, joilla ei ollut tavallista perusteellisempia tähtitieteellisiä tietoja, että maa on litteä kuin pannukakku ja että Jerusalemi on sen keskipisteinä. Keskiajan ensimmäisinä vuosisatoina, jolloin koko

Kopernikus.

Samanaikaisen puupiirroksen mukaan.

kulttuuri oli joutunut surkeaan rappiotilaan, kannattivat kaikki tätä mielipidettä, vieläpä nekin, jotka olivat aikansa korkeimmalla sivistysasteella. Aikaa voittaen pääsi kuitenkin Euroopan oppineiden piirissä oikeampi käsitys maan pallonmuotoisuudesta vallalle. Skolastikot ammensivat tämän tiedon arabialaisesta tieteestä. He levittivät sitä laajoihin

piireihin, ja 15. vuosisadalla se oli jo täysin tunnustettu Euroopan oppineiden keskuudessa.

Mutta kysymys maapallon asemasta avaruudessa oli arvoitus, jonka ratkaiseminen tuotti paljon päänvaivaa. Maapallo on avaruuden keskipiste, jonka ympäri kaikki liikkuu, se oli kumoamaton totuus, jota ei kukaan epäillyt. Sehän oli välitön havainto, jonka paikkansapitäväisyys muka täysin pätevästi oli todistettavissa raamatunkin avulla. Maapallon ulkopuolella liikkuvat tähdet säännöllisiä ratojaan. Ne kiertelivät taivaanlaella, ja jokaiseen sellaiseen kierrokseen kului hiukan vähemmän kuin 24 tuntia. Mutta muut taivaankappaleet: aurinko, kuu ja nuo viisi paljaalle silmälle näkyvää planeettaa eli »kiertotähteä» — Merkurius, Venus, Mars, Jupiter ja Saturnus — näyttivät säännöttömästi liikkuvan kiintotähtien välissä ja muodostavan poikkeuksen siitä säännöllisyydestä, mitä koko taivaanlaki liikkueessaan maapallon ympäri osoitti.

Näitä ilmiöitä selittäessään sen ajan oppineet nojautuivat maailmanjärjestelmään, jonka eräs kreikkalainen tiedemies oli sommitellut noin v. 200 e. Kr., mutta jota erään toisen kreikkalaisen tutkijan nimellä on sanottu *ptolemaiolaiseksi*. Sen mukaan maapallo on avaruuden keskipisteenä; kuu, aurinko ja kiintotähdet liikkuvat sen ympäri kehäntapaisia ratoja; kiertotähtien radat sitävästoin vaihtelevat lakkaamatta, koska niiden keskipisteet itse kiertelevät kehässä maapallon ympäri.

Täten olivat kaikki nuo näköjään epäsäännölliset ilmiöt selitettävissä, mutta järjestelmä, joka jo muutenkin oli varsin monimutkainen, kävi yhä epäselvemmäksi, mikäli tieto kierto-
tähtien liikunnosta kasvoi. Tarvittiin yhä uusia kehiä, ja koko avaruus oli keskiajan tähtitieteilijäin käsityksen mukaan ikään-
kuin lukemattomista rattaista muodostunut sekasotkuinen koneisto. Kuitenkaan ei kukaan uskaltanut tätä järjestelmää todenteolla epäillä; ainoastaan silloin tällöin lausui keskiajan viimeisellä vuosisadalla joku selväkatseinen mies epäilyksensä sen yksityiskohdista. Vasta Kopernikuksen tutkimusten vaikutuksesta ptolemaiolainen järjestelmä kukistui.

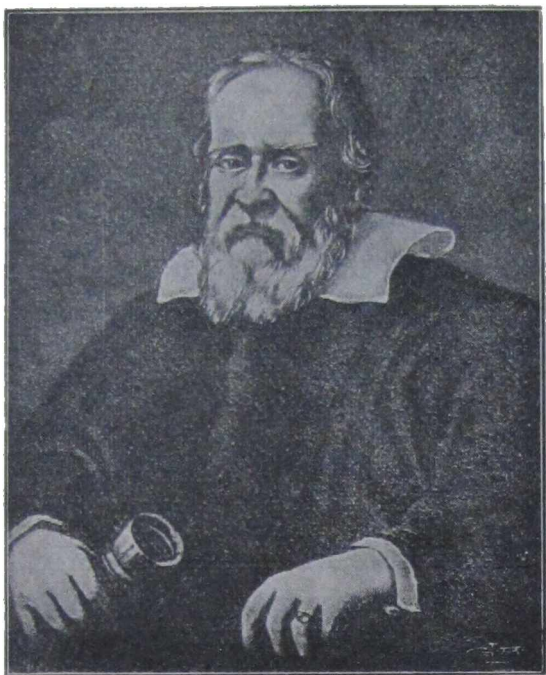
Kopernikus oli porvarin poika Länsi-Preussissä olevasta Thorn'in kaupungista. Hän oli syntynyt v. 1473, tutki lääketiedettä ja filosofiaa Italiassa ja antautui hehkuvain innoin tähtitieteellisiin tutkimuksiin, jatkaen niitä Puolaan palattuaankin, missä hän oli kaniikkina 40 vuotta, kuolemaansa asti, v:een 1543. Hänen kuolinvuotenaan valmistui painosta hänen suuri teoksensa, jossa hän esitti käsityksensä aurinkokunnasta, ja vasta kuolinvuoteellaan hän sai nähdä kirjansa. Hän oli rauhaa rakastava tutkija, joka ei tahtonut herättää huomiota ja joka pelkäsi riitaa, hiljainen tiedemies, joka toivoi, että hänen ajatuksensa niin varovasti kuin suinkin joutuisivat niiden tiedoksi, jotka pystyvät niitä käsittämään.

Mutta nämä ajatukset saivat aikaan vallankumouksen koko tähänastisessa maailmankäsityksessä.

Muinaisuudessa oli joku oppinut jo ajatellut aurinkoa eikä maata siksi palloksi, jonka ympärillä kiertotähdet kiertelivät. Mutta nämä mietteet eivät saaneet kannatusta. Aika ei ollut kypsynyt niitä käsittämään eikä kehittämään. Ne kohtasivat kovaa vastarintaa ja unohtuivat.

Emme tiedä, onko Kopernikus tuntenut näiden oppineiden mietteitä, vaikka hän tunsikin muinaisten tiedemiesten lausuntoja, jotka eivät käyneet yhteen ptolemaiolaisen maailmanjärjestelmän kanssa. Mutta se voidaan varmasti sanoa, että hänen suuri ajatuksensa oli hänen oma nerontuotteensa, että se perustui hänen omiin tutkimuksiinsa ja havaintoihinsa.

Meidän päivinämme pystyy jokainen tekemään selkoa Kopernikuksen järjestelmästä, eikä kukaan epäile sitä vääräksi. Taivaankappalten jokapäiväinen liikunto maan ympäri on vain näennäinen; asia näyttää siltä, koska maapallo joka päivä kiertää akselinsa ympäri. Tämän ohessa maapallo liikkuu toisellakin tavalla. Noin $365 \frac{1}{4}$ vuorokauden kuluessa kiertää se kerran auringon ympäri. Aurinko on maapallon ja muiden kiertotähtien ratojen keskipisteenä. Kuu puolestaan kiertää maapallon ympäri. Kiintotähdet ovat meidän aurinkokuntamme ulkopuolella. Jokainen kiintotähti on aurinko,

Galilei.

Samanaikaisen muotokuvan mukaan.

kannattamasta. Se joutui tietysti pilkan ja naurun alaiseksi koko sen suuren joukon silmissä, joka, voimatta ymmärtää mistä oli kysymys, piti asianaan esiintyä vanhan käsityskannan puolustajana. Ovathan kaikkien suurten nerojen ajatukset aina joutuneet tuon kohtalon alaisiksi.

Vasta seuraavien sukupolvien aikana kehittyi Kopernikuksen järjestelmä todistamattomasta mahdollisuudesta kumoamattomaksi tosiasiaksi. Italialainen *Galilei* huomasi v. 1610 äskettäin keksityn kaukoputken avulla, että Jupiter nimisellä kiertotähdellä oli omat kuunsa, että Venus niminen kiertotähti, aivan kuten meidän kuumme, kääntää milloin toiset, milloin toiset »kasvonsa» maapallon puoleen, mikä ilmiö oli omansa todistamaan, että Kopernikuksen järjestelmä oli oikea. Jotenkin samaan aikaan laski saksalainen *Kepler*, että kiertotähtien radat eivät ole täysin pyöreät, vaan hieman soikeat. Täten saattoi hän toiselta puolen esittää uusia todistuksia Kopernikuksen järjestelmän puolustukseksi, toiselta puolen oikaista sen yksityiskohtia. 17. vuosisadan loppu-

jonka ympäri arvatenkin joukko kiertotähtiä kiertele.

Kopernikuksen järjestelmä esiintyi vain olettamuksena, mahdollisuutena, jota ei voitu todistaa eikä vääräksi väittää. Sitä tuki erikoisesti sen suuri yksinkertaisuus. Se selitti avaruuden ilmiöt paljon luonnollisemmalla ja hyväksyttävämällä tavalla kuin tuo monimutkainen ptolemaiolainen järjestelmä. Mutta se ei ollut todistettu, ja senpätähden kieltäytyi moni sen ajan tähtientutkija — esim. Tyko Brahe — sitä

puolella osoitti vihdoin englantilainen *Newton*, että se luonnonlaki, joka panee kiertotähdet liikkumaan auringon ympäri ja kuut kiertotähtien ympäri, on sama laki, joka pakottaa ilmaan heitetyn esineen putoamaan maan pinnalle. Siitä lähtien ei kukaan enää epäillyt Kopernikuksen järjestelmää vääräksi.

Kopernikuksen ajatus ei ole jättänyt syviä jälkiä ainoastaan tähtitieteeseen, vaan myös seuraavan aikakauden koko henkiseen elämään. Se on yhtä paljon kuin Gutenbergin, Kolumbuksen ja Lutherinkin elämäntyö musertanut keskiajan murskaksi ja rakentanut uutta aikaa. Maailma oli ikäänkuin yhdellä iskulla tullut verrattoman paljon avarammaksi. Maapallo ei enää ollut se keskipiste, jonka ympäri kaikki liikkui; ihminen ei enää ollut se olento, jonka hyödyksi ja huviksi Jumala oli luonut koko maailman. Sekä maapallo että ihminen olivat pienen pieniä tomuhiukkasia äärettömän suuressa maailmanavaruudessa. Ja sellainen tieto painaa leimansa ihmisten katsantokantaan.

60.

Humanismi germaanien keskuudessa

Viidennentoista vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla saapui humanismi Alppien pohjoispuolelle.

Mutta se sai germaanien keskuudessa toisenlaisen leiman kuin Italiassa. Se muuttui luonteeltaan vakavammaksi, syvällisemmäksi ja muodostui näin ollen hedelmällisemmäksi maaperäksi uusille sivistysrienoille.

Italiassa oli humanismilla useimmiten pakanallinen ja kevytmielinen luonne. Useat sen kannattajista olivat hovimiehiä ja loiseläjiä pienissä italialaisissa ruhtinashoveissa; tavallisesti kevytmielisiä pilkkaaajia, jotka repivät alas kaiken, mitä on taivaan ja maan välillä, rakentamatta mitään sijaan, ihmisiä, jotka suun täydeltä ylistivät muinaisajan pakanuutta luopumatta silti halveksimastaan kirkosta. Germaanien —

saksalaisten, hollantilaisten, englantilaisten ja skandinaavien — keskuudessa sai humanismi vakavan ja kristillisen luonteen. Sen kannattajat olivat enimmäkseen huomattavia oppi-

Kristuksen hautaaminen.

Osa Quinten Matsysin († 1530) Antwerpenin museossa olevaa alttarikuvaa.

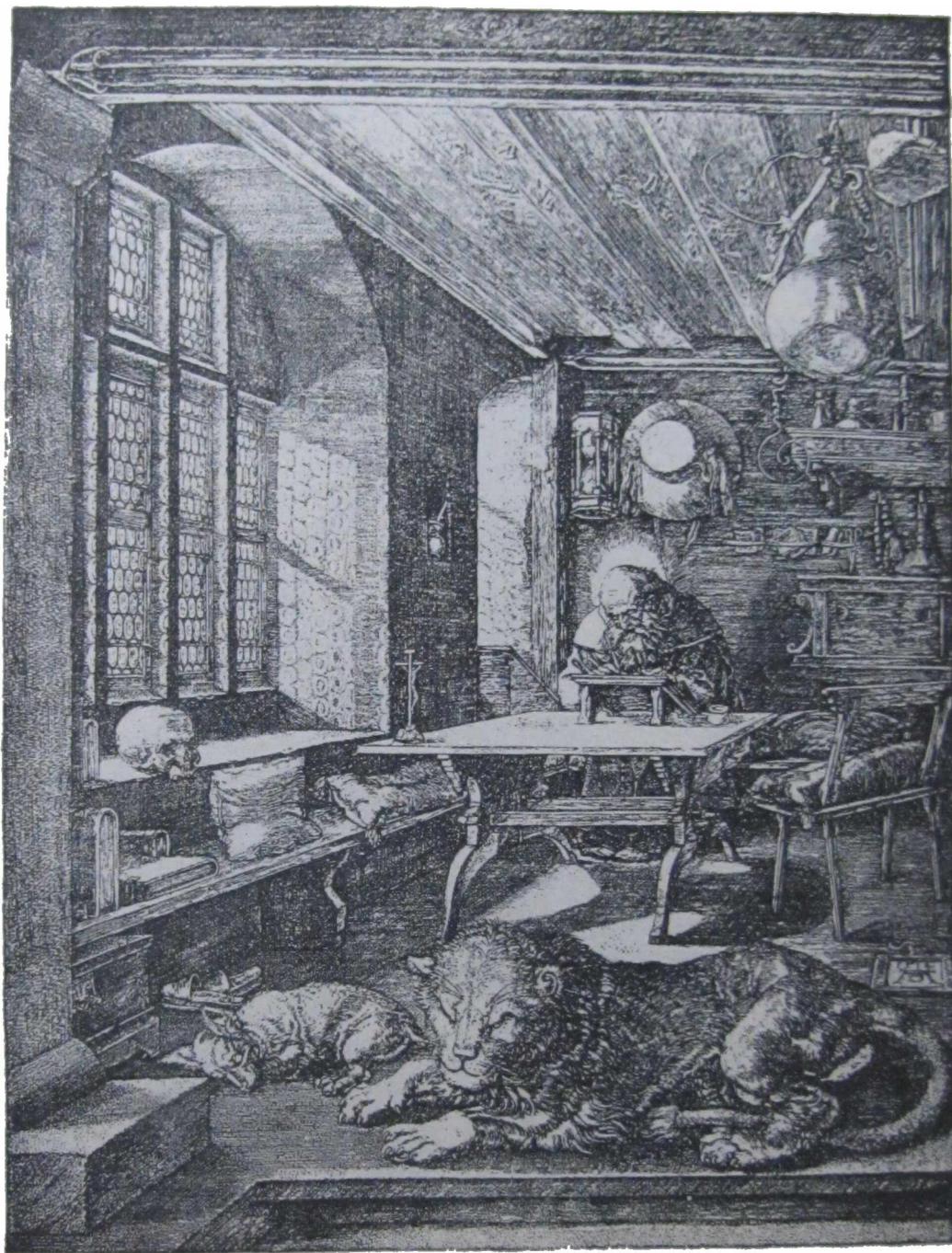
neita, jotka tosin saattoivat käyttää mitä purevinta pilkkaa, mutta aina määrättyä tarkoitusperää varten, ja jotka loivat uusia ihanteita kukistamiensa sijaan. Germaanolainen humanismi oli jalompaa laatua; se saikin kansan puolelta osakseen suurempaa kannatusta ja vaikutti siten kulttuurin kehitykseen syvällisemmin

Puuplirros Albrecht Dürerin Pienestä kärsimyshistoriasta.

Painettu Nürnbergissä v. 1512.

Pohjois-Euroopassa ilmenee uudistus samoin kuin Etelä-Euroopassakin siinä, että koetetaan syventyä klassillisen muinaisuuden henkeen, sen uskontoon, kirjallisuuteen, historiaan ja kieleen, ja tämä yritys on paljon vakavampaa ja hartaampaa kuin keskiajalla. Germaanolaiset humanistit olivat kyllä har-

P. Hieronymus kammiossaan.
Albrecht Dürerin vaskipiirros.

taita klassillisen muinaisuuden ystäviä. Niinpä etevin heistä, Erasmus Rotterdamilainen, kirjoittaa eräässä teoksessaan: »Voin tuskin pidättää itseäni huudahtamasta: pyhä Sokrates, rukoile puolestani!» Mutta germaanit eivät sittenkään voineet

Erasmus.

Holbein nuoremman († 1543) maalaus.

samassa määrin kuin italialaiset tuntea olevansa muinaisajan suurten miesten hengenheimolaisia. Vaikka heidän teoksensa ovatkin täynnä pakanallisten jumalien ja jumalattarien nimiä, niin kaikki tämä kuitenkin tuntuu keinotekoiselta ja opitulta, eikä niin luontevalta kuin italialaisten humanistien teoksissa.

Germaanilaisen taiteenkin suurimmat mestariteokset ovat aiheiltaan uskonnollisia. Tämä taide kehittyy noin v. 1500 sekä Alamaissa että Saksassa kauneimpaan kukoistukseensa (Memling † 1495 ja Quinten Matsys † 1530).

Humanismi kohtasi Pohjois-Euroopassa voimakkaan uskonnollisen virtauksen, joka tosin ei tahtonut rikkoa väljensä katolilaisuuden kanssa, mutta joka kovasti paheksui sitä rappiotilaa, mihin kirkko miltei kaikkialla oli joutunut. Tämä suunta ei tyytynyt kirkossa vallitsevaan pintapuolisuuteen, anekirjeisiin, sielumessuihin ja ulkonaisiin hyviin töihin, vaan kaipasi parempaa ja runsassisältöisempää sielunravintoa. Humanismi rupesi monessa kohdin tämän virtauksen asetoveriksi. Se käytti suuren kielitietonsa raamatun tutkimiseen. Eteläsaksalainen *Johan Reuchlin* († 1522) julkaisi vanhan testamentin alkukielellä ja sen lisäksi heprean kieliopin, joka herätti intoa tämän keskiajalla melkein tuntemattoman kielen oppimiseen. Alamaalainen *Erasmus Rotterdamlainen* († 1536) julkaisi tarkan kreikkalaisen painoksen uudesta testamentista liittäen siihen latinankielisen käännöksen. Näistä teoksista kävi selville, miten virheellinen tuo kirkon vahvistama, keskiajalla yksinomaan käytetty »Vulgata» niminen latinalainen raamatunkäännös oli. Humanistit suuntasivat pilkkansa katolisen kirkon kasvannaisia vastaan, ivaten munkkien typeryyttä ja epäsiiveellisyyttä sekä skolastiikan hedelmättömyyttä ja hengettömyyttä. Boccaccion vallattomimmissakaan novelleissa ei lasketa niin purevaa pilkkaa pyylevistä munkeista kuin eräässä vv. 1515—1517 ilmestyneessä kirjekokoelmassa, jonka tekijää ei varmasti tunneta. Niin taitavasti jäljiteltiin näissä kirjeissä munkkien kirjoitustapaa, että moni todellakin luuli niitä munkkien kirjoittamiksi, luuli, että he niissä täydellä todella paljastivat typeryyttään ja maallisia himojaan. Väsymättömästi ahdistelivat humanistit skolastista käsityskantaa. »Valon sodaksi pimeyttä vastaan» nimittää eräs humanisti tätä taistelua, ja skolastiikka joutui niin täydellisesti tappiolle, ettei se sen koommin enää

tointunut. Keskiajan tieteen sijaan humanistit asettivat tutkimuksen, joka perustui vanhojen klassikkojen parhaimpiin nerontuotteisiin ja omaan havaintoon. Rappeutuneen kato-
lisen kirkon sijaan he tahtoivat rakentaa kirkon, joka on

Ulrik von Hutten.

Samanaikainen puupiiirros.

vapaa noista loukkaavista, pahennusta herättävistä kasvan-
naisista. Täten he laskivat pohjan sekä vapaalle tieteelliselle
tutkimukselle että uskonpuhdistukselle. Kun sittemmin Wit-
tenbergin munkki teki väkiryynnäkkönsä, hajaantuivat he kah-
teen leiriin. Toiset heistä liittyivät innokkaasti uskonpuhdis-

tusta kannattamaan. Toiset taas — rauhaa rakastavan, pelkurimaisen Erasmuksen johtamat — eivät töhtineet astua ratkaisevaa askelta; he asettuivat monessa kohden uuden opin kannalle tahtomatta kuitenkaan luopua vanhan kirkon yhteydestä.

Muissakin suhteissa germaani-laiset humanistit valmistsivat uutta aikaa. Kummallinen ja samalla profeettallinen on englantilaisen *Tuomas Moruksen* († 1535) »Utopia» niminen kirja, jossa kuvataan ajateltua ihannevaltiota. Melkein kohta kohdalta soveltuvat sen kuvaukset meidän aikamme sosialismin teorioihin. Tämä kirja ei kuitenkaan näytä suuresti vaikuttaneen oman aikansa ihmisiin. Sitä tehokkaampia olivat vaikutukseltaan ne suorasanaiset ja runopukuiset riitakirjoitukset, jotka saksalainen ritari *Ulrik von Hutten* († 1523) linkosi maanmiehilleen. Ne lensivät kirjapainotaidon siivillä kautta koko Saksanmaan, ja niissä käytetty rohkean voimakas saksan kieli hankki niille kaikkialla innostuneen lukijakunnan. Huttenin kirjaset samoin kuin Lutherin raamatunkäännös ja muut teokset ovat kukin omalla tavallaan herättäneet ja elvyttäneet saksalaisten kansallistunnetta ja heidän rakkauttaan äidinkieleensä.

Germaani-laiset humanistit olivat uuden ajan etuvartioita taistelussa keskiajan vanhentuneita kulttuurioloja vastaan. Toiset heistä joutuivat etuvartijain tavallisen kohtalon alaisiksi, tykinruoaksi. Ulrik von Hutten kuoli maanpaossa ja mitä suurimmassa kurjuudessa; Tuomas Morus päätti päivänsä mestauslavalla. Toiset varovaisemmat luonteet säilyivät taistelussa. Erasmus eli kaikkien kunnioittamana; ken, paavista alkaen, vähänkin ymmärsi panna arvoa tieteelle, lauloi Erasmuksen ylistystä. Virheettömiä eivät humanistit ajatus- ja tutkimustavaltaan suinkaan olleet. Moni heistä hairahtui halveksimaan vastustamansa kulttuurikehityksen hyviäkin puolia, mikä erehdys aina sattuu taistelijalle kamppailun alkuvaiheissa.

Mutta tästä huolimatta ovat humanistit olleet uuden ajan tienraivaajia, vastaisen kehityksen perustajia.

Neljä apostolia.

Albrecht Dürerin († 1528) maalaus Münchenin Pinakoteekissa.
Euroopan sivistyshistoria II — 6

Taiteenkin alalla Saksanmaa tähän aikaan synnytti omittuisia persoonallisuuksia, jotka alallaan ovat italialaisten mestarien vertaisia.

Albrecht Dürerin († 1528) luonteivissa tauluissa kuvastuu se helläsydäminen tunne ja syvällinen vakavuus, joka on saksalaiselle kansanluonteelle ominainen. Puu- ja vaskipiirroksillaan hän vaikutti mahtavasti taiteen leviämiseen. *Hans Holbein nuorempi* († 1543) on maailman parhaimpia muotokuvamaalareita. Hänen taulunsa syventävät merkillisellä tavalla kuvattavan henkilön sielullista ilmettä, samalla kuin kasvojen piirteet niissä on sattuvasti esitetty.

Anna, Kleve'n ruhtinatar, Englannin kuninkaan Henrik VIII:n puoliso.
Hans Holbein nuoremman († 1543) maalaus Pariisin Louvressa.

Kristus kantamassa ristiään.

Adam Krafft'in († 1507) veistokuva. N. s. »Kärsimyspysäkki» Nürnbergin hautausmaalle johtavalla tiellä.

61.

Martti Luther

Kuudennentoista vuosisadan alkupuolella ilmestyi saksalainen munkki, joka rupesi puhumaan ja kirjoittamaan kansalle. Ja hänen sanansa olivat kurikaniskuja, joiden alla kokonainen maailma murtui hauraan lasin tavoin; mutta ne olivat samalla siemeniä, joiden kylvöstä uusi maailma alkoi orastaa. Uuden ajan luojien joukossa hänet mainitaan syystä ensimmäisinä.

Martti Luther.

Lucas Cranach'in († 1553) maalaus Dresdenin galleriassa.

Jokainen tuntee *Martti Lutherin*, tietää hänen vaiheensa ja elämäntyönsä; näiden asiain toistaminen olisi siis turhaa vaivaa. Sentähden huomautettakoon tässä vain tuon suuren uskonpuhdistajan elämän muutamista puolista.

Lutherin esiintyessä oli maaperä hänen opilleen jo muokattu. Useimmissa Euroopan maissa, varsinkin Saksassa, oli

Keisari Kaarle V.

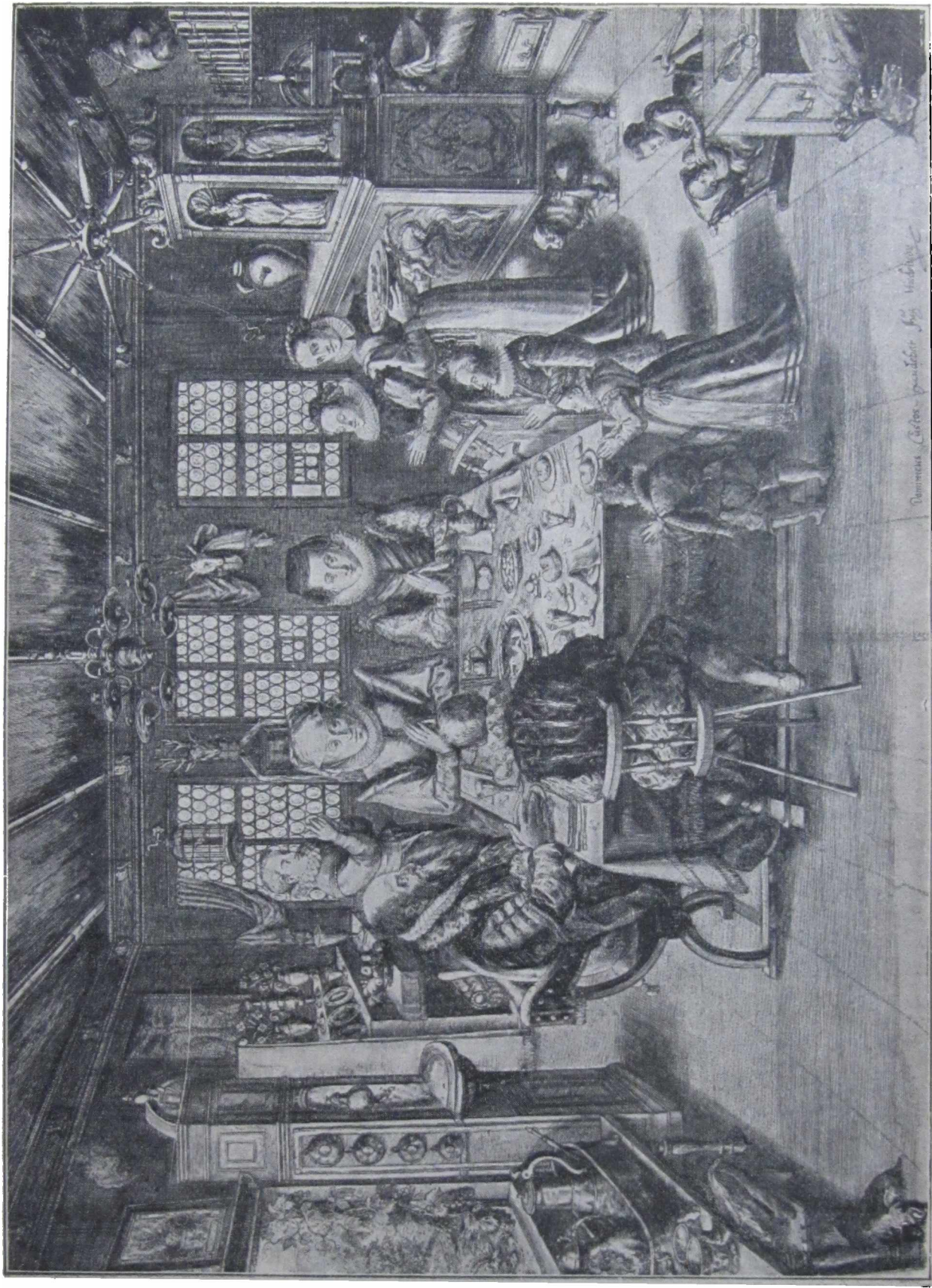
Amberger'in († noin v. 1563) maalaus Berliinin museossa.

syntynyt voimakas herätysliike, ja ihmiset kaipasivat lämmintunteisempaa, syvempää käsitystä kristinuskosta kuin se, minkä kirkko aikaisemmin oli heille tarjonnut. Kerjäläismunkkien vaikutus kansaan oli ollut merkitykseltään tärkeä. Alempi papisto oli helppotajuisilla saarnoillaan herättänyt henkiin voimakkaan kristillisen liikkeen. Jumalanpalveluksessa oli ruvettu äidinkielellä saarnaamaan ja veisaamaan virsiä. Raamattu oli moneen kertaan käännetty saksaksi, ja kirjapainotaidon avulla se oli levinnyt laajalti kansan keskuu-

teen. Maallikot pohtivat omin päin uskonnollisia kysymyksiä, joita entiseen aikaan ainoastaan luostariveljet olivat käsitelleet. Hartauskirjat saivat yhä suuremman lukijakunnan. Tähän sekaantui tosin paljon taikauskoakin. Pyhimyksiä ja pyhäinjäännöksiä palveltiin, toivioiretkiä tehtiin. Mutta ovi ihmisten sydämiin oli avattu, tie oli raivattu, ja Lutherin sanat lankesivat otolliseen maaperään.

Lokakuun 31 p:nä 1517 Luther naulasi 95 väitöstään Wittenbergin linnankirkon ovelle. Silloin hän oli vielä kokonaan katolisen kirkon pohjalla. Mutta tämä mies, joka kovien sisäisten taistelujen tulokseksi oli saavuttanut sielunrauhan, tunsu inhoa ja ankaraa suuttumusta nähdessään, kuinka julkeasti anekauppaa harjoitettiin, ja ajatellessaan tuota syntien anteeksiantoa, johon ei vaadittu uskoa eikä todellista katumusta. Hän ei lainkaan vastustanut aneoppia, vielä vähemmin paavia. »Ken puhuu apostolista ane-oikeutta vastaan, hän olkoon anatema ja kirottu», kuuluu esim. 71. hänen väitöksistään. Hän teroitti mieleen vain erästä epäkohtaa, joka oli saanut jalansijaa kirkossa, ja hän toivoi, että hänen väitöstensä vakava punnitseminen herättäisi harrastusta katolisen kirkon puhdistamiseen.

Mutta niissä väittelyissä, joihin hän seuraavina vuosina joutui, vaativat katolisen kirkon miehet aina itsepintaisesti, että hänen tuli alistua paavin ja kirkolliskokousten mahtisanaa tottelemaan, ja näin ollen hän vieraantui yhä enemmän katolilaisuudesta. Sillä hän, jonka elämä oli ollut täynnä sisällisiä sieluntaisteluja, ei voinut tyytyä kirkon oppiin ainoastaan siksi, että kirkolliset auktoriteetit olivat julistaneet sen laiksi, eikä hän saattanut luopua vakaumuksestaan vain sentähden, että auktoriteetit tuomitsivat sen vääräksi. Hänelle kävi yhä selvemmäksi, että uskolla saattaa olla tosiarvoa ainoastaan silloin, kun se perustuu persoonalliseen, sielun sisimmästä sopesta lähteneeseen vakaumukseen; ulkonaisen pakon aikaansaama usko on kerrassaan arvoton. Hänelle selvisi, että totuus on etsittävä raamatusta; ei paavien bullista,

Varakas saksalainen porvarikoti 1500-luvun loppupuolella.
Dominicus Custoksen vaskipiirroksen mukaan.

ei kirkolliskokouksien päätöksistä eikä skolastikoiden sanansaivarruksista. Tuli sitten merkkipäivä, 4. päivä heinäkuuta v. 1519, jolloin Luther julkisesti ja selvästi selitti, että moni Hussin julistama opinkappale, jonka Konstanzin kirkolliskokous oli tuominnut kerettiläiseksi, on kristillinen ja raamatun mukainen. Näitä sanoja lausuttaessa kuului kokoontuneesta ihmisjoukosta liikutuksen hälinä. Ihmiset tunsivat seisovansa ikäänkuin ammottavan kuilun partaalla; mistä on totuus etsittävä, kun ei pyhien kirkolliskokouksienkaan opinkappaleita enää tunnusteta järkähtämättömiksi?

Vuonna 1521 keisari Kaarle V haastoi Lutherin Wormsin valtiopäiville vastaamaan rohkeasta esiintymisestään, antaen hänelle turvakirjeen. Siellä hän sai julkisesti ja koko maailman kuullen esittää oppiansa. Oleskellessaan sittemmin vuoden ajan Wartburgin linnassa, mihin turvapaikkaan hänet oli suosijansa Saksin vaaliruhtinaan Fredrik Viisaan toimesta piilotettu, ryhtyi Luther Saksan kirjakielelle niin tärkeätä raamatunkäännöstään toimittamaan.

Täten oli Luther eronnut katolisesta kirkosta, ja kuilu heidän välillään leveni siitä hetkestä yhä suuremmaksi. Hän ei vastustuksessaan enää tyytynyt muutamien opinkappaleiden ahdistamiseen, vaan ryntäsi tavattoman kiivaasti koko vanhaa kirkkojärjestelmää vastaan. Oli hetkiä, jolloin hän vastusti kaikkea sekä maallista että hengellistä esivaltaa, koska kumpainenkin saattoi ehkäistä omantunnon vapautta. Käsi-työläiset ja papit, talonpojat ja munkit, kaikki ovat he yhtä hyviä kristittyjä; kaikki he saattavat siis yhtä hyvällä syyllä käydä papista. Sillä jokaisella heistä on oikeus julistaa uskonnon totuuksia, sellaisina kuin hän ne käsitti ja niitä kannatti. Raamatun selittäminen ei enää saa olla kenenkään yksinoikeutena; se on oleva omantunnon asiana jokaiselle ihmiselle. Hurskas maallikkoelämä on yhtä varma tie autuuteen kuin hurskas munkkilaiselämäkin; luostarielämä on päinvastoin luonnoton eikä miksikään hyödyksi. Ihmisten tulee yhtyä pieniksi seurakunniksi ja valita papeikseen hurskaita

Ristin saarna.

Lucas Cranachin maalaama alttaritaulu Dresdenin galleriassa.

miehiä, oppineita tai oppimattomia, mutta papin tulee toimia vain seurakunnan johtajana eikä yliherrana.

Vuoden 1520 vaiheilla Luther esiintyy vielä kiihkoilijana. Silloin hän saarnaa uskonnollista anarkiaa, silloin hän nousee väkiryssäköön kaikkia auktoriteetteja vastaan, selittäen, että korkeimpana auktoriteettina on jokaisen ihmisen persoonallinen ylävaumus. Mutta sittemmin tapahtuu seikkoja, jotka

muuttavat hänen mieltään. Muutamat hänen ystävästään menivät pitemmälle kuin hän, niin pitkälle, ettei hän voinut heitä hyväksyä. Uudestaankastajat muodostivat seurakuntia, ja Etelä-Saksan talonpojat vaativat, että sielujen vapauttaminen ulottuisi maallisiinkin oloihin. Luther vihastui noiden ihmisten omavaltaisuudesta, piti tulsia puheita ja kirjoitti kiivaita taistelukirjoituksia heitä vastaan, eikä enää itsekään tohtinut pysyä entisellä kannallaan. Hän, joka vielä äsken oli saarnannut kaikkea kirkon auktoriteettia vastaan, kääntyi nyt maallisen esivallan puoleen pyytäen siltä turvaa uudelle kirkolle ja suojaa kaikkia kapinoitsijoita vastaan. Ruhtinaan tuli johtaa maansa kirkkoa; hänen tuli saada käyttää kirkon rikkauksia mielensä mukaan; pappien asettaminen oli oleva hänen vallassaan; hänen tuli valvoa, että »puhdasta oppia», semmoisena miksi se oli »tunnustuskirjassa» määrätty, oli kaikkialla väärentämättä saarnattava; hänen tuli myös rangaista niskoittelijoita. »Ken omistaa maan, hänen uskonsakin olkoon maassa vallitsevana», tuli protestanttisen kirkon tunnussanaksi. Mutta se oli tunnussana, josta saattoi olla seurauksena ajatuksen vapauden tukahduttaminen ja ihmishengen herpautuminen; se oli periaate, joka helposti saattoi ehkäistä kaiken henkisen kehityksen. Tämä on selittämättäkin selvä, mutta siitä enemmän toisessa paikassa.

Tenhovoimana Lutherin persoonassa — lähinnä hänen hurskauttaan, totuudenrakkauttaan ja muita hyveitään — oli rajaton itseluottamus ja raju kiivaus. Kun hän oli muodostanut jostakin asiasta mielipiteensä, oli se hänestä kumoamaton totuus, ja kaikki muut mielipiteet olivat hänen mielestään väärät. Ken häntä ei voinut kaikessa kannattaa — vaikka olisi ollut kuinka rehellinen kunnon mies tahansa — hänestä oli suuri uskonpuhdistaja kerrassaan selvillä. Vastustaja muka kyllä tiesi, että Lutherin mielipide on oikea; vastarinta aiheutuu vain hyvän tahdon ja totuudenrakkauden puutteesta. Katolilaiset, zwingliläiset ja uudestaankastajat olivat hänen silmissään yhtä suuria pettureita ja silmänpalvelijoita, eikä hän

Saksin vaaliruhtinas Fredrik Viisas.

Albrecht Dürerin († 1528) tekemä vaskipiirros.

koskaan tätä käsitystään heiltä salannut. Hän käytti karkeata, usein raakaakin puhetta, osoittamatta mitään sääliä ja välittämättä sieluntuskista, joita hän vastustajissaan herätti, kun nämä näkivät pyhintä ja kalleinta vakaumustaan loukattavan, tahrattavan ja poljettavan. Milloin hän ivasi,

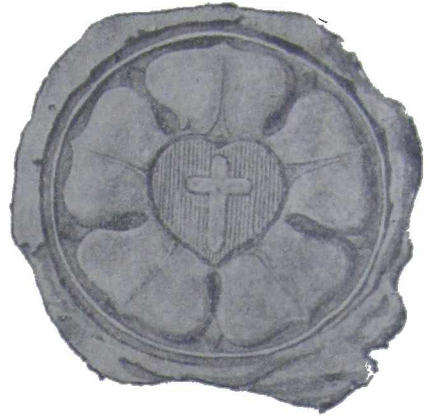
Ulrich Zwingli.

Tuntemattoman mestarin piirros.

milloin hän salaman tavoin iski vastustajaansa, milloin oli kylmä kuin jääkappale. Katolilaista vastustajaansa tohtori Eckiä hän sanoi tohtori »Gäckiksi» (narriksi). Paavi sai tavalisesti jonkin lisänimen, joka läheisesti muistutti paholaista. Kun Ulrich Zwingli itkien tarjosi hänelle kättään, sanoi hän vain nuo kovat sanat: »Te olette toisen hengen lapsia kuin me.» Hänen sanoissaan ei koskaan ollut tuota hienoa, purevaa sukeluutta, joka tosin piirtää pieniä naarmuja vain, mutta joka surmaa kuin myrkyllinen nuoli; hänen sanansa olivat kuin ankarat kirveeniskut vasten vihollisen otsaa. Hän ei aina

herätä meissä myötätuntoa, kun hän seisoo edessämme kaikessa ankaruudessaan, kun hän empimättä tuomitsee jokaisen, joka ei kaikessa kannata hänen mielipiteitään. Mutta tämä sokea itseluottamus, tämä intoileminen, joka ei vähääkään välitä siitä rauhattomuudesta, minkä sanoillaan herättää muiden sydämissä, se on juuri niiden ihmisten tunnusmerkkejä, jotka ovat painaneet syvimmät jäljet kehityksen kulkuun. Ruohtuneet kädet vaativat väkevää lipeätä, eikä vihollisen linnoituksia murreta salonkikivääreillä; järeitä tykkeitä siihen tarvitaan.

Lutherin persoonallisuus esiintyy menneisyyden tutkijalle graniittipatsaan kaltaisena. Se on karkea ja hiomaton, ja siinä saattaa raapia kätensä verille; mutta siinä piilee suunnaton voima. Ja hänen kuvansa on kuin loimuavien liekkien ympäröimä, ja tulta se sytyttää ihmisten mieliin.

Lutherin sinetti.

62.

Uskonpuhdistus Sveitsissä

Zwingli oli Lutherin aikalainen. Hän oli ainoastaan 52 päivää Lutheria nuorempi ja esiintyi uskonpuhdistajana ainoastaan muutamia kuukausia Lutherin ensimmäisen esiintymisen jälkeen. Ja kuitenkin eivät he saaneet vähääkään vaikutusta toisiltaan, eikä heidän välillään ollut mitään muuta yhdistävää sidettä, kuin tuo äskettäin kaikkialla Euroopassa herännyt uskonnollinen tarve, joka oli se maaperä, mistä heidän toimintansa orasti ja mihin heidän sanansa juurtuivat. Luonteiltaan he erosivat niin suuresti toisistaan, kuin tyyni kesäpäivä eroaa myrskyisestä syys-yöstä.

Ulrich Zwingli oli hienotunteinen, rauhaa rakastava luonne, joka oli saavuttanut sopusoinnun omassa itsessään ja tahtoi elää sovussa maailman kanssa. Hän ei koskaan ollut kokenut ankaria sieluntaisteluja. Hän oli sivistänyt ja kehittänyt henkeään perinpohjaisella ja innokkaalla latinalaisten ja kreikkalaisten klassikoiden tutkimisella. Heidän teoksissaan veisattiin hänen mielestään Jumalan ylistystä yhtä hyvin kuin raamatussa ja kirkkoisien teoksissa. Mutta näitä klassillisia opintojaan harjoittaessaan ei Zwingli koskaan unhotanut lapsellista, sydämellistä hartauttaan. Vähitellen ja huomaamatta, niinkuin vene virran vuolteessa, oli hän luisunut pois kirkon yhteydestä ja joutunut katolilaisuutta vastustavaan asenteeseen. Hänen uskonpuhdistajatyönsä tapahtui useimmissa paikoin rauhallisella tavalla, ilman kovia taisteluja. Zürichin äveriäät, mahtavat porvarit, joiden pappina Zwingli oli, yhtyivät melkein kaikki häntä kannattamaan, ja Zürichistä levisi liike nopeasti Sveitsin muihin osiin, erittäinkin kaupunkien porvariston keskuuteen. Syrjäisten sydänmaiden talonpojat, jotka olivat alhaisella sivistysasteella, pitivät sitävastoin yleensä lujasti kiinni esi-isiensä uskosta.

Zwinglin uskonpuhdistus oli paljon perinpohjaisempi kuin Lutherin. Luther lähestyi nimittäin monessa kohdin vanhaa kirkkoa ja vapautui ainoastaan niistä sen opeista ja menoista, jotka olivat ristiriidassa hänen persoonallisen vakaumuksensa kanssa. Zwingli taas repi vanhan kirkon perustuksia myöten maahan ja hyväksyi ainoastaan raamatun ohjeeksi uudelle kirkkolleen, sen opille ja ulkonaisille muodoille. Jumalanpalveluksen loistavat menot, messukasukat ja suitsutukset, alttari- taulut ja seinämaalaukset, urkujensoitto ja virrenveisuu, joita Luther piti yhdentekevinä, ei hyvinä eikä pahoina, kiellettiin Zwinglin kirkossa, ne kun eivät olleet raamatun mukaisia. Kirkkooaan järjestäessään turvautui Luther valtiomahdin, maallisen ruhtinaan, apuun. Zwingliläinen kirkko taas sai tasavaltaisen luonteen, koska se oli saanut alkunsa tasavaltaisessa Sveitsissä; seurakuntien johto oli oleva niiden omien

Baselin pormestarin Meyerin madonna.
Hans Holbeinin maalaus Darmstadtin galleriassa.

jäsenten käsissä. Mutta kaikkein jyrkimmin erotti luterilaiset ja zwingliläiset toisistaan ja katkerimman riidan ja eripuraisuuden synnytti heidän välilleen kuitenkin ehtoolliskysymys. Luther, joka oli enemmän taipuvainen mystillisyyteen, piti ehtoollista leivän ja viinin muodossa ilmenevänä Kristuksen todellisena ruumiina ja verenä. Zwingli, joka oli kriittisempi luonne, piti sitä ainoastaan muistoateriana, Kristuksen ja seurakunnan keskinäisen suhteen syvällisenä ja pyhänä esikuvana. Leipä ja viini ehtoollisessa olivat todellista leipää ja viiniä, eivät ristiinnaulitun ruumista eivätkä verta. Tästä kysymyksestä väiteltiin ankarasti niin suusanallisesti kuin kirjallisesti, ja nämä riidat estivät seuraavalla aikakaudella yhteistoiminnan luterilaisten ja zwingliläisten kesken ensinkään syntymästä.

Zwingli kaatui vuonna 1531 taistellessaan katolilaisia talonpoikia vastaan. Hänen seurakuntansa heikontuivat, mutta pitivät kuitenkin kiinni hänen opistaan. Ja neljä vuotta myöhemmin saapui Genèveen eräs mies, joka jatkoi hänen elämäntyötään.

Tämä mies oli ranskalainen *Johan Calvin*, joka vainottuna katolilaisuudesta eriävien mielipiteittensä vuoksi oli paennut isäinsä maasta. Hän oli Zwinglin hengenheimolainen, vaikkei hän kaikessa kannattanutkaan tämän oppia. Uutuutena Calvinin kannassa oli predestinatsioni- eli armonvalitsemus-oppi, jota hän erittäin ankarasti puolusti. Jumala on hänen käsityksensä mukaan edeltäpäin määrännyt ihmisen joko autuuteen tai kadotukseen; jos ihminen omasta tahdostaan noudattaa hyvettä, ei tämä suinkaan auta häntä autuuteen. Lutherkin oli tätä oppia kannattanut, vaikkei niin ankarassa muodossa kuin Calvin, ja luterilaiset hylkäsivät sen sittemmin kokonaan.

Kalvin ei ollut niin suurpiirteinen henki kuin Luther ja Zwingli, mutta hänellä oli erinomainen kyky järjestää kirkkonsa ja antaa sille varmat muodot. Hänen johdollaan järjestyi »kalvinilainen» eli »reformeerattu» kirkko Genèveessä.

Papeista ja hurskaista maallikoista muodostettiin seurakunta-neuvosto. Sillä oli valta käyttää ankaraa kirkkokuria. Ken kiroili tai myöhästyi jumalanpalveluksesta tai piti kotonaan katolista kuvaa tai houkutteli toista ihmistä ravintolaan jne., joutui tämän kirkkokurin alaiseksi. Seurakunnan jäsenten tuli välttää kaikkea pahennusta; heidän elämänsä tuli olla puh-

Johan Calvin.

René Boivin'in samanaikaisen vaskipiirroksen mukaan.

das ja nuhteeton. Joka päivä pidettiin jumalanpalvelus; sunnuntaisin neljä kertaa päivässä, ja kaikkien tuli aina olla saapuvilla. Kaikki maalliset huvitukset, tanssi, musiikki, näytelmät ym. kiellettiin. Espanjalainen *Mikael Servet*, jolla oli eroava mielipide kolminaisuusopista, saapui kerran Genèveen. Hänet poltettiin v. 1553 Calvinin toimesta. Tämä ruma teko osoittaa, kuinka uskonpuhdistus oli muuttunut vapaasta kansanliikkeestä sieluja kahlehtivaksi väkivallaksi.

Kalvinilaisuus levisi nopeasti laajalti Euroopassa. Se sai jalansijaa Etelä-Saksassa, saavutti paljon tunnustajia Ranskassa, juurtui Hollantiin, Skotlantiin ja Englantiin. Mutta viimeksimainitussa maassa muuttuu se luonteeltaan suuresti, ja useat katoliset menot säilyivät siellä entisellään.

Luterilaisuus ja kalvinilaisuus olivat murtaneet katolilaisuuden yksinvallan; melkein koko Euroopan pohjoinen puolisko luopui paavinuskosta. Nuo kaksi nuorta kirkkoa eivät tosin kauttaaltaan edustaneet edistystä ja henkistä vapautta. Niiden piirissä harjoitettiin henkistä sortoa ja ajatuksen vapauden polkemista, aika ajoin yhtä suuressa määrin kuin katolisessakin kirkossa. Mutta jää oli kuitenkin murrettu.

63.

Kansalliset kirjakielet

Keskiajalla oli henkinen viljelys ensi sijassa ollut kirkon huostassa. Munkit ja papit olivat ainoat, jotka lukivat ja kirjoittivat, ja koko silloinen kirjallisuus oli katolisen (s.o. »yleisen») kirkon uskollinen palvelija. Latina, jota käytettiin kirjakielenä ja kirkon virallisena kielenä, oli peloittavassa alennustilassa. Sen kieliopilliset säännöt olivat nurinniskoin ja siihen oli sekoitettu kaikenlaisia sanoja niiden maiden kielistä, joissa sitä kulloinkin käytettiin. Senpävuoksi Petrus Diakonus, eräs keskiajan tanskalainen oppinut sanookin, että »latinan kielessä on monta sanaa, jotka polveutuvat tanskan kielestä». Kirjoitettaessa käytettiin tavallisesti tätä hirmuista »luostarilatinaa». Ainoastaan lait kirjoitettiin toisinaan kansan omalla kielellä.

Mutta se henkinen herätysliike, jolle ristiretket olivat rai-vanneet tietä ja joka ilmeni keskiajan viimeisinä vuosisatoina, oli katolisesta kirkosta jokseenkin riippumaton; usein rohkeni se vastustaakin paavia ja hänen valtaansa. Tällä liikkeellä

I.

(Spötter)
Dieses für ei-
rel nachheit
halten / was
Gott redet
vnd thut.

6
(Gerichte)
Das ist / sie
werden we-
der ampt ha-
ben / noch
sonst inn der
Ehesten ge-
meine blei-
ben / ja sie
verwehen
sich selb wie
die spren
vom Korn

O dem
der nicht wan-
delte im rat der
Gottlosen / no-
ch tritt auff den
weg der sün-
der / Noch sitze
da die Spötter

sitzen.
Sondern hat lust zum Gesetz des
DEXXN / Vnd redet von sei-
nem Gesetze tag vnd nacht.

Der ist wie ein baum gepflantzet
an den wasserbecken / der seine
frucht bringet zu seiner zeit /
Vnd seine bletter verwelcken ni-
cht / vnd waser machet / das ge-
rett wol.

Aber so sind die Gottlosen nicht /
Sondern wie spren / die der
wind verstreuet.

Darumb bleiben die Gottlosen
nicht im 6 gerichte / noch die sun

der inn der Gemeine der gerech-
ten,
Denn der DEXXN kennet den
weg der gerechten / Aber der got-
losen weg vergehet.

II.

W

Arumb toben die
Reiden / Vnd
die leute reden
so vergeblich.

Die Könige im lande lehnen sich
auff / vnd die Derrn ratschla-
ben miteinander / Wider den
DEXXN vnd seinen gesalbe-
ten.

Lasset vns zureißen ire bande / vnd
von vns werffen ire seile.

Aber der im Dimel wonet / lachet
ir / Vnd der DEXXN spottet ir.

Er wird etnest mit Inen reden inn
seinem zorn / Vnd mit seinem
grim wird er sie schrecken.

Aber ich

Sivu Lutherin raamatunkäännöksen ensimmäisestä painoksesta.

oli juurensa kansassa; sitä kannattivat kaikkensäätyiset maallikot ja kirkon holhouksesta vapautuneet munkit. Se kääntyi kaikkien ihmisten puoleen, huolimatta heidän säädystään ja tietomäärästään. Jos renessanssi paikka paikoin pysyttelikin ylempien kansanluokkien piirissä, niin se lopulta kuitenkin tunkeutui alempiinkin kansankerrokseen.

Täten kansalliset kirjakielet saivat alkunsa. Kun ihmiset entiseen aikaan olivat koettaneet käyttää äidinkieltään kirjakielenä, olivat heidän yrityksensä useinkin onnistuneet huonosti; lauseet olivat kankeita ja monimutkaisia, yhtä raskaita ja kömpelöitä kuin keskiajan kuvat. Jos Dante tai Luther olisivat eläneet puolta vuosisataa aikaisemmin, eivät he koskaan olisi voineet avata äidinkielelleen sitä tietä, minkä he todellakin avasivat. Mutta nyt olivat edellytykset toiset, nyt olivat kielet tulleet hiotuiksi, niin että puheessa voitiin hienosti ja selvästi ilmaista kaikkia tunnelmia ja ajatuksia, nyt oli ihmisissä herännyt rakkaus sanojen sointuun, nyt he iloitsivat äidinkielsä kauneudesta ja puhtaudesta ja kielelliset epäsoinnut vihloivat heidän korviaan. Nyt oli olemassa ihmisiä, joilla oli sydämellään paljon, ja heidän kielensä hehkui sitä innostuksen tulta, joka aina ilmenee sanoissa, milloin ihmisen mieli on täynnä suuria ajatuksia ja voimakkaita tunteita.

Ja näin luotiin kaikkialla Euroopassa kirjakieliä, ei oppineita, vaan kansaa varten, kirjakieliä, joihin kansa kätki kalleimman omaisuutensa.

Ranskan kieli oli jo aikaisin ennen ristiretkiä kehittynyt niin hienoksi ja selväksi kirjakieleksi, että muukalaisetkin (kuten esim. Marco Polo) tavallisesti käyttivät sitä teoksissaan. 1300- ja 1400-luvuilla se etevien proosakirjailijain hiomana kehittyi vieläkin hienommaksi. Erittäinkin historioitsijat Froissart ja Comines ansaitsevat mainitsemista. Italian kielelle raivasi Dante tietä, selvästi tajuten työnsä merkityksen, ja hänen jälkiään seurasi pian joukko suuria runoilijoita. Dante käytti toskanalaista murretta, jota pu-

huttiin hänen kotiseudullaan, ja tämä murre tuli siitä lähtien Italian kirjakieleksi. Englannissa laski runoilija Chaucer († 1400) noin sata vuotta myöhemmin perustuksen englannin kirjakielelle, ja jonkin verran aikaisemmin oli siellä uskonpuhdistuksen edelläkävijä, Oxfordin professori Wiclif kääntänyt raamatun englannin kielelle ja sepittänyt paavia vastaan laajalti levinneitä kiistakirjoituksia. Eräs toinen uskonpuhdistaja, böömiläinen Johan Huss — poltettu kerettiläisenä v. 1415 — herätti vähäistä myöhemmin kansallishengen vireille maanmiestensä keskuudessa ja laski perustuksen tšekkiläiselle kirjakielelle. 1500-luvun alkupuolella vaati Luther saksan kielelle puheenvuoroa Saksassa, ja hänen synnyttämänsä liike levisi Skandinaaviaan. Luther käytti raamatunkäännöksessään, virsissään, kiista- ja hartauskirjoissaan murretta, jota käytettiin virkakielenä hänen kotimaassaan Saksissa. Ja hän osasi käyttää sitä niin pontevasti ja voimakkaasti, että se tempasi ihmiset mukaansa. Kaikkialla koko Saksan valtakunnassa luettiin hänen teoksiaan, ja saksilainen virkakieli tuli niidenkin saksalaisten kirjakieleksi, jotka puheessa käyttivät aivan muita murteita. Skandinaavian maissakin tulivat uskonpuhdistajat olemaan kansallisten kirjakielten luojia. Suomen kansa muistelee Mikael Agricolaa, ensimmäistä evankelistaa piispaansa, kirjakielensä perustajana ja kansalliskirjallisuutensa isänä.

Kaikkialla Euroopassa oli siis syntynyt kansallisia kirjakieliä, ja kaikkialla kasvoi ihana kirjallisuus eri kansojen kielellä. Latinan valta ei silti suinkaan ollut murtunut. Elinvoimaista renessanssin ja uskonpuhdistuksen aikakautta seurasi pian uusi aikakausi, jolloin latina taas pääsi valtaistummalleen ja jolloin oppineet halveksien kohtelivat kansojen kieliä. Mutta kansallisten kielten valta ei enää ollut murretta-vissa. Ne olivat voittaneet itselleen sijan kirjallisuudessa, olivat notkistuneet ja somistuneet; niitä voitiin käyttää kaikenlaisten tunteiden ilmaisemiseen, hellimmästä valtavimpaan asti. Kansankielet olivat päässeet oikeuksiinsa, ja latinan kieli

syrjäytyi askel askelelta tieteen ja kirjallisuuden alalta. Tie oli avattu sivistyksen tunkeutua kansan alimpiinkin kerroksiin.

Tästä lähtien ei sivistys enää ollut minkään yhteiskuntaluokan yksityisomaisuutta; tästä lähtien kuului kulttuuri kansoille.

64.

Jesuiitat

Katolilaisuus horjui. Uskonpuhdistus oli yhdellä iskulla riistänyt siltä toisen puolen sen alueesta, ja niissäkin maissa, missä katolilaisuutta kannatettiin, se oli heikolla perustuksella. Renessanssiliikkeet olivat sen perustusta horjuttaneet, epäusko, kirkon ja kristinuskon pilkkaaminen rehoittivat kaikkialla, ja aikakauden parhaat miehet ja hartaimmat katolilaiset huomasivat haikein mielin, mihin surkeaan rappiotilaan heidän kirkkonsa oli joutunut. Sillä kirkon tila oli todellakin surkea. Ahneus ja epäsiveellisyys, typeruus ja tietämättömyys olivat saaneet jalansijaa luostareissa ja pappiloissa, kaikenlaiset väärinkäytökset olivat päässeet vallalle kirkon hallinnossa, ja »pyhän isän» persoonasta oli pyhyys sangen kaukana. Ken 1530-luvulla ajatteli tulevaisuutta, lieene varmaankin arvellut, että katolinen kirkko on henkitoreissaan.

Mutta silloin selvisi vaaran suuruus kirkolle. Ja ne aseet, jotka taottiin kirkon pelastamiseksi niissä maissa, missä se vielä oli pelastettavissa, ne valmistettiin samasta aineesta kuin se nuija, jota Luther äsken oli heiluttanut. Sama harras, uskonnollinen tunne, joka Alppien pohjoispuolella oli karkoittanut kansat kirkon helmasta, kokosi nyt Alppien eteläpuolella ihmiset taisteluun vallitsevan kirkon puolustamiseksi. Vähitellen tämä tunne innostutti kirkon johtavia miehiä ja herätti heissä vakavaa harrastusta kirkon tulevaisuuden ja arvon tukemiseksi. Tähän asti oli moni hurskas ja vaikutusvaltainen katolilainen halunnut ja useasti yrittänytkin myönnetyksillä

Ignatius Loyola.

P. P. Rubensin maalauksen mukaan.

ja rauhallisilla keinoilla voittaa luopiot takaisin kirkon yhteyteen, mutta nyt kun näitä luopioita esiintyi Alppien eteläpuolellakin, luovuttiin kaikista tällaisista ajatuksista. Tridentin suuressa kirkolliskokouksessa, joka alkoi v. 1545 ja pitkiksi ajoiksi keskeytyen kesti v:een 1563, päätettiin jättää vanhan kirkon perustus aivan koskematta. Päädogmit joutuivat tarkastuksen alaisiksi, mutta ne pysytettiin entisellään,

ja pieninkin poikkeaminen niistä sai kerettiläisyytenä tuomionsa. Mutta vaikkei tehtykään mitään, joka olisi helpottanut luopuneiden palaamista kirkon yhteyteen, puhdistettiin kirkko kuitenkin ulkonaisista vioistaan. Kirkonmiesten siveelistä tasoa kohotettiin, anekaupan väärinkäytökset lakkautettiin, ja kirkollisiin virkoihin, paavinistuimesta aina pieniin pappisvirkoihin asti, asetettiin miehiä, jotka toimessaan osoittivat uskonnollista innostusta, jopa uskonkiihkoakin. Kerettiläisyyden vastustamiseksi kiellettiin ihmisiä lukemasta vaarallisia kirjoja, ja inkvisitsioni oli valmiina polttorovioineen, jos tästä huolimatta rikkaruohoa ilmaantuisi Herran viinitarhaan. Suurenmoinen puhdistus pantiin nyt toimeen katolisessa kirkossa — se oli »vasta-reformatsioni», joka oli tähdätty Saksan ja Sveitsin uskonpuhdistusta vastaan.

Tärkeänä ja toimivana tekijänä koko tässä merkillisessä liikkeessä oli uusi *Jesuiittain veljeskunta*.

Vuonna 1521 Espanjan ja Ranskan välisessä sodassa sai 28-vuotias espanjalainen aatelismies *Ignatius Loyola* jalkaansa haavan. Tautivuoteellaan hän luki suuren joukon pyhimystaruja. Hänen mielensä uhkui, kuten espanjalaisen ainakin, voimakasta uskonnollista innostusta; legendakronikkain kertomukset sytyttivät hänen sielunsa tuleen, ja hehkuva usko täytti hänen mielensä. Mutta hän oli enemmän kuin uskovainen katolilainen; hän oli myöskin soturi, tottunut panemaan henkensä alttiiksi herransa puolesta. Hiljainen munkkielämä kaukana maailman touhusta ei tyydyttänyt hänentapaistaan toimivaa sielua. Hän tahtoi työskennellä herransa palveluksessa, ja se herra, jonka palvelukseen hän antautui, ei enää ollut Espanjan kuningas, vaan Vapahtaja ja hänen sijaisensa maan päällä.

Ignatius Loyola sai kuitenkin pian kokea, että häneltä puuttui teologista oppia. Niin kauan kuin hän vielä oli maalikkona, koettivat kirkonmiehet ehkäistä hänen toimintaansa asettamalla hänen tielleen kaikenlaisia esteitä. Mutta hän voitti esteet rautaisella tahdollaan. Hän istuutui koulunpen-

Pyhä Franciscus ristin juuressa.
Murillon († 1682) maalaus Sevillan museossa.

kille pikkupoikien joukkoon ja oppi latinaa. Sitten hän lähti Pariisiin yliopistoon, tuohon myöhemmin keskiajan teologisen tieteen tärkeimpään ohjoon, ja tutusui kaikkiin skolastiikan saivarteluihin. Skolasiiikka ei hintä miellyttänyt. Se oli liian tyhjä ja keinotekoinen, se liikkui liian paljon yläilmoissa voidakseen tyydyttää hänentapaistaan käytännöllistä luonnetta. Mutta se kuului välttämättömästi sen ajan teologiseen sivistykseen, ja Ignatius tutustui siihen perinpohjin. Muutamien vuosien ankarain ponnistusten perästä hän oli täysin oppinut teologi ja saattoi pyrkiä kirkon korkeimpiin virkoihin.

Papilliseen virkaan hän ei kuitenkaan halunnut. Hän tahtoi toimia muita keinoja käyttäen, ja jo aikoja sitten hän oli suunnitellut tämän toimintansa valmiiksi. Pariisissa hän oli koonnut ympärilleen muutamia hurskaita ylioppilaita ja muodostanut seuran, jonka tarkoituksena oli katolisen kirkon palveleminen. Ensin hän ajatteli lähteä Pyhään maahan uskottomia käännyttämään; sittemmin hän päätti seuroineen jäädä Eurooppaan uhratakseen kaikki voimansa horjuvan katolisen kirkon ja paavinvallan vahvistamiseksi. Hän sai kokea paljon vastarintaa parhaimpienkin katolilaisten puolelta. Moni piti tuota espanjalaista ritariteologia haaveilijana, melkein päkerettiläisenä; moni vain pilkkasi hänen suuria aikeitaan, moni taas loukkaantui hänen varmaan itseluottamukseensa. Mutta Ignatius ei ollut niitä miehiä, jotka jättävät aikeensa kesken-eräiseksi. Vuonna 1539 hän voitti paavin puolelleen, ja seuraavana vuotena julkaistiin paavin kirje, jolla Loyolan veljeskunta tunnustettiin katolisen kirkon lailliseksi jäseneksi. Eikä paavin tarvinnut tätä tekoaan katua, sillä harva seikka oli siinä määrin omansa vahvistamaan hänen valtaansa kuin Jesuiittain veljeskunta.

»Jeesuksen komppaniaksi» (espanjankielellä *Compañía de Jesús*; latinaksi *Societas Jesu*) sanottiin tätä seuraa. Sillä oli sotilaallinen nimi ja osaksi sotilaallinen järjestyskin, koska se oli entisen sotilaan perustama. Seuran johdossa oli »kenraali», joka sai käskynsä suorastaan paavilta. Jesuiittakenraalin

Paavi Innocentius X.

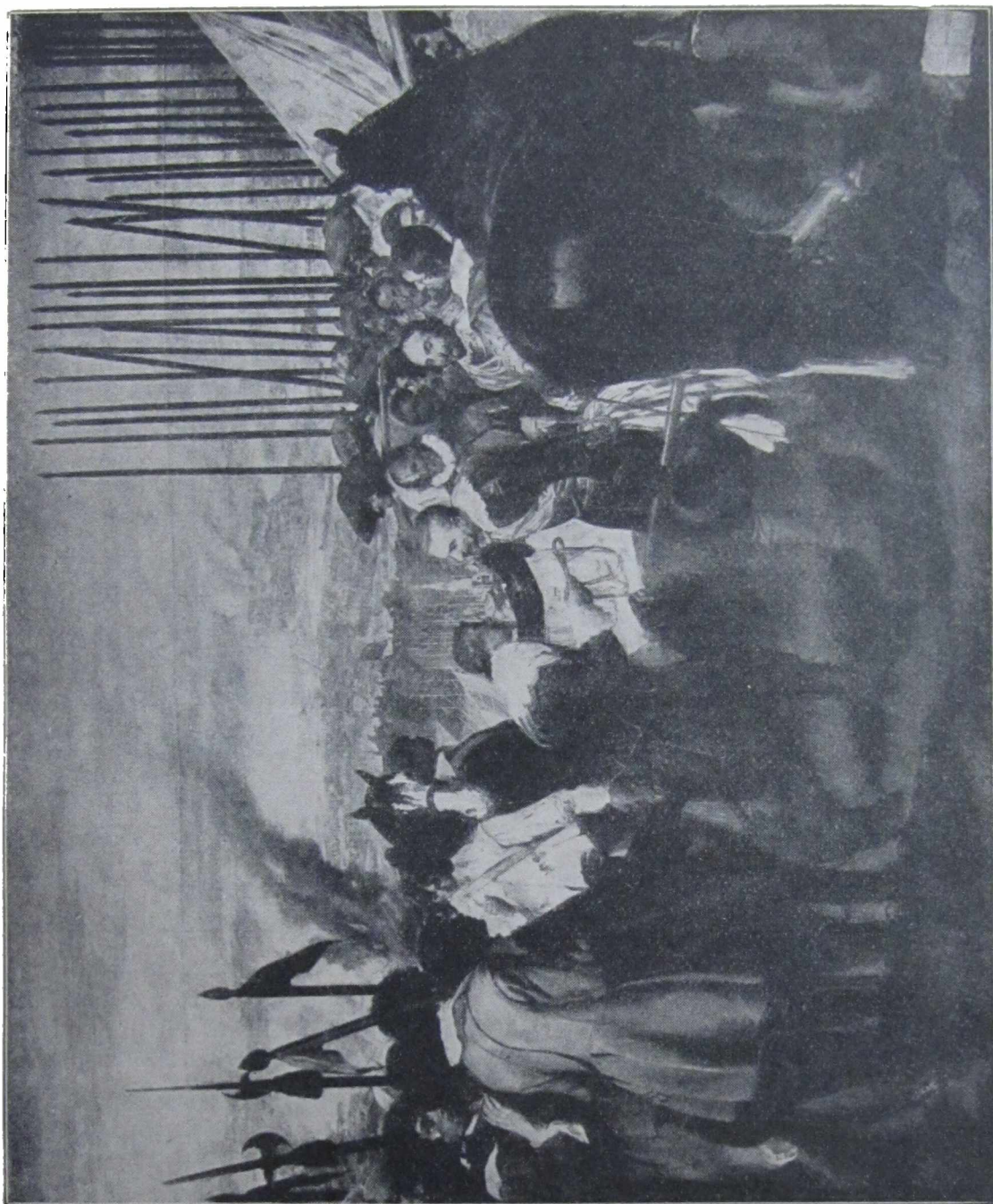
Velasquez'in maalaus Rooman Palazzo Doriassa.

lähimpinä käskyläisinä olivat eri maiden maaherrat, näiden käskyläisinä oli alempia virkamiehiä jne. Kehittyneen vaikoilujärjestelmän avulla veljeskunta valvoi sääntöjensä ehdotonta täyttämistä ja toimintansa täsmällisyyttä; oli näet

säädetty, että johtavien jäsenten tulee pitää silmällä alempien veljien elämää ja näiden taas vakoilla johtajia.

Jesuiitat tekivät kolme tavallista munkkilupausta: köyhyyden, naimattomuuden ja kuuliaisuuden lupauksen. Tämän lisäksi he lupasivat taistella ristin lipun alla ja sitoutuivat siinä toimessa osoittamaan paaville ehdotonta kuuliaisuutta. Tätä neljättä lupausta he pitivät kaikkein tärkeimpänä. Paavi oli heidän sotapäällikkönsä, ja mitä hän veljeskunnan kenraalin välityksellä käski, sitä tuli sotamiesten totella saamatta käskyä ollenkaan arvostella. »Meidän tulee aina», niin sanotaan veljeskunnan säännöissä, »kaikin voimin pyrkiä pyhää kuuliaisuutta täyttämään, kirjoittamatta edes loppuun saakka kirjainta, jota paraikaa olemme piirtämässä. Meidän tulee niin joutuisasti, iloisesti ja lujin mielin kuin mahdollista täyttää esimiestemme käskyt, täysin varmoina siitä, että kaikki tämä on oikeata, ja meidän tulee kieltäytyä jokaisesta omasta mielipiteestä ja itsenäisestä arvostelusta. Ja tämän me teemme joka tilaisuudessa, milloin vain ei ilmeinen synti ole kysymyksessä.» Jesuiitta ei saanut antautua edes itsenäisiin tieteellisiin tutkimuksiin; sillä saattoivathan täten saavutetut tulokset joutua ristiriitaan niiden käskyjen kanssa, joita hän sai esimiehiltään. Jesuiitta ei koskaan saanut lukea kirjaa esimiestensä luvatta. Kerrotaanpa erään jesuiitan menneen kuuliaisuudessa niin pitkälle, että kuolinvuoteellaan kysyi esimieheltään, onko hänen lupa muuttaa manalan majoille. Näin jesuiittain veljeskunta muuttui tavattoman suuseksi koneeksi, joka toimi mitä säntillisimmin. Paavi pani koneen käymään, ja veljeskunnan jäsenet olivat vain koneiston tahdottomia väkipyöriä.

Jesuiittain veljeskunnan tarkoituksena oli taisteleminen kaikkia niitä ajan virtauksia vastaan, jotka olivat ristiriidassa katolisuuden kanssa, ja tämän tarkoituksensa saavuttamiseksi veljeskunta käytti häikäilemättä epäjalojakin keinoja, kunhan ne vain olivat tehokkaita ja perilleviepiä. »Ken tahtoo tehdä ihmiset hyviksi, hänen täytyy taistella saatanaa vastaan

Hollantilaisen Bredan linnan avaimet jätetään espanjalaiselle sotapäällikölle Spinolalle.

Velasquez'in v. 1647 maalaama taulu. Madridin Prado-museossa.

tämän omilla aseilla, hänen tulee sielujen pelastukseksi käyttää samoja aseita, joita pimeydenruhtinas käyttää niiden turmioksi.♦ Teeskentely ja vehkeileminen, jopa sellaisetkin rikokset kuin ruhtinasten murhat ja väärät valat olivat hyväksyttäviä keinoja, jos ne vain edistivät kirkon asiaa. Ja jos jesuiitta sai sellaisen tehtävän toimekseen, täytyi hänen ehdottomasti

tuota käskyä totella, ja teko, mikä muissa olosuhteissa olisi ollut synty, muuttui silloin ansioksi.

Ignatius Loyola oli älykäs ja käytännöllinen mies, joka ei suinkaan tahtonut erottautua maailmasta, ja hänen veljeskuntansa käsitti asemansa yhtä käytännöllisesti ja älykkäästi. Se ei vaipunut hiljaisiin luostarimietteisiin, vaan halusi taistelua ja tahtoi tehokkaasti vaikuttaa maailman menoon. Veljeskunnan jäsenet eivät saattaneet olla itsensäkieltäviä erakkoja eivätkä hiljaisia kamarioppineita; heidän tuli olla tarmokkaita, älykkäitä miehiä, jotka kykenivät maailmassa jotakin vaikuttamaan. Ja veljeskunnan johtajilla oli merkillisen tarkka silmä jäsenten persoonallisien ominaisuuksien arvostelussa ja heidän käyttämisessään sillä alalla, millä he saattoivat vapaimmin kehittyä ja parhaiten vaikuttaa. Ylempi kouluopetus joutui melkein kaikissa katolisissa maissa jesuiittain käsiin; ja jos heidän kasvatuksessaan olikin suuria vikoja, oli sillä suuret valopuolensakin. Ei missään opittu latinaa niin pian ja niin hyvin kuin heidän kouluissaan, ja barbaarisen vitsarangaistuksen he lopettivat melkein kokonaan. Jesuiittakoulujen suurta mainetta kuvaa sekin seikka, että moni protestanttikin lähetti poikansa niihin kasvatettaviksi. Jesuiitat järjestivät suurenmoisen lähetystoimen Amerikassa ja Itä-Aasiassa, ja heidän lähetysaarnansa, heidän ihmistunteuksensa ja ahkeruutensa tuotti kaikkialla hyviä hedelmiä. Heidän toimintansa valtioelämän alalla tuotti kirkolle suurta etua. Notkeat, tarkkasilmäiset jesuiitat toimivat melkein kaikissa katolisissa maissa ruhtinaiden rippi-isinä ja osasivat johtaa heidän mieltään omien tarkoituksperiensä hyväksi.

Vähän kolmattasataa vuotta kesti jesuiittain vaikutus. »Valistuksen aikakaudella», 18. vuosisadalla, jolloin yleinen mielipide ei ollut katolisuudelle suopea, jesuiitatkin joutuivat vihan kohteiksi, ja paavin täytyi v. 1773 lakkauttaa koko heidän veljeskuntansa. Mutta v. 1814, kun kehitys taas suuren Napoleonin kukistumisen jälkeen alkoi taantua,

Velasquez († 1660).

Mestarin oma muotokuva Münchenin Pinakoteekissä.

heräsi veljeskunta uudestaan henkiin ja on vieläkin toimestaan.

Haaveileva uskonnollisuus, tuo espanjalaisen kansallisuuden kuvaava ominaisuus, joka ilmeni Loyolan luomassa Jesuiittain veljeskunnassa, kuvastuu espanjalaisessa taiteessakin, etenkin *Murillon* maalauksissa. Hänen pyhimystensä intoileva hurskaus ja hänen madonniensa aistillisesti hurmaava sulous on luonteeltaan läpeensä espanjalainen. Toiseen suuntaan kehittyi kuitenkin Espanjan suurin taiteilija *Velasquez*, joka on maailman suurimpia maalareita. Voimakas, terve

Hovineitejä.

Velasquez'in († 1660) maalaus. Madridin Pradomuseossa.

realismi ja hämmästyttävä varmuus ilmeen esittämisessä ovat hänen taiteensa kuvaavia ominaisuuksia. Ei kukaan ole maalannut ruhtinaallista ylevyyttä niin sattuvasti kuin hän, niin arvokkaasti ja samalla niin luontevasti.

65.

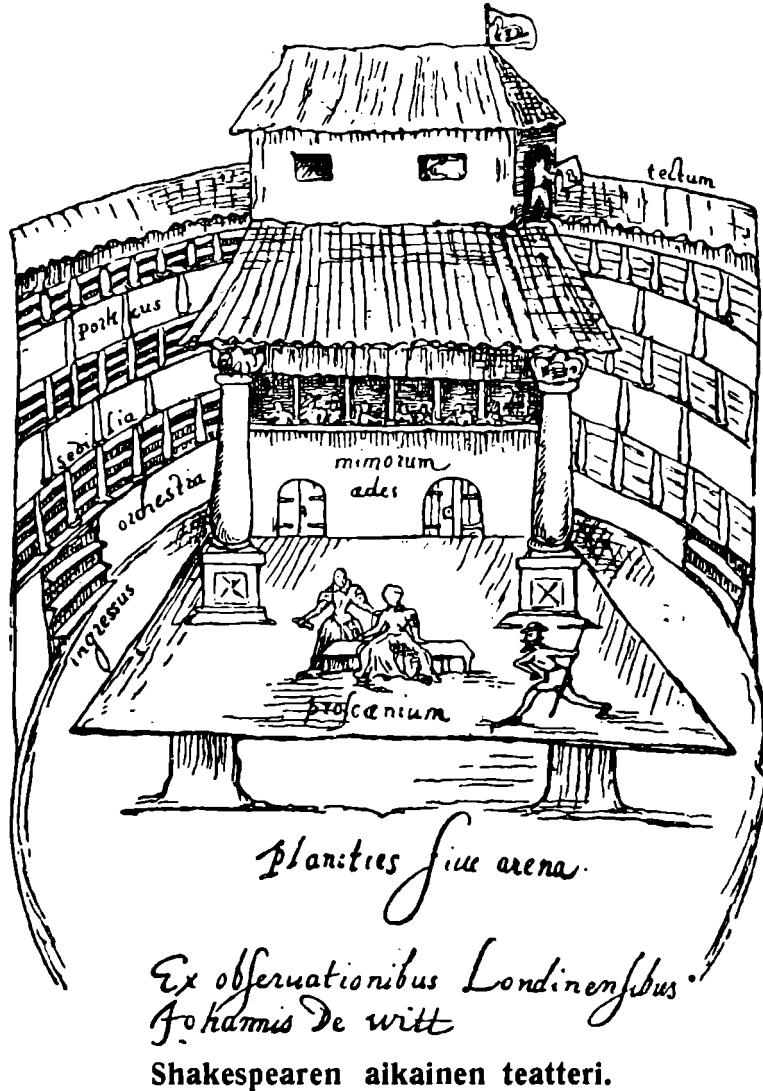
Shakespeare

16. vuosisadan jälkimmäinen puolisko oli Englannin kansan historiassa niitä ajanjaksoja, jolloin monen ihmispolven salassa olleet voimat kehittyivät kauniiseen kukoistukseen. Se oli ihana ja onnellinen edistyksen aika, jolloin valtakunnassa vallitsi sisällinen rauha ja jolloin Englannin kansa esiintyi voimakkaasti ulkovaltoja vastaan. Uuden ajan alkaessa oli Englanti synkkien varjojen peitossa; nyt olivat usvat hävinneet kirkkaan, lämmittävän päivänpaisteen vaikutuksesta. Kansa rakasti hallitsijatartaan Elisabetia, ja suunnaton laivasto, jonka Espanjan synkkämielinen kuningas Filip II oli laskenut vesille kerettiläisten brittien kurittamiseksi, oli kärsinyt perinpohjaisen tappion, taistellessaan pieniä englantilaisia laivoja vastaan. Kansallishenki heräsi ylväänä ja voimakkaana. Kauppa kehittyi ennen kuulumattoman vilkkaaksi. Tieteellinen elämä elpyi ihmeen virkeäksi. Syntyi kaunis ja raikas runous, jonka etevin edustaja oli *William Shakespeare*.

Shakespearen elämänvaiheet voidaan kertoa muutamalla rivillä. Hän syntyi v. 1564 englantilaisessa pikkukaupungissa, toimi näyttelijänä ja teatterin johtajana Lontoossa ja kuoli v. 1616. Hänen runoudestaan on kirjoitettu tuhansia teoksia, ja siitä voidaan kirjoittaa uusia tuhansia, sillä se on tyhjentyvätön kuin ihmiselämä.

Hänen runoutensa on rikas ja vaihteleva kuin elämä, jota se kuvailee. Kaikki ihmisluonteet, ylevät ja katalat, suurimmat urhot ja pahimmat roistot esiintyvät hänen näytelmisään, eivät hämärinä utukuvina, vaan selväpiirteisinä ja elämän omin värein maalattuina. Ja heidän kohtalonsa ja ajatuksensa tempaavat meidät mukaansa, herättävät meidän mielenkiintoamme. Tuntuu siltä, kuin ilmeinen elämä liikkuisi edessämme, iloineen, suruineen, viehätöksineen ja ikävyyksineen.

Shakespearen näytelmän herättämä tunnelma ei hevin haihdu lukijan tai katselijan mielestä. Mestari pakottaa kaikki soittimen kielet tottelemaan sormiensa liikkeitä. Tahdon voima ja luonteen sairaalloinen heikkous, hurjin ilonpurkaus ja synkin sydänsuru, vakavin mielen tyyneys ja rajuin intohimo, ilo ja

tuska, hekumallisuus ja elämän ilon kuolettaminen, kaikki nuo kielet tottelevat hänen kätensä kosketusta, kaikki ne yhtyvät mahtavaksi sopusoinnuksi.

Shakespeare on ihmeellinen kaikessa; mutta ennen kaikkea on hänen ihmistuntemuksensa ihmeellinen. Hän tuntee jokaisen kuvaamansa henkilön sydämen salaisimmatkin sok-

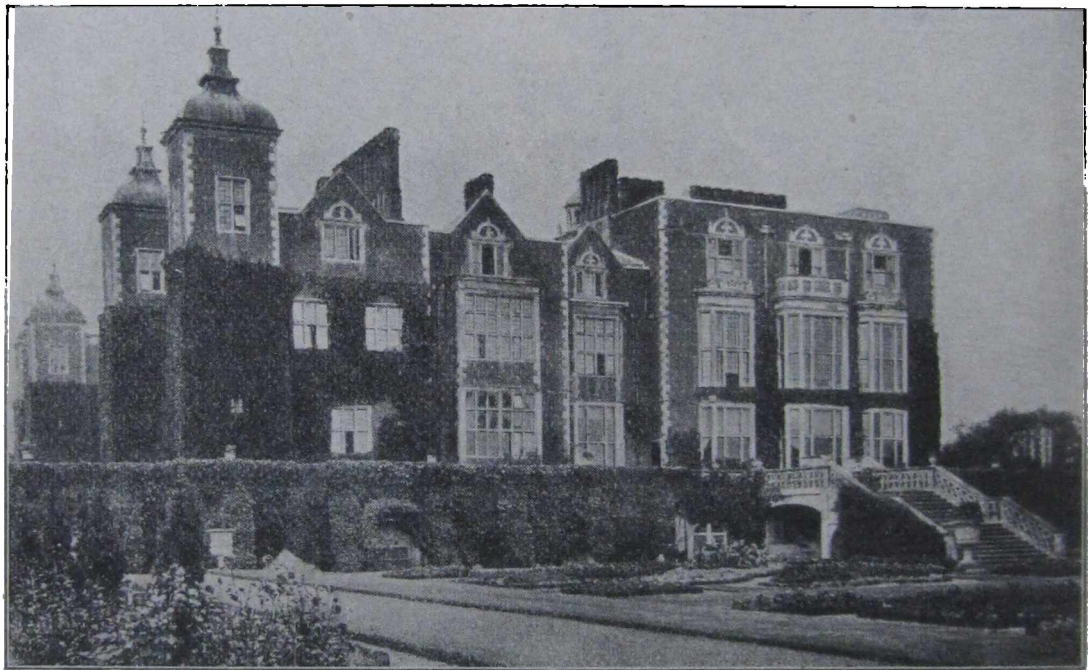

William Shakespeare.

Droeshontin kaiverrus Shakespearen teosten ensimmäisessä painoksessa.
(1623.)

kelot, tuntee ne kuin oman huoneensa. Sanat liittyvät hänen luomiinsa luonteisiin niin tarkasti kuin iho liittyy ruumiiseen, ja kuvia ja vertauksia säteilee ja säkenöi kaikkialla. Hänen neronsa on ihmeellinen. Hänen runoluomansa ovat lähteitä, joista kaikki myöhemmän ajan ajattelijat ovat ammentaneet

oppia; jokaisessa hänen näytelmässään piilee maailmankäsitys, syvä ja omituinen käsitys elämästä ja sen arvoituksista. Shakespeare on ihmeellinen luonnon kuvaajana ja sen ilmiöiden selittäjänä. Runoilijana hän tuntee joka tunnelman, minkä vaihteleva luonto synnyttää sen vaikutuksille herkässä ihmis-mielessä; hän osaa maalarina kuvata maiseman oikeat piirteet ja värittää sen eloisin värein. Mutta kaiken tämän lisäksi hän tarkastaa luontoa nerokkaan luonnontutkijan silmin, ja

Hatfield House.

Elisabetin aikainen aateliskartano Englannissa.

tämä saattaa hänet aavistamaan paljon sellaista, minkä vasta myöhempien aikojen uuttera tutkimus on saattanut päivänvaloon.

Luettakoon hänen »Hamletinsa», luettakoon »Timon», »Otello», »Kuningas Lear», »Venetsian kauppias», »Kesäyön unelma» tai hänen historialliset draamansa ja muut mestariteoksensa; ei ole ihmistä niin tylsää, joka ei sitä tehdessään tuntisi valtavaa kammon tai ilon tunnetta, joka ei seuraisi toimintaa ja luonteita jännityksellä, samankaltaisella kuin se

Nuori aatelismies Elisabetin ajoilta.

Vaskipierros.

intohimo, mitä Shakespeare itse tunsi kirjoittaessaan nuo draamansa; eikä ole niin heikontunutta muistia, johon eivät kamalan Shylockin tai inhottavan Falstaffin kuvat painuisi, josta Timonin ihmisviha ja Lear kuninkaan epätoivo hevin haihtuisivat. Shakespeare tempaa kaikki mukaansa. Hänen vaikutuksensa oli suuri hänen omiin englantilaisiin aikalaisiinsa, ja kun raitis tuulenhenki oli puhdistanut peruukkiajan ja kuivan oppineisuuden ummehtuneen kamari-ilman, silloin

alettiin muuallakin Euroopassa yhä paremmin ymmärtää Shakespearen runouden merkitystä. Hänestä tuli rakastettu ja ihailtu mestari, jonka teoksista kaikki kauneutta ja henkistä tuoreutta rakastavat sielut saivat kaipuulleen tyydytystä, mestari, joka tuli Euroopan runoilijoille esikuvaksi. Viime vuosisadan runoilijain joukossa on tuskin ketään, joka ei olisi ammentanut oppia Shakespearelta.

Shakespearella ei ole vertaistaan minkään aikakauden eikä minkään kansan runoudessa. Häntä ei voida arvostella tavallisen mittakaavan mukaan. Muut runoilijat ovat taiteilijoita, rikkaampi- tai köyhempilahjaisia luonteita, joskus nerokkaitakin, mutta kuitenkin vain taiteilijoita. Shakespeare on tietäjä. Hän heiluttaa taikasauvaansa ja loihtii eteemme uuden maailman, satumaailman, mutta kuitenkin todellisen. Muodot ja värit on otettu ihmiselämästä, mutta kaikki, mikä tavallisissa oloissa tuntuu meistä vähäpätöiseltä ja laimealta, on hänen maailmassaan suunnatonta, häikäisevää ja pyöräyttävän huimaavaa. Ja lukija, luettuaan jonkin hänen teoksistaan, huomaa olleensa lumotussa maailmassa. Mutta hän ei tunne itseään väsyneeksi ja elämäänsä kyllästyneeksi. Vakavissa ajatuksissa hänen mielensä tosin liikkuu, mutta virkeyttä, elämäniloa ja rohkeutta on suuri mestari luonut hänen sieluunsa.

66.

Hollantilainen kuvaamataide

Vähän toista vuosisataa sen jälkeen kuin italialainen renessanssitaide oli kohonnut kauneimpaan kukoistukseensa, syntyi hollantilainen renessanssi. Tämä tapahtui vapaussodan päättyessä. Vuodesta 1572 olivat hollantilaiset porvarit taistelleet valtiollisen ja uskonnollisen vapautensa puolesta Espanjan kuninkaan sotilaita vastaan niin urheasti, että sellaista tapaamme harvojen kansojen historiassa. Vuonna 1609 oli kuningas

Filip III:n pakko tehdä heidän kanssaan välirauha kahdeksitoista vuodeksi, välirauha, joka ennusti heidän lopullista vapautumistaan. Vuonna 1621 alkoi sota uudestaan, mutta hollantilaisten asema oli nyt varmempi, kun heillä kolmikymmenvuotisen sodan kestäessä oli koko protestanttinen Eurooppa selkäsuojanaan. Vuonna 1648 tunnustettiin viimein heidän itsenäisyytensä.

Hedelmäseppeltä kantavia poikia.

Paul Peter Rubensin († 1640) maalaus Münchenin Pinakoteekissa.

Se oli mieltäylentävää innostuksen aikaa, joka pani sydämet tavallista kovemmin sykkimään tarmokkaiden, äveriäiden hollantilaisten rinnoissa, aikaa, joka sai heidät ylpeinä ja itse-tietoisina kohottamaan päätänsä. Ja tämän ajanjakson loppupuolella saa hollantilaisen kansallishengen rikkain tuote, hollantilainen taide, alkunsa.

Omaan, erityiseen suuntaansa kehittyi taide flaamilaisissa maakunnissa, jotka jäivät Espanjan vallan alaisiksi. Flaamilaisella taiteella on katolis-ylimyksellinen luonne. Komeita, draamallisia alttarikuvia ja kreikkalaisen jumalaistaruston aiheita, nymfien ja satyyrien vallatonta tanssia, metsästys-

kohtauksia ja taisteluja kuvasivat ne suuren suuret taulut, joilla flaamilaiset ylimykset koristelivat kotejaan. Täällä varttui taide mahtavan ja sivistyneen kauppiassäädyn kannattamana. Rikkaassa Antwerpenin kaupungissa toimi *Peter Paul Rubens* († 1640). Vilkasta elämäniloa uhkuu hänen taiteensa. Hänen taulunsa ovat toisinaan mieltä järisyttäviä, aina loistavia ja

Kaarle I:n lapset.

van Dyckin († 1641) maalaus.

värikkäitä ja ihmeen uhkeita. Flaamilaiselle kansanluonteelle ominainen elämänilo kuvastuu kaikissa hänen teoksissaan. — *Anton van Dyck* († 1641) on tunnetuin muotokuvamaalarina; hän on erinomaisen hienosti ja ylevästi kuvannut Englannin onnetonta kuningasta Kaarle I:tä ja hänen perhettään.

Onko hollantilaista taidetta pidettävä italialaista taidetta etevämpänä, se riippuu kunkin arvostelijan mausta; varmaa

Rubensin toinen puoliso Hélène Fourment lapsineen.
Rubensin († 1640) maalaus Münchenin Pinakoteekissa.

Englannin kuningas Kaarle I.

van Dyckin († 1641) maalaus Pariisin Louvressa.

vain on, että ne eroavat toisistaan niinkuin yö ja päivä. Hollantilaisilla ei ollut Italian kirkasta taivasta eikä sinertäviä, kaareutuvia vuoria. Heidän maansa oli täynnä laajoja, kanavien uurtamia alavia niittyjä; ilma oli siellä kosteata ja aina sumuista. Sentähden ei heidän tauluissaankaan ilmene sitä häikäisevää väririkkautta ja sitä ihanteellisen kauneuden kai-

Rembrandt ja hänen vaimonsa Saskia.
Rembrandtin († 1669) maalaus Dresdenin museossa.

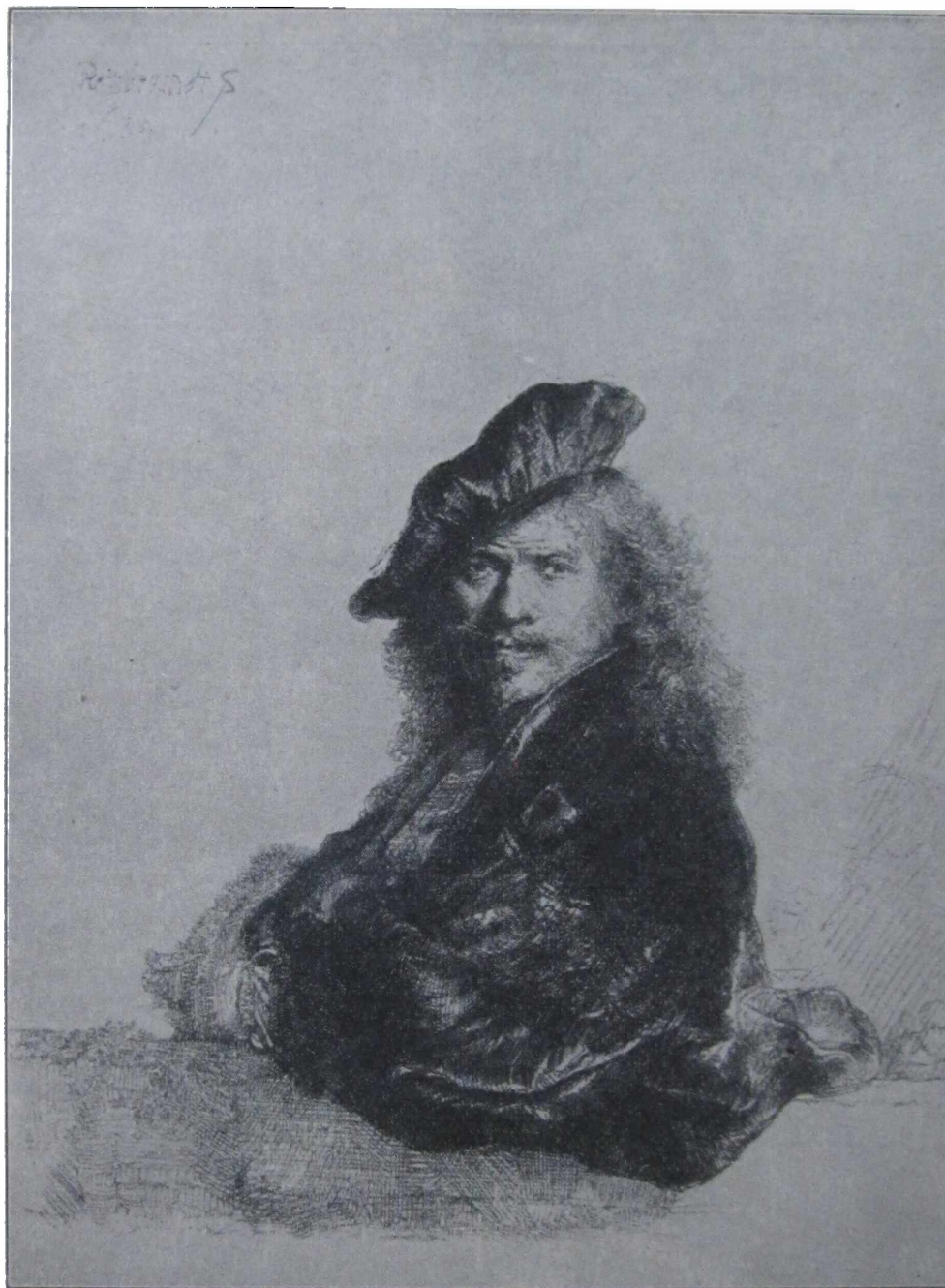
Kristus Emauksessa.

Rembrandtin († 1669) etsaus.

hoa kuin italialaisten mestarien teoksissa. He olivat toista rotua kuin italialaiset, nuo vanhojen roomalaisten jälkeläiset, ja heidän taiteensa perijät, germaanit, ovat tyynempiä ja vakavampia kuin kuumaveriset etelämaalaiset. Koko se kauniiden jumalaisolentojen maailma, jota italialaiset tauluissaan kuvaavat, oli kerrassaan ulkopuolella hollantilaisten näköpiiriä. He

Tohtori Faust.
Rembrandtin etsaus.

Rembrandtin omamuotokuva.

Etsaus.

olivat protestantteja ja tasavaltalaisia. He eivät kaivanneet pyhän Neitsyen ja pyhimysten kauniita kuvia. Heillä ei ollut komeita kirkkoja eikä ruhtinaiden palatseja, jotka oli koristettava uskonnollisilla ja mytologisilla kuvilla, heillä oli vain raatihuoneiden saleja, ammattikuntien kokoushuoneita ja por-

Hollantilainen perheryhmä. Beresteijnin perhe Haarlemissa.

Frans Halsin († 1666) maalaus. Pariisin Louvressa.

varien asuntoja. Eivätkä hollantilaiset porvarit huolineet seinilleen taivaaseenastuvia madonnia tahi kylpeviä jumalattaria. He tahtoivat kyllä omistaa jonkin yksinkertaisen ja rehellisen raamatunaiheisen kuvan, mutta mieluisinta heistä kuitenkin oli nähdä oma muotokuvansa ja ystäviensä kuvat. Tästä tuo luontevasti ja koruttomasti maalattujen muotokuvien hämmästyttävä määrä hollantilaisessa taiteessa.

Hollantilainen maalaustaide on porvarillinen tämän väärin käytetyn sanan parhaimmassa merkityksessä. Se pysyy jokapäiväisen elämän puitteissa ja maalailee kunnon porvareita heidän arkivaatteissaan ja niissä arkisissa askareissa, joita he pitivät suuressa kunniassa. Ja ellei muotokuvamaalarilta sattumalta ole muotokuvaa tilattu, astuu hän ulos ympäröivään maailmaan ja kuvaa sitä sellaisena kuin se on. Kaikki saa sijansa hänen taulussaan, suuri ja pieni, kaunis ja ruma; voi melkein sanoa, että hän etsii mielellään juuri sitä, mitä ihmiset tavallisesti eivät pidä erikoisen miellyttävänä. Mutta kaikista hänen kuvistaan säteilee terve huumori ja sellainen hyväntuulisuus, että ne tuntuvat hauskoilta. Voimakkaan kansan terve elämä astuu noissa vanhojen hollantilaisten tauluissa monipuolisena meidän eteemme.

Niissä on kuvattuna iloisia miehiä ja juopuneita ravintolanemäntiä, kunnon porvareita vaimoineen ja kevytmielisiä pilkkakirveitä, palvelustytöitä, jotka perkaavat kaloja, oppineita kirjojensa ääressä, rahojaan laskevia kauppamiehiä, roistoja, jotka joutuvat rankaisevan oikeuden käsiin, pukeutuvia naisia, kerjäläisiä ja pohatoita, sotamiehiä ja merimiehiä, juutalaisia ja kristityitä. Niissä on kosintaa ja iloisia talonpoikaispitoja, perhejuhlia ja kapakkarähinää, sairastuvotteita ja juominkeja. Niissä on kuvattu tuulimyllyjä ja komeita porvaristaloja, hauskoja pihamaita ja synkkiä tammimetsiä, litteäpohjaisia proomuja, joita hevoset vetävät kanavien seisovassa vedessä, niissä esiintyy myös Pohjanmeri myrskyn myllertämänä. Niissä on ukkosilmaa ja luistelua, koirien ajamia hirviä ja huolettomasti lojuvia koiria. Niissä on kaikkea, mitä

1600-luvun hollantilainen näki ympärillään, puhtainta kauneutta ja typerintä kömpelyyttä. Ja kaikki tämä on maalattu mestarin kädellä, se on edessämme ihka elävänä, samanlaisena kuin se esiintyi maalarille hänen kuvatessaan sitä kankaalle. Frans Hals, Brouwer, Ostade, Jan Steen, Potter, Ruisdael, Vermeer, van der Helst ja minkänimisiä lienevätkään nuo mestarit, kaikki käsittelivät he sivellintään yhtä hyvin kuin

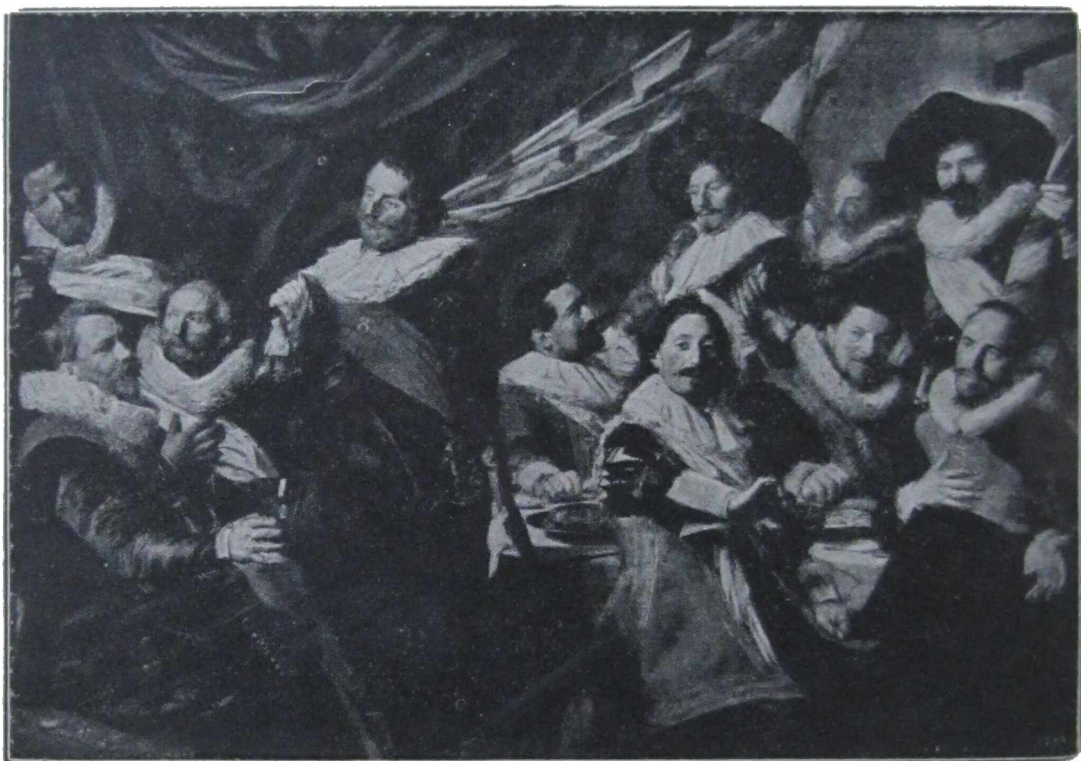
Laivanrakentaja valmoineen.

Rembrandtin († 1669) maalaus Lontoon Buckinghampalatsissa.

he itse tai heidän esi-isänsä käyttivät miekkaa tai tykkiä, kun oli lähdettävä taisteluun espanjalaisia vastaan. Kaikilla heillä oli lämmin sydän ja selvä järki. Joku heistä saattoi kyllä joskus liiaksi kallistella lasia tai olla paha vaimolleen; sellaisia kaskuja kerrotaan viljalti, sekä tosia että perättömiä. Siihen aikaan olivat ihmiset voimakkaampia ja elämänhaluisempia kuin nykyään, ja elämänhalu ilmeni silloin raаемmalla tavalla kuin meidän aikanamme. Ja olipa tuon asian laita miten hyvänsä, meidän asianamme ei ole moraalisten tuomioi-

den langettaminen heidän yksityiselämästään. Meidän tulee vain iloita ja nauttia niistä runsaista taideaarteista, joita he ovat luoneet.

Yksi nimi on vielä mainittava, suurin kaikista: *Rembrandt*. Hän on päättään korkeampi muita siinä joukossa; hän on niitä suuria mestareita, joiden edessä jokaisen täytyy

P. Yrjön ampujakillan upseerit.

Frans Halsin († 1666) maalaus Haarlemin raatihuoneessa.

polvistua; hän kuuluu maailman etevimpien maalarien joukkoon, kenties hän on suurin, mitä konsanaan on elänyt. Käytäköön hän sivellintä tai kaiverrusneulaa, maalatkoon hän Vapahtajan tai teuraan kuvaa, kaikissa hän on yhtä verraton. Sillä kaikella, mikä on lähtenyt hänen mestarikädestään, on neron aatelisleima. Rembrandtissa ei koskaan huomaa mitään opittua tavanmukaista, hänen taiteessaan ei ole mitään pinta-puolista; joka piirteeseensä on hän pannut koko sielunsa. Hän hallitsee kaikki taiteensa alat. Ken kerran on nähnyt Rem-

Kesäpäivänä talon edustalla.

Pieter de Hoochin († 1677) maalaus Amsterdamin valtionmuseossa.

brandtin maalaaman taulun, ei sitä milloinkaan unohda, niin se syöpyy sielun sisimpään soppeen.

Kuten useimmat suuret nerot oli Rembrandtkin rajattomasti kiintynyt työhönsä. Suuri ja arvokas työ oli suoritettuna taiteilijan elämän iltana, hänen käydessään seitsemättä kymmentä. Kuollessaan v. 1669 oli hänellä näet työnsä tuloksena

Metsälampi.

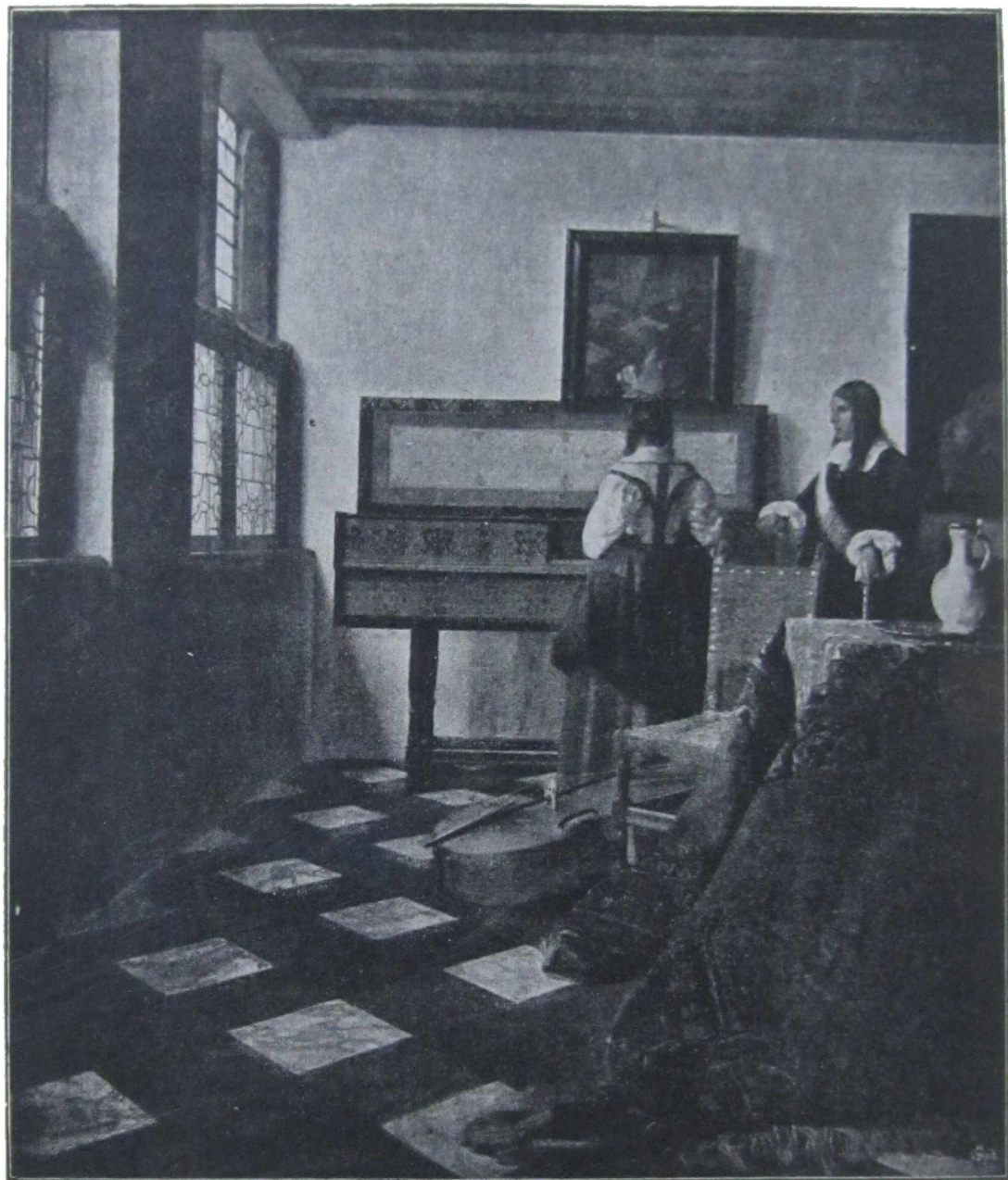
Jacob van Ruisdaelin († 1682) maalaus.

350 maalaamaansa taulua ja yhtä monta kaiverrusta. Kaikki taivaan ja maan välillä heräävät tunnelmat valoisimmasta elämänilosta katkerimpaan suruun ovat näissä taideteoksissa edustetut. Ei ole tunnetta niin harrasta, jota hän ei olisi uskonnollisissa kuvissaan esittänyt. Sen selvemmin ei yksikään muu kuvaamataiteilija ole esittänyt ymmärtämisen iloa kuin Rembrandt maailmankuulussa »Anatomian luennossaan»; niin ovat siinä professorin ja oppilaiden kasvot eloiset ja vilk-

Tanssi kapakassa.

Adriaen van Ostaden († 1685) etsaus.

Soittotunti.

Jan Vermeerin († 1675) maalaus Windsorin linnan kokoelmassa.

kaan ilmeikkäät. Kauniimpaa lahjaa ei morsian voi antaa sulhaselleen kuin on se kuva, jonka Rembrandt piirsi vaimostaan kolmantena päivänä heidän häittensä jälkeen.

Alkuaikoina ei hollantilaista taidetta pidetty sanottavassa arvossa synnyinmaansa ulkopuolella. Peruukkiaika, joka vain antoi arvoa kankealle hienoudelle, tuomitsi sen mahtavan

voiman, joka piilee hollantilaisten mestarien tauluissa, mitä törkeämmäksi raakuudeksi. Kerrotaan Ludvig XIV:n nähdessään muutamia hollantilaisia tauluja huudahtaneen: »Viekkää pois nuo marakatit!» Mutta se suuri henkinen liike, joka valtasi Euroopan viime vuosisadan alkupuolella ja joka monessa suhteessa haki ihanteensa menneiden aikojen kulttuurituotteista ja rakensi uutta niiden perustukselle, saattoi hollantilaisetkin mestarit arvoonsa. Germaanisella rodulla ei ole ollut parempia terveen elämän ilon ja itsetietoisuuden opettajia kuin nämä mestarit.

67.

Valtion suojelema luterilainen oikeaoppisuus

Uskonpuhdistus ei tullut siksi, miksi se olisi voinut tulla; se on tosiasia, jota ei käy kieltäminen. Jos Luther olisi voinut luoda silmäyksen vastaisen ajan vaiheisiin, olisi hän tuskin iloinnut kirkkonsa tilasta.

Suuri myrsky oli tauonnut, ja nuori kirkko kaipasi tietysti lepoa ja rauhaa ankarien taistelujen jälkeen. Mutta sitä lepoa se ei saanut nauttia, sillä nyt syntyi sisäisiä riitoja protestanttisten teologiensa omassa piirissä, ja tämä erimielisyys oli yhtä kiihkeä kuin entinen uskontaistelu katolilaisia vastaan. Kiisteltiin monenlaisista teologisista kysymyksistä, tärkeistä ja mitättömistä, ehtoollisesta, armonvalitsemisesta, uskon ja hyvien tekojen keskinäisestä suhteesta. Eräskin saksalainen teologi väitti, että hyvät teot olivat autuudelle kerrassaan vahingoksi. Koko keskiajan skolastiikka saivarruksineen heräsi näissä riidoissa jälleen henkiin, ja kukin yksityinen teologi piti lujasti kiinni omista väitteistään ja tuomitsi armotta vastustajansa. Saarnatuoleista ja yliopistojen katedereista kirottiin ja herjattiin mitä karkeimmalla tavalla kaikkia toisinsuskovia, ja kun Lutherin uskollinen taistelutoveri, sävyisä ja rauhaa rakastava Melankton, v. 1560 vaipui kuolinvuoteelleen, kiitti hän Jumalaa, joka pelasti hänet näkemästä »teologiensa

raivoa». Entä Luhter, joka itse säälimättä kukisti katolisen kirkon oppirakennuksen ihmiselkeenä, mitähän hän olisi sanonut, jos olisi saanut nähdä, että Augsburgin uskontunnustusta ja konkordiasääntöä, joihin luterilaiset teologit olivat koonneet oppinsa pääkohdat, ruvettiin pitämään Jumalan ilmoittamana sanana, miltei raamatun vertaisena? Nämä katkerat ja usein-kin sangen pikkumaiset riidat pilkkoivat Lutherin suuren työn. Ihmisten mielet mataloituivat, takertuivat ennakkoluuloihin, eivätkä voineet kohota vapaaseen, rohkeaan lentoon.

Paitsi teologiin lakkaamattomia riitoja, oli toinenkin vaara tarjolla, nim. ruhtinasten valta kirkollisissa asioissa. Olihan Lutherin jo täytynyt pyytää kirkolle suojelusta maalliselta esivallalta. Ruhtinas oli täten tullut maansa sekä maalliseksi että hengelliseksi esimieheksi. Se oli vaarallinen askel, jonka seuraukset pian tulivat näkyviin. Tällainen järjestelmä saattoi soveltua niin kauan, kuin hallitsijat olivat uskonnollisia ja hartaita henkilöitä; mutta kävi niinkin, että valtaistuimelle nousi miehiä, jotka hallitsivat kirkkoa mitä mielivaltaisimmalla tavalla, omien oikkujensa mukaan. Jos ruhtinas muutti mielipidettään jostakin uskonnon kysymyksestä, täytyi valtakunnan teologiin allekirjoittaa selitys, jossa he vakuuttivat olevansa samaa mieltä; ken kieltäytyi kirjoittamasta, menetti virkansa tai sai lähteä maanpakoon. Ja jokaisen maallikonkin täytyi suostua hallitsijansa vaatimukseen, jos mieli maassaan asua. »Esivallan tulee miekka kädessä vartioida lain tauluja», ja »ken maan omistaa, hänen uskonsa myös maassa vallitkoon», siinä ne perussäännöt, jotka määräisivät kirkon ulkonaisen aseman. Selittämättäkin on selvää, että sellainen asema oli kirkolle nöyryyttävä ja sangen vähän edisti syvän, hartaan uskonnollisuuden syntymistä. Se synnytti vain uskonpakkoa ja suvaitsemattomuutta, pikkumaisuutta, ahdasmielisyyttä ja välinpitämätöntä tavanmukaisuutta.

Yhdessä kohden oli kuitenkin suuresti edistytty, siinä näet, ettei poikkeavaa uskonnollista vakaumusta enää ran-

gaistu kuolemalla. Tämä muutos parempaan tapahtui Saksassa ja Pohjoismaissa 1500-luvun keskivaiheilla; maanpakoisuus oli vastedes oleva sellaisen rikoksen rangaistuksena. Mutta tämäkin rangaistus oli kyllin ankara. Joskus kävi niinkin, että ruhtinas vangitutti kerettiläisen, panetti hänet piinapenkkiin ja tuomitsi hirsipuuhun tai polttorviolle, vaikka silloin tavallisesti ilmoitettiin rangaistuksen muka aiheutuvan jostakin muusta rikoksesta. 1600-luvulla alkoivat nuo sisäiset uskonriidat jo paikka paikoin asettua. Ihmiset olivat väsyneet ainaiseen eripuraisuuteen ja halusivat rauhaa. Mutta tämä rauha oli miltei vielä turmiollisempi kuin entinen levottomuus, sillä se muistutti kalmankankeutta. Pitkällisten riitojen kestäessä oli päästy niin pitkälle, että oltiin jotenkin selvillä »oikean opin» (ortodoksian) sisällyksestä; mutta opin puhtautta harrastaessaan ihmiset olivat melkein unohtaneet kaiken muun. Kansan henkisen tilan kohottamisesta ei pidetty sanottavaa huolta, kansanopetus oli niin alhaisella kannalla kuin mahdollista, ja jumalanpalvelus kosketteli harvoin sydämen hellimpiä kieliä; ainoastaan virrenveisuuseen seurakunta otti innokkaasti osaa.

Uskonpuhdistuksen alkuaikoina pappeina oli usein haraita maallikkoja, jotka suorastaan aurankurjesta tai suutarinlestin äärestä nousivat saarnatuoliin; nämä maallikkosaarnajat osasivat töin tuskin lukea ja kirjoittaa, minkä vuoksi he esittivät saarnansa jostakin painetusta postillasta. Tällä asian tilalla oli vaaransa ja haittansa, mutta se oli välttämätön tuohon aikaan, kun pappisvirat yht'äkkiä oli täytettävä innokkailla protestanteilla. Aikaa voittaen kävi papin ja seurakuntalaisten välinen erotus kuitenkin suuremmaksi; papit harjoittivat opintoja latinakouluissa ja yliopistoissa ja heistä tuli oppineita miehiä. Raitista renessanssin ja uskonpuhdistuksen aikakautta seurasi ns. »oppinut aika», jolloin ihmiset antoivat liian suuren merkityksen kuolettavalle tiedon paljoudelle, joka ei mieltä ylentänyt eikä innostanut. Ajan hengen muutos vaikutti jumalanpalvelukseenkin sangen

Kohtaus englantilaisesta kirkosta.

W. Hogarth'in († 1764) kaivertama pilakuva.

epäedullisesti. Sillä oppineet papit eivät tahtoneet selittää evankeliumia koruttomin, selvin sanoin, seurakunnalle lohdutukseksi ja mielenylennykseksi; he koettivat päinvastoin saarnoissaan tuoda näkyviin koko kuivakiskoisen oppinsa. He panivat tavattoman paljon työtä saarnojensa valmistukseen, jäsentelivät niitä huolellisesti pää- ja sivuosastoihin,

täyttelivät ne viittauksilla kaikenlaisiin kirjateoksiin, ahtoivat niihin latinaisia, kreikkalaisia ja heprealaisia sanoja syvämietteisine selityksineen, joista ei ollut mitään hyötyä niille miehille ja naisille, jotka istuivat kirkonpenkeissä. Saarnat tulivat täten käsittämättömiksi ja hirveän ikäviksi. Eräskin saksalainen pappi, joka saarnasi Math. 10: 30:stä («Ovatpa teidän pääanne hiuksetkin kaikki luetut»), jakoi saarnansa 4:ään osaan: 1) hiuksiemme synnystä, laadusta, muodosta ja luonnollisesta tilasta, 2) hiuksien oikeasta käyttämisestä, 3) opetuksesta, varoituksesta ja lohdutuksesta, mikä on saatava hiuksista, 4) kuinka hiukset on kristillisesti käytettävä. Saarnat olivat myös tavattoman pitkiä. Ne kestivät tavallisesti 1½—2 tuntia, joskus runsaasti 3:kin tuntia. Ainoastaan mitä lujaluontoisin sanankuulija saattoi kestää sellaista saarnaa, vaipumatta unen valtaan. Eräässä hautajaispuheessa kiitettiin vainajata siitä, ettei hän koskaan ollut nukkunut kirkossa. Oli yleisenä tapana, että »unilukkari» jumalanpalveluksen kestäessä käveli paikasta toiseen kirkossa pitkällä kepillään herättämässä unenhelmaan uupuneita sanankuulijoita.

Vuoden 1700 vaiheilla oli luterilainen kirkko vanhemmassa muodossaan jo elähtänyt. Se oli ollut virran kaltainen, joka alkaa korkeilta vuorilta ja alkujuoksussaan kuohuu rajusti ryöppyen eteenpäin; mutta kuta pitemmälle se ehtii, sitä enemmän hiljenee vauhti, kunnes virta viimein häviää soihin ja rämeisiin ja ainoastaan vaivoin saadaan kanavia kaivamalla johdetuksi mereen. Kirkon suurin vika oli se, että se yhä enemmän kangistui puhdasoppisuuden kaavoihin, pani kaiken painon opin puhtauteen, puhui etupäässä järjelle, mutta unohti sydämen ja sisällisen elämän. Puhdasoppinen teologia ei voinut sieluja ravita; se oli kylmä, rikkiviisas ja ikävystyttävän kuiva. Samalla se ankarasti huolehti siitä, mitä ihmisten tulee uskoa, eikä sen asema parantunut siitäkään, että sen aina kun jokin este ilmaantui sen tielle, täytyi turvautua maallisen esivallan apuun.

Ja sentähden se joutui häviöön. Uskonnollisella alalla syntyi uusia virtauksia. Ensin tuli herännäisyysliike (»pie-tismi»), joka vetosi sydämeen pitäen sitä uskonnollisen elämän lähteenä; sitten seurasi järkeisusko (»ratsionalismi»), joka teki opinkappaleet epäilyksenalaisiksi ja tahtoi puhdistaa kristin-uskon ja saattaa sen sopusointuun uudistuneen ajanhengen kanssa. Ja nämä virtaukset olivat ortodoksiaa voimakkaammat ja kukistivat sen valtaistuimeltaan.

68.

Noitien vainoaminen

Uskonpuhdistus oli päässyt voitolle Pohjois- ja Keski-Euroopassa. Katolisuuden valta oli siellä murrettu, mutta uskonpuhdistuksen uljas liike virkeine tuulahduksineen oli myös tauonnut jättäen sijansa kuivalle oikeaoppisuudelle.

Aika oli kuumesairas ja houreissaan. Vanha usko oli tosin voitettu, mutta menneiltä sukupolvilta peritty taika-usko pysyi entisellään, kävipä vielä kamalammaksikin uskonpuhdistuksen jälkeisellä aikakaudella. Pelko ja vavistus val-tasi mielet, sillä usko paholaiseen kasvoi kahta kauheammaksi, nyt kun ihmiset olivat kadottaneet lapsellisen luottamuksensa pyhimysten suojelukseen ja pyhäinjäännösten ihmeitäteke-vään voimaan. Katolilaiselle olivat nuo Jumalan pyhät mie-het ja naiset olleet vankkana vastapainona pimeydenruhti-nasta vastaan; oikeauskoinen protestantti oli tätä turvaa vailla, sillä hänenhän ei sopinut uskoa pyhimyksiin.

Nyt oli lähinnä Jumalaa ainoastaan paholainen jäljellä, ja hänen valtansa oli tavattoman suuri; se täytti mielet kau-hulla ja kiihoitti ihmisiä aika ajoin mielenvian partaalle. Pi-meydenruhtinas muka liikkui kaikkialla, milloin näkymättö-mänä, milloin ihmisen tai eläimen hahmossa, aina vain koet-taen kiusata hurskaita ihmisiä ja houkutella puoleensa heik-

koja sieluja. Ja tässä toimessaan hän useimmiten onnistuikin; semminkin naisten joukosta hän voitti itselleen monta oppilasta. He lupasivat hänelle sielunsa ja saivat häneltä vastalahjaksi taikavoiman. Toisinaan sai taikuri myös jonkin pikkupaholaisen apulaisekseen; erään saksalaisen oppineen teke-

Alkemisti,

17. vuosisadan tieteilijä. David Teniers'in († 1690) maalaus Dresdenin taulugalleriassa.

män laskelman mukaan oli noita toisen luokan paholaisia 2,665,866,746,664! Kunniallisten ihmisten vahingoittaminen, heidän terveytensä ja omaisuutensa turmeleminen oli noiden noita-akkojen suurimpana huvina. Sitä he tavoittelivat paljoa halukkaammin kuin omaa etuaan. Tähän tarkoitukseen he käyttivät kaikenlaisia välineitä: vahingoitettavan henkilön hiuksia ja kynsiä, kirkkomaan multaa, siunattua ehtoollis-

leipää, vahanukkeja, joita pappi heidän houkuttelemanaan oli kastanut, varkaiden sormia ym. Toisinaan he pitivät suuria yhteisiä kokouksia. Luudalla tai pukinselässä ratsastaen he saapuivat silloin »Hornaan» (ruots. »Blåkullaan»), »Blocksbergiin» (Brockeniin Saksassa) tai Dovrevuorelle (Norjassa). Täällä he antautuivat paholaisen valtaan, tanssivat rivoja tansseja ja pilkkasivat kristinuskoa. Vappu- ja juhannusyönä he pitivät tavallista kauheampaa elämää; silloin oli parasta piirtää ristinmerkki ovelleen tai polttaa kokkoja kunnailla, jotteivät noidat pääsisi ketään kunnon ihmistä vahingoittamaan.

»Älä salli noita-akan elää», oli sanottu toisessa Mooseksen kirjassa; ja tämän ajan ihmiset noudattivat uskollisesti tuota käskyä. Moiset paholaisen palvelijattaret olivat myrkyllisiä rikkaruohoja Herran viinimäessä. Jos maallinen esivalta oli velkapää kitkemään seurakunnasta kerettiläisyyden, oli se kaksinkertaisesti velkapää tekemään lopun noituudesta ja heittämään noita-akat polttoroviolle, Jumalalle ylistykseksi ja kunniaksi, heille itselleen rangaistukseksi ja seurakunnalle mielenylennykseksi ja varoittavaksi esimerkiksi. Katolisellakin ajalla oli noitia vainottu, mutta harvoin erikoisen pontevasti tai suuressa määrässä. Kirkolla oli silloin monta rautaa tullessa ja usko noituuteenkin oli heikompi.

Mutta 1500-luvun alkupuoliskolla käytiin protestanttisissa maissa ankarasti asiaan käsiksi, ja liike siirtyi, joskin heikommassa muodossa, katolisiin maihin. Ja se, mitä nyt tapahtui, kuuluu Euroopan »uudemman ajan» kamalimpiin näytelmiin.

Ei kukaan voinut olla varma hengestään. Vähäpätöisinäkin asia saattoi näet johtua liitosta paholaisen kanssa. Jos ihminen oli hyvällä tuulella, iloitsi hän kenties siitä voimasta, minkä pahahenki oli hänelle antanut. Jos hän oli alakuloisella mielellä, johtui tämä kenties siitä, että hän katui sielunvihollisen kanssa solmimaansa liittoa. Ken kävi harvoin kirkossa, oli noita-akka; ken nähtiin usein Herran huoneessa, tahtoi muka pillojaan peitellä. Jos joku onnistui toimissaan, oli hän ostanut menestyksensä paholaiselta, jos hän oli muita runsas-

tietoisempi, oli hän saanut tietonsa pimeydenruhtinaalta. Jos ihminen oli ulkomuodoltaan jotenkin omituinen, muita rumempi tai ristisuinen, jos hänen kulmakarvansa olivat kasvaneet yhteen, oli paholainen hänet merkinnyt. Näin joutui hän juorujen kohteeksi, häntä epäiltiin, ja naapurit karttoivat häntä. Ja jos jotakin tapahtui, mikä saattoi mielet kuohuksiin, haastettiin hänet oikeuteen.

Pahinta oli kuitenkin, jos joku kiihkeäluontoinen henkilö riitaan jouduttuaan tuli lausuneeksi varomattoman sanan, jota voitiin pitää uhkauksena: »mene hiiteen!», »paha sinut periköön!» tai muuta sellaista. Sattuihan hänen riitaveljelleen aina joskus jokin onnettomuus: hänen lapsensa kuoli tai hänen laivansa joutui haaksirikkoon, hän taittoi jalkansa tai muuten sairastui, hänen lehmänsä tuli mahoksi, kerma hänen kirnussa ei ottanut muuttuakseen voiksi tai hänen oluensa käydäkseen. Jos hän silloin muisti tuon, kenties vuosikausia sitten lausutun uhkauksen, oli se muka ankarasti sitova todiste!

Jos nainen joutui syytteeseen noituudesta, pantiin hänet vankeuteen; vankilanholvista hänet raastettiin aivan varmasti piinapenkkiin ja sieltä yhtä varmasti polttorviolle. Sillä tavallisesti sellainen vaimoparka tunnusti tuskissaan kaikki, mitä tuomari vaati häntä tunnustamaan, eikä perästäpäin tehty peruutus mitään auttanut. Ja jos joku, kuten joskus sattui, oli niin lujaluontoinen, että kidutuksesta huolimatta kielsi syyllisyytensä, ei sekään auttanut. Olihan päivän selvä, että paholainen teki hänen ruumiinsa tunnottomaksi ja paadutti hänen mielensä. Kumpaisessakin tapauksessa noidan kuulustelu päättyi siihen, että syytetty vietiin polttorviolle.

Sillä noitia rangaistiin joka maassa polttamalla; se oli kaisen rangaistuksen esikuvana, jonka luultiin kohtaavan heitä kuoleman jälkeen. Toisin paikoin oltiin niin lempeitä, että kuolemaantuomittu ensin mestattiin ja ainoastaan hänen hengetön ruumiinsa viskattiin polttorviolle. Sattui joskus niinkin, että »inhimillinen» pyöveli jo vankilassa kuristi noita-akan kuoliaaksi; silloin kansa luuli, että paholainen itse oli

perinyt uhrinsa. Mutta tavallisesti kuolemaan tuomittu sidottiin elävänä kiinni puurovioon, joka sitten sytytettiin palamaan. Toisin paikoin pantiin ruutia puiden väliin, jotta noitaparan tuskat niin pian kuin suinkin päättyisivät. Toisin paikoin taas oltiin niin pirullisia, että käytettiin kosteita puita, jotka vain verkkaan syttyivät tuleen. Noitarovion palaminen, semminkin kun monta noita-akkaa yht'aikaa poltettiin, oli kansanhuvi, johon ihmisiä kokoontui läheltä ja kaukaa. Ja kun liekit loimusivat kuolemaantuomitun ympärillä, kiittivat katselijat Jumalaa, joka armollisesti oli pelastanut seurakuntansa tästä paholaisen palvelijasta. On koetettu laskea, kuinka monta ihmistä uskonpuhdistuksen jälkeen on saanut surmansa tämän mielettömän harhauskon johdosta, ja on arveltu uhrien lukumäärän nousseen 9. tai 10. miljoonaan. Tosiaankin hirvittävä luku! Ja vaikkapa laskelma ei täsmälleen pitäisikään paikkaansa ja vaikka siinä olisikin jonkin verran tinkimisen varaa, niin on se sittenkin tarpeeksi kamala.

Usko noita-akkojen vahingolliseen vaikutukseen oli henkisen kulkutauti, joka liikkui ilmassa, tarttui sieluihin ja saattoi ne hourailemaan. Pukinjalka pisti muka esiin kaikessa pahassa mitä tapahtui, ja usein sattui, että syytetty vaimoparka itsekin kiihtyi uskomaan, että hän todellakin oli noita-akka ja oli käynyt paholaisen luona hornassa. Ruumiilliset tuskat, vallitseva käsityskanta, tuomarin kietova kysely ja kuoleman pelko, kaikki yhtyi hänen aivojaan heikontamaan. Tapahtui niinkin, että epätoivoon vaipuneet ihmiset todellakin pyrkivät paholaisen pakinoille, että he öiseen aikaan astuivat takaperin kolme kertaa kirkon ympäri, puhalsivat avaimenreikään ja tekivät jos jonkinlaisia temppuja, joilla luulivat voivansa manata pimeydenruhtinaan ihmisten ilmoille. Talonpojat ja aatelismiehet, papit ja maallikot, kaikki olivat tuon hulluuden vallassa; oli seutuja, jotka jäivät autioiksi, niin harveni niistä väestö polttorovioiden roihutessa.

Vasta v. 1700 vaiheilla alkoivat ihmiset taas tulla järkiinsä. Ja katolisen kirkon kunniaksi mainittakoon, että pa-

remman käsityskannan tienraivaajat olivat katolilaisia pappeja. Tämä oli kumminkin vaarallinen tehtävä. Hirveiden noitarangaistuksien vastustajia sanottiin pilkkaajiksi ja jumalankieltäjiksi, ja he joutuivat joskus itse polttoroviolle. Heidän mielipiteensä pääsivät kuitenkin vähitellen voitolle. Rangaistukset muuttuivat lievemmiksi, vankeus- ja kirkonrangaistukseksi, tai ne jätettiin kerrassaan sikseen. Järkevämpiä ajatuksia levisi kansan keskuuteen, vaikka kansassa vielä meidänkin aikoinamme tavataan jätteitä tuosta taikauskosta, joka oli kamalana häpeäpilkuna Euroopalle »uuden ajan» ensimmäisinä vuosisatoina

Noita-akkoja.

Saksalaisen Hans Baldung Grienin († 1545) vaskipiirros.

Suuri eurooppalainen sotabaletti.

Vaskipiirros valtiollisesta lentolehdestä vuodelta 1643.

69.

Kolmikymmenvuotinen sota

Seitsemännentoista vuosisadan edellisellä puoliskolla koh-tasi Saksanmaata ja samalla koko Eurooppaa ankara onnetto-muus, *kolmikymmenvuotisen sodan* (1618—1648) syttyminen. Se oli niitä sotia, jotka hirvittäväällä voimalla pysähdyttävät sivistyksen juoksun, jotka tallaavat maahan kulttuurin nou-sevan oraan ja rautaisen ikeen tavalla painavat kehitystä. Varsin vähän on tällä sodalla jaloja puolia. Se oli katolisen reaktionin eli taantumussuunnan synnyttämä, joka Saksan keisarin avustamana koetti saada jalansijaa Pohjois-Saksassa, ja sitä on sentähden sanottu uskonsodaksi. Sitä se kyllä alussa olikin, mutta pikemmin se oli ruhtinaiden kuin kansojen uskon-

Ranskalainen sotilas, jolla on raskas musketti sekä haarukakeppi sen tukemista varten.

A. Aubryn vaskipiirros (noin v:lta 1640).

sota. Se tarkoitti enemmän hallitsijain kuin kansan oman-tunnonvapautta, ja taistelun uskonnollinen luonne hämmentyi useinkin kokonaan selvästi valtiollisiin tarkoituksiin. Ennen Kustaa Aadolfin kuolemaa käytiin sotaa kyllä uskonnollisista syistä, joskin siihen jo silloin sekaantui valtiollisiakin tarkoituksia; mutta sodan päättyessä olivat taistelevat puolueet kerrassaan heittäneet uskonnollisen naamarin syrjään, ja kysymys oli vain valtiollisesta ylivallasta, ei ainoastaan Saksassa,

vaan koko Euroopassa. Saman uskonnon tunnustajat seisoi-
vat vastakkain ja eriuskoiset yhdessä, niinpä protestanttinen
Saksi taisteli katolisen Itävallan puolella ja katolinen
Ranska protestanttisen Ruotsin puolella. Ja köyhä oli tulok-
siltaan, mutta tuhoa tuottava seurauksiltaan tämä kolme-
kymmentä vuotta kestänyt, kauhea ja verinen sota.

Saksa joutui hirveän ryöstön alaiseksi. Kun sotajoukko
— yhdentekevä, oliko se oman puolueen vai vihollisen — saa-
pui maahan, niin joutuivat asukkaat tavallisesti kärsimään
pakkoverotusta tai ryöstöä. Sillä sen ajan sotilaat olivat jär-
jestään palkkasotureita, jotka pitivät sotapalvelusta ammat-
tinaan ja halveksivat kaikkia rauhallisia toimia; he olivat
miehiä, jotka parhaimmassa tapauksessa tottelivat päällik-
köään, mutta eivät kunnioittaneet mitään muuta valtaa tai-
vaassa eikä maan päällä. He saivat harvoin säännöllisesti
palkkansa, ja tullakseen toimeen täytyi heidän näin ollen
ryöstää niitä seutuja, joiden läpi he retkeilivät. Wallensteinin
sotajoukossa oli tämä ryösteleminen oikein säännöllisesti jär-
jestetty. Koko hänen sodankäyntinsä oli asetettu sille kan-
nalle, että sotajoukot oli pidettävä yllä niillä pakkoveroilla,
jotka kiristettiin maan asukkailta sotaretken kestäessä.

Kun sota vihdoinkin päättyi, olivat sotilaat puilla pal-
jailla. Oli muodostunut kokonainen ihmisluokka, jolla ei sen
koommin ollut mitään elämäntehtävää, rajuja, raakoja mie-
hiä, jotka eivät osanneet taipua rauhallisiin oloihin. He eivät
tahtoneet ruveta talonpojiksi eivätkä käsityöläisiksi, vaan
jatkoivat entistä elämäänsä kulkureina ja kerjäläisinä, ja
heistä tuli näin hirveä maanvaiva Saksalle seuraaviksi vuosi-
kymmeniksi.

Kaikkiin kansankertoksiin oli 30-vuotinen sota jättänyt
syviä jälkiä. Juoppous oli yltynyt hirvittävään määrään.
Ihmiset elivät kuin hyllyvällä suolla. Rikas mies saattoi päi-
vässä menettää kaiken omaisuutensa, keppikerjäläinen sukke-
lalla tempulla yht'äkkiä tulla upporikkaaksi. Tämä synnytti
toiselta puolen mitä kevytmielisintä tuhlaavaisuutta, toiselta

Kustaa II Aadolf.

Samanaikaisen vaskipiirroksen mukaan, joka on jäljennös flaamilaisen van Dyckin († 1641) maalaamasta taulusta.

puolen mitä tunnottominta keinottelua. Koululaitos oli joutunut aivan rappiolle, tietämättömyys peitti näköpiirin, ja saksalainen kansallishenki oli sammunut. Vapaiden hengenliikkeiden sijaan tuli pikkumainen poroporvarisuus, joka sitkeästi vastusti kaikkea edistystä ja vuosisadoiksi lamautti Saksan kehityksen.

Pariisilaisia kauppapuoteja kolmikymmenvuotisen sodan ajoilta.

Abr. de Bossen († 1676) vaskipiirros.

Taloudellisessa suhteessa oli taantumus kerrassaan kauhea, koko Saksa näytti sodan päättyessä äärettömän kurjalta. Entiset viljelysmaat olivat kanervan ja pensaston peittämät. Sudet tulivat ihmisten ilmoille etäisissä vuoristoissa olevista lymypaikoistaan. Kaikenlainen kuljeksiva roskaväki teki maantiet turvattomiksi. Kaikkialla näkyi kylien ja ritari-linnojen raunioita. Kaupungit, jotka muutamia vuosia sitten

olivat olleet kukoistavassa tilassa, olivat nyt tuhkaläjinä tai kovin kurjan ja rappeutuneen näköisinä. Tuolta ajalta peräisin olevat numerotiedot puhuvat niin selvää kieltä, etteivät kaipa selitystä. Pfalzissa oli v. 1618 asukasluku noussut 500,000 henkeen; v. 1648 oli siinä maakunnassa ainoastaan 48,000 ihmistä. Würtembergin asukasluku väheni 8 vuoden kuluessa 313,000:sta 48,000:een. Böömissä kohosivat työpalkat kolmin-

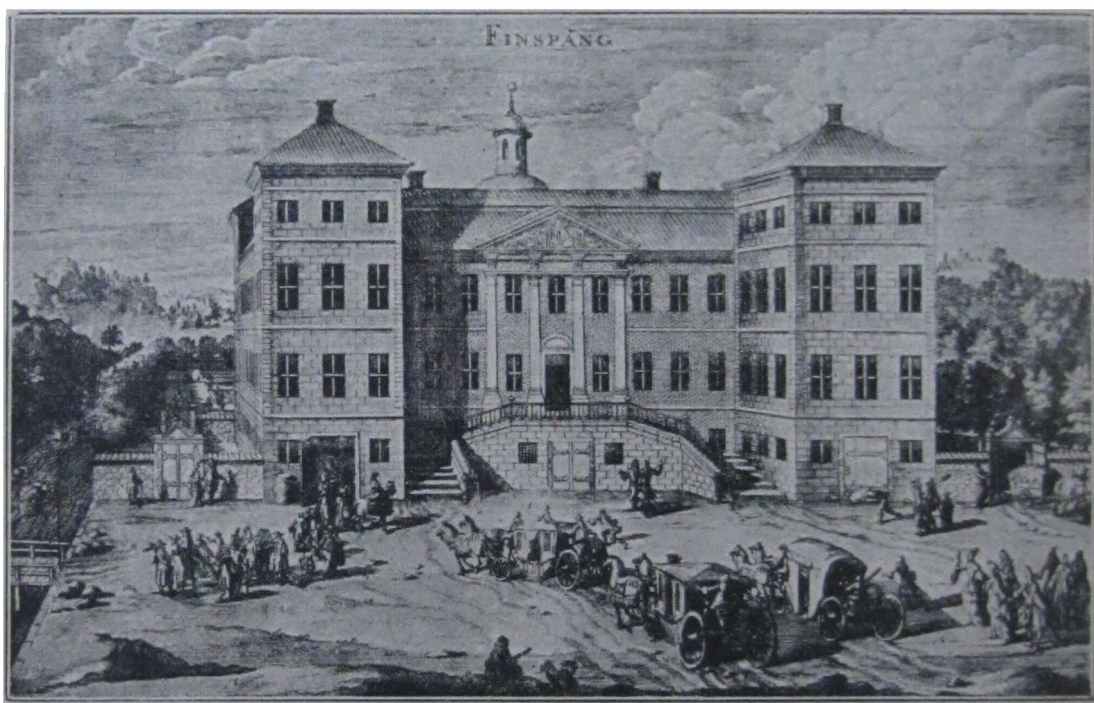

Ranskalaiset hovipidot kolmikymmenvuotisen sodan ajoilta.

Abr. de Bossen vaskipiirros.

kertaisiksi; niin oli sota harventanut työväenluokan rivejä. On koetettu arvioida koko Saksan väkiluvun vähenemistä ja tultu siihen kamalaan tulokseen, että Saksan asujaimisto sodan loppuessa oli ainoastaan neljännes entisestä lukumäärästään. Tämä laskelma ei tosin ole täysin varma, mutta se ei poikenne suuresti todellisuudesta. Niin ankara oli väenpuute, että eräässä Saksan osassa oli, väenlisäyksen aikaansaamiseksi, miehen sallittu pitää kaksi vaimoa ja katolisten pappien-

kin oli lupa ottaa vaimo. Kaikkialta, yksityisistä kirjeistä ja virallisista asiakirjoista, käsikirjoituksista ja painotuotteista, runoudesta ja suorasanaisestä kirjallisuudesta, kaikuu vastaamme valitus maan surkeasta tilasta. Eräskin saksilainen pappi kirjoittaa kirkonkirjassaan: »Jos kuvaisin onnettoman maalaiskansan kärsimää hätää, vainoa, vaaraa, kurjuutta, nälkää, huolta, janoa, kuumuutta ja vilua, jos koettaisin ker-

Ruotsalainen aatelistlinna (Finspång) 1600-luvun keskivaiheilla.

Vaskipürros Erik Dahlbergin »Suecia antiqua et hodierna» nimisestä teoksesta.

toa, kuinka hylätty ja unhotettu se oli elämässä ja kuolemassa, niin en tiedä millä sanoin sen tekisin.»

Selittämättäkin on selvää, että elinkeinot näin ollen joutuivat kerrassaan rappiolle. Olot olivat niin epävakaiset, että jokainen koetti karttaa kaikkea kauppaa ja asioimista. Tavaravaihto lakkasi melkein kokonaan. Hansaliiton viimeinen jäännös oli vaipunut hautaansa. Suuri ja äveriäs Augsburgin kaupunki oli yhden vuoden kuluessa kadottanut lähes puolet asukkaistaan. Maaseudulla olivat asiat yhtä huonolla kannalla. Maanviljelys oli lamassa eikä se pitkiin aikoihin

ottanut elpyäkseen. Suuret maa-alat olivat autioina. Harvalukuinen väestö ei enää riittänyt tiluksien viljelemiseen, semminkin kun kotieläinten lukumäärä oli suuresti vähentynyt. Hevoset oli otettu sotatarkoituksiin, karja ryöstetty sotajoukkojen muonatarpeeksi; usein oli kansa itse teurastanut karjansa pelastuakseen nälkäkuolemasta. Herrasmiehet, jotka

Sotureja korttia lyömässä.

Jacques Callot'n († 1635) Tuhlaajapoika nimisestä vaskipiirros-sarjasta.

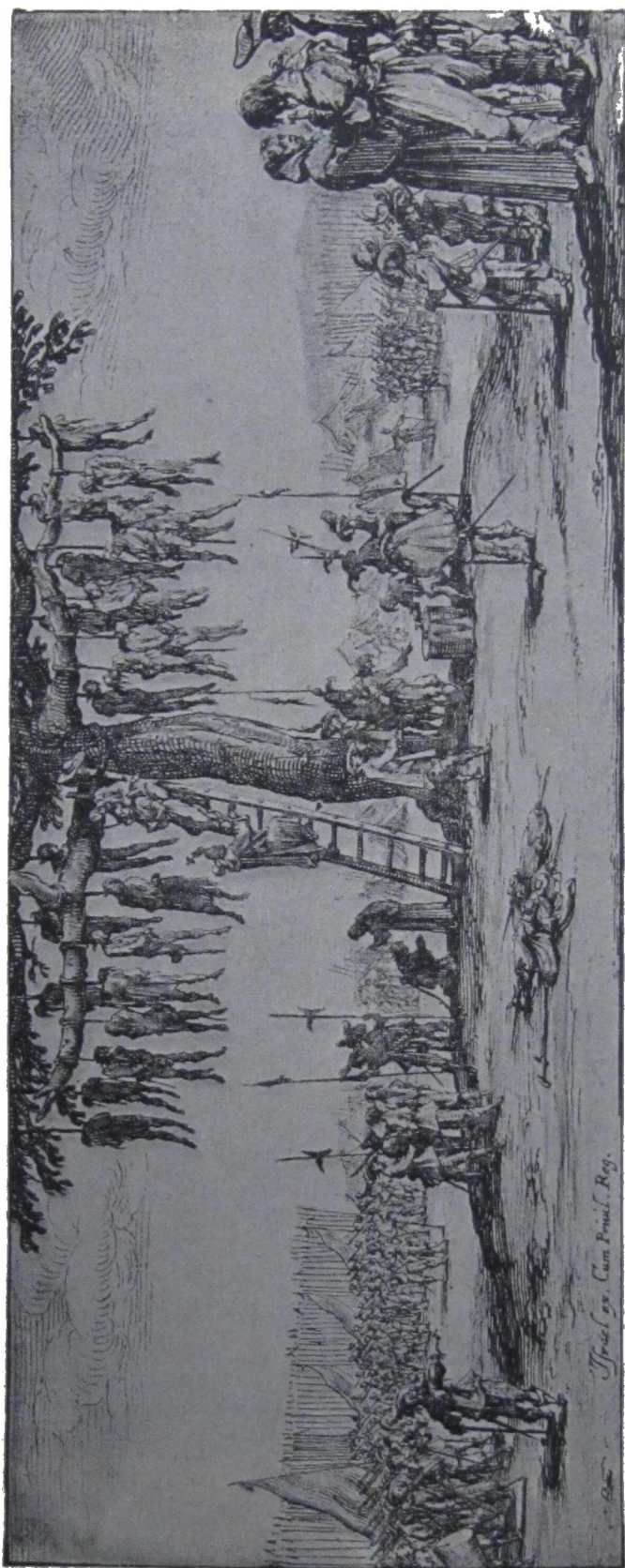
itse olivat kärsineet suuria vahinkoja, sälyttivät entistä suuremman verotaakan talonpojan hartioille, joten tämä vajosi yhä suurempaan kurjuuteen.

Valtiollisessa suhteessa oli taantumus yhtä suuri. Jokien suut, ne valtasuonet, joiden kautta Saksa saattoi imeä uutta elonnestettä kuihtuneeseen ruumiiseensa, olivat joutuneet vieraiden valtakuntien haltuun. Koko valtiolaitos oli hajallaan. Saksa oli paloitetu pieniin osiin; siinä oli neljättäsataa aivan itsenäistä valtiota, kaikenkokoisia ja -laatuisia. Keisarivalta,

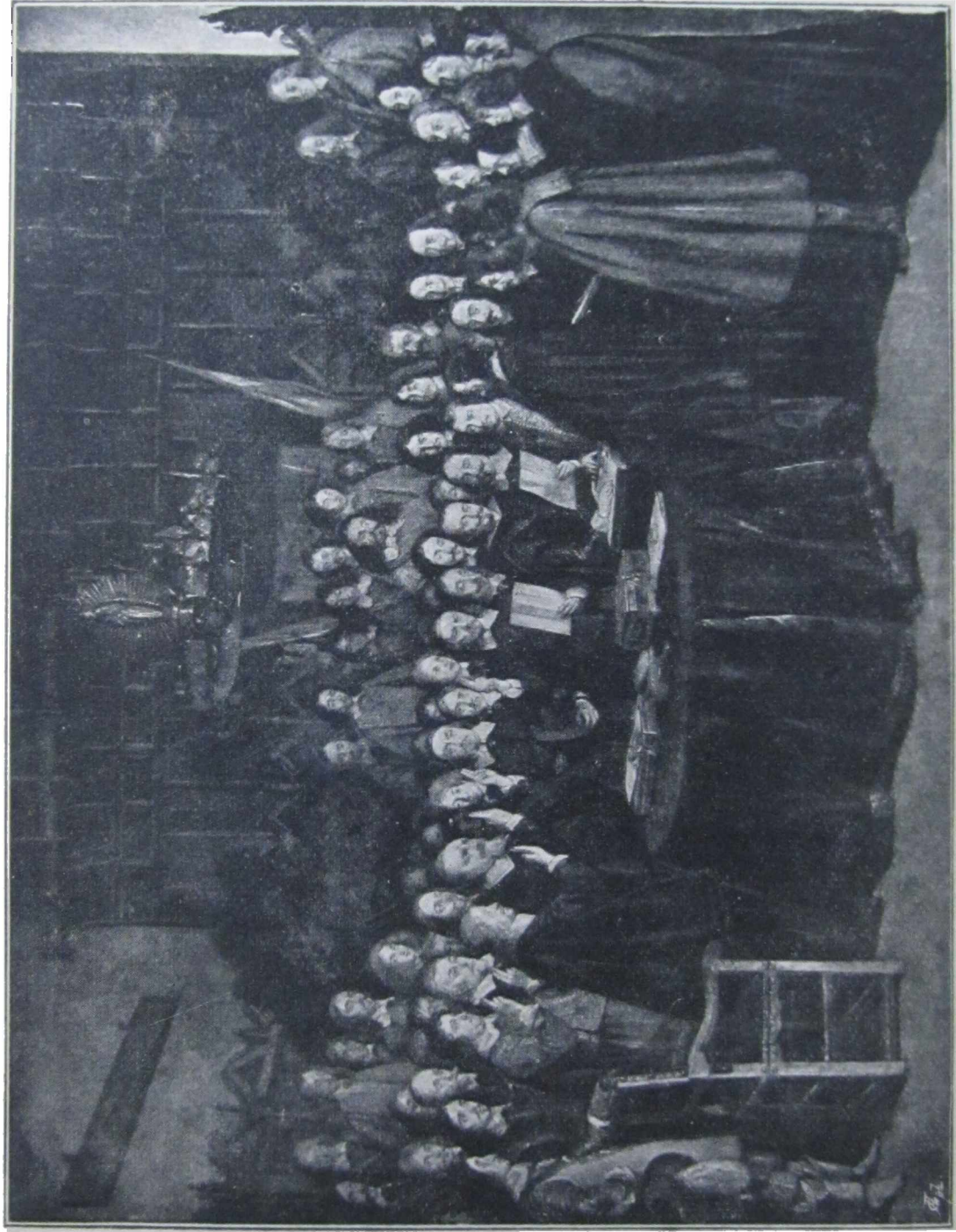
30-vuotisen sodan ajoilta.

Callot'n († 1635) vaskipiirros. »Les misères et les malheurs de la guerre» nimisestä teoksesta.

30-vuotisen sodan ajoilta.

Callot'n († 1635) vaskipiirros. »Les misères et les malheurs de la guerre» nimisestä teoksesta.

Westfalln rauhan julistaminen v. 1648.

Hollantilaisen Gerard Terborchin († 1681) maalama pienoistaulu Lontoon National Galleryssa.

joka aikaisemmin kuitenkin jossakin määrin oli pitänyt valtakunnan eri osia koossa, oli nyt muuttunut tyhjäksi nimeksi; vieraatkin valtakunnat, varsinkin Ruotsi ja Ranska, olivat saaneet sananvaltaa Saksan valtakunnan asioissa. Saksan valta-asema Euroopassa oli nyt, maan suuruuteen ja asukaslukuun verraten, aivan mitätön; syynä tähän heikkouteen oli pääasiallisesti 30-vuotinen sota, jonka valtiolliset vaikutukset ulottuivat viime vuosisadan loppupuoleen asti.

Vaikka Saksa ensi sijassa sai kärsiä 30-vuotisen sodan seurauksista, ulottuivat ne paljon laajemmillekin aloille. Useimmat Euroopan valtiot olivat panneet lisänsä tähän barbaariseen sotaan, uhranneet siihen ihmisiä ja omaisuutta. Koko meidän maanosaamme vaikutti 30-vuotinen sota ehkäisevästi, lamauttaen sen rientoja ja kulttuurikehitystä.

70.

Ludvig XIV:n hovi

Seitsemännentoista vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla oli Ranskan kuningas Euroopan mahtavin hallitsija. Keski-ajan viimeisillä vuosisadoilla olivat Ranskan kuninkaat askel askelelta murtaneet feodaali-aateliston vallan, ja 1600-luvun edellisellä puoliskolla oli suuri valtiomies *Richelieu* tehnyt kuninkaan yksinvallan rajattoman täydelliseksi riistämällä reformeeratun kirkon jäseniltä heidän saavuttamansa valtiolliset erioikeudet, hävittämällä jäljelläolevat itsehallinnon jäännökset ja nöyryyttämällä aatelistoa. Hän kuoli v. 1642, ja puolisen vuotta myöhemmin nousi valtaistuimelle kuningas, joka sittemmin *Ludvig XIV:n* nimisenä 62 vuotta hallitsi Ranskaa.

Ludvig XIV oli mitä täydellisimmän ja rajattomimman yksinvallan omistaja. Häntä korkeammalla oli ainoastaan Jumala; ihmisille hänen ei tarvinnut tehdä tiliä toimistaan.

Ludvig XIV.

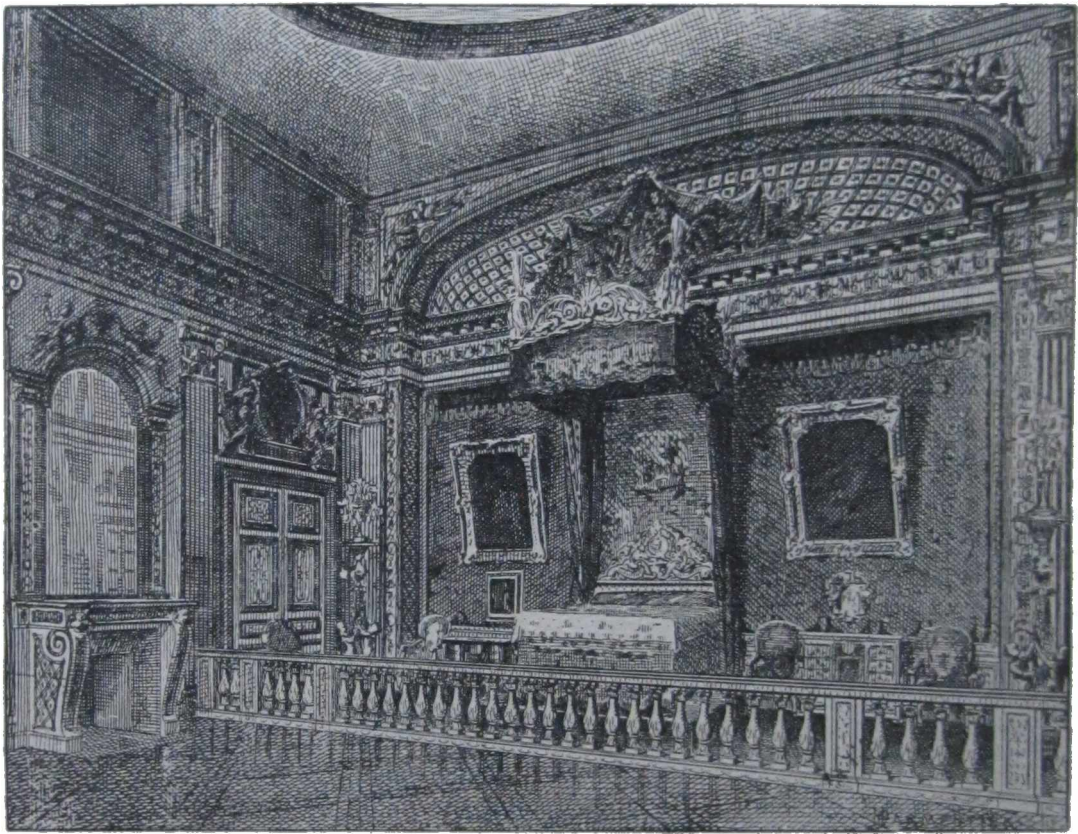
Rigaud'n maalauksen mukaan.

Hänen tekojensa moittimista pidettiin rikoksena. Hän piti itseään Ranskan valtiona; »valtio olen minä», kerrotaan hänen sanoneen. Kansa oli muka olemassa vain hänen hyödykseen ja huvikseen. Hän luuli olevansa laillisesti oikeutettu määräämään jokaisen ihmisen kohtalon Ranskassa; hän saattoi riistää

Maria Mancini, Ludvig XIV:n nuoruudenlemmitty.
P. Mignardin († 1695) maalaus Berliinin museossa.

hengen ja omaisuuden keneltä tahansa tarvitsematta tekojaan tarkemmin perustella, ja yksityinen omistusoikeus oli muka vain hänen alamaisilleen suoma armonosoitus. Hän piti itseään yli-ihmisenä, joka ollen välittömässä yhteydessä Jumalan kanssa sai ajatuksensa ja tunteensa suorastaan taivaasta. Ken uskalsi hänen toimiaan arvostella, se ihminen oli

Kuninkaan makuuhuone Versailles'issa.

muka Jumalan pilkkaaja. Joka taholta, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, tyrkytettiin hallitsijalle tätä katsantotapaa, kaikkialla saarnattiin oppia hänen rajattomasta yksinvaltiudesta ja erehtymättömyydestään. Aikakauden oppineet koettivat kilvan teologisilla ja valtio-opillisilla todistuksilla näyttää toteen, että rajaton hallitsijavalta oli Jumalalle otollinen ja jo järjenkin kannalta oikea. Arvelipa eräskin oppinut, että kuninkaalla täytyy olla parempi ja syvällisempi käsitys tautienkin luonteesta kuin lääkäreillä, koska hän muka on

Ludvig XIV:n ja espanjalaisen prinsessan Maria Teresian häät v. 1660.

Charles le Brunin mukaan tehty vaskipiirros.

välittömässä yhteydessä Jumalan kanssa. Runoilijat ylistivät mitä imartelevimmin sanoin »suuren kuninkaan» kunniaa. Kerrotaan sangen kuvaava kasku eräästä papista, jonka saarnaa kuningas oli tullut kuulemaan. »Kaikkien ihmisten täytyy kuolla», oli pappi sanonut, mutta huomattuaan kuninkaan, hän korjasi heti lauseensa seuraavaan muotoon: »Melkein kaikkien ihmisten täytyy kuolla.»

Sellaisen ruhtinaan tuli tietysti asua linnassa, joka oli koristettu kaikella sillä loistolla, mikä siihen aikaan oli saavutettavissa. Pariisi, tuo levottomuuksien ja kapinain entinen pesäpaikka, ei miellyttänyt yksinvaltiasta kuningasta; siellä oli sitä paitsi rahvas häntä liian lähellä. Hän päätti siis rakennuttaa aivan uuden kaupungin, jossa jokainen kivikin oli laulava hänen ylistystään. Näin rakennutti Ludvig XIV Versailles'in linnan Pariisin lähistöön. Ympäristön talonpoikain täytyi jättää maatyönsä ollakseen apuna linnaa rakennettaessa, laajat alat joutuivat autioiksi, kun vesi niistä johdettiin Versailles'in; toisinaan oli 22,000 ihmistä ja 6,000 hevosta yht'aikaa työssä. Työmiehet kuolivat kuin kärpäset, muiden muassa 30,000 sotamiestä, jotka oli komennettu työhön. Koko laitos maksoi yli 9 miljardia markkaa; mutta vähät siitä. Olihan se tehty Ranskan mahtavan ja yksinvaltiaan kuninkaan kunniaksi!

Piispanlinnain ja herrashovien hieno ylhäisö kokoontui Ranskan kuninkaan hoviin ollakseen lähellä häntä ja nauttiakseen hänen armonsa päivänpaistetta. Ranskan aatelisto, joka keskiajan läänitysaateliston tavoin oli ollut ainaisessa riidassa kuninkaan kanssa, muuttui nyt hoviaatelistoksi, joka ehdottomasti totteli hallitsijan tahtoa ja nöyrästi noudatti hänen pienintäkin viittaustaan. Nämä hovimiehet pitivät suurimpana onnenaan olla saapuvilla, kun kuningas aamulla nousi vuoteestaan tai illalla meni levolle. Ranskan ylhäisimmät miehet pitivät etuoikeutenaan antaa hänelle pyyhinliinan ja pesuvadin tai vetää sukat hänen jalkaansa tai pukea yöpaidan hänen ylleen. Tuntikausia hovimiehet seisoivat palatsin käy-

tävissä, tyytyväisinä, jos saivat hänet nähdä vaikkapa vain vilaukselta, ja he olivat haltioissaan, jos hän armollisesti suvaitsi lausua heille ystävällisen sanan tai nyökäyttää heille päätään.

Versailles'in saleihin kokoontui siis kaikki, mikä Ranskassa oli ylhäistä ja loistavaa. Ranskan etevimmät tiedemiehet ja

Vastaanottomenot hovissa.

Ludvig XIV ottaa vastaan Saksin vaaliruhtinaan.

taiteilijat saatiin, myöntämällä heille runsasta raha-avustusta, asettumaan hoviin, missä heidän täytyi ylistää yksinvaltaa ja sovitella tieteensä ja taiteensa hovissa vallitsevan muodin mukaiseksi. Ainoastaan voimakkaat runoilijaluonteet, esim. huvinäytelmäin kirjoittaja *Molière* sekä murhenäytelmien kirjoittajat *Corneille* ja *Racine*, uskalsivat luoda jotakin omaperäistä ja aikakautensa turmeltuneesta aistista poikkeavaa; mutta he olivatkin aikaisemman polven edustajia, eikä elämä

Molière.

P. Mignardin vaskipiirros.

Ludvig XIV:n hovissa heidän nuoruudessaan vielä ollut joutunut niin takaperoiselle kannalle, kuin mille se sittemmin kehittyi. Taide muuttui kuivaksi kuin Saharan erämaa. Itsenäisyys hävisi jäljettömiin, pieninkin persoonallisuuden ja rohkean elämän ilmaus tukahdutettiin; taiteilijat ja runoilijat suunnittelivat teoksiaan jäykkien, luonnottomien kaavojen

Bossuet, kuuluisa pilsa ja kirjailija.
Rigaud'n († 1743) maalaus Louvressa.

mukaan, joita koneellisesti seurasivat. Henkilöt tuon ajan näytelmissä, esittivät ne muinaisajan kreikkalaisia, keskiajan espanjalaisia ritareita, 1600-luvun talonpoikia tai muinaisen Arkadian paimenia, puhuivat ja toimivat kerrassaan samalla tavalla kuin hovimiehet Versailles'in saleissa. Runosäkeet olivat sievän siroja, rakenteeltaan ja loppusoinnultaan

moitteettomia; mutta ne olivat niin ikäviä ja sisällyksettömiä, että nykyajan ihminen tuskastuu niitä lukiessaan.

Luonnottomana, keinotekoisena liikkui elämä Ranskan yksinvaltiaan kuninkaan ympärillä; komeata se oli, mutta jäykkää ja elotonta. Puutarhat marjakuusineen ja puksipui-
neen, sileäksi haravoituine käytävineen, prameat rakennukset loistavine koristuksineen, puhtaiden, yksinkertaisten muotojen puute; kummallinen vaateparsi allongeperuukkeineen, silkki-
sukkineen, polvihousuineen, ahtaine kureliiveineen, korkeine hiustorneineen; seurustelu tyhjänpäiväisine korulauseineen, ulkoaopittuine kohteliaisuuksineen, joissa ei ollut ainoatakaan sanaa, mikä olisi tullut sydäimestä — kaikessa tässä kuvastuu sen ajan ihmisten katsantokanta. Jokaista rehellistä tunteen-
purkausta, jokaista välitöntä surun tai ilon ilmausta kartettiin visusti. Kun Ludvig XIV:n ainoa poika oli kuolemankielissä, pidettiin hovissa tavanmukaiset soittajaiset aivan kuin ei mitään olisi ollut tapahtumaisillaan. Jokaisessa eri tilaisuudessa vuodatettiin sen verta kyyneleitä tai hymyiltiin niin monta kertaa kuin seurustelutapa vaati; ei enempää eikä vähempää. Siitä tuo tavaton itsenäisyyden puute kuningasta ympäröivissä henkilöissä. He luopuivat kokonaan persoonallisuudestaan noudattaakseen vallitsevaa tapaa; heidän kasvopiirteensä, heidän kirjeensä ja runosäkeensä ovat kaikki kuin samoissa kaavoissa valetut.

Ulkonainen hienous oli suuren suuri, mutta se ei aina ollut sydämen hienouden ilmauksena. Menneiden aikojen raju itseluottamus ja sotainen kapinahenki oli kerrassaan hävinnyt Ludvig XIV:n pitsikoristeisista hoviherroista, jättäen sijaa ilkeämieliselle, pikkumaiselle vehkeilylle, joka painoi turmeluksen leiman ihmisten luonteeseen. Yhtä turmeleva oli se kärkeämisjärjestelmä, joka hovissa vallitsi. Hovimies saattoi toivoa itselleen kuninkaalta mitä etuja tahansa, kunhan vain osasi käyttää sopivaa tilaisuutta. Hän saattoi hankkia itselleen vuosieläkkeen ja lahjapalkkion tai pojilleen hyväpalkkaisia tyhjäntoimittajanvirkoja ilman min-

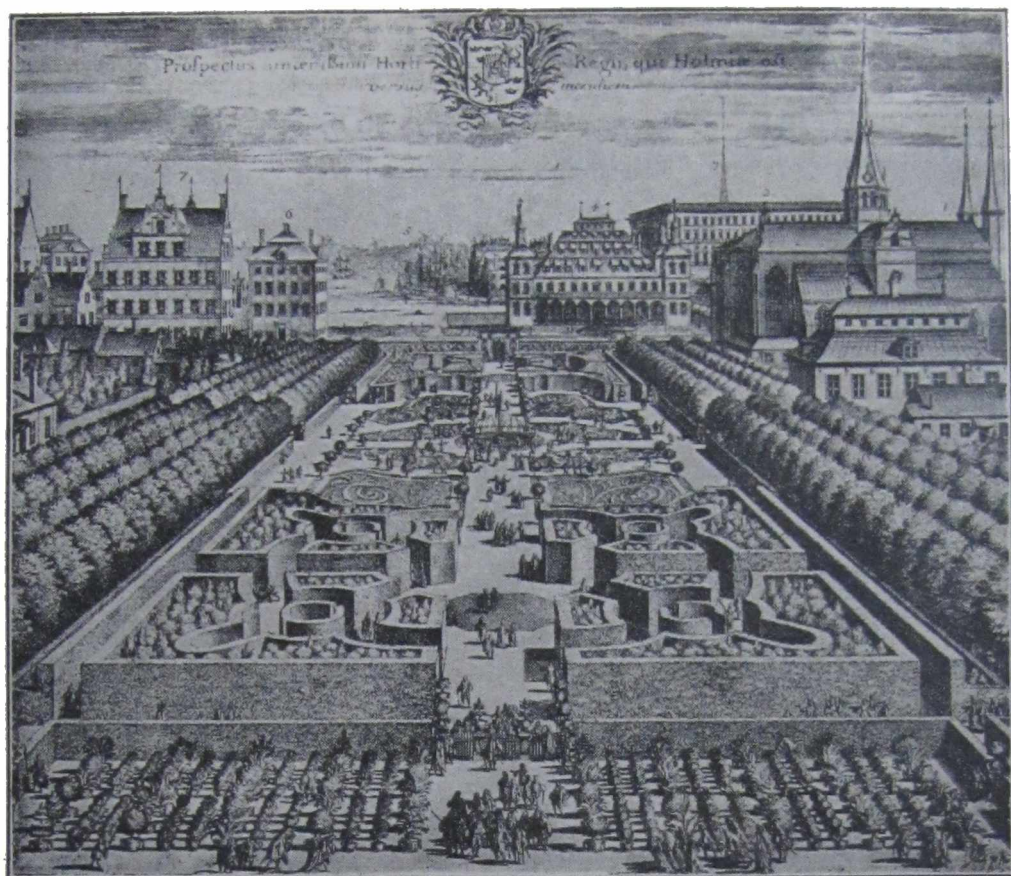

Ludvig XIV:n aikainen seinäkudos.

käänlaista työn velvollisuutta; eräskin henkilö sai siten neljättäkymmentä miljoonaa markkaa lahjaksi. Hovimies saattoi myös hankkia itselleen vangitsemismääräyksen sulkeakseen velkojansa sen avulla tyrmään tai haudatakseen vaimonsa luostariin. Tarpeellinen määrä mairittelua vain, ja asia oli valmis. Saavuttaakseen kuninkaan suosion täytyi ensin voittaa puolelleen kaikki hänen suosikkinsa. Täytyi mielistellä hänen rakastajattariaan, mairitella hänen ministereitään, lah-

joa hänen kamaripalvelijansa jne. Ranskan mahtavimmat ja ylhäisimmät aatelisherrat, joiden esi-isät ase kädessä olivat puolustaneet itsenäisyyttään, ryömivät nyt kamarineitojen ja hovilakeijain jalkain juuressa. Hienon hovikeikarin imartele-
van naamarin alla piili usein kurjin halpamaisuus, joskus inhoit-
tavin raakuuskin, ulkonaisen säädyllisyyden räikeänä vasta-
kohtana. Epäsiveellisyys rehoitti hovissa. Aviouskollisuus
ja -rakkaus oli naurun ja pilkan esineenä. Kuningas eleli jul-
kisesti rakastajattariensa parissa ja hovimiehet jäljittelivät
uskollisesti hänen esimerkkiään. Kaiken tämän lisäksi tuli
vielä eräs kovin vastenmielinen piirre: tekopyhyys. Uskonnolli-
suus niinkuin epäsiveellisyyskin olivat muuttunut muotiasiaksi.
Muutamat hovin etevistä henkilöistä olivat kyllä todella uskon-
nollisia luonteita, mutta useimmissa tähän piiriin kuuluvista
ihmisistä oli uskonnollisuus tyhjää ulkokultaisuutta, kaikkea
vakavuutta vailla. Tuskin heikko helvetin rangaistusten pelko-
kaan saattoi pöyristyttää näitä ihmisiä keskellä heidän irstai-
luaan.

Se tapojen turmeltuneisuus ja takaperoisuus, joka vallitsi
Ranskan hovissa Ludvig XIV:n aikana, jatkui suureen vallan-
kumoukseen asti; vastenmieliset piirteet kohosivat aikaa voit-
taen vain yhä räikeämmin näkyviin, ja se luonteen jalous ja
käytöstavan hienous, joka joskus ilmeni hovipiirin ihmisissä,
väistyi peittelemättömän itsekkyyden tieltä. Ja tämä tur-
meltunut henki levisi 1600- ja 1700-luvuilla useimpiin Eu-
roopan maihin, sai jalansijaa hoveissa ja painoi leimansa
niiden jäseniin. Ajan hengessä, mikäli se ilmeni hienostu-
neena seuraelämänä, oli kuitenkin hyvätkin puolensa. Se
poisti nuo raa'at juomingit tappeluineen, riettauksineen, jotka
olivat niin tavallisia germaanisissa hoveissa 1500-luvulla ja
1600-luvun alkupuolella. Se kehitti ulkonaista hienotuntei-
suutta ja hienoa itsehillintää seurustelussa, mutta se hävitti
ihmisten luonteesta myös kaiken tuoreuden ja itsenäisyyden.

Kuninkaan puutarha Tukholmassa 1700-luvulla.

Sommiteltu ranskalaiseen 1600-luvun loppupuolen tyyliin. Suunnittelija Nikodemus Tessin nuorempi († 1728).

71.

Peruukkiajan vaateparsi

Väitetään, että ihmisen puku jossakin määrin kuvaa hänen luonteensa laatua. Tämä väite pitää suurin piirtein paikkansa. Eskimolainen ja neekeri, miljoonainomistaja ja kurjalliston jäsen käyttävät tosin hyvin ymmärrettävistä ulkonaisista syistä erilaista pukua. Mutta yhtä luonnollista on sekin, että kunkin ihmisen oma henkilökohtainen aisti ja luonteenlaatu kuvastuvat hänen pukutavassaan, hänen vaatteidensa värissä ja muodossa.

Jos tämä pitää paikkansa yksityiseen ihmiseen nähden, niin koskee se vielä enemmän kokonaisia kansoja ja aikakausia. Jos kuvittelemme keskeytymätöntä muotokuvasarjaa, alkaen muinaisajan kreikkalaisesta, jonka vaippa vapaasti laskeutuu jaloihin poimuihin, ja lopettaen meidän aikamme eurooppalaiseen, niin olemme huomaavinamme heijastuksia — joskin heikkoja ja himmeitä — kunkin aikakauden tunnelmista ja henkisistä liikkeistä. Ja jos koetamme seurata noita liikkeitä hamasta alkujuuressa niiden viimeisiin ilmestymismuotoihin asti, niin saattaa meille olla hyödyksi silloin tällöin ohimennen silmäillä, miten ne miehet ja naiset olivat pukeutuneet, jotka kirjoittivat, puhuivat tai toimivat tuolla oman aikakautensa tavalla.

Vuosien 1650—1750 välinen ajanjakso, kuivan oppineisuuden ja rajattoman yksinvallan kultainen aika, ei meitä nykyajan ihmisiä suuresti viehätä. Se tuntuu meistä niin kuollettavan ikävältä, niin ummehtuneelta; se on kerrassaan vailla vapautta.

Ja pukukin oli aikakauden kaltainen, kankea ja luonnon, niin että luulee näkevänsä naamiohuvit, kun katselee kuvaa, joka esittää sen ajan miehiä ja naisia »assemblée'ssa» eli seurustelutilaisuudessa. Esim. miesten puku! Pitkät, väljät liivit, avonaiset, kirjavasta kankaasta tehdyt takit, täynnä nauharuusukkeita, leikkauksia, pitsejä ja monimutkaisten kuvioden muotoon tehtyjä koru-ompeluksia, leveitä hihapääremeitä, poimuja ja taskuja tukuittain joka puolella, heleänväriset silkkisukat, jotka pingottuivat ahtaasti sääriverarsien ympärille, kaikennäköiset, kummalliset, siroilla ruusukkeilla kiinnitetyt jalkineet, miekka vyöllä ja pitkä kävelykeppi kädessä ja kaiken päälliseksi parrattomat kasvot, tuon kummallisen peruukin, aikakauden hassunkurisimman muotikeksinnön, verhoamina.

Peruukkiin meidän hucmiomme kaikkein ensin kiintyy katsellessamme sen ajan muotokuvaa. Sillä on kummallinen kyky hävittää ihmiseltä kaikki kasvonilmeet, sillä harvoja

Nuorten huvit ulkoilmassa.
Watteaun († 1723) taulu Berliinin museossa.

**Osa Pöppelmannin vv. 1711—1722 rokokoo-tyyliin rakentamasta
Dresdenin Zwingeristä.**

poikkeuksia lukuunottamatta ovat peruukin verhoamat ihmis-
pääät kerrassaan toistensa näköiset. Ne ovat kuin kaksi vesi-
pisaraa; niin ne ovat samanlaiset. Kaikki persoonalliset piirteet
hukkuvat tuohon kierteisten suortuvien tulvaan, joka mil-

loin vaaleana, milloin tummana, — miten muoti milloinkin vaatii — laskeutuu päästä hartioille, vieläpä kappaleen matkaa rinnalle ja selkäänkin. Peruukki kuului muotipartena kaikille, jotka tahtoivat kohota yhteiskunnan alimpia kerroksia korkeammalle; mutta jokaisella ei tietysti ollut varoja

Tuomioistuin peruukkiaikana.

Hogarthin pilakuva.

hankkia itselleen niin komeata peruukkia kuin Ranskan kuninkaalla oli. Hän se saattoi peruukkihulluuden ylimmilleen. Ludvig XIV hankki itselleen muutaman vuoden kuluessa kokonaista 48 hoviperuukintekijää; hänen hovissaan käytettiin kilogramman painoisia peruukkeja, jotka maksoivat lähes 30,000 markkaa.

Naiset eivät käyttäneet peruukkeja, mutta heidän pu-

Pukukuva 1700-luvun keskivaiheilta.
de la Tourin († 1788) maalaama markiisitar Pompadourin muotokuva.
Pariisin Louvressa.

Juomingit peruukkiajalla.
Hogarthin († 1764) vaskipiirros.

kunsa oli miltei vielä luonnottomampi kuin herrojen. Naisten muodit vaihtelivat nopeasti, toinen toistaan kummallisempina. Muutamia esimerkkejä mainittakoon. Käytettiin tavattoman pitkiä laahustimia, joita koreasti puettut neekerit kannattivat, kenkiä, jotka olivat jopa 26 senttimetriä korkeita, kalanluilla pingoitettuja, läpimitaten 2 $\frac{1}{2}$:kin metriä leveitä helmoja, kovin ahtaita kureliivejä, kyynärän korkuista tukkalaitetta, ylenmäärin ihojauhetta ja maalia ja »kauneuslaastareita». Eräs englantilainen nainen, joka v. 1730 kävi Pariisissa, kirjoitti Ranskan hovin naisista: »Heidän tukkansa on valkoisen pilven kaltainen, ja tulipunaisine kasvoineen he eivät ole ihmisten näköiset, vaan muistuttavat nyljettyjä vaskoita.» Tuskin tarvinnee mainita, että heidän silmäänpistävä, kirjava pukunsa oli koruompeluksia, pitsejä ja laskoksia täynnä. Selkä ja rinta olivat tavallisesti paljaat, vieläpä sellaisella tavalla, joka oli kaikkea muuta kuin säädyllistä; kävelykepin asemesta naiset pitivät viuhkaa kädessään.

Pariisi on vielä tänä päivänä muotien pääkaupunki. Niin se oli ennenkin, ja vielä suuremmassa määrin kuin meidän aikoinamme. Ranskan hovista lähtivät muotivirtaukset liikkeelle; kuninkaan lausuma sana tai hänen rakastajattarensa oikku määräsi niiden suunnan. Eräänä päivänä sattui kuningas sanomaan, että muutamilla englantilaisilla naisilla oli tukkalaite kauniimpi kuin ranskalaisilla. Silloin hovin naiset valvoivat kaiken yötä ja sukivat tukkansa englantilaiseen tapaan. Muutamia päiviä myöhemmin oli muoti tarttunut kaikkiin Pariisin ylhäisiin naisiin ja sieltä se jatkoi voittokulkuaan kautta koko Euroopan. Yksi kuninkaan rakastajattaria joutui kerran siihen tilaan, että hänen oli pakko hankkia itselleen laaja pönkkähame. Muutamia päiviä myöhemmin olivat sellaiset hameet yleisesti modissa, mutta kun tuo ylhäinen nainen oli synnyttänyt lapsensa, joutui muoti taas pois käytännöstä.

Luonnottomilta näyttävät tosiaankin sen ajan muotiherrat ja -naiset. Aika oli koko suunnaltaan luonnoton, kun

se järjesteli puutarhansa, leikkasi niiden puut kankeiden matemaattisten kuvioiden muotoon, kun se kirjoitti monimutkaisia, keinotekoisia runosäkeitä ja kun se pelkäsi jokaista raitista tuulahdusta kuin ruttoa. Allongeperuukit ja pönkkähameet kuuluvat tämän takaperoisen ajan omituisimpiin luonnottomuuksiin.

72.

Merkantilismi

Keskiajan loppupuolelta aina 19. vuosisadan alkupuolelle asti oli Eurooppa sen kansantaloudellisen harhakäsityksen vallassa, jota sanotaan merkantilismiksi. Se ei vielääkään ole kokonaan hävinnyt yleisestä katsantotavasta.

Kansantalouden tehtävänä on tutkia eri maiden taloudellisia apulähteitä, se laskee, miten kansat parhaiten voivat edistää varallisuuttaan ja koota itselleen sitä omaisuutta, jota koi syö ja ruoste raiskaa. Kansantaloudentutkimus alkoi jo 1500—1600-luvuilla kehittyä varsinaiseksi tieteenksi. Mutta sen ajan taloustieteilijät tekivät itsensä syypäiksi onnettomaan erehdykseen. He arvostelivat maansa varallisuutta ja hyvinvointia sen kulta- ja hopeamäärän mukaan, minkä sen asukkaat omistivat.

Tämä harhakäsitys syntyi hyvin ymmärrettävistä syistä. Varhaisemmalla keskiajalla oli kauppa ollut kerrassaan lamassa. Jalot metallit hävisivät tämän johdosta liikkeestä, mikä seikka vuorostaan yhä enemmän vaikutti ehkäisevästi kauppaan. Euroopassa oli varsin vähän kultaa, rahaksi leimattua tuskin ollenkaan. Ristiretkien aikakaudella oli kuitenkin kullantuonti Eurooppaan suuresti lisääntynyt, ja 1500-luvun keskivaiheilla, kun Amerikan kultakaivoksia ruvettiin tehokkaasti käyttämään, se lisääntyi vielä nopeammin. Tämä sai aikaan sellaisen kukoistuksen elinkeinojen alalla, ettei sen vertaista oltu vuosituhanteen nähty. Kullanhimon kiihoitta-

mina joutuivat kaikki voimat liikkeelle, ja ihmiset rupesivat arvostelemaan kunkin maan varallisuutta sen kultamäärän mukaan, minkä sen asukkaat omistivat.

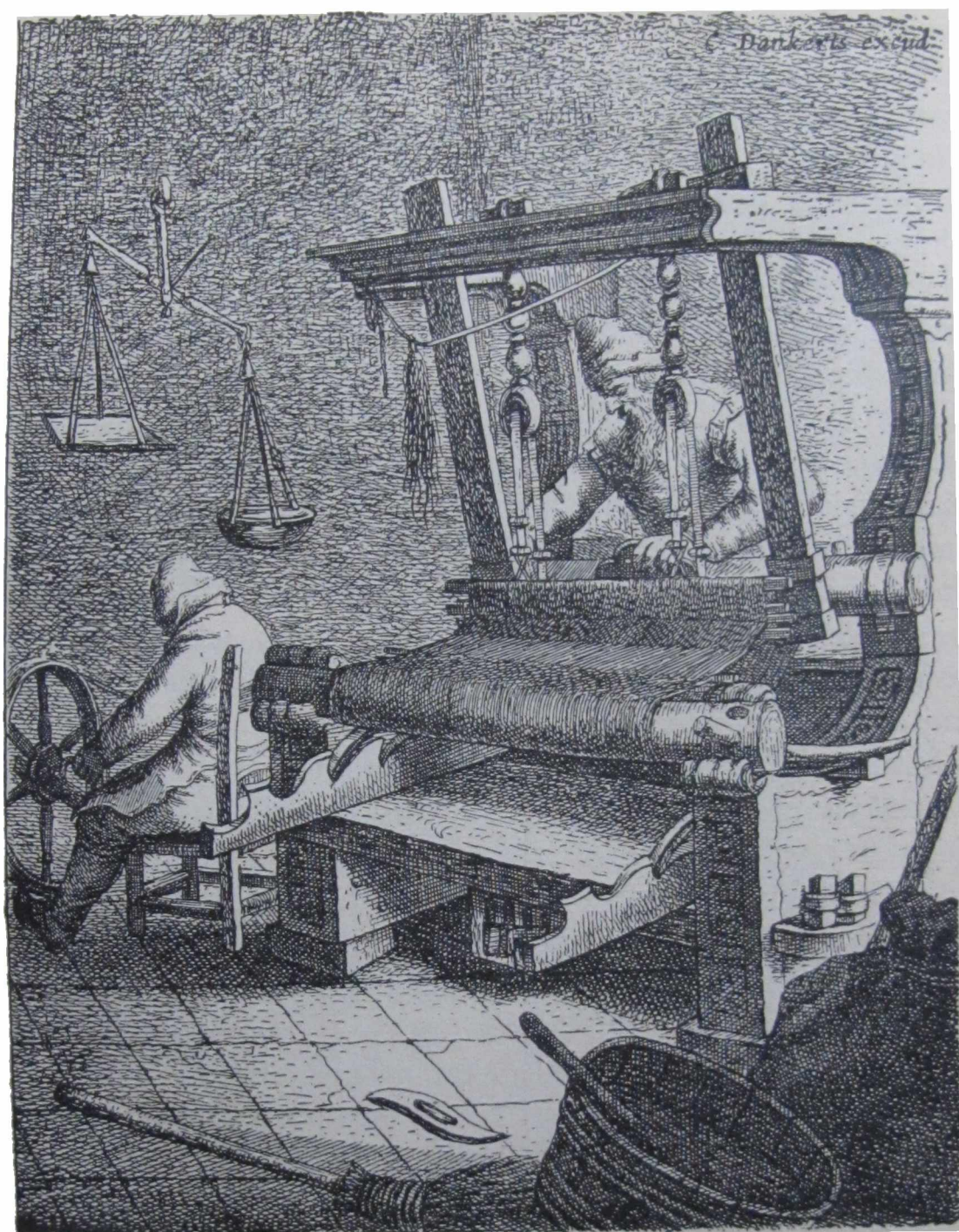
Tämä arvostelutapa olikin osaksi oikea. Sillä eihän mikään maa voi apulähteitään kehittää, ellei sillä ole rahaa, minkä avulla se voi saada liikkeeseen niitä tavaroita, joita se tuottaa. Ja rahaksi leimattua metallia keskiajalla juuri puuttui.

Laivoja 1700-luvun alkupuolelta.

Vaskipiirros Erik Dahlbergin »Suecia antiqua et hodierna» teoksesta.

Mutta ihmiset eivät älynneet, ettei raha vielä sellaisenaan ole kansallisrikkautta, se on ainoastaan keino, millä saada rikkaus liikkeeseen, ja arvosteluperuste sen suuruuden määrittämiseksi. Kun jostakusta henkilöstä sanotaan, että hän on 200,000 markan omistaja, ei sillä tietysti tarkoiteta, että hänellä olisi niin paljon rahaa kirstunpohjalla, vaan että hän omistaa talon tai tehtaan tai muun tulolähteen, joka vuosittain tuottaa hänelle sen verran tuloja, minkä hän olisi saanut tuosta rahamäärästä, ja että hän, jos haluaa myydä omaisuutensa, voi saada siitä osapuilleen 200,000 markkaa. Sama on

Hollantilainen kankuri 1600-luvulla.

Dankertsin vaskipiirros.

kokonaisen maankin laita. Sen rikkaus ei ole siinä kulta-
määrässä, minkä se omistaa, vaan niissä taloudellisissa apu-
lähteissä, joita sillä on käytettävänä ja joiden avulla se voi
luoda itselleen uusia arvoja. Mikähän olisi seurauksena, jos

kultamäärä jossakin maassa yht'äkkiä lisääntyisi kaksinkertaiseksi? Tietysti vain se, että jokaisen tavarahan hinta nousisi saman verran, että ihmisten pitäisi maksaa 20 markkaa siitä tavarasta, mikä ennen maksoi 10 markkaa. Työpalkatkin kohoaisivat kaksinkertaisiksi; olot jäisivät entiselleen, eikä ihmisten tarvitsisi luopua totutuista mukavuuksistaan eikä nautinnoistaan. Ulkomaiden tuotteet tulisivat tosin aluksi huokeammiksi kotimaisiin verraten, mutta niitä käytettäisiinkin silloin entistä enemmän. Lisääntynyt kultamäärä siirtyisi nopeasti maasta pois, ja olot asettuisivat tuota pikaa entiselleen. Näin kävi Espanjan 1500- ja 1600-luvuilla. Amerikan kaivoksista, jotka siihen aikaan olivat yksinomaan espanjalaisten hallussa, he toivat suunnattomia kultamääriä kotimaahansa. Kullanhimo kasvoi kasvamistaan. Espanjalainen ei viitsinyt tehdä mitään; saattoihan hän, »rikkaan» maan asukas, verrattain halvalla hinnalla ostaa ulkomailta kaikki, mitä hän vain halusi. Kauppaa ja ruumiillista työtä ruvettiin pitämään ala-arvoisina, elinkeinot kuihtuivat, ja muutaman vuosikymmenen kuluttua oli Espanja Euroopan köyhin maa, joka eli keinottelulla, valtio, joka aina oli vararikon partaalla.

Espanjan esimerkistä huolimatta Euroopan taloustieteen tutkijat pysyivät entisessä uskossaan, että maan varallisuus johtui kullan ja hopean ihmeitätekevästä voimasta. Kaiken kauppapolitiikan päämääränä 1500—1600-luvuilla ja aina 1770-luvulle asti oli jalojen metallien kokoaminen.

Lähin keino oli tietysti kotoisten vuorikaivosten käyttäminen. Niiden käyttökustannukset nousivat tosin joskus tuotantoa kalliimmiksi. Mutta vähät siitä, jäivätähän rahat omaan maahan.

Missä ei kalliita metalleja ollut tai missä niitä oli niin vähän, ettei niiden etsimisestä koitunut kansalle sanottavaa työansiota, siellä koetettiin teollisuuden ja ulkomaisen kaupan avulla johtaa kultavirta omaan maahan. Tarkoitus oli kahdenlainen: ensiksi koetettiin omassa maassa valmistaa sellaista tavaraa, jota ulkomailla haluttiin ostaa, ja toisekseen pyrittiin

The INDUSTRIOUS 'PRENTICE Lord Mayor of London.

»Ahkera oppipolka» valttu Lontoon pormestariksi.
Hogarthin († 1764) vaskipiirros.

mikäli mahdollista tulemaan toimeen oman maan tavaroilla. Oli kuitenkin monta tarviketta, esim. maustimet, joita ei Euroopassa kasvanut. Näitä tuotteita koetettiin hankkia perustamalla siirtokuntia vieraisiin maanosiin. Näissä siirtokunnissa saivat ainoastaan oman maan kansalaiset käydä kauppaa; niiden tuotteilla tyydytettiin oman maan tarpeet, samalla kun noita tuotteita koetettiin mikäli mahdollista tyrykytellä vieraiden maiden ostajille. Se ylijäämä, mikä syntyi kun jalojen metallien maahantuonti oli vientiä suurempi, oli kansalle muka puhdasta voittoa.

Saavuttaakseen sellaisen »onnellisen kauppataseen» Euroopan hallitukset käyttivät 1600- ja 1700-luvuilla erilaisia keinoja. Ne avustivat tehtaita ja muita teollisuuslaitoksia runsailla raha-avulla, vapauttivat niitä veroista tai antoivat niille vientipalkintoja edistääkseen niiden tuotantoa. Lahjapalkinnoilla tai huokealla tulliverotuksella helpotettiin sellaisten raaka-aineiden tuontia, joita maa ei itse tuottanut. Näin saivat tehtailijat raaka-aineensa halvalla hinnalla, ja siten heidän kannatti esim. valmistaa silkkiä sellaisessa maassa, missä ei silkkiäispuita kasvanut, tai rautatavaroita sellaisessa maassa, mistä ei rautamalmia tavattu. Hallitus tuli tosin näin ollen maksaneeksi niin tai niin monta markkaa jokaisesta omassa maassa valmistetusta silkkikankaan kyynärästä tai rautalapiosta, mutta se seikka ei ketään peloittanut. Valmiin teollisuustavaran maahantuonti tai raaka-aineen vienti ehkäistiin korkeilla tulleilla tai kerrassaan kiellettiin. Niinpä oli esim. Preussissa villan vienti kuolemanrangaistuksen uhalla kielletty. Kauppa oli saatettava omien porvarien käsiin, jotta siitä lähtevä voitto jäisi omaan maahan. Monessa maassa eivät ulkomaalaiset saaneet laisinkaan harjoittaa rahtiliikettä. Tanskalainen laiva ei saanut tuoda englantilaista tavaraa Suomeen eikä viedä Suomen tuotteita Englantiin. Sitä eivät Suomen eivätkä Englannin viranomaiset suvainneet. Mutta jos heidän oman maansa laivurit harjoittivat rahtikauppaa ulkomailla, jos suomalaiset tai englantilaiset laivat kuljettivat

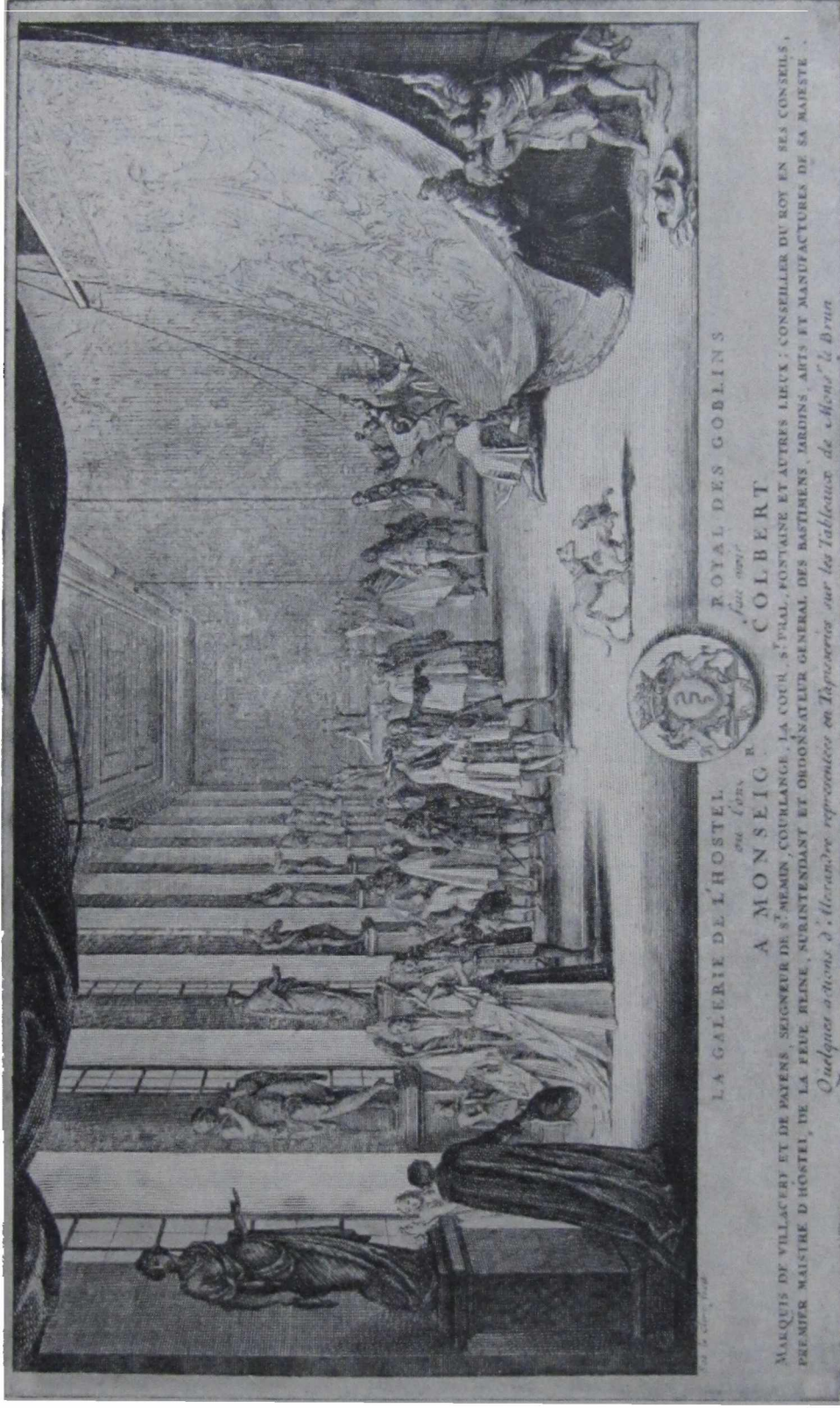
ranskalaista tavaraa Espanjaan, niin oli se aivan paikallaan, sillä sitenhän jäi voitto Suomelle tai Englannille.

Kaikki oli rakennettu jyrkimmän suojelusjärjestelmän perustukselle, kaikki tarkoitti oman kotimaan kaupan ja teollisuuden suojelemista. Mutta moinen suojelusjärjestelmä oli samalla taistelujärjestelmä, sillä merkantilistinen valtiomies katseli pakostakin karsain silmin muiden maiden merkantilistisia toimenpiteitä. Kun kaksi naapurimaata oli kehittänyt taloudelliset apulähteensä yhtä korkealle, oli siitä seurauksena molemminpuolinen täydellinen kauppasulku, eikä kumpaisellakaan kilpailijalla ollut mitään hyötyä suojelupolitiikastaan. Tämän tuloksena oli »tullisota», jonka tarkoituksena etupäässä oli naapurimaan vahingoittaminen ja vasta toisessa sijassa oman maan hyödyttäminen. Tullisodat muuttuivat usein varsinaisiksi sodiksi. Koetettiin myös kaikenlaisilla juonilla ehkäistä naapurivaltakuntien kauppaa ja teollisuutta ja väsyttää niiden hallituksia harrastamasta maansa talouden elvyttämistä. Tällainen itseensä sulkeutuneisuus oli tietysti vahingoksi kulttuurin kehitykselle. Valtakunta seisoi asestettuna valtakuntaa vastaan. Vuorovaikutuksesta ei ollut puhettakaan.

Merkantilismin seuraukset ilmenivät monella muullakin tavalla. Tässä mainittakoon vain kaksi esimerkkiä, jotka osoittavat tuon katsantokannan takaperoisuutta. 1600-luvulla pääsi alkemia suureen vauhtiin, tuo »tiede», joka koetti valmistaa kultaa arvottomista tai vähäarvoisista aineista. Euroopan ruhtinaat kannattivat muita innokkaammin tuota harhaluuloa, ja sen he tekivät etupäässä merkantilistisista syistä. Sillä olihan heidän maansa taloudellinen tila elpyvä, jos kokeet onnistuisivat. He tuhlasivat suuria summia noihin aivan hyödyttömiin kokeisiin ja antautuivat kavalien veijarien petettäviksi. 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 1700-luvulla ruhtinasten tuhlaavaisuus lisääntyi suunnattomasti, kun he koristelivat linnojaan. Tämä tuhlaavaisuus aiheutui tosin etupäässä siitä koreilemishalusta, joka turmiollisen

ruttotaudin tavalla levisi Ludvig XIV:n hovista, mutta siinäkin oli sijaa merkantilistisille ajatuksille. Kun linnojen rakentamiseen käytettiin maan omia tuotteita ja omia työvoimia, niin jäivät rahat silloin maahan eikä mitään tuhlausta muka tapahtunut. Sellainen oli sen ajan käsityskanta. Ja kuitenkin olivat nuo rahat kuin kaivon viskatut, ellei oteta lukuun sitä huvia, mikä palatsien omistajilla oli komeista asunnoistaan. Sillä ainoastaan järkevä tavaran ja työvoiman käyttäminen luo uusia arvoja, jotka vuorostaan joutuvat uuden käytännön ja kysynnän alaisiksi.

Takaperoinen oli siis merkantilismin käsityskanta. Suunta, joka vie sellaisiin tuloksiin, on tietenkin virheellinen. 1700-luvun loppupuolella alkoivatkin Euroopan taloustieteilijät päästä selville merkantilismin erehdyksistä. Heille selvisi, ettei ole olemassa mitään erityistä elinkeinon haaraa, joka olisi jollekin kansalle ehdottomasti paras, että eri mailla on erityiset tehtävänsä ihmiskunnan suuressa taloudellisessa yhteistoiminnassa, aivan kuin kullakin työmiehellä saman kansan keskuudessa: yksi toimii maanviljelijänä, toinen seppänä, kolmas kirvesmiehenä jne. He älysivät, ettei maan tilapäinen kultan eikä hopean paljous ole sen varallisuuden mittana, yhtä vähän kuin henkilö, joka omistaa 100 markkaa eikä mitään muuta, on rikkaampi kuin se, joka omistaa herraskartanon, mutta jolla sattuu olemaan ainoastaan 50 markkaa käteistä rahaa. Heille kävi selväksi, että kansallisorikkautena on pidettävä maan taloudellisia apulähteitä ja niiden oikeaa käyttämistä. Käytännöllinen elämä oli jo ennakolta antanut tukea näille väitteille; sillä heti kun jonkin maan hallitus syystä tai toisesta höllitti ohjaksia ja rupesi suomaan tavarainvaihdolle jonkin verran vapautta, kukistui suurin osa tuota keinoitekoista ja ainoastaan pönkkien varassa pystyssä pysynyt koneistoa. Tehtaita täytyi sulkea, kauppahuoneita joutui vararikkoon, ja ainoastaan ne elinkeinot säilyivät häviöstä, jotka todellakin vastasivat maan tarpeita. Sillä vapaan ja luonnollisen kehityksen vallitessa pysy-

Colbert tarkastaa gobeliinit.

vät vain ne muodot hengissä, joilla on juurensa olevissa oloissa.

Merkantilismi pani liian suurta arvoa jalojen metallien merkitykseen. Keskiajalla oli näiden metallien puute ehkäissyt kaupan ja teollisuuden kehitystä; ei kummaa siis, että seuraava aika liiaksi uskoi niiden ihmeitätekevään voimaan.

73.

Magliabechi »oppineen ajan» oppinut

Eletään vuoden 1700 vaiheilla, »oppineessa ajassa». Silloin tiedemies sulkeutuu lukukammioonsa, salpaa ovet ja ikkunat, istuu aamusta iltaan raskaiden kirjanidostensa ääressä, tutkii päivät umpeen kartuttaen tietovarastoaan. Ulkomaailman meno häntä ei laisinkaan liikuta, ja jos sen myrskyt jyskyttävätkin hänen oveaan niin voimakkaasti, ettei hän voi olla sitä huomaamatta, ei hän sittenkään halua mennä tuon melun syytä katsomaan. Hän sulkee kahta visummin ovensa, kiittää Jumalaa rauhallisesta turvapaikastaan, istahtaa entistä tyytyväisempänä tuolilleen ja tutkii toistamiseen, mitenkä se tai tämä lause jossakin vanhassa teoksessa oikeastaan on ymmärrettävä. Hyödyttävätkö hänen tutkimuksensa ihmiskuntaa, siitä hän ei vähääkään välitä; hän ajattelee vain omaa oppiaan ja sen kartuttamista.

Tiede ja elämä ovat vieraantuneet toisistaan. Noita raukoja, jotka eivät hääri kirjojen ääressä, oppinut katselee halveksien; hän pitää niitä alemman luokan ihmisinä, jonkinlaisina ihmisen ja eläimen välimuotoina. Ja jos hänen joskus täytyy astua ihmisten ilmoille, herättää hänen pedanttinen esiintymisensä ja kummallinen käytöstapansa huomiota. Hän joutuu naurunalaiseksi, tuskastuu ympäristöönsä ja haluaa päästä takaisin rakkaiden kirjojensa pariin.

Tässä kerrottakoon muutamia piirteitä erään sellaisen

Tappelunhaluinen ylioppilas.

Saksalaisesta vaskipiirrossarjasta 8. vuosisadalta.

vanhan kirjatoukan elämästä, miehestä, joka kenties oli kummallisinkin kaikista »oppineen ajan» oppineista.

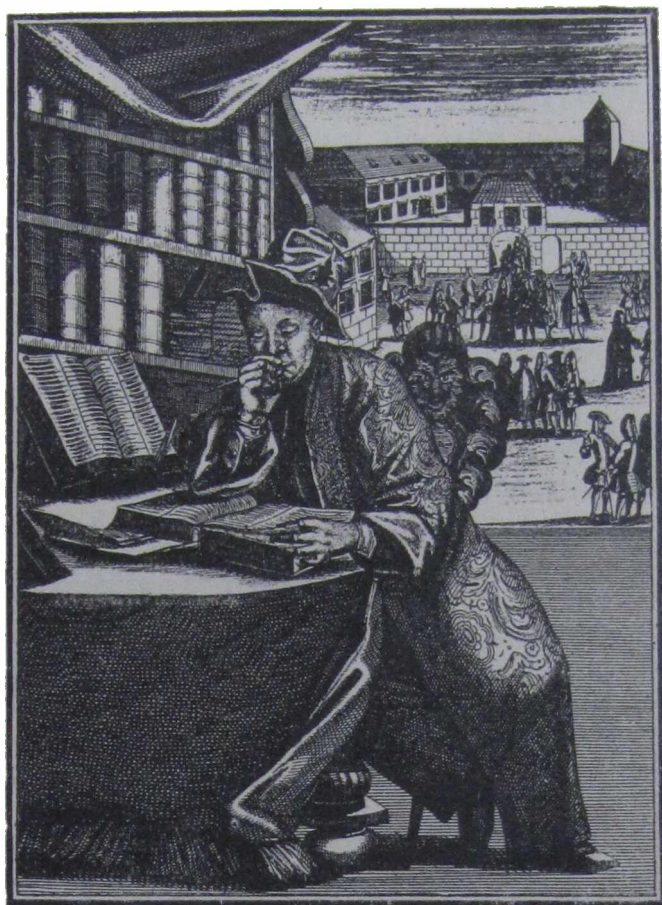
Nimeltään hän oli Antonio Magliabechi, kotoisin Firenzestä. Hän oli syntynyt v. 1633. Isä pani hänet kultasepänoppiin, ja Antonio harjoitti monta vuotta kultasepän ammattia syntymäkaupungissaan. Mutta aikaa voittaen valtasi hänet sammumaton opinhalu. Hän ei viihtynyt muualla kuin kirjojensa ääressä, ja hän hankki itselleen vähitellen tavattoman runsaan tietovaraston. Oppinut maailma rupesi luomaan huomiota tuohon merkilliseen mieheen, ja v. 1673 Toskanan suurherttua nimitti hänet kirjastonsa hoitajaksi. Magliabechi oli 40 vuoden vanha luopuessaan käsityöammatistaan, ja 41 vuotta hän sitten eli rauhallista tutkijanelämää, kolme tuntia päivästä kirjastossa, muun osan vuorokautta kotonaan. Yh-

den ainoan kerran oli hän koko tämän ajan kuluessa matkalla. Matkan päämääränä oli Firenzestä 15 kilometrin päässä oleva Praton kaupunki, jossa hän kävi erästä merkillistä käsikirjotusta katselemassa.

Yöt päivät istui Magliabechi suuressa nojatuolissaan kirjojaan lukien. Kun väsymys hänet valtasi, nojautui hän tuolinselkämystä vastaan ja nukkui. Ainoastaan talvella hän nukkui joskus vuoteessa, mutta ei hän silloinkaan riisunut vaatteita päältään, kietoutui vain vaippaansa. Hän ei koskaan muuttanut vaatteita, ennenkuin ne hajosivat hänen päältään ja hän näytti hirveän epäsiistiltä. Kylmällä säällä lämmitteli hän käsiään hehkuvan hiilipannun ääressä. Kerran kaatoi hän hiilet vaatteilleen ja huomasi vaaran vasta tulenkärventäessä hänen ihoaan. Hän ei aterioinut määrätunneilla, koska piti sitä ajanhukkana. Kun nälkä rupesi vaivaamaan, tarttui hän vieressään olevaan maljaan, jossa oli ruokaa. Ruoka oli varsin yksinkertaista: hedelmiä ja suolakalaa. Mikä jäi tähteeksi, mätäni hänen ympärillään.

Hän oli suuren kaksikerroksisen talon omistaja, mutta tahtoi aina elää yksinään. Vasta v. 1708, kun hän sairasti ankaraa tautia, saivat ystävät hänet ottamaan palvelijan, mutta ainoastaan sillä ehdolla, että tämän tuli poistua talosta päivän laskiessa ja jättää hänet yksin työlamppunsa ääreen. Oveensa hän oli laittanut raon, josta saattoi nähdä, kuka sitä kolkutti. Jos hän luuli tulokkaan käynnistä koituvan ajanhukkaa, pysyi ovi suljettuna.

Kaikki rahansa käytti hän kirjojen ostamiseen; hänellä oli sekä yksityisomaisuutta että hyvä palkka suurherttualta, eikä hänen elämänsä paljoa maksanut. Koko hänen talonsa oli täpösen täynnä kirjoja, jotka olivat näköjään mitä suurimmassa epäjärjestyksessä, huiskin haiskin pitkin huoneita. Mutta hän tiesi tarkasti, mistä mikin kirja oli löydettävissä. Kerrankin, kun hän tahtoi näyttää eräälle tanskalaiselle oppineelle erästä teosta, täytyi hänen ensin raivata pois noin 500 folionidosta, jotka olivat kasautuneet tuon kirjan päälle.

Uuttera ylioppilas.

Saksalaisesta vaskipiirrossarjasta.

Muisti oli hänellä verrattoman tarkka. Jos häneltä kysyi jotakin asiaa, saattoi hän paikalla sanoa kaikki, mitä siitä oli kirjoitettu, sanasta sanaan kirjoittajan omin lausein. Hän tiesi mainita teosten nimet, sivumäärän, painopaikan ja -vuoden. Hänen varsinainen tutkimusalansa oli kirjallisuuden historia, mutta hänen tietonsa ulottuivat melkein kaikille muillekin aloille.

Itse hän ei mitään kirjoittanut; painatti vain pari käsi-kirjoitusta — siinä kaikki. Hän tahtoi yksinomaan omaksua oppia ja painaa sitä mieleensä. Omaperäinen luominen, luetun tietomäärän soveltaminen, vertaaminen ja johtopäätöksien tekeminen ei häntä miellyttänyt. Mutta melkein kaikille Euroopan oppineille hän jakeli tietoja suuresta muistivarastostaan.

Lukuista joukko tiedemiehiä kaikista maista kääntyi hänen

puoleensa saadakseen selvitystä pulmallisiin kysymyksiin, ja harvoin he jäivät tätä selvitystä vaille. Hänen luonaan kävi monta oppinutta, ja hän oli kirjeenvaihdossa lukuisten tiedemiesten kanssa, joille hän auliisti jakeli runsaan tietovarastonsa aarteita. Hänen kirjeenvaihtonsa on myöhemmin julkaistu, ja se valaisee hyvin hänen tavattoman laajaa oppiaan.

Tosiaankin outo ilmiö, tuo hiljainen tutkija, joka yöt päivät istuu kirjojensa ääressä, jota ei mikään suuri aate innosta ja jonka ainoana päämääränä on pöntätä päähänsä niin monta kirjaa kuin mahdollista; omituinen erikoisuus eläessään ja kuoltuaan tuskin muuta kuin tyhjä nimi, johon liittyy joukko kummallisia kaskuja. Kun hän ummisti silmänsä, hävisi koko hänen tietovarastonsa, koko hänen elämäntyönsä joutui hukkaan, lukuunottamatta sitä, mitä hän sattumalta kirjeissä tai suusanallisesti oli jakanut ystävilleen.

Magliabechissa kuvastuvat »oppineen ajan» luonteenomaisimmat piirteet: pedanttisuus, vieraantuminen todellisesta elämästä ja joukkotietojen ahmiminen. Hän on aikansa oppineiden miesten tyypillinen edustaja, mutta samalla heidän irvikuvansa. Sillä arvostelisimme heitä väärin, jos luulisimme, että he kaikki olivat hänen kaltaisiaan. Niin omituisia ja niin pedanttimaisia olivat toki aniharvat heistä. Niin täydellisesti he eivät kuitenkaan kaikki vieraantuneet elämästä, ja useimmat heistä eivät tyytyneet pelkkään lukemiseen ja oppimiseen. He järjestivät tietonsa, vertailivat ja arvostelivat niitä, usein hyvinkin nerokkaalla tavalla, julkaisivat tutkimuksensa tulokset ja rakensivat niiden nojalle uusia aatteita ja mielipiteitä. Useinkin heidän teoksensa ovat tavattoman ikäviä, mutta niistä on kuitenkin ollut paljon hyötyä. Sillä ne ovat monessa kohdin täyttäneet tienraivaajan tärkeitä tehtävää ja laskeneet perustuksen nykyajan tutkimukselle. Nyt elävä tutkijapolvi tuntee olevansa noille »oppineille» kirjatoukille suuressa kiitollisuuden velassa. Ilman heidän johtoaan ei olisi päästy näin pitkälle, ilman heidän perustavaa työtään ei tiede olisi voinut kohota nykyiselle kannalleen.

»Oppineen ajan» luonnontutkimus

Renessanssin ja uskonpuhdistuksen jälkeisellä aikakaudella taukosivat myrskyt ja sielunelämän aallokko asettui. Silloin häipyivät tiedemiehet hedelmättömään pikkuseikkojen saivartelemiseen. Tutkimukselta puuttui elinvoimaa, ja jos joskus joku rohkea edistyksen mies kohottikin äänensä, saatiin tämä ääni tavallisesti vaikenemaan. Omantunnonpakko ja ruhtinasten mahtikäskyt tukahduttivat kaiken edistyksen. Kansat olivat ikäänkuin levon tarpeessa suurten, jalostavien henkisten taistelujen jälkeen. Oli kuitenkin ala, johon tuon tylsistyneen ajan hengen vaikutus ei ulottunut. Tällä alalla tehtiin ahkerasti työtä, vanhaa revittiin maahan ja uutta rakennettiin sijaan. Ja tämä työ kantoi runsaasti hedelmiä.

Aikakauden parhaat ja tiedonhaluisimmat henget ryhtyivät tutkimaan luontoa ja kaikkia sen ilmiöitä. Tie oli jo edellisellä aikakaudella raivattu luonnontieteelle. Kopernikus oli esittänyt suuren ajatuksensa — toistaiseksi tosin pelkkänä olettamuksena — ja maantieteelliset löydöt olivat saattaneet päivänvaloon uuden, äärettömän runsaan ainesvaraston.

Nyt ryhdyttiin tosiyöhön, ja melkein kaikissa Euroopan maissa, katolisissa niinkuin protestanttisissakin, ilmestyi lukuisa joukko luonnontutkijoita, joille myöhemmän ajan luonnontutkimus on mitä suurimmassa kiitollisuuden velassa. Toiset näistä tiedemiehistä olivat ahkeria ja älykkäitä aineksien kokoojia, toiset taas mahtavia neroja, jotka näin kerääntyneestä ainesvarastosta rakensivat uusia ajatuksia ja teorioja. Ennen muita on heistä mainittava englantilainen *Newton*, joka syntyi v. 1642 ja kuoli v. 1727. Hän rikastutti tutkimuksillaan melkein kaikkia tieteenhaaroja, mutta hänen suuriarvoisin tieteellinen huomionsa oli kuitenkin sen luonnonlain keksiminen, joka saattaa taivaankappaleet kiertelemään ratojaan, panee maapallon ja muut kiertotähdet liikkumaan auringon ympäri ja kuun maapallon ympäri.

Newton.

G. Knellerin († 1723) maalauksen mukaan tehty vaskipiirros.

Hänen rinnallaan voitaisiin mainita monta muuta tutkijaa, ja kokonainen kirja täyttyisi, jos ryhtyisimme luettelemaan heidän nimiään ja kertomaan heidän elämäntyöstään. Kaikki luonnontieteen haarat edistyivät hyvää vauhtia. Tähtitieteen alalla teki tanskalainen *Tyko Brahe* († 1601) sarjan erinomaisen

Tyko Brahe.

Jaakko de Gheynin († 1615) vaskipiirros.

tarkkoja havaintoja, saksalainen *Keppler* († 1631) laski kierto-
tähtien ratojen muodon, ja italialainen *Galilei* († 1642) teki
joukon suuria keksintöjä. 1600-luvun alkupuolella keksitty
kaukoputki oli tähtitieteelliselle tutkimukselle erittäin tärkeä.
Tämän koneen avulla saattoi ihmiskatse tunkeutua ennen

tuntemattomiin avaruuden osiin. Tehtiin keksintöjä, toinen toistaan hämmästyttävämpiä ja merkillisempiä.

Kaukoputken avulla voitettiin etäisyydet. Vähän myöhemmin keksittiin *mikroskooppi*, jolla voitiin tutkia sitä, mikä on pientä ja jota ei paljain silmin saata havaita. Galilei keksi *lämpömittarin*, jolla voitiin mitata lämpö määrää, ja italialainen *Torricelli* († 1647) keksi *ilmapuntarin*, jolla ilmanpaine oli täysin tarkasti määrättävissä. On helppo ymmärtää, kuinka suuriarvoisia nämä keksinnöt olivat tieteille, joiden oli sitä ennen täytynyt tyytyä paljaisiin arviolaskuihin.

Eläin- ja kasvikunta joutuivat järkipäisän *luonnonhistoriallisen* tutkimuksen kohteiksi. Koeteltiin ryhmitellä läheiset muodot sukuihin ja lajeihin hakemalla niiden yhteisiä tunnusmerkkejä ja oleellisia eroavaisuuksia. *Lääketiede* oli aikaisemmin perustunut vanhoihin taikatemppuihin, satunnaisesti havaintoihin ja muutamiin muinaisten kirjailijain puoleksi väärinkäsitettyihin oppeihin. Nyt se kohosi tieteeksi, jonka pohjana olivat itsenäiset tutkimukset ja järkipäiset tutkimustulokset. Erittäin tärkeät tälle tieteelle olivat ruumiinleikkaukset, joita ruvettiin harjoittamaan; se oli ainoa keino, jolla voitiin saada oikea käsitys ihmisruumiin sisäosista. Etelästä *anatomian* tutkijoista mainittakoon tässä kolme skandinaavilaista: tanskalaiset *Tuomas Bartholin* († 1680) ja *Nikolaus Steno* (kuoli v. 1686 katolilaisena pappina) ynnä ruotsalainen *Olavi Rudbeck* († 1702). Steno on saavuttanut kuuluisan nimen *geologian*kin alalla, tieteen, joka kertoo maakerroksien synnystä, maan ja meren keskinäisestä suhteesta ynnä kasvi- ja eläinkunnasta maapallon eri kehitysasteilla. *Kemia* edistyi myöskin, ja *fysiikan* alalla tehtiin useita keksintöjä, jotka olivat toinen toistaan tärkeämpiä. Sähköilmiöt joutuivat sähkökoneen keksimisen jälkeen entistä perinpohjaisemmin tutkittaviksi. Tämän koneen keksijä oli luultavasti saksalainen *Otto Guericke* († 1686); varmasti tiedetään, että hän on keksinyt ilmapumpun. Tanskalainen *Ole Römer* († 1710) laski, miten nopeasti valo liikkuu avaruudessa.

**Olavi Rudbeck vanhempi luennoi »Atlanticasta» muinais- ja nykyajan viisaille.
Pieter Bruegelin vaskipiirros noin vuodelta 1680.**

Edellämainitut nimet ja asiat on melkein umpimähkään valittu. 1500-luvun jälkimmäisellä ja 1600-luvun edellisellä puoliskolla eläneet luonnontutkijat osoittivat ennenkuulumatonta virkeyttä. Heitä oli lukematon joukko. Tuskin kului vuottakaan, kun taas jokin tärkeä keksintö tehtiin, toisinaan

tehtiin niitä monta ylt'aikaa. Tiedemiehet olivat vilkkaassa yhteydessä keskenään, kirjoittivat toisilleen kirjeitä tai perustivat tieteellisiä seuroja, joissa he vaihtoivat ajatuksiaan ja vertailivat tutkimustensa tuloksia. Aika ajoin katseltiin heitä karsain silmin niissä piireissä, joissa näistä uusista tieteistä luultiin koituvan vaaraa kristinuskolle. Toisinaan he joutuivat vainonkin alaisiksi; mutta sekään ei voinut tukahduttaa heidän tieteensä kehitystä. Varmasti ja vastustamattomalla voimalla kehittyi jokainen luonnontieteen haara, milloin suurin, äkillisin hyppäyksin, kun joku nerokas tutkija teki jonkin vaikutuksiltaan valtavan keksinnön, milloin taas tyynesti ja tasaisesti, kun ahkerat tiedemiehet vähitellen keräsivät aineksia, seuloiivat kootut ainesvarastonsa ja oppivat tuntemaan hajanaisten havaintojensa välillä vallitsevan yhteyden. Renessanssin päättyessä ja »oppineen ajan» alkaessa olivat ihmiset vielä haparoiden liikkuneet useimpien luonnontieteiden aloilla. Kopernikuksenkin suuri ajatus oli syntynyt pikemmin nerokkaan vaiston johtamana kuin lujien tieteellisten perusteiden nojalla. Kun »oppinut aika» oli kulumaisillaan umpeen, olivat melkein kaikki luonnontieteet vankalla perustuksella, ja ne olivat useissa kohdin ehtineet jo varsin pitkällekin.

Jos muutamalla sanalla tahtoisimme antaa kuvauksen nykyajan luonnontieteestä, niin on kaksi tosiasiaa mainittava. Ennen kaikkea on todettava, että tutkijat nyt rakentavat tieteensä tunnollisen, itsenäisen havainnon pohjalle, että he yhä enemmän irtautuvat kaikkien auktoriteettien säännöistä, että raamattua pidetään ainoastaan teologian, mutta ei luonnonhistorian eikä tähtitieteen ylimpänä ohjeena, että tiede vapautetaan vanhoista astrologisista mielettömyyksistä, että pysytään kiinni havainnossa, silloinkin kun se mahdollisesti sotii jonkun klassillisen kirjailijan tai kirkkoisän lausumaa mieli-pidettä vastaan. Ja toiseksi mainittakoon, että opinnoissa nyt kaikkialla noudatetaan luotettavaa metodologiaa, ettei tutkimuksia enää harjoiteta järjestyksettä, satunnaisten päähän-pistojen nojalla, vaan määrättyjen sääntöjen mukaan ja var-

Karl von Linné.

Ruotsalaisen maalarin Aleksander Roslin'in († 1793) maalaama muotokuva Versailles'in museossa.

man tarkoitusperän saavuttamista varten. Lisäksi mainittakoon vielä, että eräs tiede, nim. *matematiikka*, yhä enemmän muodostuu luonnontieteiden selkärangaksi. Matematiikka ke-

hittyy »oppineella ajalla» entistä korkeammalle kannalle ja siitä tulee astronomin, kemistin ja fysiikantutkijan käsissä mitä parhain apukeino, ja luonnonhistorialle ja lääketieteellekin se tarjoaa oivallista apuaan. Ainoastaan tällä tavalla saattoi luonnontiede muodostua tutkivan ihmishengen arvokkaaksi ilmaisijaksi, ainoastaan näin se saattoi saavuttaa tuloksia, joilla oli todellista arvoa.

Mutta »oppineen ajan» luonnontutkimus ei ainoastaan kehittänyt luonnontieteitä semmoisinaan, sillä oli myös yleisempi sivistyshistoriallinen merkitys. Se antoi henkiselle elämälle aivan uuden suunnan ja vaikutti syvällisesti ja ratkaisevasti kulttuurin kehitykseen. Varsinaisella »oppineella ajalla» eivät luonnontieteelliset keksinnöt levinneet kauaksi tiedemiesten omasta piiristä. Talonpoikien, vieläpä pappien ja piispojenkin keskuudessa vallitsi mitä mielettömimpiä käsityksiä luonnonilmiöistä. Niinpä luultiin, että muuttolinnut talvehtivat soissa, että kuunpimennykset ja pyrstötähdet ovat Luojan merkkejä syntiselle ihmiskunnalle ja että rajuilmat ovat pahojen noita-akkain aikaansaamia, he kun tahtovat tehdä kiusaa kunnon ihmisille. Mutta v:n 1700 vaiheilla uudet keksinnöt alkoivat levitä laajempiin piireihin ja syrjäyttää teologisen harrastuksen sen entisestä yksinvaltiaan- asemasta. Ja näin oli tie raivattu nuorteammalle ja terveemmälle elämänkäsitykselle, rikkaammalle ja hedelmällisemmälle työlle, monipuolisemmalle ja korkeammalle kulttuurille. Ja se taistelu hengen maailmassa vallinnutta pakkoa, kaikkea auktoriteettia vastaan, jonka renessanssi ja uskonpuhdistus olivat aloittaneet, päättyi luonnontieteiden avulla voitollisesti. Ja se vapaamielisempi ja järkevämpi katsantokanta, jonka luonnontieteet olivat henkiin herättäneet, painoi leimansa koko seuraavan aikakauden kulttuuriin.

75.

Pietismi

Valtion suojelema oikeaoppisuus rasitti raskaana painajaisena luterilaista Eurooppaa. Ei mitään vapautta, ei edistystä, ei sydämen hartautta eikä ajatuksen lentoa; ainainen paikallaanmarssinta, tyhjän myllyn rätisevät pyörät. Oppineita teologeja, jotka kietoivat kaiken tunteellisuuden syvämietteisten ja käsittämättömien selitystensä tiheään verkkoon; hengettömiä pappeja, jotka saarnata paukuttivat »oikeata oppiaan» nukkuvalle seurakunnalle. Hartaita ja voimakkaita tunteita, joille kristillisen elämän olisi voinut rakentaa, puuttui täydelleen.

Mutta näissä painostavissa oloissa heräsi ihmisissä hartaamman kristillisyyden tarve. He kaipasivat uskonnollisuutta, joka saattaa tunkeutua syvemmälle sydämeen. Ortodoksian varhaisemmallakin ajalla oli tämä kaipuu joskus kolkuttanut sydämiä, mutta 1600-luvun loppupuolella se käy voimakkaammaksi ja tempaa joukoittain ihmisiä mukaansa. Näin syntynyttä liikettä sanotaan pietismiksi, latinalaisesta sanasta »pietas», joka merkitsee lapsellista hurskautta. Liikkeen alkuunpanija ja ensimmäinen johtaja oli saksalainen *Spener*.

Sattuu usein, että ihminen luopuessaan jostakin mielipiteestä, kääntyy sen jyrkintä vastakohtaa kannattamaan; ja jos siinä mielipiteessä, josta hän on luopunut, on paljon liioiteltua, paljon vastustettavaa, horjahtaa hän helposti päinvastaiseen liiallisuuteen. Niin on yksityisen ihmisen laita, ja sama koskee kokonaista aikakauttakin.

Ja niin kävi myös, kun pietismi 1600-luvun loppupuolella esiintyi Saksanmaalla ja 50 vuoden kuluessa levisi koko luterilaiseen maailmaan. Ennen oli pääpaino pantu järkeen ja puhtaaseen oppiin; nyt vedottiin yksinomaan tunteeseen ja hartauteen. Ennen oli autuudentie kulkenut aivojen läpi; nyt se kulki yksinomaan sydämen kautta. Tunnettaan tuli ihmisen

aina seurata. Opin puhtaus oli vähemmän arvoinen, jos mieli vain oli harras. Kaikki Jumalan sanat eivät olleet samanarvoisia. Ainoastaan niihin raamatun kohtiin, jotka oikein liikuttivat sydäntä, pantiin painoa; kaikkia muita pidettiin sivuseikkoina, joista ei vähääkään välitetty. Järjestetylle seurakuntaelämälle ei annettu suurta arvoa. Siellä, missä pappi oli vanhan kannan miehiä, jäivät kirkonpenkit tyhjiksi, kun pietismi teki tuloaan seurakuntaan, ja ihmiset kokoontuivat hurskaiden maallikkojen luo hartaushetkiä viettämään.

Pietismi vaikutti syvällisesti ihmisten sisälliseen elämään, herättäen sielut siitä unesta, mihin luterilainen ortodoksia oli ne vaivuttanut. Pietismi vaikutti seurakuntaelämään monessa suhteessa elvyttävästi. Nuorten rippikoulun käytäntöönottaminen on luettava pietismin ansioksi. Se synnytti myös kauniin, joskin herkkätunteisen virsirunouden. Mestarit sellaiset kuin Bach ja Händel antoivat uutta vauhtia kirkkomusiikille. Lähetysaarnaajia lähetettiin pakanamaihin, ja entisajan ahdasmielistä ja orjuuttavaa kirkkokuria lievennettiin. Mutta harvoin ulottui pietismin vaikutus maalliselle alalle. Siinä kohden on vain yksi ainoa tärkeä edistysaskel luettava sen ansioksi: kouluopetuksen parantaminen. Poiketen entisajan tavasta pantiin pääpaino kasvatukseen eikä kuivien tietojen jakelemiseen, koetettiin puhua lapsen sydämelle.

Pietismi vetosi ihmisen sisäiseen tunteeseen ja suhtautui vieroksuen ulkonaisen elämän muotoihin. Tuskin mikään kristillinen liike on alkukirkon ajoilta asti ollut maailmalle niin vihamielinen kuin pietismi. Se inhosi kaikkia maallisia huvituksia ja saarnasi tanssia, teatteria, taidetta ja tupakanpolttoa vastaan. Se meni vieläkin pitemmälle julistamalla tavallisesti maallisen tieteenkin perkeleen kujeeksi tai joka tapauksessa tarpeettomaksi, josta uskovaisen on parasta pysyä erillään. Tämä matoinen maailma on tuskan laakso ja pysyy sellaisena; kaikki, mitä maailmaan kuuluu, on tyhjänpäiväistä prameutta, jota jumalanlapset karttakoot. Ainoastaan jumalanvaltakun-

PHILIPPUS LACOBUS SPENER S S TH D ECCLESIAE EVANGELICAE MOENO
FRANCOFURT PASTOR ET MINISTERII IBIDEM SENIOR.

Symb. T^u m ipore A^{cepto} N^{obis} D^{ominus} E^x auditionem M^{aturat}
Ex Joh. xv. 19. xvij. 14. 16 Gal. 1. 4. Eja. xlix. 8. 11 Cor. v. 2. Of. cxv. 52.

Joanna Georg Wagner pin. xci

Bartholomaeus Kisten sculp. 1683

Filip Jakob Spener.

J. G. Wagnerin samanaikaisen muotokuvan mukaan tehty vaskipiirros. nan etsiminen ja valmistautuminen vastaista elämää varten tuottaa sielulle rauhaa ja autuutta.

Pietismi oli siis yksipuolinen hartausliike. Missä se koh-

tasi heikon järjen tai taipumusta mystillisyyteen, se joutui usein suunniltaan, saattaen ihmisen mielenvian rajalle, ennusteluhoureisiin tai elämään kyllästymiseen. Siksipä itsemurhien lukumäärä nopeasti lisääntyi siellä, missä pietismi voitti jalsijaa. Tapahtuipa niinkin, että moni elämänsä kyllästynyt, jolta puuttui rohkeutta itsemurhantekoon, surmasi toisia ihmisiä, varsinkin pieniä lapsia, antaakseen ilmi itsensä ja vaeltaakseen mestauslavan yli taivaaseen. Sairaalloinen usko kantoi tällaisia hedelmiä.

Pietismi ei ollutkaan mikään terve puu. Se oli juuriaan myöten sairaalloinen, ja siksi se pian kuihtui. 1700-luvun keskivaiheilla täytyi sen väistyä muiden aivan vastakkaisten liikkeiden tieltä, jotka poistivat uskonnosta kaiken tunteen. Pietismi oli kulttuuria vihaava ja yhteiskuntaelämää halveksiva liike, valistuksen, vapauden ja edistuksen vastustaja. Henkinen liike, joka asettuu tälle kannalle, voi aina olla varma ennenaikaisesta kuolemastaan.¹

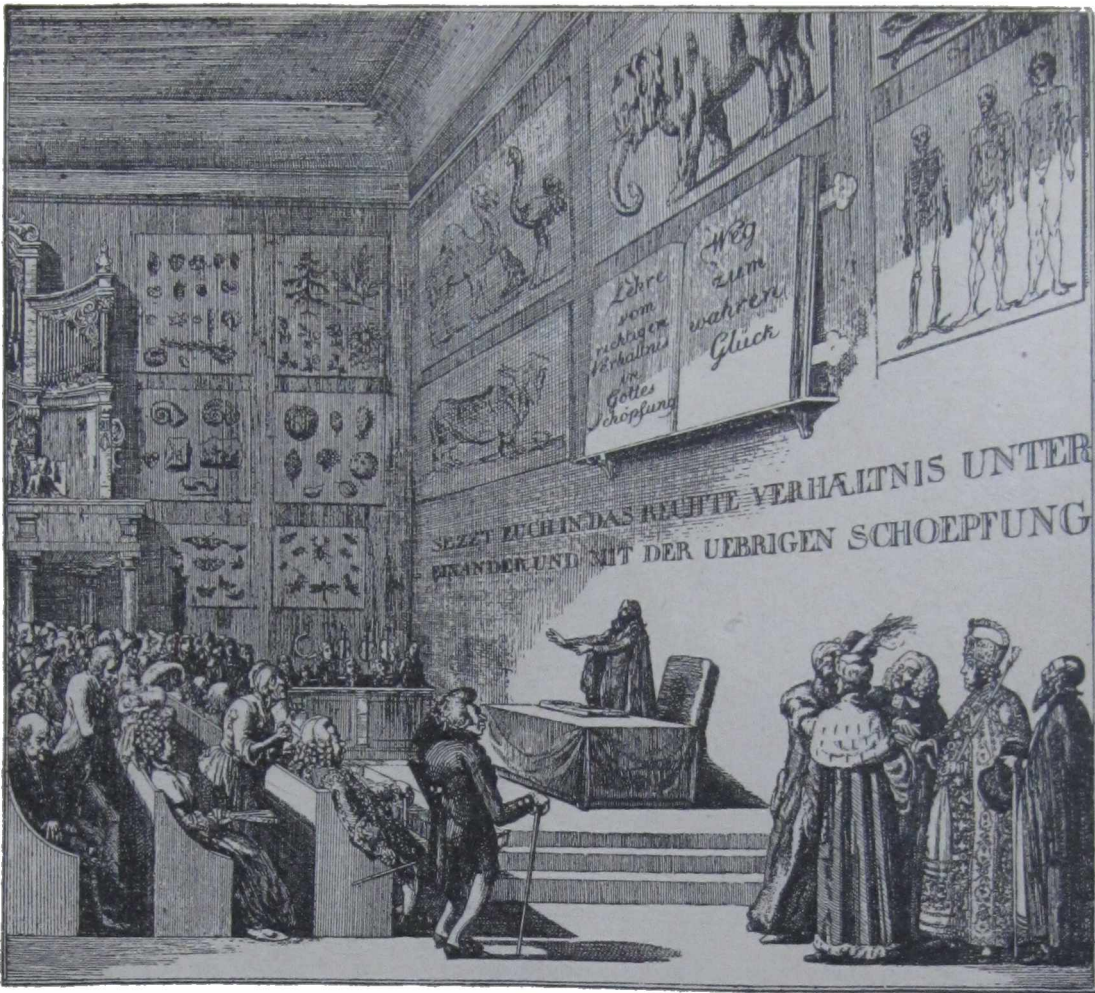
76.

Valistuskausi

Kahdeksannentoista vuosisadan alkupuoliskolla tapahtui ajan suunnassa käänne, ja sivistynyt Eurooppa kokoontui nyt ensimmäisen kerran yhteisen lipun ympärille, joka edusti puhtaasti maallista näkökantaa.

Ajan yhteisenä tunnussanana oli »valistus». Terveen ihmisjärjen tuli katkaista kaikki kahleet, joihin entisten aikojen ennakkoluulot ja taikausko olivat sen kytkeneet. Ihmissielu oli puhdistettava kaikesta tuosta kuonasta, ja valistunut järki

¹ Suomalainen lukija ei varmaankaan kaikin puolin voi yhtyä tähän pietismiiä koskevaan ankaraan arvosteluun. Suomessa ja Skandinaaviassa ilmeni pietismi eli herännäisyys voimakkaimpaa vasta viime vuosisadan alkupuoliskolla, eikä se ole vielä kukaan menettänyt merkitystään. — Suomentajan muist.

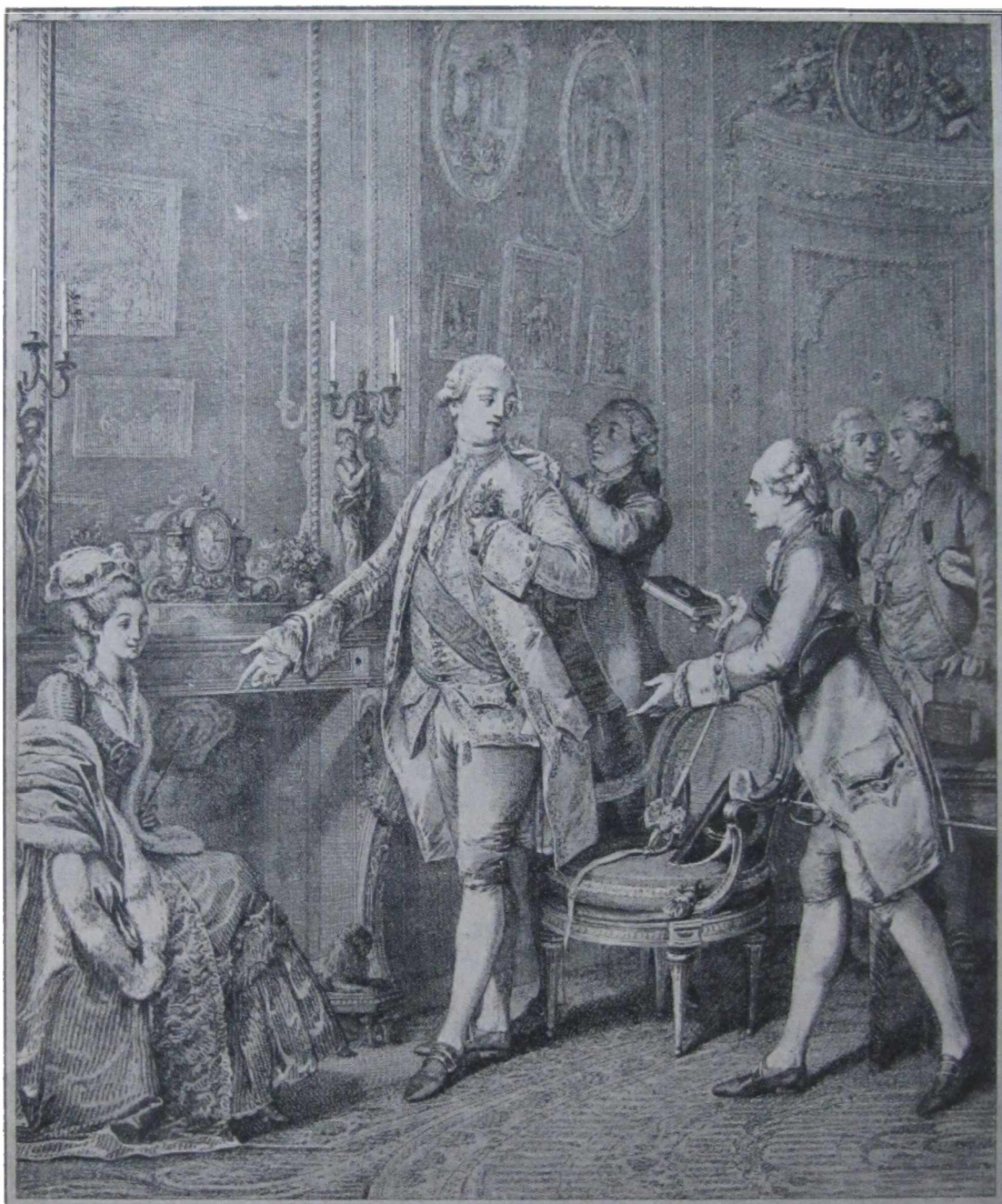

Valistus.

Chodowieckin († 1801) vaskipiirros.

oli kaikkialla saatettava valtaansa. Sen tuli hallita uskontoa ja siveellisyyttä, tiedettä, runoutta, valtiolaitosta ja yksityistä elämää. Näin oli ihmiskunta tuleva onnelliseksi. Ihmisonnen rakentaminen oli valistusmiesten suurena päämääränä.

Heillä oli tehtäviä yllinkyllin. Oli olemassa barbaarisia tapoja, entisten kulttuurikausien kivettyneitä jäännöksiä, jotka oli louhittava pois. Oli kaikenlaisia korjattavia epäkohtia ja väärinkäytöksiä; oli typeriä ennakkoluuloja, jotka oli hävitettävä, oli taikauskoa, joka himmensi järjen valoa. Tiede oli saatava paremmalle kannalle, maalaisväestö oli tehtävä opista osalliseksi ja kaupunkien koulut oli parannettava. Oli kansanluokkia, joiden elinehdot kaipasivat parannusta. Joka taholla huomasivat valistusmiehet tehtäviä, jotka heitä odottivat.

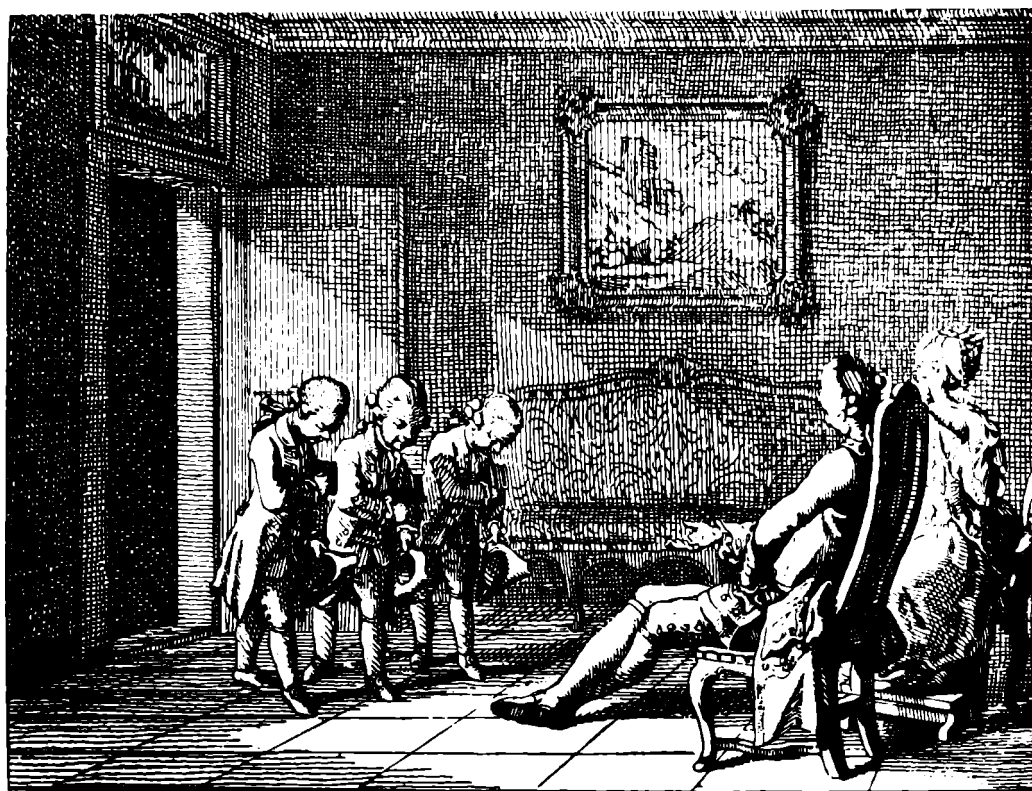
La grande Toilette

Ylhäinen pukeutuu.

He eivät pelänneet tehtäviensä suuruutta eivätkä sitä vainoa, jonka alaisiksi he tuontuostakin joutuivat. He ryhtyi-

vät rehellisesti työhönsä ja jatkoivat sitä sitkeän kestävästi. He sytyttivät ruutipanoksen toisensa jälkeen, räjähdyttivät yhä uusia lohkareita ilmaan, ja heidän työnsä onnistui. He näkivät, että heidän aatteensa pääsivät voitolle monella alalla ja monessa maassa.

Valistuskauden ihmiset edustivat useita erilaisia suuntia ja mielipiteitä. Toiset heistä olivat tasavaltaisen hallitusmuo-

Vanhemmat lapsineen.

Chodowiecki († 1801) vaskipiirros.

don innokkaita ihailijoita, toiset taas yhtä ankaria yksinvallan kannattajia. Toiset uskoivat hartaasti Jumalaan, vaikkeivät Kristukseen, ja toiset päättivät päivänsä jumalankieltäjinä. Toisista tuli henkisiä ylimyksiä, jotka ajatuksineen kääntyivät ainoastaan ahtaan oppineen piirin puoleen, toiset taas liikkui-
vat kansan parissa ja käyttivät kaiken kykynsä sen kasvatta-
miseen. Mutta eräs seikka oli kuitenkin yhteinen heille kai-
kille heidän katsantokantansa erilaisuudesta huolimatta. Hei-
dän ajatuksensa olivat selviä, heidän harrastuksensa johdon-

mukaisia. Harvoin he tavoittelivat himmeitä utukuvia, eivätäkä he koskaan pysyneet kiinni vanhoissa, tavanmukaisissa muodoissa ainoastaan sentähden, että ne olivat esisäin perintöä.

Kaikki he yhtyivät siihen taisteluun, minkä luonnontutkimus jo aikoja sitten oli omalla alallaan aloittanut ja mikä nyt siirtyi muille aloille. Se oli taistelua henkistä auktoriteettia vastaan, kapinaa jokaista valtaa vastaan, joka tahtoo pakottaa ihmistä luottamaan siihen, mitä ei voida järkiperaisilla syillä puolustaa. Jos järki sanoo, että asia on näin ymmärrettävä, niin uskottakoon kernaasti sen viittausta; mutta mikä on järjelle käsittämätöntä, sitä älköön kukaan pakottako toista ihmistä uskomaan samalla tavalla kuin hän itse sen uskoo, ei henkisillä keinoilla eikä väkivallalla. Tämä oli sana paikallaan suvaitsemattomuuden ja uskonvainojen aikana. Valistusmiehet ampuivat tosin usein harhaan, ja usein he myös ryhtyivät epäoikeutettuun sotaan kristinuskoa ja kirkkoa vastaan aseilla, jotka eivät aina olleet puhtaita. Mutta tämä liike oli kuitenkin aivan luonnollinen vastavaikutus 1600-luvun yksipuolista kirkkokuria vastaan, ja soturi, joka riehuu keskellä taistelun telmettä, astuu aina helposti askelen kauemmaksi kuin hänen pitäisi astua.

Valistusmiesten asevarastona oli *Englanti*. Siellä eri uskontojen tunnustajat olivat vapaan valtiomuodon turvissa jo kauan eläneet rauhallisessa sovussa, siellä oli lähimmäisen mielipiteiden ja oikeuksien kunnioittaminen varttunut valtavaksi voimaksi, ja siellä oli joukko eteviä kirjailijoita lausunut rohkeita, vapaamielisiä ajatuksia, jotka mursivat auktoriteettiuskon ja puolustivat ihmisen henkistä vapautta. Valistusajan henkiseksi keskustaksi tuli kuitenkin Ranska. Englantilaiset kirjailijat käyttivät kieltä, jota siihen aikaan varsin vähän osattiin Euroopan mannermaalla, ja heidän esitystapansa oli raskas ja vaikeasti tajuttava. Mutta sittemmin tutustuivat ranskalaiset filosofit englantilaisten aatteisiin ja innostuivat niihin suuresti. Ranskan kieltä osattiin Ludvig XIV:n ajoista

asti kaikissa Euroopan sivistyneissä piireissä, ja ranskalaiset kirjailijat käyttivät äidinkieltään selvästi ja helppotajuisesti, heidän tyylinsä oli kaunis ja soma, milloin vakavan tyyni, milloin taas purevan ivallinen. Ranskalaisten filosofien muovailemina nuo englantilaiset aatteet levisivät kautta koko Euroopan, kirjat menivät kaupaksi uskomattoman nopeasti, ja painos toisensa jälkeen oli otettava. Alussa kirjailijain täytyi kestää kaikenlaisia vastuksia. Tuontuostakin joutui joku heistä vankeuteen, heidän täytyi painattaa teoksiaan vieraissa maissa ja julkaista ne salanimillä, ja sangen usein kirjat joutuivat pyövelin poltettaviksi. Mutta vähitellen uudet mielipiteet voittivat alaa ja vaikuttivat ankarimpiin vastustajiinsa. Sillä ei ole sitä ihmistä, joka ei kokisi jotakin vaikutusta oman aikansa aatevirtauksista.

Meikäläisen on joskus vähän vaikea sulattaa valistusmiesten kirjoituksia. Me väsymme helposti heidän pitkäpiimäisiin saarnoihinsa hyveestä ja kansalaishengestä. Meistä heidän runoutensa tuntuu kuivalta kuin aron hietä, heidän tieteellisyytensä useinkin pintapuoliselta ja heidän oppineisuutensa rikkiviisaudelta. Peruukkijauhe tuoksahtaa usein vastaamme heidän teoksiensa lehdistä, ja me kuvittelemme noiden kirjain tekijöitä ikäviksi puupökölöiksi, joiden suonissa ei virtaa raitista punaista ihmisverta, vaan kirjoitusmustetta. Mutta me emme ole siinä aivan oikeassa. Sillä jos tarkemmin koetamme syventyä heidän aikaansa päästäksemme selville siitä, mitä nämä miehet oikeastaan tahtoivat, niin täytyy meidän suoda heille kunnioituksemme. Mikä tuoreus heidän käsityskannassaan, mikä pelottomuus heidän esiintymisessään! He eivät säikähtäneet ankarintakaan vainoa, kunhan vain saivat julistaa ihmisille aatteitaan. Mikä innostuksen hehku, joka sai heidät pilkasta ja kiittämättömyydestä huolimatta uhraamaan koko elämänsä näiden aatteiden levittämiseksi, ja mikä epätsekäs uhrautuvaisuus, kun he useinkin panivat omaisuutensa ja yhteiskunnallisen asemansa alttiiksi tehdäkseen hyvää lähimmäiselleen! Ja useimmat heidän

aikaansaamistaan parannuksista — talonpoikain vapautus, uskonpakon ja kidutuksen poistaminen, raskaan ammattipakon ja monopolijärjestelmän lakkauttaminen — kuuluvat kulttuurin suurimpiin ja tärkeimpiin edistysaskeliin.

77.

Englannin valtiomuoto Euroopan mannermaalla

Vuonna 1748 ilmestyi painosta ranskalainen kirja, joka herätti suurta huomiota. Nimeltään se oli »Lakien henki» ja sen tekijä oli *Montesquieu* niminen tilanomistaja. Kirja käsiteli eri maiden valtiomuotoja, niiden perustusta ja toimintatapaa. Se osoitti tietojen syvyyttä ja oli älykkäästi kirjoitettu: kirjoitustapa oli omansa kiinnittämään lukijan huomiota ja panemaan hänen ajatuksensa vireille. Mutta teoksen suurin merkitys oli kuitenkin se, että se ensimmäisen kerran tutustutti Euroopan mannermaalaisia Englannin perustuslailliseen valtiomuotoon esittäen tämän valtiomuodon muillekin maille seurattavaksi esikuvaksi.

Englannin valtiomuoto oli vuosisatoja vanha. Se oli kehittynyt verkkaan ja tasaisesti yhä laajentaen sitä osallisuutta maan hallintoon, joka aikoinaan oli ollut feodaali-aateliston etuoikeutena. Vuonna 1215 oli kuninkaan täytynyt allekirjoittaa »Suuri vapauskirja», sitoutua olemaan vaatimatta mitään veroa muutoin kuin suurmiesten suostumuksen nojalla. Myöhemmin sai alempi aatelisto ja porvaristokin sananvaltaa valtiolaitoksen johdossa. Jo vuonna 1265 oli parlamentissa maallisten ja hengellisten suurmiesten rinnalla 4 alempaa aatelismiestä kustakin kreivikunnasta ja 2 porvaria kustakin valtakunnan suuremmasta kaupungista. Aikaa voittaen olot vakaantuivat. »Ylähuone» ja »alahuone» muodostuivat parlamentin rinnakkaisosastoiksi, ja parlamentti kokonaisuudessaan sai laillisen verotus- ja lainsäätämisoikeuden.

Montesquieu.

Henriquezin vaskipiirros.

1400- ja 1500-luvuilla taantui vapaus Englannissa kuten muuallakin Euroopassa. Mutta voimakas kuningasvalta ei sittenkään kyennyt kansanvaltaisuuden orasta hävittämään. Englannin kansallisuonteelle ominainen sitkeys piti lujasti puoliaan, ja kansan itsetietoisuus kasvoi suuresti niissä onnel-

lisissa olosuhteissa, jotka 1500-luvulla kohottivat Englannin mahtavimpien valtioiden tasalle. Tosin uuden Stuart suvun hallitsijat 1600-luvulla koettivat rakentaa sulkuja kansan vapaudelle, mutta tämä ei heille onnistunut. Syntyi vallankumous, kuningas mestattiin ja Englanti julistettiin tasavallaksi. Karkoitettu hallitsijasuku nousi muutamia vuosia myöhemmin jälleen valtaistuimelle, mutta kun uudet kuninkaat seuraten edeltäjänsä esimerkkiä koettivat hävittää kansan vapauden, syntyi uusi vallankumous (1688). Viimeisen miehisen Stuart-sukuisen hallitsijan täytyi lähteä maanpakoon; uusi hallitsijasuku nousi valtaistuimelle, ja kansan oikeudet tulivat laajennetuiksi ja juhmallisesti vahvistetuiksi. Siitä lähtien oli Englannilla, lähinnä Ruotsia, vapain hallitusmuoto monarkkisessa Euroopassa.

Noin 1700-luvun alussa vakiintui hallitusjärjestelmä, jota todenteolla voidaan sanoa parlamentaariseksi. Oli tullut tavaksi, ettei kuningas enää sekaantunut lainsäädäntöön, vaan ainoastaan allekirjoitti parlamentin säätämät lait. Kuningas myös aina valitsi ministerinsä siitä puolueesta, joka kulloinkin oli enemmistönä alahuoneessa, kansan valitsemassa parlamentin osastossa. Näin tuli lainsäädäntö todellakin kansan tahdon ilmaukseksi; kuninkaan edustama toimeenpanovalta erotettiin kokonaan lainsäätämysvallasta, ja tuomiovalta tuli muista valtiomahdeista riippumattomaksi.

Tutkimalla Englannin valtiomuotoa tuli Montesquieu siihen vakaumukseen, että on tavattoman tärkeä erottaa eri valtiomahdit tällä tavoin toisistaan. Hän sanoo kirjassaan: »Kun lainsäätämis- ja toimeenpanovalta ovat saman henkilön tai eduskunnan käsissä, silloin ei ole mitään vapautta olemassa, koska on pelättävissä, että samainen ruhtinas tai eduskunta on säätävä tyrannillisia lakeja voidakseen panna niitä toimeen tyrannillisella tavalla.» Ja toisessa paikassa hän sanoo: »Ei ole olemassa mitään vapautta siinä maassa, missä tuomiovalta ei ole erotettu lainsäätämis- ja toimeenpanovallasta. Jos tuomiovalta on yhdistetty lainsäätämisvaltaan,

on kansalaisten henki ja vapaus mielivallalle alttiina, sillä tuomari on silloin myös lakien säätäjänä. Jos tuomiovalta taas on yhdistetty toimeenpanovaltaan, on tuomarilla tilaisuutta sortamiseen.» Ja ainoastaan Englannin valtiomuodossa on tämä onnellinen erotus Montesquieun mielestä pantu toimeen, ja hän huomaa kaikissa Englannin oloissa sen siunausta tuottavaa vaikutusta. Englannin kansa on hänen mielestään ihannekansa ja sen valtiomuoto kaikkien valtiomuotojen esikuva.

Kuvatessaan Englannin valtiomuotoa Montesquieu meni jossakin määrin liiallisuuteen. Englanninkin yhteiskuntaelämässä oli suuret puutteensa. Muistettakoon esim. Irlannissa harjoitettua pakkovaltaa, muistettakoon työväestön onnettomia elinehtoja. Englannin silloinen valtiomuoto, joka jätti vallan yläluokan käsiin, vastasi todellisuudessa huonosti nykyajan valtiollisen vapauden käsitettä. Mutta Montesquieun merkitys ei olekaan siinä, että hän olisi keksinyt sääntöjä kaiken vastaisuuden varalle. Aikakaudet seuraavat toinen toistaan, ja mikä kelpaa yhdelle sukupolvelle, se saattaa olla toiselle kelvotonta ja vanhettunutta. Montesquieun kunniaksi on luettava, että hän on raivannut uusia uria, herättänyt henkiin uusia ajatuksia, että hän on tehnyt parlamentaarisen hallitusmuodon tunnetuksi Euroopan mannermaalla. Hänen vaikutuksestaan tämä tärkeä asia joutui sekä suullisen että kirjallisen keskustelun alaiseksi, syöpyi ajan henkeen oikeutettuna pyrintönä ja pukeutui ajan pitkään näkyväiseen muotoon Euroopan eri maissa.

78.

Voltaire

Valistuskauden lukuisista kirjailijoista ei kukaan ole tullut niin kuuluisaksi kuin ranskalainen *Voltaire*; eikä kukaan ole kynällään saanut niin paljon aikaan kuin hän.

Voltairin maine ei perustunut suureen neroon. Hän ei tuonut esiin uusia, uraa-aukovia ajatuksia. Päinvastoin hän kaikissa tärkeämmissä kysymyksissä astui edeltäjiensä ja omien aikalaistensa jälkiä. Ihmisenäkään hän ei ollut mikään ylentävä esimerkki; päinvastoin moni tahra rumensi hänen luonnettaan.

Jos kysytään, mitkä ominaisuudet tekivät Voltairin aikansa johtomieheksi ja yleisen ihailun kohteeksi, niin mainittakoon hänen herkkä omaksumiskykynsä, hänen monipuolisuutensa ja loistava esitystapansa. Hänellä oli harvinainen kyky omaksua runsas aineisto ja myöskin hallita sitä. Hän kokosi aatteensa mitä erilaisimmilta aloilta ja osasi sulattaa ne kerrassaan henkiseksi omaisuudekseen. Hän osasi myös pukea ajatuksensa erinomaisen selvään ja viehättävään muotoon; hänen tyyliinsä on milloin arvokkaan vakava, milloin purevan ivallinen. Hän liikkui kaikilla aloilla; kirjoitti siveysopillisia ja filosofisia esitelmiä, eepillisiä ja lyyrillisiä runoja, huvi- ja murhenäytelmiä, romaaneja ja novelleja, kirjeitä ja häväistysrunoja, kaikki yhtä ihmeteltävän taiturimaisesti. Yksi seikka vielä mainittakoon: hänen tavaton ahkeruutensa. Pitkän elämänsä aikana työskenteli hän tavallisesti 18—20 tuntia vuorokaudessa. Tätä menoa hän jatkoi kuolemaansa asti (1778); hän oli silloin 84 vuoden vanha. Hänen kootut teoksensa täyttävätkin melkoisen suuren kirjakaapin.

Hänen teoksensa levisivät lentämällä koko Eurooppaan. Kaikki, jotka vain pystyivät ranskalaista kirjaa ymmärtämään, lukivat niitä oikein ahmimalla. Jokainen uusi teos kartutti hänen mainettaan. Kruunatut ruhtinaat ylpeilivät hänen kirjeistään, ja kun hän vanhoilla päivillään kävi Pariisissa, olivat kaikki niin haltioissaan, ettei kunnianosoituksista ollut tulla loppua. Ei kukaan vaikuttanut häntä mahtavammin Euroopan sivistyneeseen yleisöön. Hänen ajatuksensa saivat kaikkialla vastakaikua. Hän eli tarpeeksi kauan nähdäkseen melkein kaikki aatteensa toteutuneina. Aikalaiset omaksuivat hänen uskonnollisen kantansa; eri maiden ruhti-

Voltaire.

de Poillyn vaskipiirros.

naat ryhtyivät tarmokkaasti hallitsemaan valtakuntiaan hänen periaatteittensa mukaan. Ken tahtoo saada kuvan sen ajan päävirtauksista, selailkoon muutamia hänen teoksiaan.

Mitkä olivat silloin ne aatteet, joiden tulkkina hän esiintyi? Ne olivat yleensä samoja valistuskauden aatteita, joita

sen ajan sivistyneimmät ja kehittyneimmät henget kannattivat: rakkaus valistukseen, luja luottamus sen kukistumattomaan voimaan ja onnea tuottavaan vaikutukseen, katkera viha kaikkea taikauskoa, henkistä pakkoa ja tylsämielistä tavanmukaisuutta vastaan. Valistuksen ja järjen evankeliumia Voltaire julistaa kaikissa teoksissaan. Mutta hän on henkinen ylimys. Hän puhuu valiojoukolle, joka häntä ymmärtää: ei koskaan kansan taajoille riveille, joiden henkistä kykyä hän epäilee.

Voltaire ei siis tuonut esiin mitään uutta, mutta tästä huolimatta hän muita enemmän vetää huomiomme puoleensa. Hänen olemuksessaan yhtyvät kaikki valistuskauden virtaukset; hän on aikansa paras edustaja. Tässä mainittakoon vain kaksi hänen käsityskantansa puolta, mielenkiintoisimmat kaikista, koska hän juuri näissä kohdin voimakkaimmin vaikutti aikalaisiinsa.

Ensiksikin hänen uskonnollinen kantansa. Voltaire oli, kuten valistuskausi yleensä, varsin vähän uskonnollinen ja kerrassaan epäkristillinen. Se vastenmielinen muoto, missä katolinen henki ilmeni Ranskan hovipiireissä, tekopyhyyden naamariin verhottu tapainturmelmus, oli valistuneiden ranskalaisten mielistä tyystin hävittänyt kunnioituksen katolilaisuutta kohtaan. Ja heidän ylenkatseensa alaisiksi eivät joutuneet yksin kirkko ja sen laitokset, vaan koko kristinusko sellaisenaan. Voltaire ei ollut mikään jumalankieltäjä. Hän uskoi Jumalaan jo kahdestakin syystä. Ensiksikin hän ei voinut uskoa, että tämä niin tarkoituksenmukainen maailma olisi voinut syntyä ilman järjellisen olennon järjestävää kättä, yhtä vähän kuin hän saattoi uskoa sitäköön, että taidokas kello voisi syntyä itsestään ja taitavan kellosepän toimitta. Toisekseen hän arveli, että maailma tuntuisi järjettömältä ja aivan mahdottomalta, ellei olisi olemassa Korkeinta olentoa, hyvän palkitsijaa ja pahan rankaisijaa. Viimeksimainittua syytä hän piti erittäin tärkeänä. Usko palkitsevaan ja tuomitsevaan voimaan oli hänen mielestään ainoa keino, millä saada ihmiset

Pukukuva 1700-luvun lopulta.

Englantilaisen näyttelijättären Mrs. Siddonsin muotokuva. T. Gainsboroughin († 1788) maalaus Lontoon National Galleryssa.

hyviksi ja siveellisiksi. Hän meni niinkin pitkälle, että sanoi: ellei Jumalaa olisi olemassa, olisi sellainen mielikuvituksessa keksittävä, muutoin lakkaisivat ihmiset noudattamasta siveel-

lisyyden sääntöjä. Mutta Jumalan luonteesta ja toiminnasta hän ei mitään tietänyt. Jokainen ilmoitettu uskonto oli hänestä vain petosta tai typerää taikauskoa. Iankaikkisia helvetin rangaistuksia piti hän julmana ja raakana ajatuksena, Kristuksen voimatekoja hän halveksi. Uskonnon olivat papit hänen mielestään alusta loppuun keksineet saavuttaakseen itse valtaa ja kunniaa. Voltairellä oli tietysti oikeus lausua näitä ajatuksia, kun ne vastasivat hänen rehellistä vakauksiaan. Mutta vaikka hän tavallisesti puhui Kristuksesta erittäin kunnioittavasti lukien hänet ihmiskunnan suurten opettajain ja hyväntekijäin joukkoon, niin tuntuu meistä inhoittavalta se tapa, jolla Voltaire toisinaan pilkkasi kaikkein pyhimpiä asioita. Ainoastaan se seikka voipi häntä jossakin määrin puolustaa, että Ranskan papiston pilkkaaminen oli niin kovin houkuttelevaa.

Valtiollisessa suhteessa oli Voltaire täysiverinen rajattoman yksinvaltan kannattaja, vaikkei hän Ludvig XIV:n tapaista yksinvaltaa hyväksynytäkään. Oli tosin olemassa eräitä maita, joissa tasavaltainen hallitusmuoto, kuten Sveitsissä, tai perustuslaillinen kuninkuus, kuten Englannissa, oli tuottanut kansoille onnea; mutta tämä johtui hänen mielestään aivan erityisistä ja näille maille luonteenomaisista syistä. Kansan osallisuutta valtiolaitoksen johtoon hän piti järjettömyytenä; siihen ei kansalla muka ole kykyä eikä edellytyksiä. Hän halveksi sydämensä pohjasta tietämättömiä käsityöläisiä ja typerää palvelusväkeä, eikä hän suinkaan olisi tahtonut asua heidän hallitsemassaan valtakunnassa. Ruhtinasten tulee hallita maitaan rajatonta valtaa käyttäen; mutta heidän tulee valita neuvonantajikseen älykkäitä ja valistusaatteisiin täysin perehtyneitä miehiä. Uuden hengen on elähdytettävä kaikkia hallituksia. Kaikki vanhat väärinkäytökset on poistettava; kaikilla aloilla on tehtävä uudistuksia; lainsäädännön tulee tarkoittaa kansan parasta. »Lainsäädäntö», sanoi hän, »on taito tehdä kansat onnellisiksi ja suojella heitä. Jokainen laki, joka ei vastaa tätä tarkoitusta, on kelvottomana pois-

Jäähyväiset teatterisalongin ovella.

Launay nuoremman J. M. Moreaun piirustuksen mukaan tekemä vaskipiirros.

tettava. Vasta valistuneiden ruhtinaiden avulla voivat valistusmiesten aatteet toteutua, mikäli ne tarkoittavat olevien olojen parantamista.

Mutta pahat tahrat rumensivat sekä Voltairen yksityis-

elämää että hänen kirjailijatointaan, ja ken tahtoo noita vikoja etsiä, hänen on helppo niitä löytää. Silti emme saa unohtaa hänen elämäntyönsä suuria ja kauniita puolia. Väsymättömän innokkaasti hän teki työtä sen hyväksi, mitä hän piti totena, ja sentapaisia miehiä täytyy meidän aina kunniottaa. Hänellä oli merkillinen kyky saada keskustelu viriämään ja saada ihmiset itse näkemään ja ymmärtämään; ja tämä on verraton, vain harvoissa tavattava kyky. Hän kuului historian suurten valonsytyttäjien joukkoon.

79.

Rousseau

Keskellä valistuskautta esiintyi kummallinen, yksinäinen ilmiö, mies, jonka henki tosin oli imenyt ravintoa valistusvirtauksista, mutta joka ankarasti arvosteli näitä liikkeitä, puhui kovia sanoja oman aikansa ajatus- ja tunnesuunnista ja viittasi toisiin lähteisiin, joista elämänvesi hänen mielestään oli ammennettava. Hän oli kotoisin Genève'n kaupungista, oli syntynyt v. 1712 ja kuoli v. 1778. Hänen nimensä oli *Jean Jacques Rousseau*.

Hän oli rauhaton kulkuriluonne, levoton paikasta toiseen liikkuja, joka koki monenlaisia vaiheita, mutta joka harvoin sai onnea osakseen. Hänen sielunsa oli täynnä mitä erilaisimpia ominaisuuksia. Ollen aina ristiriidassa oman itsensä kanssa hän harvoin saavutti tunnonrauhaa. Tavallisesti hän oli perin onneton, aika ajoin mielenviassakin.

Mutta hänen sanoillaan on merkillinen, herättävä voima. Varsinaisten valistusmiesten mielessä kuohui viha heidän lukiessaan hänen teoksiaan, tai he kohauttivat halveksien olkapäitään niitä mainitessaan. Voltaire sanoi hänen Émile nimisestä kirjastaan, että se on kuukauden kuluttua unohtuva. Ja kuitenkin on Rousseau tuntuvammin kuin kukaan muu sen

ajan monista kirjailijoista vaikuttanut jälkimaailman henkiin kehitykseen.

On vaikeata muutamien sanoin kuvata Rousseau'n maailmankäsitystä; on yleensä vaikea ymmärtää moista kirjavaa luonnetta. Useimmiten hän on ristiriidassa omien mielipiteitensä kanssa. Hänen lausuntonsa samasta asiasta olivat erilaiset riippuen siitä, ajoiko hän sitä nuoruuden innostuksessa äärimmäisyyksiin asti, vai käsittelikö hän sitä tyynesti kuin kypsynyt ja mielipiteisensä vakaantunut mies ainakin.

Jos tahdottaisiin yhdellä sanalla mainita, mitä Rousseau väsymättä ylistelee, olisi tämä sana »luonto»; ja jos kysytään, mitä vihollista hän herkeämättä vastustaa, kuuluisi vastaus »kulttuuri». Ei hän kuitenkaan vastusta kulttuurin kaikkia ilmenemismuotoja. Päinvastoin on hänen harras vakaumuksensa, että niin yksilö kuin koko ihmissukukin keskeytymättä kehittyy ja

että se kehittyessään aina pyrkii parantamaan aineellisen elämänsä ehtoja ja laajentamaan henkistä näköpiiriään. Näiden tarpeiden tyydyttäminen on sekä hyvä että luonnollinen pyrkimys, ja tästä johtuva kulttuurikehitys ei voi olla ihmiselle muuta kuin onneksi. On paikallaan, että lapsi oppii lukemaan, kun lukuhalu hänessä herää, on myöskin

Rousseau kasveja tutkimassa Ermenonvillen puistossa.

J. M. Moreaun († 1814) vaskipiirros.

hyvä, että kansa saa kehittää henkeään siihen suuntaan, mihin sillä on taipumusta.

Mutta yhtä luonnollista kuin tämä on, yhtä luonnotonta on tarjota kansalle kulttuuria, joka ei vastaa sen edellytyksiä

Rousseau'n »Emilen» nimilehti.

eikä taipumuksia, ja tämä seikka se juuri oli Rousseau'n mielestä vikana senaikaisessa Ranskassa. Valistusmiehet, jotka yksipuolisesti teroittivat ihmisten mieleen kuivaa järjen kehitystä, antoivat kansalle kiviä leivän asemesta. He turmelivat

aikansa hengenelämää ja yhteiskuntaa, jotka jo ennestään olivat turmelusta täynnä. He saattoivat kaikki hienot ja jalot idut kansan henkisessä elämässä lakastumaan antamalla sille valmiiksi rakennetun, keinotekoisen kulttuurin, jota ani harva pystyi omaksumaan ja joka useimmille jäi vain tyhjäksi

Madame d'Épinay, Rousseau'n ystävätär.

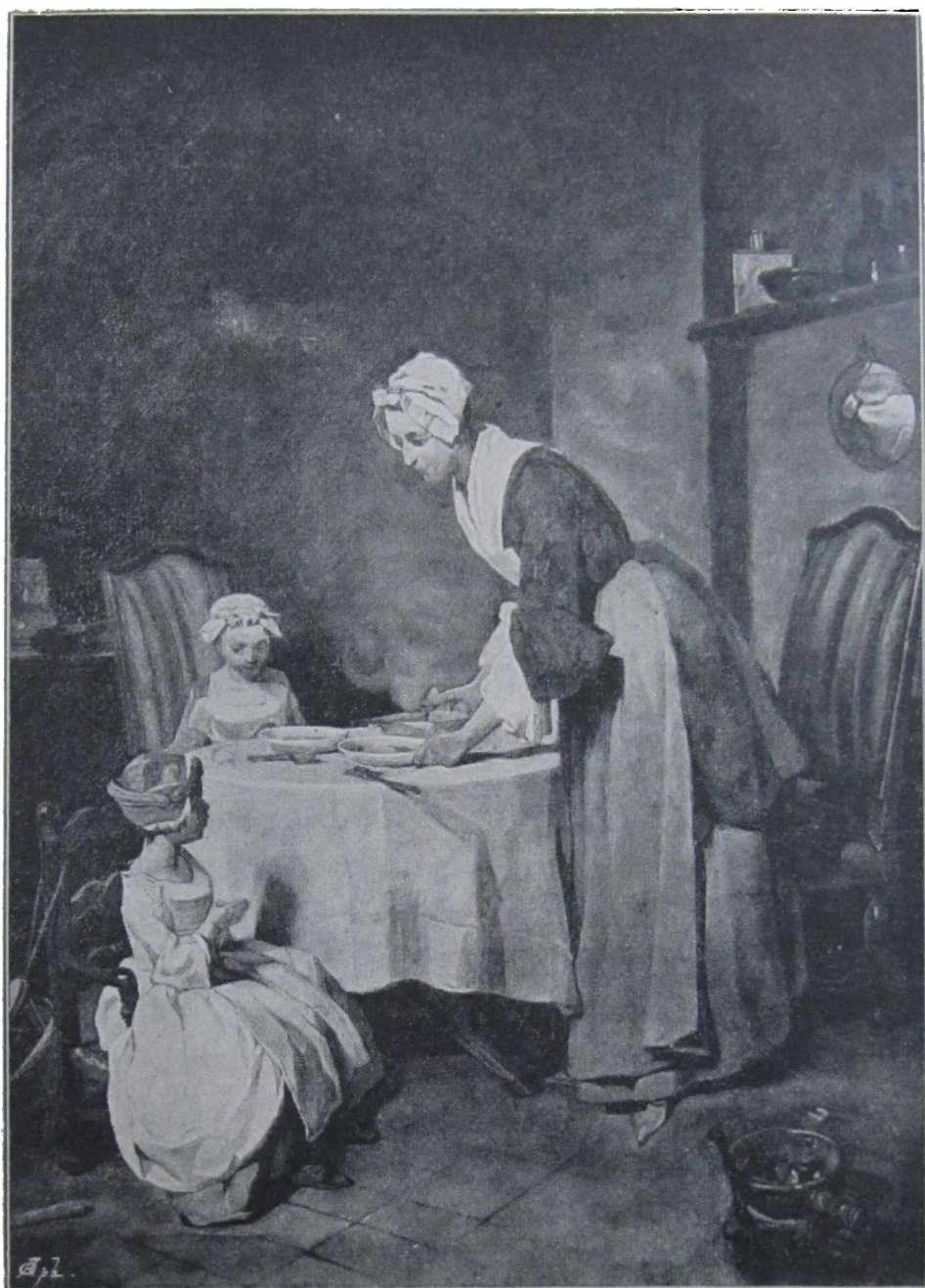
Liotardin († 1784) maalaus.

kuoreksi. Luonnottomuus ja hedelmätön seisahtuminen oli oleva tämän epäkohdan seurauksena.

Tästä luonnottomasta olotilasta saattoivat ihmiset vain yhdellä ainoalla tavalla pelastua. Heidän tuli palata takaisin luonnon helmaan, heidän tuli viskata koko tuo kuolleiden ja

sulamattomien tietojen painolasti luotaan ja pyrkiä omin päin kehittämään synnynnäisiä taipumuksiaan. Ihminen on luonnostaan hyvä, mutta seurustelu, totuttu tapa ja yhteiskunnassa vallitseva takaperoisuus ovat hänet turmelleet. Ihmisen luonteeseen kätkeytynyt siemenet on sentähden kehitettävä mitä kauneimpaan ja terveimpään kasvuun, ne on mikäli mahdollista suojeltava kaikilta huonoilta vaikutuksilta. Lasten päähän älköön ahtamalla ahdettako tietoja, sitä älköön pakotettako tahi peloiteltako tekemään mitään, mikä on sen taipumuksia vastaan; lasta johdettakoon sävyisästi. Silloin on nouseva polvi sitä innokkaammin omaksuva kaiken sen opin, josta sillä on todellista hyötyä, ja silloin on yhteiskunta varttuva voimakkaaksi ja onnelliseksi. Inhimillisille intohimoille annettakoon se valta, minkä luonto on niille suonut. Niitä älköön tukahdutettako tahi peiteltäkö; silloin kehittyvät ne terveemmin, ja paljon mädännyttä häviää maailmasta. Silloin ei järki enää ole ihmiselämässä säilyvä yksinvaltiaan asemassaan. Ihmisen rinnassa on muitakin kieliä; harmoninen kokonaisuus saavutetaan ainoastaan silloin, kun kaikki nämä kielet helähtävät sopusoinnussa. Ihmisessä on synnynnäisiä tunteitakin, semminkin uskonnollinen tunne, joka Rousseaussa itsessään oli hyvin syvä ja harras. Mutta näitä tunteita tukahduttivat valistusmiehet liiankin usein, sokeasti luottaen järjen muka ainoaan autuaaksi tekevään voimaan. Ennen kaikkea uhkui Rousseau mieli palavaa rakkautta luontoon. Tähän tunteeseen hän teoksissaan aina viittaili. Ihmisen tulee lähestyä vapaata luontoa, iloita maisemien kauneudesta. Sillä luonto on nuoruuden lähde, se on meidän yhteinen äitimme, josta me lakkaamatta saatamme ammentaa voimia ja virkistystä.

Rousseau seisoo keskellä puuteriperuukkien ja leikattujen pensasaitojen aikaa luonnon ja luonnollisuuden suurena apostolina. Keskellä järkeisaikaa hän on tunteen oikeuksien innostunut edustaja, valistuneen yksinvaltiuden aikakaudella kansanvaltaisen tasavallan puoltaja. Valistusmiehet kohauttivat

Porvarillinen koti 1700-luvulla.

Chardinin († 1779) taulu »Pöytärukous» Tukholman kansallismuseossa.

hänelle olkapäitään, ja Voltaire sanoi häntä nulikaksi, heittiöksi ja hulluksi koiraksi. Mutta jo Rousseau eläessä alkoi kansa innostua niistä voimakkaista, tulisista tunteista, joita hänen teoksistaan huokui, alkoi omaksua hänen ajatuksensa itselleen. Valistushenkilöt olivat käyttäneet voimiaan etupäässä särkeäkseen sen, mikä oli vanhaa ja lahoa. He olivat tehneet

sen perinpohjin, ja meidän tulee olla heille siitä kiitolliset. Mutta se, minkä he asettivat sijaan, ei riittänyt sielunravinnoksi. Ihmiset isosivat ja janosivat jotakin täydellisempää, ja yhä useampi heistä rupesi sammuttamaan tuota janoaan Rousseauin teoksista. Häntä luettiin, jäljiteltiin ja jumaloitiin, ja hänen ajatuksensa saivat jalansijaa monella alalla: kasvatuksessa, runoudessa, filosofiassa ja valtioelämässä. Koko katsantokanta muuttui, ja tämä muutos ei suinkaan ollut Euroopan kulttuurille vahingoksi.

80.

Järkeisusko (ratsionalismi)

Katolisissa maissa, semminkin Ranskassa, vieroitti valistusliike mielet kristinuskosta. Valistusmiehet erosivat uskonnon kysymyksessä sangen suuresti toisistaan. Muutamat heistä uskoivat Korkeimpaan olentoon, joka on luonut maailman ja johtaa sitä mielensä mukaan, toiset taas kielsivät jokaisen yliluonnollisen voiman olemassaolon. Mutta tästä erimielisyydestään huolimatta he kuitenkin olivat kristinuskoon nähden samaa mieltä. Sen »typerää taikauskoa» ja »naurettavia taruja» he kohtelivat vihamielisesti ja ylenkatsein; ja vaikka he mielellään puhuivatkin Kristuksen persoonasta kunnioittavasti ja ylistelivät häntä suureksi siveydenopettajaksi, muuttui tämä kunnioitus katkeraksi pilkaksi, heti kun tuli puhe Kristuksen opista uskontona. Se perustui heidän mielestään pappien valheisiin ja kansojen typeryyteen.

On hyvin ymmärrettävissä, että Ranskassa sellainen viha kristinuskoa vastaan saattoi syntyä. Siellä katolinen kirkkojärjestys oli todellakin täynnä vikoja ja loukkauksia, täynnä typeryyttä, halpamaisuutta ja viheliäisyyttä. Siellä oli jokainen taistelu järjen, valistuksen ja henkisen vapauden puolesta pakostakin alkava hyökkäyksellä kirkon valta-asemaa vas-

taan. Mutta taistelun riehuessa ei ole helppoa pysyä oikeissa rajoissa; ja valistusmiehille oli kovin houkuttelevaa siirtää taistelu toiselle alalle, muuttaa se rynnäköksi ei ainoastaan pappisvaltaa, uskonpakkoa ja katolisen kirkon väärinkäytöksiä vastaan, vaan koko kristinuskoa vastaan. Tämä kiusaus se usein sai Ranskankin valistusmiehet horjahtamaan.

Mutta protestanttiset saksalaiset osoittivat suurempaa

Papin kosinta.

Papin suvaitsevaisuus.

Chodowieckin († 1801) vaskipiirroksia.

vakavuutta ja malttia kuin kuumaveriset ranskalaiset. Heissä ei ollut samanlaista taipumusta pilkkaamiseen; he olivat mieleltään hartaampia, ja kirkkokin oli heidän maassaan paremmin säilynyt turmelukselta. Siellä valistusliike, siirtyessään uskonnolliselle alalle, esiintyikin paljon maltillisemmassa muodossa.

Siellä eivät valistus ja kristinuskko asettuneet vihollisina vastakkain, siellä eivät järki ja usko esiintyneet toisistaan

tarkasti erotettuina käsitteinä, edellinen ajallisen elämän ja jälkimmäinen ihmisajatukselle käsittämättömän henkimaailman edustajana. Siellä koetettiin sovittaa keskenään nuo molemmat voimat.

Koetettiin soveluttaa uskonto järjen vaatimusten mukaan, uskonnosta koetettiin karsia eräitä kohtia pois ja lisäillä siihen uutta, jotta usko ja järki mukautuisivat toisiinsa ja sulautuisivat kokonaisuudeksi, järkiperäiseksi kristinuskoksi. Tätä järkeis-uskoista liikettä sanotaan ratsionalismiksi.

Saksalainen ajattelijana *Kristian Wolff*, hartaasti uskonnollinen mies, raivasi 1700-luvun keskivaiheilla tietä tälle järkeis-uskoiselle katsantokannalle. Hänen vaikutuksestaan se levisi nopeasti melkein kaikkialle Saksan ja Skandinavian sivistyneisiin protestanttisiin piireihin. 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla oli ratsionalismi jo vallitsevana käsityskantana protestanttisessa kirkossa, vaikka muitakin käsityskantoja oli sen rinnalla olemassa.

Ratsionalismi ei kaikkialla mennyt yhtä pitkälle. Toisinaan se pääasiassa piti kiinni luterilaisuudesta, toisinaan se oli aivan läheistä sukua sille järkeisyydelle, joka pitää Jumalaa vain kaiken alkuna ja luoja. Mutta kaikissa muodoissaan se kuitenkin käsitteli uskontoa järjen mittakaavalla. Kristus ei enää ollut Messias, Vapahtaja; hän oli suuri opettaja ja ylevä hyveen esikuva, jonka Jumala on lähettänyt maailmaan osoittamaan ihmisille tietä siveelliseen ja onnelliseen elämään. Ilmestys on vain uskon apukeino; uskonnon tärkein puoli on järki. Kristinuskon on hyveitä, oikeudentuntoa, järkevyyttä, ihmisrakkautta ja siveellisyyttä. Ihminen, jolla on nämä ominaisuudet, on varma ajallisesta onnestaan ja iankaikkisesta autuudestaan. Uskonnon ankarat vaatimukset eivät ole niin sananmukaisesti ymmärrettävät; ne ovat vain Itämaiden kuvakieleen puettuja kehoituksia hyvään ja siveelliseen elämään. Kertomus Kristuksen ylösnousemisesta on vain kaunis vertaus. Entä Kristuksen voimateot? Kristuksella oli suuret lääketieteelliset tiedot, ja hän oli myös parantamalla sairaita

ja herättämällä henkiin valekuolleita osoittautunut ihmiskunnan hyväntekijäksi.

Tällä tavalla kristinusko ratsionalististen teologiien käsissä kadotti melkein kaiken voimansa ja ylevyytensä, niin että siitä tuskin oli muuta jäljellä kuin usko kaitselmukseen. Näitä mielipiteitä eivät papit eli »kansan opettajat» — kuten he mieluummin nimittivät itseään — kuitenkaan uskaltaneet peittelemättä lausua julki seurakuntiensa jäsenille. He aavisivat aivan oikein, että tällainen avomielinen tunnustus olisi herättänyt suurta paheksumista. He koettivat sentähden varovaisesti johtaa kansaa puolelleen, tekeytyen toistaiseksi hyviksi luterilaisiksi. He eivät asettuneet jyrkästi kielteiselle kannalle, vaan kulkivat mutkateitä, selitellen raamatun tekstiä omalla tavallaan ja teroittaen sen nojalla sanankuulijain mieleen kaikenlaisia seikkoja, joista oli tälle elämälle hyötyä. Saarna ei saanut olla hartautta herättävä, sen tuli olla opettava ja moralisoiva, siinä tuli papin puhua perunanviljelyksestä ja puhtauden hyödyistä, siinä tuli hänen kasvattaa sanankuulijoitaan säästäväisiksi ja toimissaan tarkoiksi, kehoittaa heitä nousemaan varhain aamulla ja varoittaa heitä uskomasta aaveihin. Joulupäivänä saarnattiin, Kristuksen synnyinsijaa lähtökohtana käyttäen, navettaruokinnan eduista ja haitoista; pääsiäispäivänä saarnattiin Kristuksen ylösnousemisen johdosta valekuolleiden hautaamisesta. Virret eli »hengelliset laulut», joiksi niitä sanottiin, olivat noiden hyödyllisten saarnojen eli »hengellisten puheiden» kaltaisia. Nekin teroittivat seurakunnan mieleen kaikenlaisia hyödyllisiä tietoja. Vanhat, voimakkaat lauseparret poistettiin. Saksalaisessa iltavirressä oli: »Koko maailma lepää». Tämä lause korjattiin ja sijaan pantiin: »Maailmasta puoli lepää», koska vastakkaisen pallonpuoliskon asujaimilla on silloin päivä, kun meidän pallonpuoliskomme peittyi yön hämääseen. Kirkoista poistettiin mikäli mahdollista kaikki koristukset. Vanhat, hartautta herättävät alttaritaulut vietiin pois, missä tämä kävi päinsä. Mentiinpä niinkin pitkälle, että todenteolla mietittiin, eikö kirkontorneja

voitaisi laittaa tuulimyllyiksi; saattaisivathan ne siten olla suureksi hyödyksi. Kaikki muuttui järkeväksi ja säännölliseksi, mutta samalla äärettömän ikäväksi, hengettömäksi ja kuivaksi. Ratsionalistisen saarnan tai virren lukeminen tuntuu nykyajan ihmisestä siltä, kuin hän kahlaisi polviaan myöten kuivassa hiekassa.

Ratsionalismin perusajatuksena oli sama pyrkimys kuin keskiajan skolastiikankin, nim. uskon ja järjen saattaminen keskinäiseen sopusointuun. Skolastikot asettivat uskon ensimmäiselle sijalle ja pakottivat järjen kaikissa kohdin taipumaan sen kuuliaisuuteen. Ratsionalistit taas asettivat järjen ensimmäiselle sijalle ja leikkasivat ja paikkailivat uskoa, kunnes se saattoi kiltisti purjehtia yksinvaltiaan järjen vanavedessä. Entisajan munkit olivat oman maailmankäsityksensä nojalla rakentaneet kirkkonsa niin pyöräyttävän korkeaksi, ettei se voinut kestää myrskyjen raivoa, vaan luhistui kokoon kuin korttihuone. Kahdeksannentoista vuosisadan arvoisat peruukki-teologit takertuivat sitävastoin maahan kiinni ja kaivoivat itselleen matalia kuoppia, joissa ilma oli tukahduttavan ummehtunut ja joista sielut ennen pitkää alkoivat pyrkiä avaramille aloille.

81.

Valistunut itsevaltius

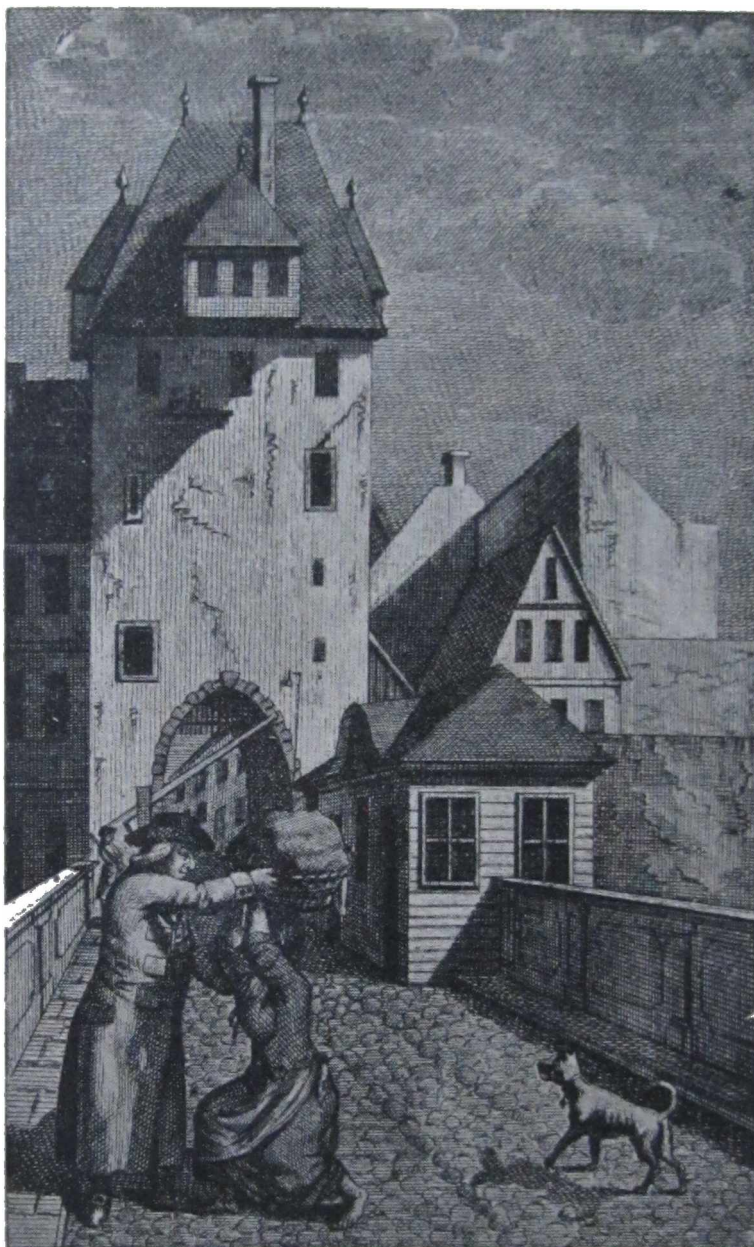
Valistuksenharrastus kohosi valtion kurkihirsille asti, itsevaltioiden ruhtinaiden ja heidän vaikutusvaltaisten ministeriensä neuvoskamareihin. Nämä miehet koettivat tarmonsaa takaa toteuttaa filosofien aatteita. Tällä tavoin sai alkunsa hallitustapa, jota tavallisesti sanotaan »valistuneeksi itsevaltiudeksi».

Itsevaltiutta oli kyllä ollut olemassa edellistenkin vuosisatojen hallitustavassa, mutta sitä vähemmän valistusta. Ludvig XIV:n käsitys valtiosta oli juurtunut Euroopan ruhti-

Kustaa III.

Ruotsalaisen taitelijan Karl von Bredan († 1818) v. 1787 maalaaman nuotokuvan mukaan.

Monfchenfreundliche Handlung eines Deutfchen Fürften.

Ruhtinaan avullaisuus.

Chodowieckin († 1801) vaskipiirros.

naihin, se käsitys näet, että kansat ovat olemassa ainoastaan hallitsijoita varten, kuollakseen tappotanterella, kun hallitsijat heitä sinne komentavat, ja suorittaakseen veroja, joita ruhtinaat saavat käyttää aivan oman mielensä mukaan. Valtio on muka perintötila; ruhtinas on sen omistaja, ja hänellä

Katarina II.

Tshemeroffin vaskipiirros P. de Rotarin († 1762) maalaaman taulun mukaan.

on täysi oikeus käyttää sen tulot omaksi hyödykseen ja mukavuudekseen. Kuninkuus on Jumalan säätämä laitos, ja kuninkaan tekojen arvosteleminen on yhtä suuri synti, kuin jos arvosteltaisiin Jumalaa.

Mutta nyt pääsi uusi käsitys valtaan, käsitys, joka muutti ruhtinasten ja kansojen välisen suhteen aivan toisenlaiseksi kuin ennen. Nyt ajateltiin kuninkuutta puhtaasti inhimilliseksi, kansan säätämäksi laitokseksi. Se perustui vain sopimukseen, minkä kansalaiset olivat tehneet yksityisen henkilön kanssa, jolle he olivat uskoneet itsevaltiuden sillä ehdolla, että hän suojelee alamaisiaan ja voimiensa mukaan edistää heidän

onneaan. Kansaa ei ole luotu ruhtinasta varten, vaan ruhtinas kansaa varten. Hänen tulee tosin aina olla kansansa herra, mutta hän on myöskin oleva sen palvelija; hänen tulee kaikessa tavoitella kansansa parasta eikä omaa, persoonallista etuaan. »Kaikki kansan hyväksi, ei mitään kansan kautta», se oli valistuneen itsevaltiuden tunnussana. Tämä käsitys pääsi nyt valtaan melkein kaikissa Euroopan maissa. Ruhtinaat sellai-

Luonnonhistoriallinen oppitunti valistuskaudella.

Chodowieckin († 1801) vaskipiirros.

set kuin Fredrik II Preussissa, Katariina II Venäjällä, Joosef II Itävallassa, Kustaa III Ruotsissa ja johtavat ministerit sellaiset kuin Tanucci Napolissa, Pombal Portugalissa, Aranda Espanjassa, Turgot Ranskassa, Struensee ja sittemmin Bernstorff Tanskassa kannattivat tätä käsitystä. Se ilmeni eri tavoin, riippuen kunkin maan luonnon, kansan ja uskonnon määräämistä erikoispiirteistä, riippuen ruhtinasten ja valtiomiesten luonteista. Se esiintyy milloin voimakkaampana,

milloin heikompana, mutta kaikkialla, missä uusi ajatustapa valtaa ruhtinaiden mielet, se pukeutuu tositoimiin eikä jää vain tyhjäksi unelmaksi. Hallitsijat ja heidän ministerinsä koettavat tarmokkaasti edistää kansojensa onnea ja vaurastumista; entisajan vanhettuneet laitokset revitään perustuksiaan myöten maahan ja uusia, arvokkaampia ja parempia

© Chodowiecki del. & Kupff.

Korttipeliä.

© Chodowiecki del. & Kupff.

Tanssia.

Chodowieckin († 1801) vaskipiirroksia.

rakennetaan niiden sijaan. Sillä innostuksen tuli hehkui näiden »valistuneiden itsevaltiasten» sydämissä; he vihasivat kaikkea, mikä valtiokoneistossa oli järjetöntä, eivätkä saaneet rauhaa, ennenkuin se oli poistettu.

Ja heillä oli kyllin tekemistä. Kirkolliset olot kaipasivat paljon parannusta. Katolisissa maissa tapahtui perinpohjainen uudistus: jesuiitat karkoitettiin, kirkon tiloja peruutettiin

kruunulle, opetuslaitos vapautettiin papiston vaikutusvallasta jne. Mutta protestanttisissakin maissa oli paljon sellaista, mikä kaipasi uudistamista. Uskonnonvapaus oli pääkohtana valistuneen itsevaltiuden ohjelmassa. Se oli tarpeen kaikissa maissa, ja sen toteuttamiseksi valistusmiehet ponnistivat kaikki voimansa. Useimmat heistä olivat itse varsin vähän uskonnollisia ja kerrassaan suvaitsevaisia toisinuskovia kohtaan. Uskon- ja ajatuksenvapaus kuuluivat heidän mielestään ihmisen kalleimpiin oikeuksiin; jokainen saakoon niissä asioissa seurata omantuntonsa ääntä; maan hallitus älköön pakottako kansalaisia liittymään mihinkään määrättyyn kirkkokuntaan. Toisinuskovia uhkaavat vanhat barbaariset pakkolait poistettiin useimmista Euroopan maista. Preussin kuningas Fredrik II julisti: »Minun valtakunnassani saakoon jokainen tulla omalla tavallaan autuaaksi.» Hän avasi ovet selko-selälleen kaikkien uskontojen tunnustajille. Yksin jesuiitatkin, joita siihen aikaan kaikkien katolisten maitten hallitukset, jopa paavikin, vainosivat, saivat luvan asua Preussissa.

Samoin kuin jokaisen oli lupa uskoa mitä hän tahtoi, samoin tuli jokaisen myös saada kirjoittaa mitä hän tahtoi. Sitä ennen oli sensuuri raskaan ikeen tavalla ehkäissyt kirjallisuuden vapaata kehitystä; ei mitään kirjaa saanut julkaista, ennenkuin erityinen kuninkaan virkamies oli sen tarkastanut ja hyväksynyt. Valistusmiehet käsittivät, kuinka vähän tällainen vapaan sananvaihdon kahlehtiminen hyödyttää. Toisissa maissa lievennettiin ja rajoitettiin sensuuria, toisissa se kerrassaan lakkautettiin.

Koululaitosta parannettiin. Laskettiin perustus kansakoululaitokselle, ja opettajaseminaareja järjestettiin. Oppikoulujen suunnitelmaan tehtiin muutoksia, kuolleet kielet menettivät valta-asemansa, ja opetusohjelmassa suotiin sijaa luonnontieteille. Yliopistot järjestettiin ajanmukaisemmalle kannalle, ja teologian täytyi väistyä valtaistuimeltaan.

Tämän aikakauden kaunis piirre oli myös sen taiteenharrastus. Pienet yksikerroksiset linnat — joista Fredrik II:n

Sisäkuva 1700-luvun lopulta.
Ruotsalaisen maalarin N. Lafrensen nuoremman († 1807) maalaus
Tukholman kansallismuseossa.

Sans-Souci niminen huvilinna Potsdamissa kenties on tyypillisin — täytettiin korkealle kehittyneen taideteollisuuden aistikailla tuotteilla, joista erittäinkin *Sèvresin* ja *Meissenin* posliiniteokset ovat huomattavia. Kaikella oli yhtenäisen tyylin leima. *Vatteaun* hellän veitikkamaisesti hymyilevät paimentytöt edustavat sitä kauneutta, jota ihailtiin 1700-luvun alussa; *Boucher'n* taulut kuvaavat sitä mytologista »piilosilla-oloa», jota ihmiset rakastivat 1700-luvun keskivaiheilla; *Fragonard*, jonka tauluja usein vaskipiirroksin jäljennettiin, saa taidelumiinsa valtavan intohimoisen ilmeen, vaikka hän, kuten *Nils Lafrensenkin*, enimmäkseen kuvaa salonkien hilpeätä leikkiä ja nuorten naisten vallatonta iloa. Verrattoman taitavasti on *Chodowiecki* pienissä vaskipiirroksissaan kuvannut Fredrik II:n aikaa; Englannissa taas *Reynoldsin* ja *Gainsboroughin* väririkas, luonteva taide osoittaa, että tämä maa oli saanut kansallisen maalarikoulun, jolla oli oma suuri merkityksensä.

Tiede sai vilkasta kannatusta. Harrastettiin erittäinkin puhtaasti käytännöllisiä tieteitä: luonnonoppia, maanviljelysoppia, taloustiedettä ja valtio-oppia, koska näistä oli valtiolle suurin hyöty.

Sillä vaikka valistunut itsevaltius innokkaasti harrastikin vapautta ja edistystä henkiselä alalla, kohdisti se kuitenkin pääponnistuksensa käytännölliseen elämään. Sillä alalla esiintyivät useimmat epäkohdat, mutta siellä oli myös edistys parhaiten saavutettavissa, ja sillä alalla voitiin koko yhteiskunta parhaiten tehdä onnelliseksi.

Maan hallinto rakennettiin vakavan järjestyksen ja mitä tarkimman säästäväisyyden perustukselle; jokaisessa valtakunnassa pyrittiin täydelliseen hallinnolliseen yhtenäisyyteen ja vastustettiin kaikkia paikallisen itsehallinnon ilmauksia, kaikkia läänityslaitoksen jätteitä.

Kulkuvälineitä parannettiin. Rakennettiin teitä ja kanavia. Laskettiin perustus postilaitokselle. Raha, mitta ja paino tehtiin yhdenmukaisiksi kaikissa valtakunnan osissa.

D. Chodowiecki del. a. sculp.

Musiikinopetusta.

D. Chodowiecki del. a. sculp.

Ääneen lukemista.

Chodowieckin († 1801) vaskipiirroksia.

Elinkeinojen alalla tehtiin paljon parannuksia, toisin paikoin tehdasteollisuuden ja kaupan elvyttämiseksi, toisin paikoin maanviljelyksen edistämiseksi. Näiden taloudellisten harrastusten yleisenä suuntana oli useimmissa maissa elinkeinoelämän suurempi vapaus. Vanhat monopolit lakkautettiin, nuo yksinoikeudet, jotka olivat olleet eduksi yhdelle, mutta vahingoksi tuhansille ihmisille. Maanviljelystä valistusmiehet pitivät yleensä paljon suuremmassa arvossa kuin merkantilismin kannattajat. Tätä harrastustaan he osoittivat monella tavalla, muun muassa edistämällä perunanviljelystä; Preussissa täytyi ihmisiä miltei pakottamalla pakottaa perunoita viljelemään. Ruhtinaat suunnittelivat ja auttoivat autio- maitten viljelemistä; he jakelivat ilmaiseksi maanviljelys-

kirjasia rahvaalle. Mutta ennen kaikkea he harrastivat talonpojan yhteiskunnallisen aseman parantamista; lakkauttivat maaorjuuden, kevensivät hänen verokuormaansa, tekivät lopun hovinherrain tuomiovallasta jne. Tällä alalla onkin valistuskausi, taistellessaan vapauden ja ihmisoikeuden puolesta, saavuttanut kauneimmat voittonsa.

Vielä mainittakoon oikeudenhoito, ala, jolla valistunut itsevalta on vaikuttanut siunausta tuottavalla tavalla. Tällä alalla kaivattiin niinkään parannuksia. Ja parannus saatiinkin aikaan. Kirjoitettiin lakikirjoja, ei erityisiä maakuntia, vaan koko valtiota varten. Tuomarit saivat paremman palkan, mutta heiltä vaadittiinkin taitoa ja lakitieteellistä sivistystä. Tuomarinvirkoja ei enää saatu antaa entisille lakeijoille uskollisen palveluksen palkaksi. Oikeudenkäynti tuli nopeammaksi. Säätyetuoikeudet menettivät entisen voimansa tuomioistuimen edessä; laki oli oleva ehdottomasti samanlainen kaikille. »Viheliäisimmän kerjäläisenkin tulee saada oikeutta, sillä hän on ihminen yhtä hyvin kuin majesteettikin», sanotaan Fredrik II:n lakikirjassa. Mutta entisajan oikeudenkäynnin kamalin jäännös oli kuitenkin tortyyri eli kuulustelussa käytetty kidutus. Se on ihmisarvoa alentava, tunnetta loukkaava ja kerrassaan järjetön oikeustapa. Sen lakkauttaminen on valistuneen itsevaltiuden kenties suurin ansio. »Parempi on säästää kymmenen syyllistä kuin saattaa yksi syytön kuolemaan», sanotaan Katariina II:n laissa. »Kidutus on erinomaisen tehokas keino terveydeltään heikon ihmisen langettamiseksi, ja voimakkaan pahantekijän pelastamiseksi.» Ellei valistunut yksinvalta olisi tehnyt mitään muuta kuin hävittänyt tämän entisaikain barbaarisuuden jäännöksen, olisi se sittenkin ansainnut meidän suuren kiitoksemme.

Valistunut itsevaltius teki paljon muutakin hyvää. Älköön ketään kummastuttako, että hyvän joukkoon tuli huonoakin, että valistuneet itsevaltiaat toisinaan erehtyivät. Mutta varjopuolet himmenevät lukuisain suurten parannusten rinnalla. Tämän suunnan suurin vika oli se, että se menetteli

liian maltittomasti; ja tämä erehdys se useimmiten pilasi kaikki uudistukset. Valistuskausi ei oivaltanut tyynen, rau-

Porvarillinen koti (taiteilija Chodowieckin) 1700-luvun jälkipuoliskolta.
Chodowieckin († 1801) vaskipiirros.

hallisen kehityksen merkitystä, se ei ymmärtänyt, että moni yhteiskunnallinen ilmiö, joka nyt esiintyy epäkohtana, aikanaan on ollut järkevä ja tarkoituksenmukainen, se ei täysin

käsittänyt, että poistetun muodon sijaan aina on pantava parempi. Jos huomattiin virhe tai olotila, joka oli ristiriidassa järjen ja valistuksen periaatteiden kanssa, oli se paikalla ja armotta hävitettävä, vaikkei ollutkaan mitään uutta sen sijalle pantavaa. Entisajan ihmiset olivat monessa kohdin erehtyneet, ja valistuskauden miehet koettivat tarmonsaa takaa noita virheitä korjata, haavoja parantaa. Mutta intoileva maailmanparantamisen halu vei heidät usein väkivaltaisuuteen, saattoi heidät loukkaamaan elämänilmiöitä, joita olisi pitänyt säälivämmin kohdella, vaikkeivät ne ehkä olleetkaan oikeutettuja. Sentähden saivat valistuneet itsevaltiaat usein kokea sitkeätä vastarintaa niidenkin ihmisten puolelta, joiden parasta he tarkoittivat. Sentähden moni heidän parannuksensa jäi lyhytikäiseksi eikä saanut niin laajaa merkitystä kuin olisi ansainnut.

82.

Talonpoikien vapautus

Euroopan talonpoikaissäätö oli kehityksessään taantunut. Keskiajan loppupuolella näyttivät olosuhteet talonpojille hyvin lupaavilta. Heidän taloudellinen tilansa parani, he irtautuivat yhä enemmän riippuvaisesta asemastaan, heidän kuntonsa ja valistuksensa varttui. Näytti siltä kuin he läheisessä tulevaisuudessa kohoaisivat arvokkaaseen asemaan muiden säätyluokkien rinnalle. Mutta sitten keskeytyi kehitys. Tämä keskeytyminen herätti katkeraa tyytymättömyyttä ja ankaria levottomuuksia, mutta suurmiehet ja ruhtinaat tukahduttivat veriin kaiken levottomuuden ja rankaisivat niskoittelevia talonpoikia hirsipuulla, vankeudella, sakoilla ja uusilla veroilla.

Tästä ajasta alkaen vajosi talonpoika yhä syvemmälle, ja kaikki näytti ikäänkuin liittoutuneen häntä ahdistamaan.

Talonpoikien epätoivo sotaväenotosta.

Ankarat, pitkälliset sodat 1600- ja 1700-luvuilla, semminkin 30-vuotinen sota, saattoivat hänet puille paljaille. Yhä lisääntyvä komeilunhalu, joka Ludvig XIV:n hovista tarttui Euroopan kaikkiin ruhtinaiisiin ja ylimyksiin, saattoi nämä kasautua yhä raskaampia taakkoja alustalaistalonpoikiensa hartioille. Merkantilismi, joka antoi arvoa ainoastaan kaupalle ja teollisuudelle, oli saattanut maanviljelyksen ja maalaisväestön huonoon huutoon ja kääntänyt taloustieteilijäin huomion toisaalle.

Talonpoikain asema oli siis huonontumistaan huonontunut ja oli kurjimmillaan 1700-luvun keskivaiheilla. Heidän kärsimyksensä olivat Euroopan eri maissa erilaiset, mutta kaikkialla sietämättömät.

Maanviljelys oli yleensä alhaisella kannalla. Pysyttiin yhä kiinni entisajan vanhettuneissa viljelystavoissa — esim. kolmivuoroisessa viljelyksessä — jotka olivat käyneet laatuun keskiajalla, mutta eivät vastanneet kehittyneemmän ajan vaatimuksia. Työaseet olivat vanhanaikaiset ja huonot. Muiden

elinkeinojen alalla vallitsi ripeä ja voimakas edistyminen; kauppa vilkastui ja teollisuus vaurastui. Maanviljelys yksin oli entisellään; ja sellainen elinkeino, mikä pysyy paikallaan, todenteolla taantuu, jää ajastaan jälkeen.

Kun asiat olivat näin, köyhtyi talonpoikaisluokka köyhtymistään, eikä verojen ja muiden rasitusten kasvaminen ollut omansa sen tilaa parantamaan. Rasitukset olivat useimmissa Euroopan maissa lisääntyneet hirvittävään määrään. Valtion verotaakka painoi miltei yksinomaan köyhiä talonpoikia; rikkaat herrassäätyläiset olivat joko vapaat kaikista veroista tai kartuttivat valtion tuloja mitättömän pienellä veromäärällä. Oli jos jonkinlaisia veroja ja rasitteita. Jokaisesta toimesta, mihin talonpoika ryhtyi, vieläpä joka ruokapalasta täytyi hänen suorittaa niin ja niin paljon veroa valtiolle ja herralleen. On laskettu, että Ranskan talonpoika maksoi verona valtiolle, papistolle ja tilanomistajalle yhteensä 80 % vuotuisista tuloistaan; jäännöksellä tuli hänen perheineen elää. Selittämättäkin on selvää, että sellainen elämä oli viheliäinen ja kärsimyksiä täynnä. Useimmissa paikoin käytettiin veroja kerättäessä mitä suurinta ankaruutta ja säälimättömintä mielihalua. Ranskassa oli veronkannon urakoitsija oikeutettu pannaan pari kylän rikkainta talonpoikaa vankeuteen määräämättömäksi ajaksi, jos kyläläisten veronmaksussa ilmeni jotakin säännöttömyyttä. Kymmenykset oli useimmissa paikoin jo pellolla suoritettava. Talonpoika ei saanut korjata viljaansa, ennenkuin kymmenyksienkirjoittaja oli saapunut hänen mailleen, laskenut hänen kuhilaansa ja vienyt niistä kymmeneksen mennessään. Tämä virkamies ei tavallisesti pitänyt kiirettä; saattoi käydä niin, ettei häntä viikkokausiin näkynyt eikä kuulunut. Sillaikaa tuli sateinen sää, ja vilja pilaantui pellolla. Vilja- ja rahaveroa raskaampi oli kuitenkin päivätyövelvollisuus. Se kävi aikojen kuluessa yhä raskaammaksi ja mielivaltaisemmaksi, kuta enemmän hovinherrat laajensivat kantatilojensa viljelyksiä ja pyrkivät lisäälemään tulojaan. Monin paikoin täytyi talonpojan perheenjäsenineen

Talonpoikaistalo Ludvig XIV:n ajalta.

kuluttaa lähes puolet koko vuoden työpäivistä hovikartanon töissä: raataa pelloilla, korjailla rakennuksia, hakea tavaroita kaupungista, hakata halkoja, leikata turvetta, kantaa vettä jne. Sillaikaa hänen omat työnsä jäivät tekemättä. Jos syksyllä odotettiin seuraavaksi päiväksi poutaa, sai hän käskyn saapua hovin töihin; jos ilmat näyttivät sateisilta, sai hän toimittaa omia töitään. On selvää, että talonpojan elämä näin ollen kävi aivan sietämättömäksi. Ja kuitenkin se nöyryyttävä kohtelu, jota hän hovin töissä sai kokea, oli kenties raskain hänen rasituksistaan. Vanha, perheenomainen suhde, jolloin talonpoika piti »armollista herraa» isäntänään ja suojelijanaan, oli aikoja sitten hävinnyt. Nyt hovinherra eleli pääkaupungissa ja tuli enintään metsästysajaksi tilojaan katsomaan. Hän jätti voudilleen kaiken vallan, ja tämän päätehtävänä oli kiskoa alustalaisilta niin suuret verot kuin mahdollista, saadakseen hovin tulot nousemaan. Voudit saivat rangaista talonpoikia raippavitsoilla ja »puu-

hevosella», ja he käyttivät yleensä arastelematta tätä valtaansa, sillä he olivat useinkin raakoja ja tunnottomia ihmisiä.

Lisäksi tuli vielä monta muuta rasitusta, eri maissa erilaisia, jotka kaikki olivat omiaan lannistamaan talonpoikia. Useissa Keski-Euroopan maissa oli maaorjuus vielä voimassaan. Talonpoika hevosineen, karjoineen oli kerrassaan herrasmiehen omaisuutta. Hovinherra saattoi kohdella häntä aivan mielensä mukaan, myöä hänet, rääkätä häntä. Paikka paikoin oli maaorjuus lievempi, mutta sielläkin tilanomistaja sai määrätä talonpojan sotamieheksi, nimittää tuomareita kuntaan ym. aivan oman mielensä mukaan.

Kaikki tämä ei voinut olla vaikuttamatta talonpojan luonteeseen: se tylsistytti hänet, herätti henkiin hänen huonot vaistonsa, teki hänet ryömiväksi, tietämättömäksi ja epärehelliseksi. Mitä hän välitti ahkeruudesta ja säästäväisyydestä, kun ei kumminkaan siitä mitään hyötynyt. Miksi hän ei joisi itseään humalaan, kun humaltuminen kuitenkin hetkiseksi saattoi hänet unohtamaan kurjan tilansa. Nämä viat ovat aina tavallisia sorronalaisessa kansanluokassa, joka ei huomaa mitään mahdollisuutta alennustilasta kohoamiseen.

Syy ei ollut talonpojassa, vaan koko tuossa takaperoisessa järjestelmässä.

Silloin tällöin ilmaantui merkkejä, jotka osoittivat, ettei talonpoikien voima ollut kokonaan ehtynyt: karkaamisia vieraisiin maihin, semminkin Englantiin ja Hollantiin, joissa olot olivat paremmat, tarkoin suunniteltuja hyökkäyksiä erittäin vihattuja talonpoikain-kiusaajia vastaan, talonpoikia, jotka menestyksellisesti jatkoivat riitajuttuja maan ylimmissäkin oikeuksissa.

Mutta ne olivat vain hajanaisia ilmiöitä, jotka eivät ennustaneet paremman olotilan syntymistä läheisessä tulevaisuudessa. Pelastus oli tuleva ylemmistä kansanluokista.

Ja se tulikin.

Valistusmiehet arvostelivat valtion varallisuuden lähteitä yleensä toisella tavalla kuin merkantilistinen aika oli niitä

arvostellut. He antoivat kyllä arvoa kaupalle ja teollisuudelle, mutta he käsittivät myös, että maanviljelys on aivan yhtä tärkeä kuin muut elinkeinot, ja he osoittivat tuontuostakin, kuinka tärkeätä maanviljelyksen edistäminen ja tukeminen on valtiolle. He tutkivat maanviljelystä ja suunnittelivat työtapojen ja työkalujen parantamista.

Täten he joutuivat huomaamaan, miten kamalassa tilassa talonpojat oikeastaan elivät. Koko vallitseva sortojärjestelmä poikkesi niin räikeästi siitä, mitä he pitivät oikeana, ihmis-oikeutena, tasa-arvoisuutena, jokaisen epäämättömänä oikeutena työnsä tuloksiin, että he päättivät kaikin voimin toimia uuden, paremman tilan luomiseksi. He vihasivat sydämensä pohjasta sitä sortoa, jonka alaisena talonpoika huokaili, ja tarmokkaina käytännönmiehinä he eivät voineet sitä ristissä käsin katsella. He tekivät uupumatta työtä, koettivat kirjoituksilla valaista asemaa, herättää laajoissa piireissä myötätuntoisuutta reformiaatteilleen ja taivuttaa hallituksia niitä kannattamaan. He eivät välittäneet vastarinnasta eivätkä pilkasta, sillä he olivat varmat siitä, että heidän ajamansa asia oli oikea. Ja vastarintaa saivat he kylläkseen kokea. Se huuto, joka hamasta aikojenaamusta on kohotettu jokaista hyvää uudistusta, jokaista huonon yhteiskuntajärjestelmän kukistamisyritystä vastaan, kaikui heitäkin vastaan. »Valtio tulee perustuksiaan myöten horjumaan», talonpojan vapauttaminen »merkitsee valtion joutumista sekasorron tilaan, merkitsee kuninkuuden perusaatteiden kumoutumista»; sellaisia olivat typeryyden ja halpamaisuuden hätähuudot. Talonpojat eivät voi kestää vapauttaan, niin sanottiin; olipa niitäkin, jotka todenteolla väittivät, että talonpojat itse nousevat kapiinaan, jos hovin päivätyöt lakkautetaan.

Vastarinta ei saattanut niitä jaloja miehiä horjumaan, jotka olivat päättäneet uhrata voimansa talonpojan vapauttamiseksi. He jatkoivat johdonmukaisesti työtään ja heidän pyrkimyksensä toteutui. Monin paikoin Euroopassa ryhdyttiin parannuksiin. Taakka toisensa jälkeen nostettiin talon-

pojan hartioilta; orjuus eri muodoissaan lakkautettiin ja moni muu epäkohta poistettiin. Talonpojan oikeudellinen asema tuli turvatuksi; hän ei enää ollut herransa eikä tämän voutien mielivallan alainen. Hänen verojansa ja rasituksiansa kevennettiin, ja niiden suoritustapa muuttui järkevämmäksi. Hoviin tehtävät päivätyöt tulivat luvultaan tarkoin määräytyksi, ja talonpojat saivat suorittaa ne rahassa, jos niin tahtoivat. Perustettiin säästö- ja lainakassoja, osaksi säästäväisyyden kehittämiseksi, osaksi satunnaisten rahalainojen tai hätäapujen antamista varten. Talonpoikien lapsille perustettiin hyviä kouluja. Maanviljelyksen edistämiseksi tehtiin monta ajanmukaista parannusta.

Oli muutamia maita, jotka maaorjuuteen nähden erosivat muusta Euroopasta. Italiassa oli maaorjuus jo keskiajan päättyessä lakkautettu. Englannissa se lakkautettiin uuden ajan alussa; ainoastaan muutamilla Skotlannin kaivosalueilla se pysyi vielä 1700-luvun loppupuolelle saakka voimassa. Ne pienet talonpoikaistasavallat, joista Sveitsin valaliitto oli muodostunut, suojelivat talonpoikain vapautta, ja Norjassa, jossa feodaalivalta luonnollisista syistä ei koskaan päässyt juurtumaan, säilyttivät talonpojat vapautensa Tanskan yksinvallankin aikoina. Ruotsissa ja Suomessa olivat talonpojat ikimuistoisista ajoista asti olleet vapaita. Unionin aikana ja semminkin Ruotsin mahtavuudenaikana koetti voimakas ja sodissa rikastunut aatelisto heikontaa tätä vapautta, mutta nämä yritykset voitiin sitä helpommin torjua, kun talonpojilla jo 1400-luvulta alkaen oli edustusoikeus valtiopäivillä ja osallisuus valtion asiain hoitoon. Tanskassa sitävastoin maaorjuus pääsi juurtumaan. Tosin se siellä 1700-luvun alkupuolella lakkautettiin, mutta sen sijaan tuli tuo oikeastaan sotilaallisia tarkoituksia varten säädetty »stavnbaand» — kielto muuttaa pois paikkakunnalta — joka kuitenkin koski vain maan miehistä väestöä. Tämä järjestelmä lakkautettiin vuorostaan v. 1788. 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa tuli talonpojasta Euroopan valtioissa — Venäjää lukuunotta-

matta — vapaa ja täysarvoinen kansalainen. Se oli suuri ja siunausta tuottava olojen muutos.

83.

Goethe

Oli runoilija, saksalainen kansallisuudeltaan, päätään pitempi kaikkia oman aikansa runoniekkoja. Toisella jalallaan hän seiso i kirkkaassa, mutta maahan kiintyneessä valistusajassa, toisella jalallaan sumuisessa, mutta taivasta tapailevassa romantiikassa. Sillä suurin ajatusten selvyys yhtyi hänessä syvällisimpään tunne-elämään. Kumpikin aikakausi oli hänelle antanut runoutensa parhaat ominaisuudet, ja hänen persoonassaan nämä ominaisuudet jalostuivat ja sulautuivat ihmeen ihanaksi kokonaisuudeksi.

Johan Wolfgang Goethe oli hänen nimensä; hän oli syntynyt v. 1749 ja kuoli v. 1832. Paljon hän oli nähnyt ja kokenut elämänsä tiellä. Kuten kaikilla suurilla taiteilijoilla oli hänelläkin terävä silmä, monipuolinen ja herkkä henki, joka osasi omaksua kaikki ulkoapäin tulevat vaikutelmat ja liittää ne niihin suuriin taideteoksiin, joita hän rakensi ja muovaili. Usein katkaisi hän siipensä, usein hän koki kovia suruja, semminkin rakkaudessa; mutta hänellä oli ihmeellinen kyky runoilla itsensä irti surusta, pukea tuskansa niinkuin ilonsakin ihanien taideluomien muotoon ja siten saattaa sielunsa rauhaan ja tasapainoon. Harvasta runoilijasta voi samalla syyllä kuin hänestä sanoa, että minkä hän kirjoitti, sen hän kirjoitti omalla sydänverellään.

»Käy vain rohkeasti itse elämähän käsiksi», sanoo Goethe eräässä paikassa »Faust» draamaansa. Nämä sanat voisivat olla koko hänen runoutensa tunnuslauseena. Sillä elämä kaikissa muodoissaan ja vivahduksissaan on se lähde, josta hän lakkaamatta ammentaa aiheitaan; jokainen hänen runoutensa

tuote on kauttaaltaan otettu rikkaasta ihmiselämästä. Eikä Goethe kumminkaan kuvaa elämää valokuvaajan tavoin. Kaiken raaka-aineensa hän hakee ympäröivästä elämästä, siitä, minkä hän itse on kokenut tai lukenut, mutta hän sulattaa sen yhteen omien tunnelmiensa ja ajatustensa kanssa; hän luo itse luonteiden ristiriitaisuuden ja voimien vuorovaikutuksen, ja siinä hän osoittautuu tositaiteilijaksi.

Tunnelmia auringon noustessa ja laskiessa.

Chodowieckin († 1801) vaskipiirroksia.

Kaiken raaka-aineen, minkä Goethe tapaa matkansa varrella, hän osaa muovaillla, osaa luoda siihen sellaista tunteiden syvyyttä ja muodon mahtavuutta, että se vaikuttaa valtavasti lukijan mieleen, herättää hänessä uusia ajatuksia ja innostuttaa häntä tavoittelemaan korkeita päämääriä. Götz von Berlichingen nimisen rosvoritarin vanhasta, lapsellisesta elämäkerrasta hän luo ihanan näytelmän, juoneltaan jännit-

tävän, esitystavaltaan värikkään ja runollisen kauniin. Taistelu, jota hän siinä kuvaa, on vapauteen pyrkivän yksilön taistelua yhteiskuntaa vastaan. Käyttäen pohjana vanhaa tarinaa oppineesta Faust tohtorista, joka lupaa sielunsa paho-

Nuori Goethe.

Samanaikainen piirros.

laiselle, hän rakentaa »Faust» näytelmänsä, ihmeellisen, unoh-
tumattoman runoteoksen, joka aina on säilyvä kirkkaana
helmenä maailmankirjallisuudessa. Faust esiintyy siinä oppi-
neena miehenä, joka hedelmättömään tutkimiseen väsyneenä
turhaan etsii onneaan elämän nautinnoista. Italialaisen runoi-

lijan Tasson elämästä Goethe saa aiheen runoteokseen, jossa kuvataan runoilijaelämän ja hovielämän ristiriitaa, jommoista hän itse oleskellessaan Weimarin herttuan hovissa oli kyllästi saanut kokea. Rakkaustarinasta, jossa hän itse oli päähenkilönä, ja sen yhteydessä sattuneesta itsemurhasta hän luo »Wertherin kärsimykset» nimisen romaanin, jossa hän kuvaa rakkauden intohimoa.

Goethe on suuri mestari, jonka valinkauhassa elämä muuttuu runoudeksi, ei utuisiksi tuulentuviksi, vaan kauneiksi ja lujiksi marmoripalatseiksi. Aikansa eläneelle valistuskaudelle hän tarjoaa laajempia näköaloja ja rohkeampaa lentoa, romantiikan aikakaudella hän esiintyy valon, selvyiden ja todellisuuden apostolina. »Valoa, lisää valoa!» ovatkin hänen viimeiset sanansa.

84.

Ranskan vallankumous

Vuonna 1789 syntyi Ranskassa vallankumous.

Rajuilma oli jo kauan ollut tulossa. Jokainen tarkkanäköinen aseman arvostelija oli jo aikoja sitten ollut selvillä siitä, ettei se ollut noita pieniä tuulenpuuskia, joita sattuu jokaisen kansan elämässä, jotka menevät ohi jättämättä mitään tuntuvampaa jälkeä, vaan että se oli hirmumyrsky, joka oli perustuksiaan myöten järjestyttävä yhteiskuntaa.

Ranskan yhteiskunta sairasti suuria ja parantumattomia vammoja. Talonpojat olivat hirveän sorron alaisina; neljä viidesosaa heidän vuotuisista tuloistaan meni kaikenlaisiin veroihin, ja verojen vuokraajat ja hovinherrain voudit kohtelivat heitä sanomattoman mielivaltaisesti. Porvariston asema ei sekään ollut kehuttava. Elinkeinojen harjoittajat olivat tosin persoonallisesti vapaita kansalaisia, usein hyvinvoipia; mutta aatelisto kohteli heitä kuitenkin mitä ylenkatseellisimmin, kuten alhaisempaa ihmisrotua ainakin. Aatelisten

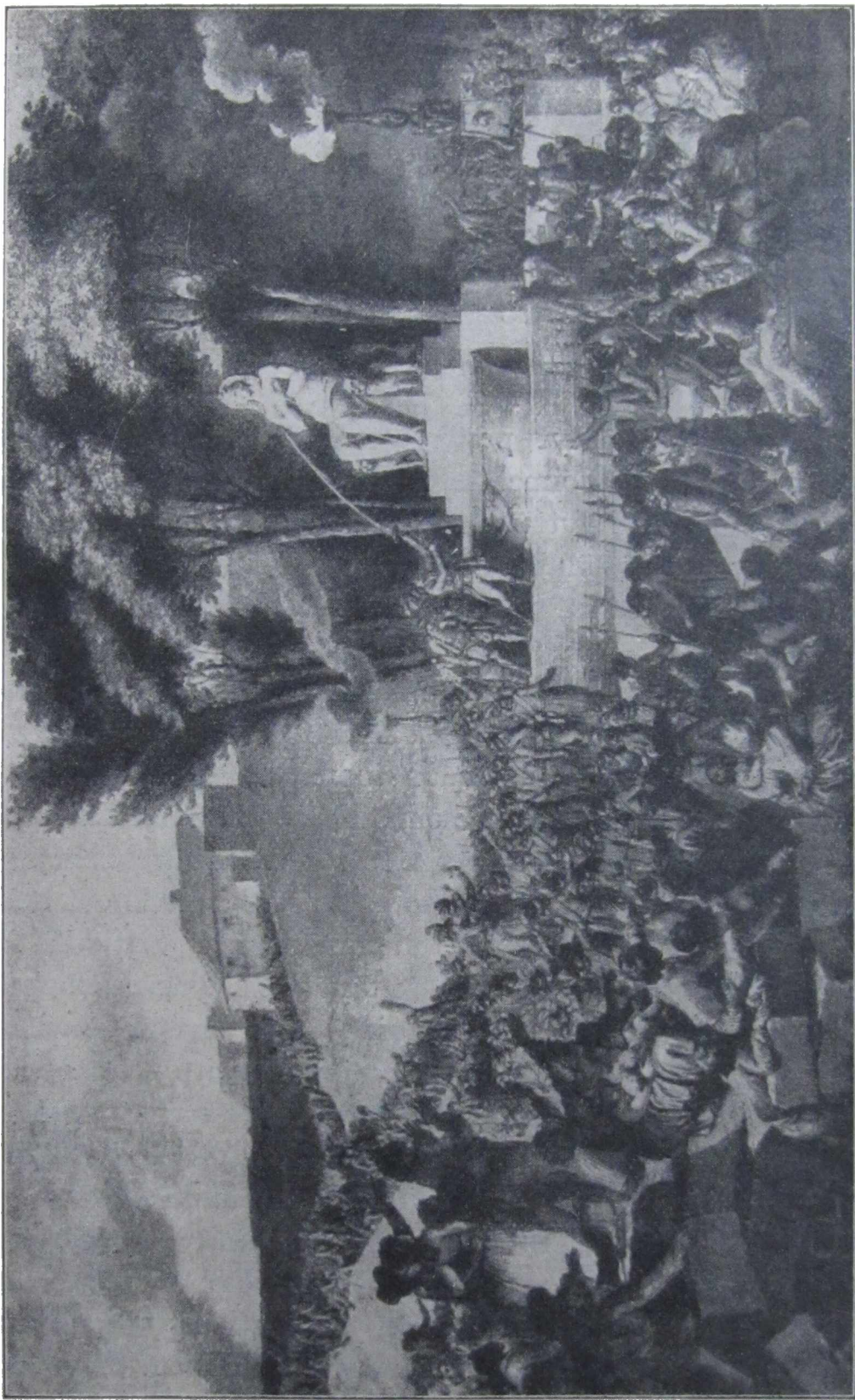

**Maria Antoinette taiteiden suojelijana,
Cochinin vaskipiirros.**

herrasväen tavaton loisto ja ylellisyys tuntui kahta vertaa räikeämmältä verrattuna heidän talonpoikiensa viheliäiseen tilaan. Kirkon suunnaton rikkaus ja hengellisen säädyn etuoikeutettu ja mahtava yhteiskunnallinen asema näytti kovin kohtuuttomalta, kun muisti millainen epäsiiveellisyys oli vallalla ylhäisemmän papiston piirissä. Hovi oli perin turmeltunut ja kevytmielinen; sillä ei näyttänyt olevan muuta päämäärää kuin valtionvarojen tuhlaaminen. Oikeustavat olivat vanhettuneet ja barbaariset. Kaikkialla oli typeryyttä ja tietämättömyyttä, vääryyttä ja mielivaltaa, minne vain käänsi silmänsä. Jos Ranskan kansainvälisessä asemassa edes olisi ollut valokohtia, jotka olisivat olleet omiaan herättämään kansallisylpeyttä, olisi tämä jossakin määrin voinut lieventää mielten katkeruutta, mutta sellaisiakaan ei ollut olemassa. Ludvig XIV:n mieletön sotapolitiikka oli suuresti vahingoittanut valtakunnan arvoa, ja hänen seuraajiensa hallitessa oli tämä arvo alentumistaan alentunut. Häpeälliset tappiot ja epäedulliset rauhanteot olivat melkein ainoat tulokset, jotka Ranska sai osakseen, kun se joskus koetti olla mukana Euroopan valtiollisia kysymyksiä ratkaistaessa.

Mutta kun yhteiskunta alkaa rappeutua, kohoaa usein sen pohjakerroksista voimia, jotka suuntaavat kehityksen uusille urille. Niinpä täälläkin. Suuri valistusliike oli saattanut yhteiskunnan hallituksineen horjumaan, se oli julistanut ihmis-oikeuksien oppia, käynyt sotaa vääryyttä ja mielivaltaa vastaan, avannut ihmisten silmät, asettanut olevat olot arvostelun vaakalaudalle. Se oli pannut yhteiskunnan alle ruutipanoksen, joka milloin hyvänsä saattoi räjähtää.

Ludvig XV:n mainitaan kerran sanoneen: »Meidän jälkeemme tulee vedenpaisumus.» Mässäilkäämme, juokaamme ja nauttikaamme elämästä; hävityksen kauhistus tulee kyllä loppujen lopuksi; mutta yhteiskunta pysyy pystyssä meidän elinaikamme, ja meidän jälkeläisemme pitäkööt huolen itsestään, miten parhaiten saattavat, — sellainen oli silloisten mahtimiesten elämänviisaus.

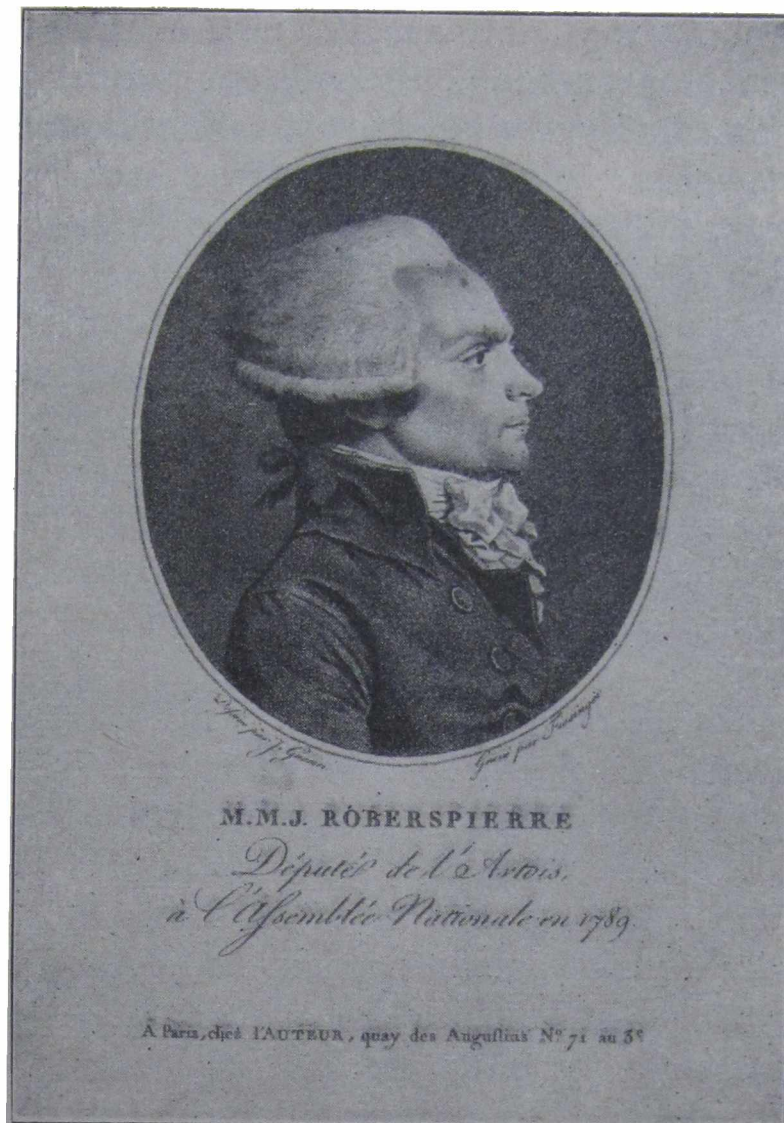

Vapaudenjuhla vallankumouksen aikana.
Vaskipiirros.

Ja ruutipanos laukesi.

Tämä tapahtui Herran vuonna 1789. Se mies, joka silloin istui Ranskan valtaistuimella, oli Ludvig XVI. Hän oli Ludvig XIV:n pojanpojan poika. Heidän välillään oli ainoastaan yksi kuningas hallinnut, siveetön Ludvig XV, mutta hänen hallitus kautensa oli kestänyt 59 vuotta. Ludvig XVI oli siivo ja varsin miellyttävä mies, joka sydämensä pohjasta tarkoitti kansansa parasta, mutta hän oli vähälahjainen, heikko-luonteinen ja vajatietoinen ruhtinas. Heikkous on rikos valtiomiehelle, joka elää myrskyisenä aikana ja vaarojen keskellä. Kerran hän oli ryhtynyt parannuksiin ja tehnyt Turgot'n ministeriksi, jalon ja voimakkaan miehen, joka oli valistuskauden aatteiden elähdyttämä ja innokkaasti harrasti niiden toteuttamista käytännöllisessä elämässä. Mutta turmeltunut hovi ja ajattelematon kuningatar Maria Antoinette vastustivat näitä parannuksia. Heitä ei miellyttänyt hovin menojen supistaminen, joka oli reformien ensimmäisenä ehtona; heikko kuningas taipui ja Turgot sai eronsa. Tämä tapahtui v. 1776; yhteiskunta oli samalla kuolemaan tuomittu.

Sillä nyt annettiin asiain mennä menojaan; elettiin niinkuin ennenkin loistossa ja komeudessa, ikäänkuin vaaraa ei olisi ollut olemassa. Ei ajateltu huomista päivää; rahoja tulattiin vuosittain 75 miljoonaa enemmän kuin valtiolla oli tuloja, ja ylemmät säätyluokat kieltäytyivät jyrkästi luopumasta verovapaudestaan, kieltäytyivät alistumasta ainoaan keinoon, millä valtion tulot ja menot olisi voitu saada edes jossakin määrin tasapainoon. Ja samalla alkoivat tyytymättömyyden oireet kansan alemmissa kerroksissa käydä yhä pelottavammiksi. Alhaisen tila tuli yhä kurjemmaksi, kirjailijat kävivät yhä kiivaammin ja rohkeammin yhteiskunnan kimppuun, ja Amerikan vapautussota, joka alkoi vuotta ennen Turgot'n kukistumista ja päättyi v. 1783 vapauspyrkimysten voittoon, synnytti kansassa suurta mielenkiikkaa. Nyt oli esimerkki olemassa, nyt oli vapauden asia päässyt voitolle eräällä taholla, ja ihmisen oikeus elämään ja vapauteen ja

Robespierre.

Jean Guerinin piirros.

pyrkimys onnellisuuteen» oli tullut yhden suurvallan perustuslaiksi. Milloin tämä oli Ranskassa tapahtuva?

Vuonna 1789 olivat olot vihdoinkin joutuneet niin epätoivoiselle kannalle, ettei hallituksella ollut muuta keinoa kuin valtiosäätyjen kokoonkutsuminen. Toukokuun 5. päivänä koontui noin 300 aatelissäädyn jäsentä, saman verran pappissäädystä ynnä 600 porvarissäädyn edustajaa. Heti alussa jouduivat porvarissäädyn edustajat riitaan molempien muiden säätyjen kanssa äänestystavasta. Porvarit toteuttivat väkisin

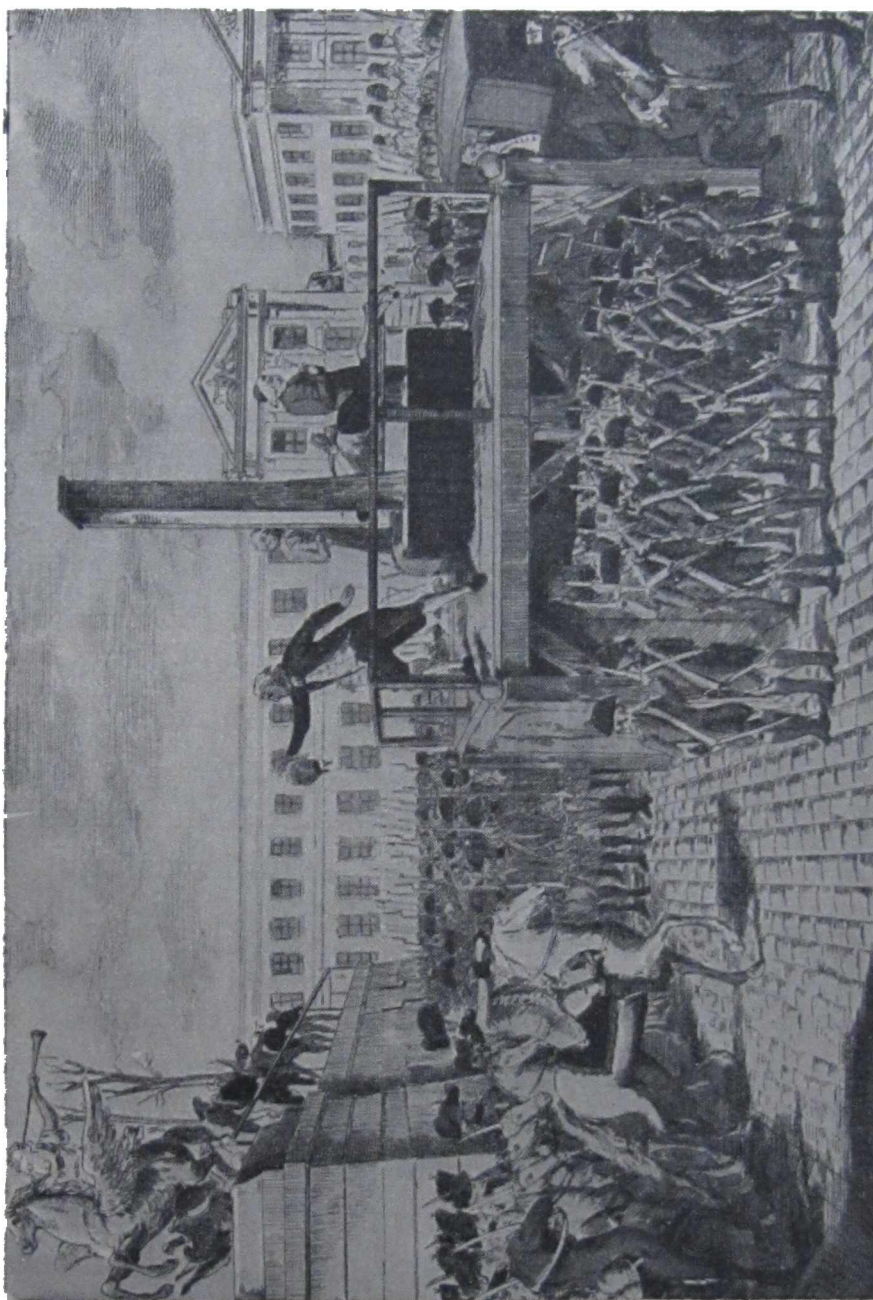
tahtonsa ja menivät yhä pitemmälle. Siitä lähtien saivat asiat väkivaltaisen luonteen, ja alusta alkaen puuttui yksimieli-syyttä, tarkkanäköisyyttä ja varmoja tarkoitusperiä.

Edistyspuolueen johtavat miehet olivat liian ihanteellisia huomatakseen, mitä vaaroja koitui vanhan kehityksen äkilli-sestä seisahtumisesta. Tunnottomia, puolihassuja ihmisiä, joiden ainoana ansiona oli se, että he osasivat soittaa suutaan, tunkeutui tapausten kulkua johtamaan, ja heidän vaikutuk-sensa oli perin turmiollinen. Pariisin alhaiso, johon liittyi kaikenlaisia maaseudulta tulleita epäiltäviä aineksia, vaikutti voimakkaasti eduskuntain päätöksiin. Koko näytelmä muut-tui kuumehoureeksi, jossa asioita ei selvästi käsitetty eikä tyynesti punnittu, vaan jonka vallassa usein surkeasti ereh-dyttiin.

Mutta liike edistyi hurjaa vauhtia. Valtiosäätyjen kokous julistettiin kansalliskokoukseksi, jonka kaikilla jäsenillä oli oleva sama päättämisvalta. Eri säätyjen etuoikeudet lakkau-tettiin; säädettiin valtiosääntö, jonka mukaan Ranskasta tuli perustuslaillinen kuningaskunta, kuten Englanti oli, ihmis-oikeudet tulivat yhteiskunnan peruskiviksi, entiset, vanhettu-neet laitokset lakkautettiin, vaikkeivät lainsäätäjät olleet sel-villä siitä, mitä oli asetettava niiden sijaan.

Yhä hurjemmaksi kävi mielten kiihko. Vanhoillinen puo-lue oli aikoja sitten kukistettu. Pian syrjäytettiin asiain joh-dosta nekin edistyspuolueen ainekset, jotka edes jossakin määrin olivat säilyttäneet malttinsa. Yhteiskunnan pohja-sakka nousi pinnalle jalompien ja puhtaampien aineksien rin-nalle. Hovin anteeksiantamaton horjuvaisuus ja neuvotto-muus lisäsi sekasortoa. Entisajan yhteiskunta kaadettiin kerrassaan kumoon, ja sen sijaan astui »hirmuvalta» joukko-mestauksineen. Kuningas, kuningatar ja ne kuninkaallisen perheen jäsenet, jotka eivät ajoissa paenneet Ranskasta, päät-tivät päivänsä mestauslavalla, ja lukuisat ylhäissukuiset mie-het ja naiset joutuivat saman kohtalon alaisiksi. Mielivalta oli rajaton. Varomaton sana, persoonallinen tuttavuus jonkun

»kansan vihollisen» kanssa, ylhäinen syntyperä tai rikkaus, kaikki antoi aihetta epäluuloon ja sillä, johon epäluulo kohdistui, oli harvoin monta tuntia elettävänä.

Ludvig XVI:n mestaus 21. p. tammikuuta 1793.
Samanaikaisen värikuvan mukaan.

Tämä näytelmä, jota nyt näyteltiin, oli vallankumouksen irvikuva, vallankumouksen itsevaltiutta, jonka vertaista ei yksikään Ranskan kuningas ollut harjoittanut; se oli samalla onttojen puheenparsien ja tyhjän suunpieksämisen petollista

Euroopan sivistyshistoria II — 17

näytelmää. Se oli kova koetus, mutta se kesti. Heinäkuun 28. p:nä 1794 täytyi »hirmuhallituksen» johtajan Robespierren itse laskea päänsä mestauspölkylle, ja nyt seurasi rauhallisempi aika.

Mutta silloin oli jo ilmaantunut toisia seikkoja, jotka suuntasivat liikkeen uusille urille. Useat Euroopan valtakunnat olivat yhtyneet kukistamaan Ranskan vallankumousta, ja tämä sota vaati nuorelta tasavallalta suunnattomia uhrauksia. Ranskan tila näytti perin toivottomalta, mutta maa pelastui, ja se mies, joka mahtavalla nerollaan johti sen sotajoukot voittoon, oli Napoleon Bonaparte niminen tykistöupseeri. Hän kohosi Ranskan kuninkuuden raunioilla valtaan ja mahtavuuteen ja tuli ranskalaisten keisariksi. Koko Eurooppa vapisi hänen jalkainsa juuressa, kunnes hän viimein kukistui ja vanha hallitsijasuku palasi takaisin.

Vallankumous päättyi taantumukseen. Oli luonnollista, että niin kävisi. Vallankumouksessa oli ollut liian paljon houreita, liian paljon kiihkoisaa maltittomuutta, liian paljon epäselviä, autereisia unelmia ja tyhjää suunpieksäntää; siinä oli liian vähän sisällystä, liian vähän varmaa harkintaa ja tyyntä, tarkoin mietittyä suunnitelmaa. Kun vallankumous oli päässyt tarkoituksensa perille, kun se oli kukistanut kuninkuuden ja poistanut vanhat epäkohdat ja kun sittemmin hirmuhallituskin vuorostaan oli kukistettu, seisoivat vallankumousmiehet neuvottomina, avuttomina, tietämättä oikein mitä tehdä. Silloin kehitys kulki olojen pakosta sotilasyksinvaltaa kohti, joka oli melkein yhtä ankara kuin entinen kuninkuus, joskin järkevämpi ja ajanmukaisempi.

Tästä huolimatta ei Ranskan vallankumous ollut pelkkää virvatulta eikä tyhjää tuulenpieksämistä. Se oli ensimmäisen kerran suuressa määrin toteuttanut valistuskauden suuret, kauniit aatteet vapaudesta ja ihmisarvosta; uudet hallitusmuodot ja valtiolaitokset olivat joutuneet kokeiltaviksi, vanhat raja-aidat oli kaadettu kumoon, ja uusia näköaloja oli avattu kansojen valtiolliselle elämälle. Vallankumous oli muuallakin

Maria Antoinette vallankumoustribunaalin edessä.

kuin Ranskassa saanut ihmisten mielet hehkumaan. Kaikialla Euroopassa, yksin valkoisen tsaarin valtakunnassakin, olivat kansat myötätuntoisina ja ihailen seuranneet Ranskan vapausmiesten oikeutettua taistelua, vaikkeivät voineet olla heidän liiallisuuksiaan paheksumatta. Kahdeksannentoista vuosisadan kirjallisuus oli raivannut ja muokannut maaperän. Nyt kylvettiin siemen; se iti ja nousi kauniille oraalle. »Valistusliike» oli saanut kannattajia etupäässä yhteiskunnan yläluokasta; mutta vallankumouksen aatteet levisivät sen alempiin kerroksiin. Ja vaikka vallankumouksen kävikin omassa kotimaassaan vähän niin ja näin, olivat sen aatteet kuitenkin sytyttäneet koko Euroopan tuleen, ja meidän aikanamme ne jo ovat useimmissa maissa toteutuneet.

Napoleon

Merkillinen jättiläisilmiö oli se mies, jonka nimen tässä nä mme.

Hänen elämänsä oli kuin satua, ja ken sitä lukee, luulee lukevansa »Tuhannen ja yhden yön» tarinaa. *Napoleon Bonaparte* eli Napoleon Buonaparte, kuten hänen nimensä oikeastaan oli, syntyi v. 1769 Korsikan saarella köyhän aatelis-perheen poikana. Nuoruudessaan hän oli hiljainen ja itseensä-sulkeutunut, ilman ystäviä. Hän tutki ahkerasti sotatiedettä, matematiikkaa, maantiedettä ja historiaa. Ranskan vallan-kumouksen kiihko ei häneen vähääkään tarttunut. Hän yleni Ranskan armeijassa asteelta toiselle, osoittautui kenraalina eteväksi, kyvykkääksi sodanjohtajaksi, pelasti isänmaansa sen liittoutuneista vihollisista ja saavutti ylimmän vallan valtakunnassa. »Ensimmäisenä konsulina» hänestä tuli Ranskan johtaja, hänet valittiin tähän toimeen ensin (1799) 10:ksi vuodeksi ja sittemmin (1802) elinajakseen; v. 1804 hänestä tuli Ranskan keisari. Hän laajensi Ranskan aluetta, liittäen siihen Luoteis-Italian, Belgian, Hollannin ja Saksanmaan aina Rein-virtaa ja Lyypekkiä myöten. Hän kohotti sukulaisiaan ja kenraalejaan naapurimaiden valtaistuimille, pakotti Euroopan tottelemaan tahtoaan, sääsi lakeja sen ruhtinaille, rankaisi heitä tulella ja miekalla, jos he niskoittelivat hänen käskyjään vastaan, ja kukisti kaiken vastarinnan. Mutta viimein onni hänet hylkäsi Venäjän lumiaavikoilla (1812) ja Leipzigin ja Waterloon taistelukentillä (1813 ja 1815), ja jättiläinen, joka oli hallinnut koko Eurooppaa, kuoli (1821) Euroopan vankina pienellä Atlantin valtameressä olevalla St Helenan saarella.

Satumainen oli hänen elämänsä ja koko hänen persoonansa. Hänen mielikuvituksensa oli rajaton, se ei väistynyt minkään esteen tieltä. Aleksanteri ja Kaarle suuri, nuo mo-

Napoleon Bonaparte ensimmäisenä konsulina ja sotaväen katselmus.
Levachezin väripiirros, jäljennetty Billyn maalaaman taulun mukaan.

lemmat valloittajat ja ihmiskunnan sivistäjät, olivat hänen ihanteensa; heidän urotöitään jäljitellen hän tahtoi toteuttaa uudet, valtavan suuret suunnitelmansa.

Mutta hänen kuvittelunsa eivät koskaan olleet tyhjiä pilvilinnoja. Ei kukaan muu ole niin juurtajaksain ja niin tarkasti osannut suunnitella aikeitaan, punnita kaikkia mahdollisuuksia vastakkain ja monesta vaihtoehtoisesta tiestä valita sen, mikä varmimmin vie tarkoituksen perille.

Tavattoman runsas tietovarasto ja uskomaton työkyky auttoivat häntä varmasti ja seikkaperäisesti laatimaan suunnitelmansa. Hän tunsi juurtajaksain kaikki maanpinnan muodostumat ja luonnonsuhteet Euroopassa, kaikki henkilöt, joiden sana jotakin merkitsi; tunsi yksityiskohtia myöten eri valtioiden valtiollisen ja sotilaallisen järjestyksen, kaikki kansalliset ja uskonnolliset liikkeet. Kaikki oman valtakuntansa olot tiesi hän paremmin kuin hänen ministerinsä. Hänen aivonsa olivat tavattoman suuren tietosanakirjan kaltaiset, ja tästä sanakirjasta hän saattoi nopeasti etsiä ja saada vastauksen kaikkiin kysymyksiin. Hän osasi arvostella eri asiahaarain merkityksen ja rakentaa suunnitelmia, joissa kaikki mahdollisuudet oli ennakolta otettu lukuun ja punnittu.

Hänen työkykynsä oli rajaton. Neljä tuntia vuorokaudessa hän tarvitsi lepoon, ei enempää; hän saattoi työskennellä 16 tuntia yhteen menoon tuntematta vähääkään väsymystä. Hänen virkamiehensä olivat nääntyä uneen, nälkään ja janoon, itse hän jatkoi neuvotteluja osoittamatta minkäänlaista väsymyksen merkkiä. Oli tuskallista istua hänen kanssaan ruokapöydässä. Hän söi ahmimalla parisen minuuttia ja nousi sitten pöydästä. Teatterissa ja seurustelutilaisuuksissa hänen sielunsa oli lakkaamatta työssä, ja onneton se, ken silloin uskalsi häntä häiritä; häiritsijä joutui aivan varmasti hänen kiukunpurkauksensa kohteeksi.

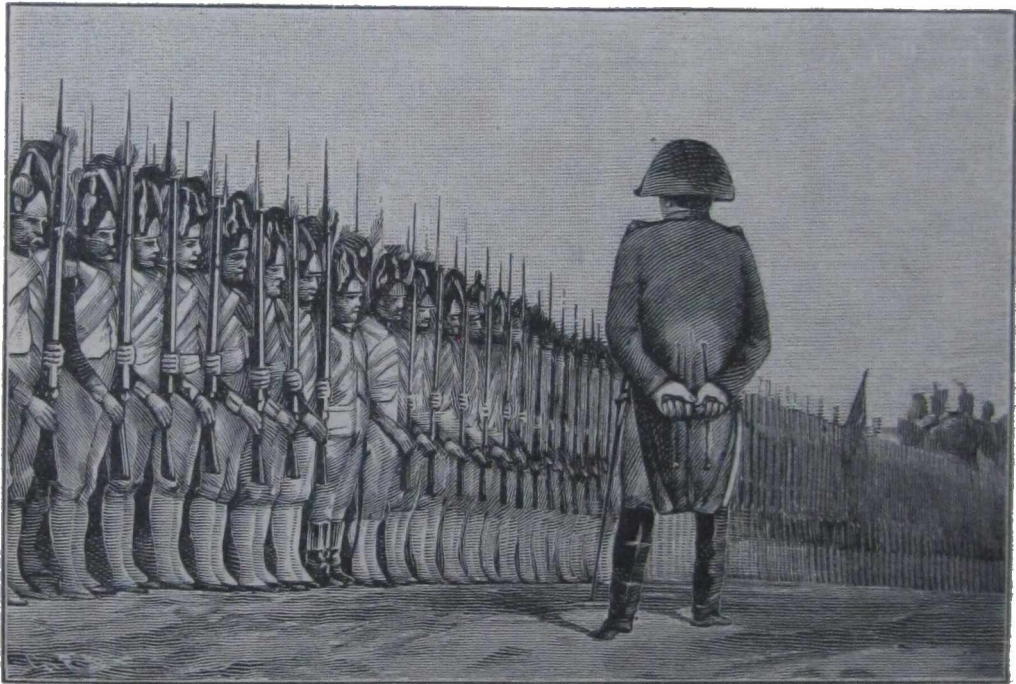
Sillä hän oli tavattoman intohimoinen. Etelämaalaisen kuuma veri virtasi hänen suonissaan ja saattoi tuontuostakin hänen mielensä kuohuksiin. Huoneessaan saattoi hän raivois-

Napoleon Eylaun taistelukentällä 9. p. helmik. 1807.

Grosin († 1835) maalaama jättiläiskokoinen taulu (8 metriä pitkä) Pariisin Louvressa.

saan riehua, lyödä huonekaluja säpäleiksi, heittää huoneessa olevia esineitä uuniin, puhutella ihmisiä, jopa ulkovaltain lähettiläitäkkin, mitä epäkohteliaimmin sanoin ja sivaltaa kamaripalvelijoitaan korvalle, kun nämä eivät olleet hänelle mieliksi. Mutta toiselta puolen hän saattoi hillitä kiivauttaan siinä määrin, että ulkonaisesti näytti kylmältä ja välinpitämättömältä; ja silloin ei kukaan voinut aavistaa, mitä ajatuksia hän hautoi mielessään. Tätä naamaria hän useimmiten käytti, ja silloin hän näytti ympäristöstään käsittämättömältä

»Hallitsijan silmä».

Raffet'n († 1860) kivipiirroksen mukaan.

arvoitukselta, marmoripatsaalta, puoleksi jumalalta ja puoleksi paholaiselta.

Mitä ajatuksia piili tuon korkean ja tummien suortuvien reunustaman otsan takana, mikä intohimo kuohui noiden syvien, käsittämättömäin silmäin takana? Vastauksen voi lausua yhdellä sanalla: kunnianhimo. Se oli se kiihotin, joka aina ajoi häntä uusiin yrityksiin, joka karkaisi hänen tahtonsa niin, että se tuli kovaksi kuin timantti; kunnianhimo oli se tahko, joka teroitti hänen ajatuskykynsä, se voima,

Napoleonin puoliso, keisarinna Joséphine.
Prud'honin († 1823) maalaus Pariisin Louvressa.

jonka edessä koko maailman täytyi polvistua ja joka saattoi 3—4 miljoonaa ihmistä surman suuhun.

Verisin ja hirmuisin sota voi saada jonkinlaisen aatteellisuuden leiman, kun sitä käydään vapauden ja edistyksen nimessä, kun sen takana on voimakkaita, jaloja aatteita, joita ei voida muulla tavalla toteuttaa. Napoleonin monilukuisissa sodissa emme huomaa merkkiäkään sellaisesta aatteesta; niiden ainoana päämääränä oli hänen oman valtansa laajentaminen ja uusien voitonseppeleiden hankkiminen hänen omaan päähänsä. Suuresta, johtavasta aatteesta ei mitään tietoa. S:t Helenan saarella kirjoittamissaan muistelmissa hän kertoo tosin aikoneensa, valloitettuaan koko Euroopan, luoda suuren rauhanvaltakunnan, mutta se oli varmaankin vain tyhjä unelma, ja mahtavuutensa aikana hän tuskin ajatteli sellaisten rauhallisten, vakavien olojen luomista, joille vastainen kehitys olisi voitu perustaa. »Jos seuraajani on hölmö, käy hänen huonosti», lausui hän kerran eräässä keskustelussa. Hänen oma persoonansa oli se aurinko, jonka ympäri kaiken tuli pyöriä. Kaikki olivat vain välikappaleita hänen kädesään, välikappaleita, joita hän käytti oman mielensä mukaan ja viskasi syrjään, kun ne olivat kuluneet. Ranskaa ja sen kansaa hän käytti niinikään välikappaleena omaksi edukseen; itse piti hän itseään korsikalaisena eikä koskaan täysin sujuvasti oppinut ranskankieltä puhumaan. Hän rakasti Ranskaa »niinkuin ratsastaja rakastaa hevostaan, koska hevonen on hänelle hyödyllinen ja uskollinen»; niin on hänestä sattuvasti sanottu.

Sen vuoksi Napoleonin vallan rakennelma kukistui niin helposti. Se ei ollut syntynyt luonnollisella tavalla, sitä ei ollut perustettu olevien olojen pohjalle, sentähden se onnettomuuden kohdatessa sortui, ja sen lankeemus oli suuri.

Mutta se ei kuitenkaan hyödyttömästi hävinnyt hiekkaan, se ei muodostunut tyhjäksi lehdeksi kulttuurin historiassa. Sillä niin minäkeskeinen ja omavaltainen kuin Napoleon olikin, oli hän kuitenkin vallankumouksen lapsi. Hänen valtansa

oli kehkeytnyt suuren vallankumouksen kuohuvasta kaaoksesta, ja hän sovitti vallankumouksen ohjelmasta monta kohtaa siihen yhteiskuntajärjestykseen, jonka hän tahtoi Ranskaan luoda; hän kitki pois monta epäkohtaa ja paransi oloja monella alalla. Hänen lakikirjansa, hänen työnsä yhteiskunnallisen tasa-arvon aikaansaamiseksi, hänen harrastuksensa liikennevälineiden parantamiseksi ja elinkeinojen edistämiseksi tulevat aina säilyttämään paikkansa sivistyshistoriassa.

Ja vallankumouksen aatteet levisivät hänen voitollisten aseittensa turvissa kautta koko Euroopan ja herättivät kansat unestaan. Missä Napoleon vain näyttäytyi, siellä mullistuivat olot, valtaistuimet kukistuivat ja vanhat kunnianarvoiset hallitsijat polvistuivat korsikalaisen tykistöluutnantin jalkain juureen. Tämä ei voinut olla järkyttämättä kansojen sokeata auktoriteettiuskoa, kaiken todellisen edistyksen sitkeintä vihollista. Koko Euroopassa vallitsi mieltenkuuhu ja rauhatonmuus, ja sellaisina aikoina kukistuu paljon sellaistaakin, mikä kyllä olisi voinut pysyä pystyssä; mutta sellaisina aikoina orastaa aina uusi kehitys kukistuneiden olojen raunioista.

Eurooppa 1815:n jälkeen oli aivan toisenlainen kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin. Ranskan vallankumous ja sen kasvatti Napoleon ovat rajapyykkejä kahden kehityskauden välillä.

86.

Pyhän allianssin aika

Kun suuri Napoleon oli kukistettu, alkoi Euroopassa synkkä ja kuollut aika, surullisimpia ajanjaksoja koko maanosamme historiassa.

Euroopan ruhtinaat olivat Wienin kongressissa (1814—1815) parhaan kykynsä mukaan palauttaneet maanosamme olot entiselleen, he olivat keskenään jakaneet maat ja valtakunnat ja olivat järjestäneet asiat omien valtio-oikeudellisten

periaatteittensa mukaan, välittämättä vähääkään alamaistensa oikeutetuista toivomuksista. He olivat rakentaneet valtakuntia aineksista, joilla ei ollut mitään yhteistä, ja erottaneet toisistaan kansoja, jotka luonnostaan kuuluivat yhteen. He olivat kahlehtineet sen vapaudenhalun ja ne kansalliset tunteet, jotka tehokkaammin kuin valtiomiesten kynät ja voimakkaammin kuin kenraalien komentosanat olivat vaikuttaneet suuren korsikalaisen kukistumiseen Ranskan keisarinistuimelta.

Heti Wienin kongressin jälkeen oli ruhtinasten kesken syntynyt liitto, johon vähitellen kaikki Euroopan hallitsijat — lukuunottamatta Turkin sulttaania, Rooman paavia ja Englannin kuningasta — yhtyivät. Se oli tuo kuuluisa »pyhä allianssi», jonka etevimmät jäsenet olivat taantumuksellisen ruhtinas Metternichin johtama Itävallan keisari, Venäjän keisari ja Preussin kuningas. Liittoutuneet ruhtinaat sitoutuivat hallitsemaan sovussa ja rauhassa, auttamaan toisiaan kuten veljet ainakin hyvillä neuvoilla ja tositoimilla ja ohjaamaan kansojaan isällisellä rakkaudella kristinuskon hengen mukaisesti. Mahtavan rauhanhäiritsijän kukistuttua oli koitettava rauhanaika, jolloin kristinuskko oli oleva Euroopan politiikan perustuksena.

Ne olivat kauniita lauseita, mutta tyhjää kilinää vain. Pyhä allianssi muuttui oman tunnussanansa irvikuvaksi. Ruhtinaat pitivät alamaisiaan lapsina, joiden mielipiteitä ja toivomuksia ei tarvitse ottaa varteen; hallitsija tietää muka itse parhaiten, mikä on valtiolle hyödyksi. Jos kansa uskaltaa esittää ruhtinaansa tahtoa vastustavia mielipiteitä, jos tämä ei itse kykene kansansa vastarintaa tukahduttamaan, ovat hänen »hallitsijaveljensä» heti valmiit sotajoukoillaan auttamaan häntä kapinaliikkeen kukistamisessa.

Nämä ruhtinaat valvoivat itsevaltiuttansa tuskallisen luulevaisesti, he vihasivat mielettömästi vallankumousta ja Napoleonin. Hessenin vaaliruhtinas määräsi, että peruukit oli jälleen hänen sotajoukossaan otettava käytäntöön ja että

Fredrik Wilhelm III, Preussin kuningas.

Krügerin († 1857) maalauksen mukaan tehty kivipiirros.

kaikki upseerit oli asetettava takaisin niihin virkoihin, joissa he olivat olleet ennen hänen karkoittamistaan. Sardinian kuningas kielsi ihmisiä käyttämästä erästä mainiota Alppien poikki vievää tietä, koska se oli Napoleonin rakennuttama. Muutamissa maissa ilmeni itsevaltiuisuutta verraten lempeässä muodossa, kuten Tanskassa Fredrik VI:n isällisen hallituksen

aikana. Toisissa maissa, semminkin Espanjassa ja Italiassa ei ruhtinaiden valapattoisella julmuudella ollut mitään rajoja, kun he ryhtyivät kansojensa vapausliikkeitä kukistamaan. Koko Euroopan manner oli mitä synkimmän taantumuksen vallassa. Julman ankarasti vainottiin siellä kaikkia kansan-

Clemens Wenzel Nepomuk Lothar, Metternichin ruhtinas.

Englantilaisen T. Lawrencen († 1830) maalaus.

liikkeitä, jotka vähänkin haiskahtivat vallankumoukselta. Poliisiasetukset eivät koskaan ole olleet niin kovia, rangaistukset eivät koskaan niin mielivaltaisia ja puhe- ja painovapaus ei koskaan niin ahtaalla kuin siihen aikaan. Sanomalehdistö, yliopistot ja kaikki yhdistykset olivat mitä tarkimman

Aleksanteri I, Venäjän keisari.
Andoinin vaskipiirros.

valvonnan alaisina. Varomaton sana saattoi satoja [sen aikakauden parhaimpia miehiä vuosikausiksi vankeuteen taikka mestauslavalle. Kun Napolin ja Sisilian kuninkaan kerran kapinoivan kansan pakottamana täytyi ottaa itselleen vapaamielinen ministeristö, olivat kaikki sen jäsenet raajarikkoja siitä räähkäyksestä, mitä he sitä ennen olivat saaneet kärsiä valtion vankiloissa.

Tällaista tulosta eivät kansat odottaneet taistellessaan innostuneina kansallisuutensa ja valtiollisen vapautensa puolesta ranskalaista valloittajaa vastaan. Toisenlaisen palkan olivat ruhtinaatkin niille luvanneet, kun ne tarttuivat aseisiin Napoleonin vastaan. Mutta kansallisvaltioiden sijaan, joissa yhteinen kieli ja syntyperä olivat olleet alueryhmytyksen perustuksena, oli saatu valtioita, joiden rajapyykkejä pystytettäessä oli menetelty aivan mielivaltaisesti, jotta ruhtinaat vain saisivat sopivia maa-alueita hallittavikseen. Perustuslaillisten hallitusmuotojen asemesta, joiden nojalla kansoilla olisi ollut säännöllinen ja laissa määrätty sananvalta valtioasiain johdossa, oli saatu pakkotila, jonka rinnalla Napoleonin yksinvalta tuntui kultaiselta onnenajalta. Mutta kansojen itsetietoisuus oli jo siksi herännyt, etteivät ne enää tyytyneet istumaan ristissä käsin eivätkä ne nyt enää antaneet asiain mennä menojaan itsekylläisten ruhtinaiden mielen mukaan. Ranskan vallankumous oli tosin kukistettu, mutta sen aatteet olivat levinneet yli Euroopan ja syöpyneet kansojen mieliin niin syvälle, etteivät ne enää olleet poliisiasetuksilla hävitettävissä. Kaikkialla kyti katkeruutta ja tyytymättömyyttä, ja tämä mieliala synnytti voimakkaita ponnistuksia uuden, paremman ajan luomiseksi. Nämä kansanliikkeet olivat kahta laatua: osaksi vapaamielisiä, osaksi kansallisia. Kansat vaativat perustuslaillista hallitusmuotoa rajattoman ruhtinasvallan sijaan ja ne kaihosivat kansallista vapautta. Tavallisesti yhtyivät molemmat suunnat kansallisvapaamieliseksi liikkeeksi.

Alussa eivät nämä liikkeet esiintyneet julkisesti. Ne levisivät salaisten seurojen avulla, joita oli viljalti Puolassa, Etelä-

Frans II, Itävallan keisari.

Schiavonin († 1859) taulusta tehty vaskipiirros.

Euroopassa ja Ranskassa. Mutta 1820-luvun alkupuolella syntyivät jo ensimmäiset kapinaliikkeet Etelä-Euroopassa. Kreikan vapautussota sai jännittyneet mielet kuohuksiin, ja vielä laajemmalle levisi liike Ranskan Heinäkuun vallankumouksen (v. 1830) ja Helmikuun vallankumouksen (v. 1848) vaikutuksesta.

Suloinen tunnustus.

Maurinin värillinen kivipiirros noin v:lta 1830.

87.

Romantiikka

Viime vuosisadan kynnyksellä syntyi Saksassa henkinen liike, joka sai nopeasti jalansijaa useimpien Euroopan kansojen

Morsiushuone.

Maurinin värillinen kivipiirros noin v:ltä 1830.

kaunokirjallisuudessa. Liikettä sanotaan romantiikaksi. Romantikon mielestä on käytännöllinen elämä täynnä tyhjää poroporvarisuutta. Kyllästyneenä sen epärunollisuuteen hän luo mielikuvituksessaan itselleen ihmemaailman, siirtyy nenähän utuisen niemen, päähän saaren terhenisen, kauas rattaiden ratinasta, loitos päivän puuhista ja riidoista, kuuntelee Luonno-

Beethoven.

Vaskipiirros F. Schimonin taulun mukaan.

tarten pirran piuketta, syventyy omaan haaveiluunsa, vaipuu nimettömän surun tai ilon valtaan. Sokkona kulkee romantikko maailmassa, ja jos hän joskus luo silmäyksen elämään, katselee hän sitä harson läpi, sadun ihmevalaistuksessa.

Romantiikka oli hyvin ymmärrettävä ja luonnollinen vastapaino valistuskaudelle, jonka kylmä järjen jumaloiminen ja ainainen yleishyödyn saarnaaminen ei voinut ihmisiä innostuttaa. Uusi suunta oli tarpeen vaatima; se tuli ja toi paljon kaunista mukanaan. Se kolkutti voimakkaasti ja herkeämättä sielun ovea ja täytti runoudessa saman tehtävän, minkä pietismi aikanaan oli täyttänyt uskonnollisen elämän alalla. Se avasi aloja, jotka olivat jääneet käyttämättä ja joista se

Pukukuva 1840-luvulta.

Laulajatar *Jenny Lindin* muotokuva. O. Södermanin († 1848) maalaus.

löysi runsaita aarteita. Se herätti unohduksista pohjoismaisen jumalaistaruston ja löysi siitä aiheita mitä ihanimpiin runoteoksiin, — semmoisiin kuin esim. Tegnérin »Frithiofin satu». — Tämä suunta käänsi huomion kristittyyn keskiaikaan, jota valistuskauden miehet olivat halveksineet kauttaaltaan bar-

baarisena, julmuutta ja typeryyttä täynnä olevana ajanjaksona. Romantikoiden käsityksessä muuttui keskiaika ihmeajaksi, loistavaksi ja ihanteellisen kauniiksi. Romantiikka poisti runoudesta siihenastisen kankeuden ja kaavamaisuuden. Se osoitti uusia uria kielitieteelle, historian tutkimukselle ja usealle muulle tieteelle. Se vaikutti monessa suhteessa herättävästi koko henkiseen elämään.

Mutta kun ihminen siirtyy jostakin kannasta päinvastaiseen, sattuu hänelle usein, että hän menee äärimmäisyyksiin, oikeutta ja kohtuutta ulommaksi. Niin kävi romantiikankin. Se syntyi valistuskauden yksipuolisuuden vastapainoksi, mutta se muuttui — semminkin kotimaassaan Saksassa — paljon suuremmaksi, päinvastaiseksi yksipuolisuudeksi, muuttui henkiseksi ahdasmielisyydeksi, jonka vertaista tapaamme Euroopan historiassa harvoin.

Sillä todellisuudesta irtautuessaan romantiikka häipyi tyhjään pilvien tavoittelemiseen. Elämästä se ei vähääkään välittänyt. Ihmisten ajatukset ja kohtalot olivat sen mielestä peräti vähäpätöiset; ainoastaan mielikuvituksen maailmalla oli arvoa; sen öisessä hämärässä, sen himmeässä kuutamossa kelpasi elää. Ei ollut sitä mielettömyyttä, joka ei olisi kelvannut aiheeksi romantiikan runoudelle. Ennustukset ja unennäöt, noidat, aaveet ja peikot liikkuvat romantiikan runoudessa kuin kotonaan ainakin. Oikein ahtaalle pantuna olisi kai jokunen romantikko myöntänyt, ettei hän noita kummituksia uskonut; mutta runoillessaan hän piti niitä täytenä totena. Romantiikan runotuotteet ja kertomukset ovatkin pöyristyttävän peloittavia, ne vaikuttavat kuin kirkkotarha öisessä pimeydessä heikkoihin sieluihin; harvoin puhaltaa niissä elämänilon ja elämänhalun virkeä tuulahdus, harvoin on niissä sijaa terveelle järjelle. Romantikon sielulliset kokemukset ovat pelkkiä epämääräisiä tunnelmia. Hänessä ei ole tahdon voimaa eikä lujaa pyrkimystä; ei hän tahdo laulullaan parantaa elämän vaillinaisuutta, ei virittää kanneltaan vapauden eikä edistyksen ylistykseksi. Ei hän tahdo maailmassa mitään

Illakestit 1830-luvulla.
Itävaltalaisen J. Danhauserin († 1845) maalaus.

toimia; ainoastaan epämääräinen kaiho täyttää hänen sielunsa, toivotonna hän vaipuu mystillisiin unelmiinsa. Tätä epäselvää kaipuuta pitää hän elämän korkeimpana asteena, hän hakee sille nimeä, sanoo sitä esim. »sinikukaksi». Romantiikkaa kuvaava on se tosiasia, että useat sen etevimmistä edustajista kääntyivät katoliseen uskoon. Protestanttinen oppi tuntui heistä liian järkeilevältä, soi heidän mielikuvitukselleen liian vähän yllykettä; mutta roomalaisen kirkon komeus heitä viehätti, sen suitsutuksen tuoksussa he viihtyivät, messun matalat sävelet hivelivät heidän korviaan, ja pyhimystarujen ihmeissä oli sitä mystiikkaa, jota heidän sielunsa niin suuresti halusi. Toinenkin seikka kuvaa romantiikan luonnetta, se näet, ettei kukaan tämän suunnan edustajista halunnut käydä taistelemaan sitä kauheata sortoa vastaan, jota Euroopan ruhtinaat Napoleonin kukistumisen jälkeen harjoittivat. Kansojen vapaudesta eivät romantikot välittäneet, ja ne heistä, joilla oli jonkinlainen valtiollinen asema, ryömivät yksinvaltioiden ruhtinaiden edessä ja antautuivat heidän kätyreikseen sorrettujen kansojen kukistamisessa. — Romantiikka, joka oli esiintynyt hyvin ymmärrettävänä ja oikeutettuna vastapainona valistuskauden liialliselle järjenpalvomiselle, muuttui taantumukselliseksi liikkeeksi, sukeutui pimeyden taisteluksi valoa ja valistusta vastaan.

Romantiikan varsinainen kotimaa oli Saksa, mutta se heijastui sieltä muidenkin maiden kirjallisuuteen, toisiin voimakkammin, toisiin heikommin. Saksan suurin runoilija Goethe oli kuitenkin tämän liikkeen ulkopuolella tai yläpuolella. Hän kulki usein romantikoiden seurassa, mutta hänen henkensä oli liian vapaa ja liian voimakas häipymään romantiikan öiseen pimeyteen. Muissakin maissa täytyi romantiikan vähitellen väistyä vapaampien aatevirtauksien tieltä, jotka vaativat elämää ja todellisuutta unelmien ja tuulentupien sijaan. Ja näin romantiikan ummehtunut usva aikaa voittaen hälveni ihmisten näköpiiriä kaihtamasta.

Byron.

G. H. Harlowin piirros.

88.

Byron

Vuonna 1788 syntyi Englannissa ylhäisestä ja vanhasta aatelissuvusta poika, joka sai nimen *George Byron*. Syntymähetkestä asti hänen elämänsä taivas oli synkkien pilvien peitossa. Hänen isänsä oli raaka ja puolihullu ihminen, hänen äitinsä intohimoinen ja kovin hermostunut. Itse hän oli muo-

doltaan ihmeen kaunis, mutta hänen toinen jalkansa oli viallinen, kompurajalka. Hänen sielunsa oli kuten ruumiinsakin kummallinen seos ristiriitaisia ominaisuuksia, täynnä itsetietoisuutta, katkeruutta ja ihmisvihaa, ja hänen elämänvaiheensa antoivat tälle ristiriitaisuudelle yhä uutta yllykettä. Onneton koti ja tyly, mieletön kasvatus tuotti hänelle lapsuudenaikana paljon kärsimystä, nuoruudessaan hän vietti hurjaa, hillitöntä elämää. Sitten ihailtiin häntä aikansa muotirunoilijana; hän solmi onnettoman avioliiton, joka päättyi hänen vaimonsa vaatimaan avioeroon, mistä hän joutui »hienon maailman» mitä ilkeimmän vihan ja halpamaisimman pannelun alaiseksi; oleskeli myöhemmin vapaaehtoisessa maanpaossa Sveitsissä ja Italiassa ja otti viimein osaa Kreikan vapaussotaan, kunnes kuumetauti teki hänen elämästään lopun. Hän oli silloin 36 vuoden ikäinen.

Mutta tämä monivaiheinen elämä kaikkine vastoinkäymisineen kasvatti lordi Byronin aikansa suurimmaksi runoilijaksi. Ihmisviha ja katkeruus ei masentanut hänen mieltään, hän ei vieronut saksalaisten romantikoiden tavoin todellista elämää, ei jäänyt toimetonna tuijottamaan oman sielunsa sokkeloihin eikä eksynyt uneksittujen satulinnojen saleihin. Onnettomuus kiihoitti häntä uhmaan ja sotaan kaikkea halpamaisuutta ja viheliäisyyttä vastaan, kiihoitti palavaan vihaan, mutta myöskin hehkuvaan innostukseen. Ja mahtavin kotkansiivin hänen runottarensa kohooa maan mullasta autereiseen avaruuteen. Ei kukaan osannut heiluttaa ivan ruoskaa niin voimakkaasti ja niin säälimättä kuin hän. Kaikki, mikä silloisessa ajassa oli kurjaa ja halveksittavaa, joutui tuon ylpeän brittiläisen maanpakolaisen pilkan alaiseksi. Euroopan ylhäiset ruhtinaat ja heidän salaliittonsa, jota he nimittivät »pyhäksi allianssiksi», hienosti puettu roskaväki ja sen tekopyhyys ja huonosti verhottu raakuus, teeskentelevä keskinkertaisuus, joka pyrki aineelliselle ja henkisellet etusijalle sen ajan Euroopassa, erittäinkin Englannissa, kaikki hänen runoudessaan saivat mitä purevimpia iskuja. Armotta iski Byron tähän halveksittavaan

joukkioon eikä koskaan hieronut sen kanssa rauhaa eikä ystävyyttä; päinvastoin noiden ihmisten kiukku ja vihamielisyys huvittivat häntä suuresti.

Byronin runous oli kielteistä laatua, se repi alas vanhaa ja perkasi maa-alaa. Mutta se osasi uuttakin rakentaa. Sillä yhtä voimakas kuin hänen vihansa oli hänen innostuksensakin. Lämpimästi hän puolusti väkivallan ja vääryyden uhreja, hehkuvin sydämin hän taisteli sorrettujen ihmisoikeuksien ja kärsivien kansojen puolesta. Omasta kohdastaan hän tehokkaasti pyrki edistämään Italian kansan vapaudenharrastuksia, joita ajettiin lukuisissa salaseuroissa; Kreikan vapautuksen hyväksi hän uhraisi henkensä. Ei kukaan ole niin kauniisti kuin hän runoillut Hellaan vapauden puolesta; niin ihania ovat hänen laulunsa, että niitä ihaillaan niin kauan kuin eurooppalainen kulttuurikin pysyy hengissä. Ei kukaan ole niin hehkuvin sanoin kehoittanut taisteluun vapauden ja oikeuden puolesta.

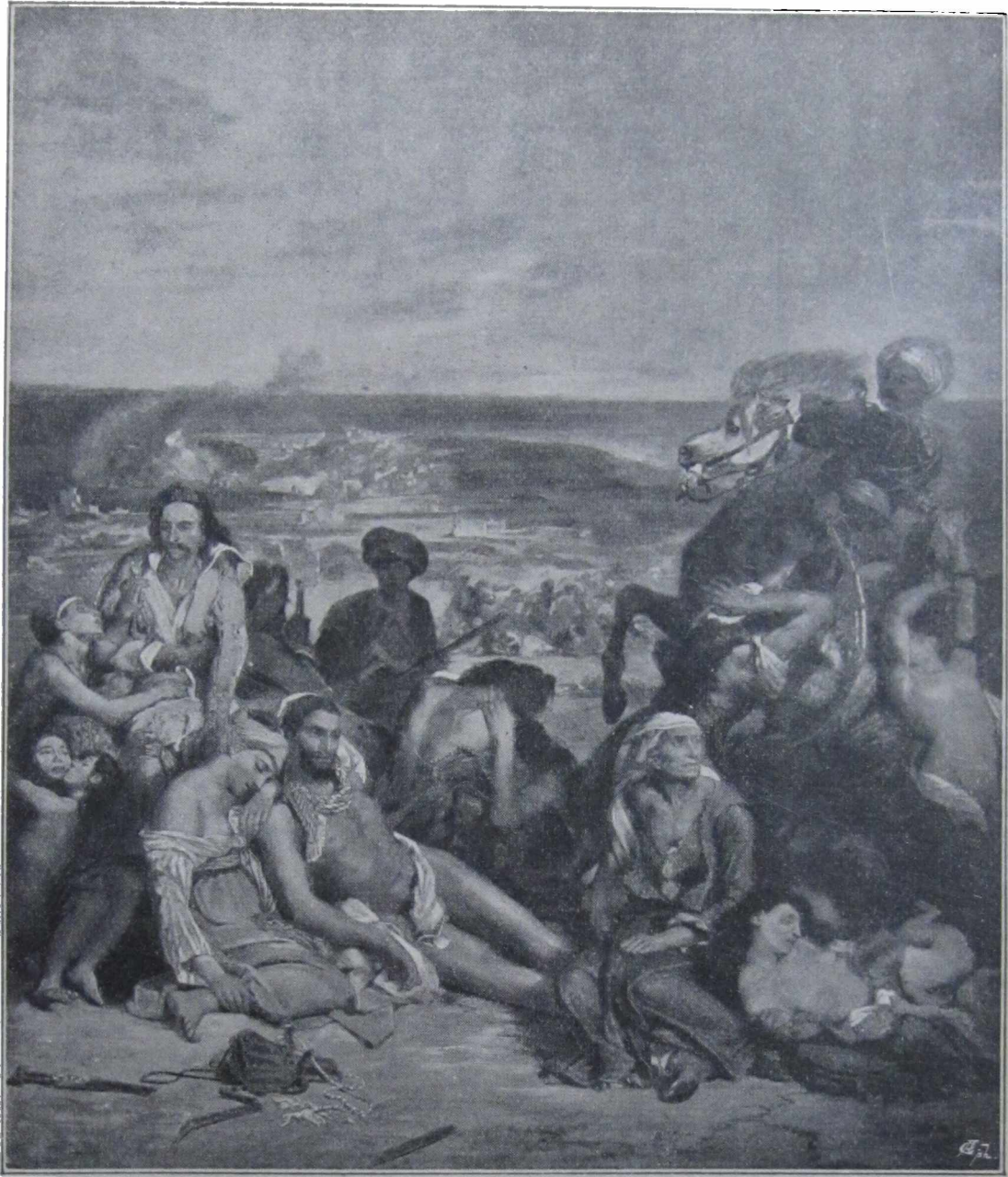
Vapauden ja oikeuden tulisena apostolina, sorron ja halpamaisuuden leppymättömänä vihollisena on Byron luettava historian suurten henkilöiden joukkoon. Ja hän, jota aikoinaan niin katkerasti vihattiin, on meidän silmissämme ihailtava mestari, joka uudestaan ja yhä uudestaan on herättänyt kansojen parhaat voimat työhön ja taisteluun. Hänen persoonallinen elämänsä oli täynnä puutteellisuutta, ja »kamaripalvelijahistorioitsijoille», joiden päätehtävänä on jokapäiväisten pikkupiirteiden urkkiminen runoilijain elämästä, on Byron pohjaton aarreaitta. Ken hyvänsä voi kirjoittaa paksuja kirjoja hänen epäsäännöllisistä elämäntavoistaan, hänen vaateparresta ja hänen sairaalloisista oikuistaan; mutta tähän kaikki on arvotonta saivarrusta, joka ei kuulu historiaan.

Eräs Byronin kauneimpia runoja on nimeltään »Ukkos-ilma»; se voisi olla koko hänen runoutensa vertauskuva: tukahduttava, ummehtunut on siinä ilma ennen rajusään alkamista, sitten puhkeaa raivo ja meteli hirmuisena, mutta perästäpäin on taivas selkeä, ilma puhdas ja helppo hengittää.

Kreikan vapaussota

Maaliskuussa 1821 syttyi Kreikan vapaussota. Se oli kreikkalaisten heränneen itsetunnon tulos, se oli seuraus heidän kansallisesta ja uskonnollisesta vihastaan turkkilaisia kohtaan, jotka lähes 400 vuotta olivat heitä hallinneet. Vaikka uuskreikkalaiset oikeastaan ovat sekakansaa, elivät tarut ja muistot Hellaan suuruudenajasta vielä himmeinä heidän mielessään, ja he tiesivät polveutuvansa niistä sankareista, jotka miehuullisesti olivat torjuneet persialaislaumojen hyökkäykset. Kreikkalais-katoliset papit olivat pitäneet turkkilaisvihaa vireillä; oli nähty, miten sulttaanin valta vuosi vuodelta heikkeni; maakuntain virkamiehet olivat tulleet yhä itsenäisemmiksi; alue toisensa jäljestä oli joutunut venäläisten haltuun. Ja kreikkalaiset itse nostivat päätään ja tunsivat, miten heidän kansallinen itsetietoisuutensa heräsi.

Ranskan vallankumouksen vapaudenaatteet elähdyttivät kansaa. Siellä täällä, Euroopan suurissa kaupungeissa eli toimeliaita kreikkalaisia kauppamiehinä; heistä vapaudentunteet olivat ensin levinneet muutamiin valistuneimpiin kotimaan kansalaisiin, mutta sittemmin ne olivat tunkeutuneet kansan alempiin kerroksiin saakka. Solmittiin salaliittoja ja sovittiin yhteisestä toiminnasta, ja maaliskuun lopulla v. 1821 räjähti ruutimiina. Noin 10,000—15,000 turkkilaista sai muutaman viikkokauden kuluessa surmansa ja koko Hellas oli ilmitulella. Nyt seurasi kahdeksanvuotinen kiihkeä ja varsin verinen sota. Rosvot lähtivät vuoristosta ollakseen mukana taistelemassa, saariston rikkaat kauppiat varustivat kaappaajalaivoja, ja talonpojat viskasivat pois kuokkansa ja viikatteensa ja ottivat pyssyn seinältään. Päälliköt olivat tosin mitä katkerimmassa riidassa keskenään ja lamauttivat usein eripuraisuudellaan suuria, yhteisiä yrityksiä. Mutta sissisodassa erillisiä turkki-

Verlööly Kiossaarella.

Kuva Kreikan vapaussodasta. Delacroix'n maalaama v. 1824. Pariisin Louvressa.

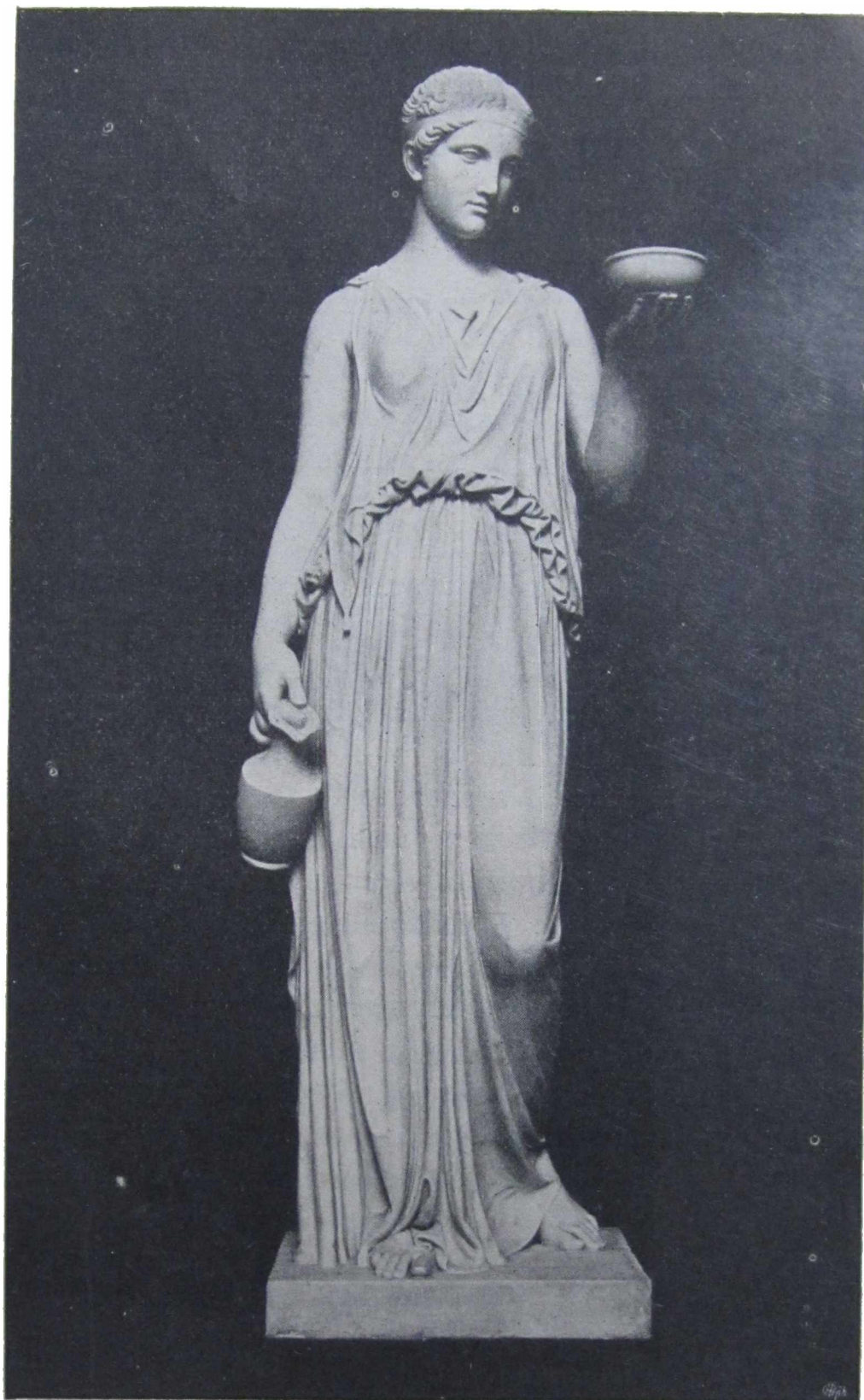
laisia sotaväenosastoja vastaan kreikkalaiset olivat mestareita, ja he taistelivat urheasti, mutta myös hurjan julmasti, koska turkkilaiset olivat vieläkin julmempia.

Kuitenkaan he eivät voineet ajan pitkään pitää puoliaan turkkilaisten ylivoimaa vastaan, sitten kuin sulttaani oli saanut

apua mahtavalta maaherraltaan Egyptistä; sota alkoi kallistua kreikkalaisten tappioksi ja näytti siltä, kuin turkkilaiset saisivat liikkeen tukahdutetuksi. Mutta silloin meni kolme suurvaltaa, Venäjä, Ranska ja Englanti, kreikkalaisten puolelle, ne lähettivät hyvin varustetun laivaston Turkin laivastoa vastaan ja maasotajoukon Balkanin poikki ja pakottivat sulttaanin tunnustamaan Kreikan vapaaksi. Vuonna 1830 julistettiin tämä maa itsenäiseksi valtioksi, ja se on siitä lähtien kuulunut Euroopan valtioiden joukkoon.

Kreikan vapaussotaa käytiin »pyhän allianssin» surkealla aikakaudella, jolloin ruhtinaat kaikkialla kannattivat silmitöntä taantumusta, jolloin Euroopan kansain oli pakko vaieta ja jolloin ne vain huokailivat kahleissaan. Siellä täällä Etelä-Euroopassa ilmeni vapausliikkeitä, mutta kaikkialla ne tukahdutettiin mitä raaimmalla tavalla. Ainoastaan Kreikassa ne onnistuivat, ja valtiolliset olot olivat syynä siihen, että ne pääsivät voitolle juuri niiden valtioiden avulla, jotka muuten olivat valmiit kurottamaan sortajalle auttavaa kättään jokaisen kapinan kukistamiseksi. Näin oli pyhän allianssin periaate oikeastaan tehnyt haaksirikon, näin oli koko vallitseva järjestelmä alkanut horjua, ja kreikkalaisten vapaussota oli hyvänä enteenä Euroopan tulevaisuudelle.

Mutta toisessakin suhteessa on Kreikan vapaussota merkillinen ajan ilmiö, nim. siihen vastakaikuun nähden, minkä se herätti kaikissa Euroopan kansoissa. Kaikki olivat ihastuneet tuohon uljaaseen taisteluun. Vapautta janoavat kansat tunsivat suurta myötätuntoa sitä kansaa kohtaan, joka rohkeasti ja voimakkaasti tarttui aseisiin ravistaakseen niskoiltaan orjan ikeen; ne iloitsivat vapaudenaatteen voitosta ja menestymisestä. Vanhan Hellaan rakkaat muistot heräsivät taas henkiin vuosituhansien unesta. Juuri edellisillä vuosikymmenillä oli helleeniläiseen kulttuuriin tutustuttu entistä paremmin ja yleisemmin. Kreikkalaista taidetta tutkittiin ja ihailtiin, kreikkalaisia runoteoksia käännettiin ja jäljenneltiin, ja Hellaan sankarit olivat aikakauden suurina ihanteina. Sergelin

Nuoruuden Jamalatar Hebe.
Bertel Thorwaldsenin († 1844) marmoriveistos.

ja Thorwaldsenin veistokuvat, Oehlschlägerin ja Tegnérin runot osoittavat skandinaavilaisessa taiteessa tämän helleenlänisen hengen heräämistä, muissa maissa, semminkin Saksassa, tämä ilmenee vielä selvemmin. Nyt helleenien jälkeläiset ravis-telivat kahleitaan ja tarttuivat aseisiin barbaareja vastaan; tuntui ihan siltä kuin persialaissotien sankarit olisivat »kim-mahuttaneet auki kirstunkannen» ja varustautuneet taisteluun sortajiaan vastaan. Ja tämä herätti Euroopan kansoissa jaloa innostusta.

Kaikkien Euroopan maiden runoilijat innostuivat laula-maan, ja heidän laulunsa oli usein ihmeen kaunis. Ranskassa, Tanskassa, Englannissa ja Saksassa laulettiin Hellaasta; mutta kauneimmin kaikista lauloi englantilainen lordi Byron. Hän uhrasi vapaustaistelulle muutakin kuin laulunsa, uhrasi sille henkensä. Hän lähti vapaaehtoisena Kreikkaan, sai kaik-kialla riemukkaat tervehdykset osakseen, ja olisi kenties tullut vapaan Kreikan ensimmäiseksi kuninkaaksi, ellei ennen-aikainen kuolema olisi katkaissut hänen uljasta elämäänsä. Lukuisa joukko muitakin vapaaehtoisia seurasi hänen esimerk-kiään ja liittyi kreikkalaisten riveihin. Suunnattomia raha-summia koottiin joka taholla laivojen, aseiden ja ruokavarojen ostoon. Vaikutusvaltaiset valtiomiehet koettivat taivuttaa hallituksia aseelliseen apuun. — Se oli suurenmoinen kansan-liike, ja se tempasi koko sivistyneen maailman mukaansa, ei ainoastaan Euroopan, vaan Pohjois-Amerikan ja Aasian aina Intiaa myöten. Ja siinä onkin Kreikan vapaussodan maail-manhistoriallinen merkitys.

90.

Vuosi 1848

Helmikuussa vuonna 1848 syntyi Pariisissa vallankumous. Kuningas Ludvig Filip karkoitettiin, Ranska julistettiin tasa-vallaksi ja uuden yhteiskuntajärjestyksen perustus laskettiin.

»Vapaus kansaa johtamassa».

Eugen Delacroix'n († 1863) maalaus.

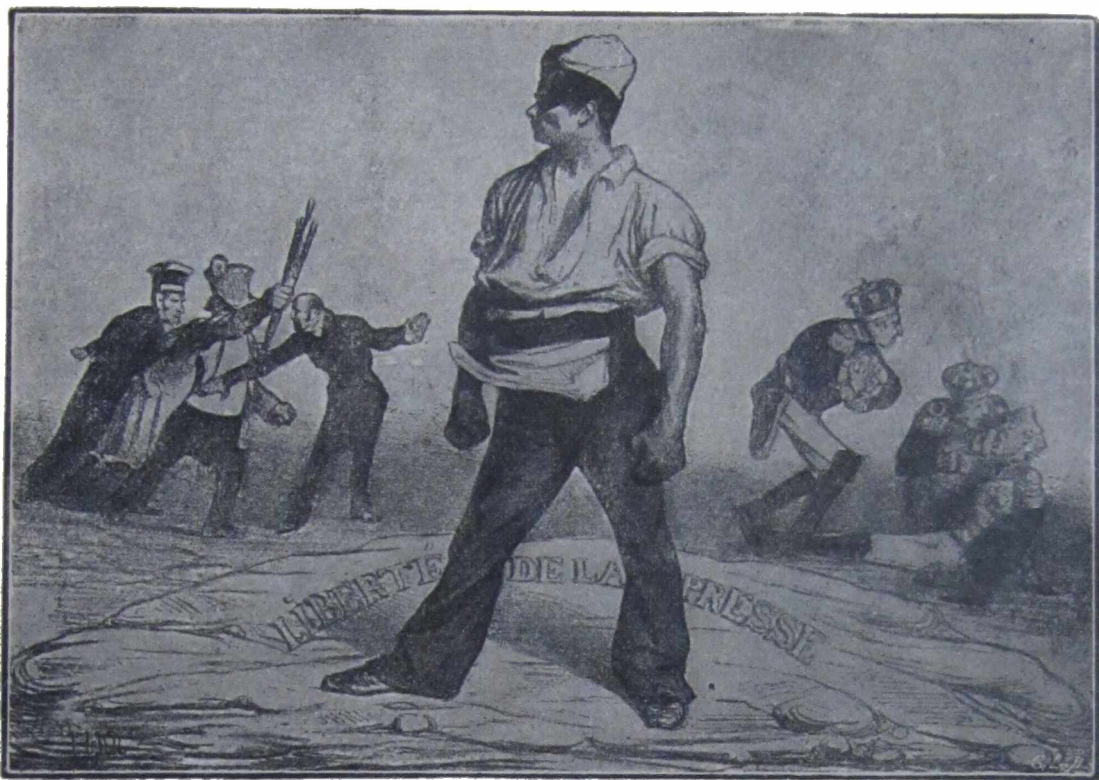
Kuni kulovalkea levisi vallankumous kautta Euroopan. Koko Italiassa, Itävallassa ja sen alusmaissa, Saksassa, Slesvig-Holsteinissa ja Tanskassa syntyi kansanliikkeitä, paikka paikoin tosin vain pienempiä meteleitä, mutta yleensä täysiä kapinoita. Kaikkialla oli maaperä vallankumoukselle valmiiksi muokattu. Koko se katkeruus ja pettymys, kaikki ne toiveet ja unelmat, jotka poliisipamppujen ja vankikoppien pelko oli tukahduttanut, pääsivät nyt vapaasti valloilleen. Ruhtinaat joutuivat kerrassaan ymmälle, suostuivat kaikkiin kansan vaatimuksiin ja pitivät puheita saman asian puolesta, jonka kannattajia he kuukautta aikaisemmin olivat ankarasti rangaisseet. Heidän käytöksensä — semminkin Itävallan keisarin ja Saksan ruhtinasten — ei koskaan ole tuntunut niin naurettavan surkealta kuin alkuvuodesta 1848.

Ranskassa olivat valtiolliset ja yhteiskunnalliset liikkeet

sytyttäneet vallankumouksen liekin, muualla Euroopassa sytyi se valtiollisten ja kansallisten liikkeiden vaikutuksesta. Kaikkialla vaati kansa valtiollista vapautta, lain turvaamaa oikeutta ottaa osaa valtioasiain hoitoon, itseverotus-oikeutta ja osallisuutta lainsäädäntään. Saksan ruhtinaat olivat Wienin kongressissa antaneet tämänsuuntaisia lupauksia, ja muidenkin maiden hallitsijat, jotka Napoleonin kukistuttua jälleen nousivat valtaistuimilleen, olivat luvanneet alamaisilleen vapaita hallitusmuotoja. Mutta sielläkin, missä nuo lupaukset täytettiin, tapahtui se tavalla, joka ei ketään tyydyttänyt. »Pyhä allianssi» tukahdutti ennen pitkää senkin vapauden, mikä oli olemassa.

Valtiollisten harrastusten rinnalla kulki kansallisuusliike. Olivathan useat Euroopan valtiot selvässä ristiriidassa kansallisuusaatteen kanssa. Saksa ja Italia olivat hajaantuneet moneksi pikkuvaltioksi; Itävalta oli kokoonpantu saksalaisista, unkarilaisista, italialaisista ja useista slaavilaisista kansoista. Tällainen olotila ei voinut kansoja tyydyttää. Ne tahtoivat luoda valtakuntia, joilla olisi luonnolliset rajansa, valtioita, joissa Luojan kansaksi yhdistämät ihmiset kuuluisivat yhteen ja joista vieraat kansallisuudet olisivat erotetut.

Maaliskuussa v. 1848 syntyi levottomuuksia useimmissa Euroopan valtioissa. Kööpenhaminalaiset vaativat vapaata hallitusmuotoa; Slesvig-Holsteinin asukkaat pyrkivät erilleen Tanskasta. Koko Saksassa, Itämerestä Alppeihin asti, kaikui huuto, että yhteinen saksalainen kansallisvaltio oli perustettava. Italialaiset vaativat samoin kansallista yhteyttä ja vapautta. Ennen kaikkea tahtoivat he karkoittaa itävaltalaiset maastaan. Suurin oli levottomuus Itävallassa. Wieniläiset vaativat kiihkeästi vapaata hallitusmuotoa, eikä hallitus tohtinut heidän vaatimustaan vastustaa. Metternichin, joka lähes 40 vuotta oli ohjannut valtiota, kyvyttömän valtiomiehen, mutta kaiken vapauden ankaran vastustajan, oli pakko paeta, ja Itävalta sai vapaan valtiosäännön. Samaan aikaan tarttuivat unkarilaisetkin aseisiin, vaatien kansallista ja yhteis-

»Älä koske painovapauteen!»

Daumier'n († 1879) kivipiirros, omistettu 1840-luvun vallanpitäjille.

kunnallista vapautta, eikä hallitus uskaltanut olla heidänkään vaatimustaan täyttämättä. Kun sitten valtakunnan muutkin kansallisuudet, böömiläiset pohjoisessa ja etelä-slaavilaiset etelässä, seurasivat esimerkkiä ja kun kansallinen puolue Italiassakin samaan aikaan tarttui aseisiin itävaltalaisia vastaan, tuli sekasorto vielä yleisemmäksi ja koko valtakunta joutui hajaannustilaan.

Eurooppa oli tempautunut valtavaan vallankumousliikkeeseen, se oli reunojaan myöten kuohuksissa. Mikä mieliä hurmaava innostus kansoissa ja kauhu ja hämmästys vallanpitäjissä! Kansojen valtiolliset ja kansalliset vaatimukset näyttivät yhdellä iskulla pääsevän voitolle.

Mutta niin ei käynytäkään. Vapausmiesten aikeet olivat liian vähän harkittuja, ja heiltä puuttui sitkeyttä. Oli ylenmäärin kauniita sanoja, liian paljon mielten kiihkoa ja hurmiota. Ja paljaalla mielen hurmauksella ei asioita viedä perille.

Pukukuva 1850-luvulta.

Keisarinna Eugenie hovin teineen. Saksalaisen Winterhalterin († 1873) taulu.

Ja niin tapahtui, että mielten kuohua seurasi vastavaikutus. Ranskassa kohosi uusi Napoleon, järjestyksessä »kolmas», vallankumouksen ja kukistetun työväenkapinan hyrskyistä. Saksassa, Itävallassa ja Italiassa peruuttivat ruhtinaat melkein kaikki äskeiset myönnytyksensä ja palauttivat asiat entiselleen. Unkarilaisten vapausliike tukahdutettiin Venäjän keisarin avulla. Mutta Tanskan ja Sardinian pienissä kuningaskunnissa täytettiin 1848 vuoden lupaukset, ja Preussi sai perustuslaillisen valtiosäännön.

Kuolema katusululla.

Eurooppa jäi tosin ulkomuodoltaan entiselleen, mutta se ei kuitenkaan ollut täysin samanlainen kuin ennen vallankumousta. Vapaus- ja kansallisuustaistelu oli jättänyt syviä jälkiä, jotka eivät enää olleet hävitettävissä. Kansat eivät luopuneet vaatimuksistaan, vaan pitivät niistä päinvastoin entistä lujemmin kiinni. Mutta ne käsittivät myöskin, ettei pelkällä intoilemisella mitään voiteta. Ne ymmärsivät, että voitto oli saavutettavissa ainoastaan pitkällisellä ja sitkeällä taistelulla ja että yleisen kansanvalistuksen herättämä valtiollinen itsetajunta oli se voima, joka saattoi pysähdyttää

taantumuksen ja askel askelelta taivuttaa sen kannattajat myönnytyksiin.

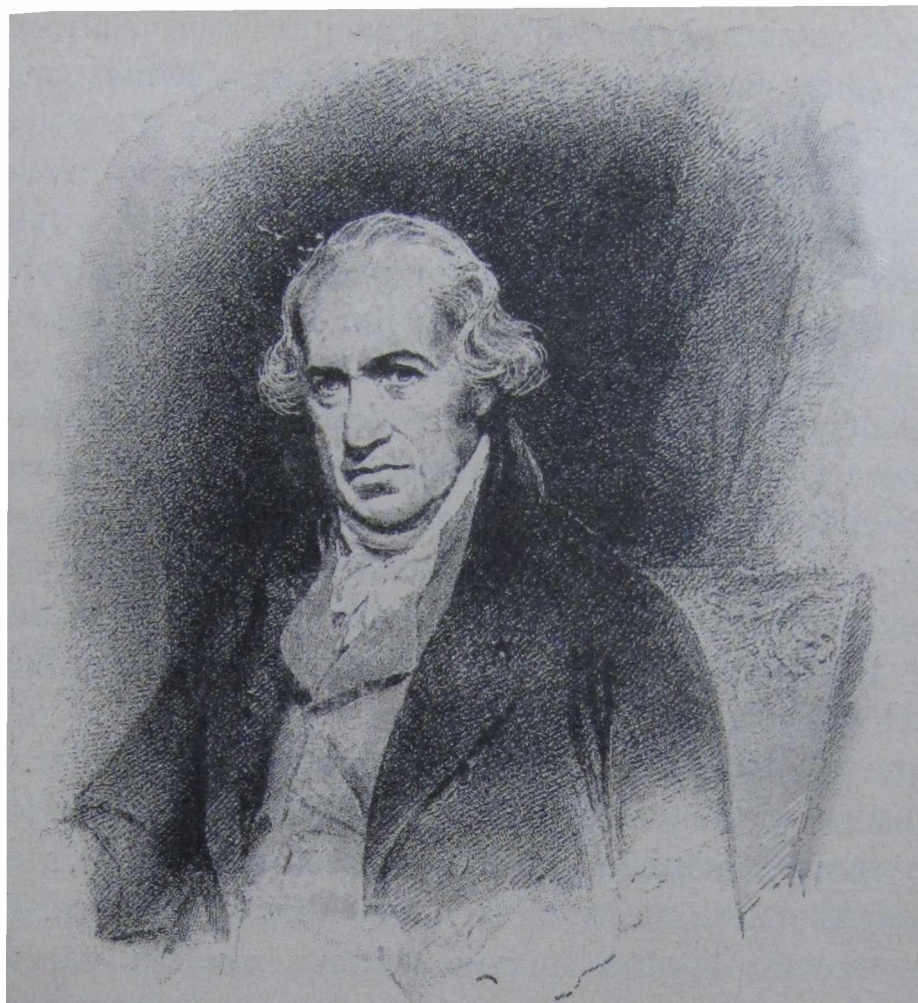
Moni harras toivomus, jonka puolesta 1848 vuoden miehet taistelivat, onkin toteutunut. Kun Itävallan hallitus v. 1861 koetti tyydyttää unkarilaisia pienillä myönnytyksillä, vastasivat he seuraavin ylpein sanoin: »Kansa tahtoo kärsien odottaa, mutta ei luovu oikeudestaan.» Vuonna 1867 pääsivät unkarilaiset toiveittensa perille, ja heidän maansa tuli Itävallan kanssa samanarvoiseksi valtioksi. Saksa ja Italia kohosivat mahtaviksi kansallisuusvaltioiksi. Kaikissa Euroopan valtioissa on kansalla lain turvaama lainsäädäntö ja itseverotusoikeus. Pyrkimys valtiolliseen oikeuksien laajentamiseen on kansoissa ollut helmikuun vallankumouksen jälkeen entistä elävämpi ja voimakkaampi.

91.

James Watt ja höyrykone

Usein tapahtuu, että se maine, minkä ihminen eläessään saavuttaa, huonosti vastaa hänen elämäntyönsä tuloksia. Toinen kohoaa eläessään kunnian korkeimmille kukkuloille, mutta sadan vuoden perästä ei kukaan enää muista häntä olleen olemassakaan, toinen taas istuu kirjoituspöytänsä ääressä tai puuhaa työpajassaan ainoastaan pienen piirin tuntemana, mutta kun sata vuotta on kulunut hänen kuolemaansa, tietävät kaikki, että hänen elämäntyönsä on aiheuttanut täydellisen mullistuksen maailman menossa.

Oli skotlantilainen koneenrakentaja nimeltä *James Watt*, joka syntyi 1736 ja kuoli 1819. Hän oli hiljainen ja vaatimaton mies, jonka elämänvaiheissa ei ole paljon kerrottavaa. Koko hänen merkityksensä on siinä, että hän paransi höyrykoneen rakenteen. Tämä työ tuntuu niin vähäpätöiseltä, mutta ken osaa mitata seuraukset? Ei kukaan valtiomies, ei

James Watt.

Beecheyn taulun mukaan tehty vaskipiirros.

edes Napoleon valtansa kukkuloilla, ole vaikuttanut lähimainkaan niin mahtavasti, niin monipuolisesti historian kulkuun kuin James Watt.

Hänen suvussaankin kerrotaan, että hän kerran sai tädiltään toria, kun hän niin kauan istui pöydän ääressä katsoa tuijottaen tekeittien kantta, jota pisaroiksi tiheytyvä vesihöyry kohotteli. »Niin laiskaa poikaa en ole koskaan nähnyt», sanoi täti. »Ota kirja käteesi ja tee jotakin hyödyllistä! Etkö häpeä, kun tuolla tavalla kulutat aikaasi?» Meistä, jotka tiedämme, että lapsi tuli suureksi keksijäksi ja hänen keksintönsä uuden yhteiskuntajärjestyksen kulmakiveksi, meistä tämä itsessään vähäpätöinen kasku tuntuu hauskalta ja huvittavalta. Onhan

omituinen sattuma, että hän sai toria juuri sen asian miettimisestä, jonka ratkaiseminen oli muodostuva hänen suureksi elämäntyökseen.

Jo kauan olivat ihmiset tunteneet sen höyryn ominaisuuden, että se voi laajeta ja siinä tilassaan kohottaa painoja; jokainenhan tietää, että kiehuvan padan kansi ponnahtelee ylös. Jo vanhalla ajalla oli tämän ilmiön johdosta tehty kokeita, ja 1600-luvun loppupuolella oli näitä kokeita alettu sovittaa käytännölliseen elämään. Vesihöyry johdettiin torveen, jossa tiivis mäntä ulkoilman paineesta liikkui alaspäin. Mutta tämä oli niin monimutkaista ja vaati paljon aikaa; koko kone toimi verkkaan ja säännöttömästi. Kone saattoi liikuttaa ainoastaan pumpunvartta ylös ja alas, mutta ratasta se ei voinut pyörittää; sitä voitiin siis käyttää sangen harvoin tehtäviin.

James Wattin keksintö korjasi nämä vaivallaisuudet. Hän keksi ensiksikin keinon, jota käyttämällä höyryä voitiin johtaa torveen vuoroin männän ylä-, vuoroin sen alapuolelle, samalla kuin vastakkaisessa osassa oleva höyry aina virtasi ulos. Täten saatiin männän liikunta täysin säännölliseksi ja varmaksi. Toiseksi hän yhdisti nerokkaasti koneeseen joukon toisiinsa kiinnitettyjä vipuja («Wattin suorakulmio»), jonka avulla se pani rattaan pyörimään. Täten höyrykone tuli kelpaavaksi moniin tarkoituksiin, joihin se muuten ei olisi ollut käytettävissä.

Ja näin tämä kone tuli tavattoman tärkeäksi. Se eroaa täydelleen melkein kaikista muista koneista, jotka kukin vaikuttavat vain aivan määrätyllä, rajoitetulla tavalla: puivat viljaa, kehräävät villoja, sahaavat puita jne. Höyrykone luo liikevoimaa; se panee männän liikkumaan ylös- ja alaspäin tai rattaan pyörimään. Niin kauan kuin se toimii yksinään, on se vain hyödytön leikkikalu; mutta heti kun se yhdistetään toiseen hyödylliseen työkoneeseen, muuttuu se itse verrattoman hyödylliseksi. Silloin ei enää tarvita hevosta puimakonetta liikuttamaan, silloin pyörivät myllynsiivet ja kulkevat

laivat tyynelläkin säällä, ja silloin toimittaa työase tehtävänsä työmiehen sitä käyttelemättä. Kone toimii ennen kuulumattoman varmasti ja säännöllisesti. Tuuli saattaa laantua ja työmies saattaa vaipua uneen; mutta niin kauan kuin koneella on vettä ja polttoainetta käytettävänä, liikkuu mäntä edestakaisin, määrätahdissaan, herkeämättä, väsymättä. Pienikin höyrykone voi toimia tavattoman voimakkaasti; se toimii monta vertaa halvemmin, nopeammin, varmemmin ja täsmällisemmin kuin mikään aikaisemmin tunnettu liikevoima.

Alkupuolella 1780-lukua oli Wattin höyrykone jo suurin piirtein valmis, ja muutamia vuosia myöhemmin tuli se suurenmoisella tavalla käytäntöön Englannin teollisuudessa; vasta silloin tämän maan kivihiilikerrokset muuttuivat todelliseksi kansallisrikkauden lähteeksi. Tehdasteollisuus kasvoi moninkertaiseksi, ja 1800-luvun alkupuolella ruvettiin höyrykonetta käyttämään liikevoimana kulkuneuvojenkin alalla. Yhä uusiin tarkoituksiin on höyrykone sovitettu, yhä uusien keksintöjen avulla on sitä parannettu ja yhä tottelevammin ja luotettavammin se ihmistä palvelee. Näin on siitä tullut yhä tärkeämpi tekijä meidän aikamme sivistyksessä. Kaikenlainen tuotanto on sen avulla lisääntynyt ja parantunut, yhdysliikenne on tullut monin verroin helpommaksi ja halvemmaksi. Tämä on ollut höyrykoneen käyttämisen välittömänä seurauksena, ja siitä on vuorostaan johtunut monta välillistä, laajalle ulottuvaa seurausta. Uusi tuotantotapa on synnyttänyt uuden yhteiskunta-aineksen ja uuden omaisuudenjaon; helpompi yhdysliikenne on luonut Euroopan henkiselle elämälle laajemman pohjan, on lujemmin liittänyt eri kansat toisiinsa ja saat-tanut heidät yhteistoimin työskentelemään suurten sivistystehtävien ratkaisemiseksi tavalla sellaisella, joka entiseen aikaan ei voinut tulla kysymykseenkään.

Moni perin tärkeä nykyajan sivistysilmiö johtuu siis suoranaisesti tai välillisesti tuosta skotlantilaisen koneenrakentajan keksinnöstä.

Meidän aikamme tutkimus

On ollut aikoja, jolloin tiede ryömi toukan tavalla eteenpäin, verkkaan ja veltosti; on ollut toisia aikoja, jolloin se kiiti voimakkain kotkansiivin ilmojen halki, halkaisten nopeasti taipaleen toisensa jälkeen. Täten on kehityksessä ollut pako- ja nousuveden aikoja, mutta niin korkealle ei nousu vielä koskaan ole kohonnut kuin nykyjään, niin arvokkaita tuloksia ei tutkimus vielä koskaan ole tuottanut kuin meidän aikoinamme.

Mutta ei tieteellistä työtäkään koskaan ole tehty niin verrattoman innokkaasti ja uhrautuvaisesti kuin nykyaikana. Jokainen tutkija antautuu koko olemuksineen tieteelleen, uhraa sille kaikki voimansa ja kaiken harrastuksensa. Meidän aikamme löytöretkeilijä ei lähde kullanhimon houkuttelemana noille miesten syöjille sijoille, urosten upottajille, kuten löytöretkeilijät 400 vuotta sitten. Nykyajan tiedemies ei pelkästä kokoilemishalusta köyristy kirjojensa ääreen, kuten 1600-luvun kamarioppineet; palava tiedonhalu elähdyttää nykyajan tutkijaa, jalo tieteen laajentamisen harrastus saattaa hänet toimimaan. Tutkijan mielestä ei ole mitään liian pientä, ei mitään liian vähäpätöistä. Kaikki, minkä ihmisaisti voi erottaa, joutuu tutkittavaksi, maantien sora samoin kuin sielunelämän hienoimmat vivahdukset; kielimiehet ja sielutieteilijät tutkivat lapsen ensimmäistä soperrusta. Ja kaikkien esteiden täytyy väistyä tiedemiehen hehkuvan innon tieltä; ne voivat hänen työtään hidastuttaa, mutta eivät kykene tekemään sitä tyhjäksi. Afrikan myrkylliset kuumetaudit, petoeläimet ja villit ihmiset eivät voi pidättää löytöretkeilijää lähtemästä retkelle, yhtä vähän napamaiden hirveä kylmyyskään voi häntä peloittaa. Ilmatieteellisiä havaintoasemia perustetaan ikuisen lumen peittämiin seutuihin tai keskelle valtameren ulappaa.

Aineisto lisääntyy lisääntymistään, ja yhä taitavammin osaa tutkija sitä järjestää ja päästä niiden lakien perille, jotka hallitsevat maailmaa. Ongelmat selviävät, ja moni ala, joka ennen oli pimeän peitossa, joutuu nyt päivänvaloon. Luonnonvoimat pakotetaan palvelemaan ihmistä, ja toisinaan voi tutkijan katse tunkeutua tulevaisuuteenkin ja jotenkin varmasti ennustaa, mitä on tapahtuva. Tutkijat ovat samalla rohkeita ja varovaisia. He eivät koskaan etene niin kauaksi, etteivät tuntisi pohjaa jalkainsa alla, ja ainoastaan kokeiden nojalla tekevät he päätelmänsä. Ja jos ajatus joskus rientäen edeltä aavistaa tuloksen, jota kokeet eivät vielä ole täysin todistaneet, silloin tutkija lausuu tuon ajatuksensa vain hypoteesina eli olettamuksena. Ja tämän hypoteesin valossa jatkaa hän kokeitaan, kunnes ne piankin tai vasta pitkällisen työn perästä antavat siihen joko myöntävän tai kieltävän vastauksen; kieltokin on usein sellainen, että sen takana piilee jokin uusi totuus. Mutta se, minkä tutkimus kerran on havainnut varmaksi ja todeksi, pysyy tavallisesti totena.

Kaikilla aloilla tekevät tutkijat ahkeraa ja varmaa työtä, taaja on heidän joukkonsa, ja joka vuosi tulee ilmoille jokin uusi keksintö. Toisinaan ovat keksinnöt vähäpätöisiä; suuri yleisö ei luo niihin huomiotaan, mutta tästä huolimatta ovat ne uusien tieteen saavutusten lähtökohtana. Toisinaan ovat keksinnöt suuria, tulevat oppineiden piirin ulkopuolellakin tunnetuiksi ja vaikuttavat luovasti ja edistävästi koko maailman kulttuurielämään. Yleistajuiset esitykset, sanomalehdet ja esitelmät tuovat äsken tehdyn keksinnön oppineiden lukukammioista yleisön tietoon.

Loppumaton on tutkijan taival. Rajattoman suuret alat ovat vielä pimeyden peitossa tai hämärän vallassa, ja kun tieteen soihtu on ne valaissut, niin kohtaa katse taas uusia ja yhä uusia pimentoja loppumattomiin. »Lakkaamatta eteenpäin», on tunnussana, ja päämääränä on totuuden tunteminen. Ja luodessaan silmäyksen taaksepäin saa tutkija rohkeutta lähtemään matkalle. Luokaamme katseemme 25 tai 50 tai

100 vuotta sitten olleeseen aikaan: kokonainen valtameri erottaa sen ajan kehitysasteen nykyajan kulttuurista, ja sydän paisuu ilosta, kun ajattelemme niitä voittoja, joita meidän aikamme tiede on saavuttanut.

93.

Historiantutkimus

Jalo on se ihmisen harrastus, joka kiihoittaa häntä tutustumaan sukunsa menneisiin vaiheisiin, ja suuri on luonnon ihmiselle suoma lahja, kun hän osaa erottaa kullan kuonasta siinä sivistysperinnössä, minkä menneet sukupolvet ovat jättäneet jälkeensä, kun hän osaa seurata niitä lankoja, jotka loimina yhdistävät tapahtumia toisiinsa, kun hän osaa esittää muinaisten aikojen tapahtumat ja aatevirtaukset värikkäin, mieltäkiinnittävin kuvin, jotka herättävät lämmintä harrastusta laajoissa piireissä.

Historiantutkimus ei koskaan ole ollut niin korkealla asteella kuin meidän aikanamme. Tutkijoilla ei koskaan ole ollut parempia mahdollisuuksia seuloa pois sitä, mikä on virheellistä, voida käsittää tapahtumien osuutta yhtenäisessä kokonaiskehityksessä.

Ennen muinoin luultiin, että kaikki, mikä oli kirjoitettu, oli täysin luotettavaa historiaa. Kun joku historiantutkija 1600-luvulla kirjoitti Pohjois-Suomen »amatsoneista», pidettiin hänen kertomustaan yhtä luotettavana kuin asiakirjain antamia tietoja piispa Mikael Agricolasta tai kuningas Kustaa Vaasasta. Toisinaan tiedot tosin tuntuivat perin ristiriitaisilta ja mahdottomilta. Mutta silloin keksittiin aina jokin keino niiden selittämiseksi. Itse kertomusta ei hetkeäkään epäilty.

Se oli lapsellisen herkkäuskoisuuden aika, ja sitä kesti vielä kappaleen matkaa viime vuosisadalle, joskin historiallinen käsitys ja kritiikki jo valistuskaudella oli kehittynyt jon-

Niebuhr.

Schnorr von Carolsfeldin († 1872) vaskipiirros.

kin verran terävämmäksi. Etevä tanskalais-saksalainen tutkija *Niebuhr*, jonka kirjoittama Rooman historia alkoi ilmestyä painosta v. 1811, saksalainen *Ranke* ja useat muut — etupäässä saksalaiset — tutkijat ovat raivanneet tietä historiatieteen uudelle työtavalle ja historiallisten perinnäistietojen ymmärtämiselle. Nyt on oivallettu, että ainoastaan pieni osa vanhojen historiategosten kertomuksia on täysin luotettavaa totuutta, että niiden tiedot melkoiselta osalta ovat

virheellisiä ja että ne enimmäkseen sisältävät totta ja tarua ihan sekaisin.

On näet sängen vaikeata muodostaa itselleen jostakin tapahtumasta täysin tarkkaa käsitystä. Kukin katselija näkee ainoastaan pienen osan suurempaa kokonaisuutta, ja persoonalliset mielipiteet pyrkivät sekaantumaan asiaan ja himmentämään siitä saatua kuvaa. Jos kysyy kahden eri puolueen edustajilta, oliko jossakin valtiollisessa kokouksessa paljon väkeä ja kuinka puhuja suoriutui, niin voi olla varma siitä, että yhdeksässä tapauksessa kymmenestä vastaukset ovat aivan vastakkaiset, vaikka kumpikin kertoja mielestään puhuu ihan täyttä totta. Heidän erilaiset edellytyksensä aiheuttavat sen, että he näkevät asian eri valossa.

Ja yhtä vaikeata on ihmisen antaa tarkkaa kertomusta siitä, minkä hän on kuullut. Muisti pettää; yksi lisää hiukkasen, toinen sitäkin enemmän, ja niin kertomus, kuljettuaan suusta suuhun, — tai kynästä kynään — muuttuu muuttumistaan, kunnes se kerrassaan eroaa siitä, mitä todellakin on tapahtunut.

Näiden seikkojen toteamiseen perustuu meidän aikamme historiallinen kritiikki, ja tämä on saattanut tutkijat varovaisiksi. Entiseen aikaan asettui tutkija tavallisesti alusta alkaen uskovan kannalle; nyt hän aluksi epäilee kaikkea. Entiseen aikaan hän luuli, että kaikki kertomukset pääasiassa olivat tosia; nyt hän ei koskaan usko mitään esitystä, ennenkuin on päässyt vakaumukseen siitä, että sen sepittäjä todellakin on tuntenut kertomansa asian. Historiantutkija toimii kuin tutkintotuomari ainakin. Monta todistajaa tuodaan hänen eteensä; yksi puhuu yhtä, toinen toista. Hän kuuntelee heidän todistuksiaan, punnitsee niitä vastakkain, mutta ei tyydy vielä siihen. Hän kysyy: »Keitä te olette, jotka sanotte niin, ja mistä olette saaneet tietonne?»

Historioitsija alkaa työnsä ryhtymällä lähdetutkimukseen, hakemalla esille parhaimmat lähteet. Mieluimmin valitsee hän sellaisia lähteitä, jotka ovat ikäänkuin osia tutkitta-

vista asioista, alastomia »jäännöksiä» muinaisista tapahtumista ja olotiloista. Sillä onhan selvää, että esim. rauhankirja on paras lähde rauhanehtoja tutkittaessa, valtion tilikirjat paras keino saada käsitys valtion taloudellisesta tilasta. Vanhat työaseet, huonekalut ja rakennukset luovat luonnollisesti paljon selvemmän ja luotettavamman kuvan entisaikojen tavoista kuin laajat kertomukset, ja tutkimalla jonkin aikakauden taidetta ja kirjallisuutta saadaan eloisin kuva tämän aikakauden henkisestä elämästä.

Mutta milloin sellaisia jäännöksiä ei ole olemassa ja historioitsijan siis täytyy turvautua muiden kertomuksiin, silloin valitsee hän parhaimmat kuvaukset, ne, jotka ovat tapahtumia lähinnä ja joita siis ei voida epäillä tahallisesti tai tahtomatta väärennetyiksi; ja hän koettaa saada nuo kertomukset käsiinsä parhaimmassa ja alkuperäisimmässä asussa, ennenkuin jäljentäjän kynästä lähteneet kirjoitus- ja käsitysvirheet ovat niitä ennättäneet turmella. Sentähden seuloo hän lähteensä tarkasti ja vertaa niitä toisiinsa. Toisarvoinen, myöhempi lähde sysätään armotta syrjään, ja ainoastaan alkuperäisiin, tapahtumia lähimpänä oleviin lähteisiin kiinnitetään huomiota.

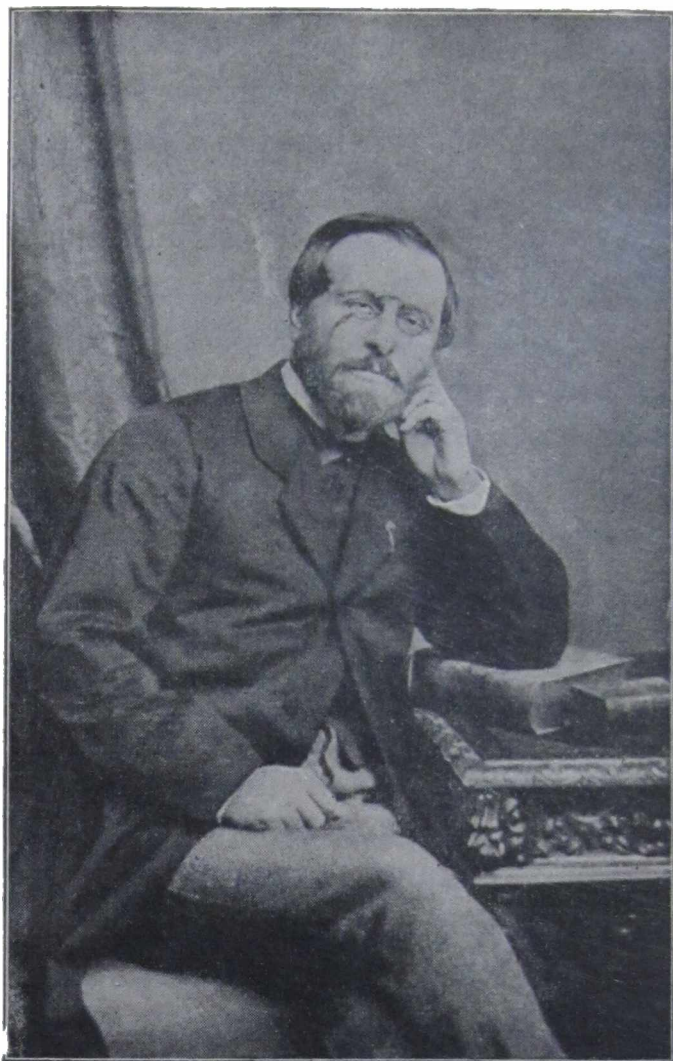
Mutta usein ovat vanhimmat lähteet ajalta, jolloin kirjoitustaito oli harvinainen, joutuneet hukkaan. Silloin on kaikki ne jäännökset koottava, jotka katkelmina vanhimmista muistiinpanoista piilevät myöhempien aikojen teoksissa. Toisinaan tapaa esim. roomalaisen historioitsijan kuvarikkaassa esityksessä muinaisajan tapahtumista jonkin perin tärkeän tiedon mainittuna kuivakiskoisesti vain parilla sanalla; tämä lause on nähtävästi otettu jostakin vanhasta kronikasta, ja sille on pantava suuri arvo. Toisinaan tapaamme hajallaan useiden keskiajan historioitsijain teoksissa kertomuksia, jotka aiheensa ja kieliasunsa puolesta ovat niin samanlaatuiset, että ne selvästi näyttävät olevan otteita jostakin hävinneestä kirjateoksesta; toisinaan ovat nuo tunnusmerkit niin silmään-pistävät, että voidaan suorastaan päättää, missä ja milloin

tuo teos on kirjoitettu ja kuka on ollut sen tekijä. Eräs saksalainen historioitsija on tuollaisista hajanaisista katkelmista rakentanut kokonaisen keskiaikaisen kronikan, jonka luultiin joutuneen hukkaan. Sitten löydettiin kronikka, ja se osoitautui sisällykseltään ihan sellaiseksi kuin tuo tutkija oli olettanutkin.

Nykyajan historiantutkija on erittäin varovainen. Hän pelkää aina sanovansa liian paljon; kaiken, mikä vähänkin tuntuu epävarmalta, lausuu hän vain olettamuksena. Hän on erittäin kärsivällinen. Hänen täytyy usein vuosikausia työskennellä kirjastoissa ja arkistoissa, selailla harvinaisia, vaikeasti luettavia kirjoja ja käsikirjoituksia, ennenkuin löytää kultajyväsien, ennenkuin voi luoda uutta valoa johonkin pieneen historian osaan; tuhannen tunnin ahkera työ puristuu useinkin kokoon kymmeneen riviin.

Kaikissa Euroopan maissa historiantutkijat tekevät väsymätöntä, tuiki tarkkaa työtään; ahkerinta ja tarkinta on tämä työ kuitenkin Saksassa. Varsinaisen historiantutkimuksen rinnalle on kasvanut kokonainen sarja aputieteitä, jotka nekin vaativat harjoittajaltaan kaiken hänen työnsä: sfragistiikka (sinettitiede), numismatiikka (rahatiede), heraldiikka (vaakunatiede), kronologia (ajanlaskutiede), paleografia (vanhojen kirjoitustapojen tutkimus), diplomatiikka (vanhojen asiakirjojen tutkimus) jne. Kaikilla aloilla edistytään. Koko historia vanhimmista ajoista nykyaikaan saakka on kauttaaltaan perattu ja vapautettu tuhansista virheistä. Toisinaan oikaisu koskee vähäpätöisiä asioita, vuosilukuja, päivämääriä, nimiä tai pieniä kaskuja; toisinaan koskee se suuria, laajalle ulottuvia harhakäsityksiä historiällisen kehityksen suunnasta ja tarkoitusperästä. Moni jalo ja kaunis piirre on kitketty pois historiasta, koska se on ollut vain myöhemmän ajan runollinen lisäys. Tämä saattaa toisinaan tuntua ikävältä sille, joka hakee runollisuutta historiasta; mutta se ei auta, sillä tieteen tulee etsiä ennen kaikkea totuutta, ainoastaan totuutta.

Viimein on ainesvarasto kerätty, perattu ja seulottu, punnittu kritiikin kultavaa'alla, muokattu kaikella mahdollisella tavalla, koottu pieniin, sieviin kirjasiin tai suuriin moniosaisiin teoksiin, järjestetty ja lajiteltu eri näkökohtien mukaan, joten jokainen helposti saattaa siihen perehtyä. Ahkerien aineiden kokoilijain tärkeä työ on suoritettu, mutta vielä on saavutettu lopputulos vain elontalta raaka-ainesta.

Hippolyte Taine.

Sitten tulevat tarkkanäköiset, aaterikkaat nerot. He poimivat esille elottomaan ainekseen kätkeyt aarteet; he sulattavat nuo tuhannet pikkuseikat yhteen suureksi kokonaiskuvaukseksi; he luovat uutta valoa ihmiskunnan kehitykseen.

He eivät seuraa niin tarkkoja sääntöjä eivätkä niin täsmällistä menettelytapaa kuin erikoisalan tutkijan on pakko seurata. Heidän toimeensa ei voida kaavamaisesti perehtyä ahkeruudella ja harjaantumisella. Ainoastaan synnynnäinen kyky voi sen tehtävän suorittaa, kyky, joka ei kulje sitä tai tätä tasoitettua tietä, vaan astuu oman neronsa viittomaa polkua.

Suuri ajatus, joka kuvastuu kaikessa heidän työssään, on se, ettei ole olemassa mitään satunnaista eikä eristettyä, vaan että kaikki tapahtumat yhdessä muodostavat mahtavan kokonaisuuden.

Entiseen aikaan arvosteltiin kukin asia erikseen, ja tapahtumien välillä huomattiin ainoastaan ulkonainen höllä yhteys; historia oli muka kokoonpantu yksityisseikoista, jotka vain sattuman oikusta olivat yhtyneet ja joita ei mikään voima sitonut toisiinsa. Nyt on opittu huomaamaan, ettei ole olemassa mitään eristettyä, että kaikella on juurensa aikaisemmissa ja samanaikaisissa oloissa, että tapahtumat kasvavat luonnollisesti omasta määrätystä maaperästään, ja että meidän, voidaksemme tuntea niiden laatua, myös täytyy tuntea se maaperä, jossa ne ovat itäneet. Historiahän kertoo ihmisestä, mutta ihminen ei ole kerta kaikkiaan valmiiksi muodostunut ja muuttumaton olento; hänen ajatuksensa ja tekonsa johtuvat siitä ympäristöstä, missä hän elää. Luonnonsuhteet määräävät kansan vaateparren, ravinnon ja elinkeinot; ne vaikuttavat myös sen valtiomuotoon, uskontoon, luonteeseen ja ajatustapaan. Tunteet liikkuvat ihmisen povessa toisella tavalla Hellaan kirkkaan taivaan alla kuin kylmän Pohjolan salomailla. Kasvatus, valtiolliset olot ja kansan aikaisemmat vaiheet vaikuttavat kukin tavallaan. Kukin aikakausi, kukin kansa elää ikäänkuin omassa ilmapiirissään, ja tämä ilmapiiri on historioitsijan tunnettava.

Mutta tuon ilmapiirin ulkokohtainen tunteminen ei ole riittävä, historioitsijan täytyy aivan omassa mielessään tuntea sen vaikutus. Hänen täytyy kokonaan syventyä siihen aikaan, jota hän tahtoo kuvata, innostua sen aatteisiin ja katsantokantaan. Hänen mielensä täytyy hehkua keskiajan harrasta uskonnollisuutta ja hänen on tunnettava sen epämääräistä viehtymystä mystillisyyteen, voidakseen ymmärtää ristiretkientapaista liikettä. Hänellä pitää olla suonissaan löytöretkien aikakauden seikkailijaverta voidakseen ymmärtää Kolumbuksen kaltaista henkilöä, ja hänen pitää jossakin mää-

rin itse olla »valistuksenmies» voidakseen käsittää miestä sellaista kuin Voltaire. Hänen täytyy siirtyä keskelle sitä aikaa, jota hän tahtoo tutkia, hänen täytyy sydämessään tuntea sen tunteita, mutta kuitenkin asettua tuon ajan yläpuolelle, voidakseen ennakkoluulottomasti arvostella sen ilmiöitä, eksymättä niitä puolueellisesti ihailemaan. Hänessä pitää olla monta runoilijan ominaisuutta, mutta runoileva mielikuvitus ei saa sokaista hänen tutkivaa silmäänsä.

Historioitsija ei koskaan saa olla yksipuolinen, ei koskaan yksinomaan historioitsija. Hänen täytyy syvästi perehtyä moneen tieteeseen: valtiotieteeseen, kielitieteeseen, lääketieteeseen, tilastotieteeseen, kansantaloustieteeseen, jumaluusoppiin, maantieteeseen, filosofiaan, teknillisiin tieteisiin. Kaikki ne voivat kohdaltaan häntä palvella, auttaa häntä näkemään asioita niiden oikeassa valossa. Teologisista tiedoista ei voida tutkia esim. keskiajan historiaa.

Historian ala laajenee. Entiseen aikaan sen sisällyksenä olivat ainoastaan hovitapahtumat, valtiolliset olot, sodat ja rauhanteot, diplomaattiset neuvottelut yms. Nyt on valtiollinen historia joutumaisillaan syrjään, muuttumaisillaan ainoastaan yhdeksi renkaaksi ihmiskunnan historian ketjussa, renkaaksi muiden yhtä tärkeiden ja mielenkiintoisten ohessa. Historioitsija katsoo ympärilleen laajemmalti kuin ennen; hän ei kiinny ainoastaan hovi- ja valtiotapahtumiin; ei mikään inhimillisen tiedon ala ole hänelle vieras.

Voisimme mainita monta suurta nimeä meidän aikamme nerokkaiden historiantutkijain joukosta; saksalaiset *Mommsen* ja *Lamprecht*, ranskalaiset *Thierry* ja *Taine* ja englantilainen *Macaulay* ovat etevimpiä. On myös historioitsijoita — kenties suurimmat heistä — joiden teokset monesti ovat virheitä täynnä, mutta joiden tehtävä silti on ollut suurenmoinen, tutkijoita, jotka ovat koettaneet päästä niiden lakien perille, jotka hamasta aikojen aamusta ovat ohjanneet ihmiskunnan vaihteita. Ranskalainen *Comte*, englantilainen *Buckle*, itävaltalaiset *Gumplowicz* ja *Ratzenhofer*, saksalaiset *Stein*, *Simmel*

ja *Tönnies* sekä suomalainen *Westermarck* ansaitsevat sellaisina mainitsemista. He ovat koonneet kiviä siihen rakennukseen, joka kaukaa kangastaa historian päämääränä; mutta tähän päämäärään on vielä pitkä matka.

Historia on kuin maa, joka kohoaa merestä. Veden las-
kiessa ilmestyy näkyviin tuhansia pieniä mättäitä, hajallaan
siellä täällä. Mättäät yhtyvät vähitellen suuremmiksi saarek-
keiksi, saareke liittyy toiseen, kunnes vesi viimein katoaa, ja
niin on uusi manner muodostunut. Historioitsijat saavat
tuon maan näkyviinsä. Usein se kohoaa verkkaan, mutta
toisinaan ilmestyy näkyville yht'äkkiä suuri ala yhdellä kertaa.
Totuuden esille saaminen sameasta vedestä vaatii heiltä ah-
keraa työtä. Toistaiseksi tuo maa kuultaa vielä epäselvänä
veden alta; mutta me aavistamme jo, että se on nousemassa
ja kuiva manner muodostumassa.

94.

Kielitiedettä

Sanojen yhdistäminen lauseiksi ja lauseiden liittäminen
toisiinsa niin, että ne ilmaisevat täydellisen ajatusjuoksun, on
verraton kyky, ihmiselle suotu ja annettu. Kielen avulla hän
sanoo sanottavansa, kertoo suullisesti ja kirjallisesti jokapäi-
väiset asiansa, ilmaisee sielunsa hienoimmat tunneväreet tai
syvällisimmät ajatukset.

Mutta kieliä on maailmassa monta, tavattoman monta.
Jokaisella kansalla on oma sanavarastonsa; kukin sovittaa
sanat yhteen omalla tavallaan, asettaa etusijalle sen, mitä
toinen pitää vähempiarvoisena, jättää lauseesta pois osia, joita
toinen välttämättömästi tarvitsee ajatuksensa lausumiseksi.
Kullakin kansalla on oma kielensä, kullakin kielellä on omat
murteensa ja murteilla paikalliset eroavaisuutensa.

Kansan kieli ei ole kerta kaikkiaan valmis rakennus; se on
kuin elävä olento, joka kehittyy ja muuttaa muotoaan. Uusia

se todellakin on kohonnut, joskin vielä on olemassa monta hämärää kohtaa, joita se ei ole kyennyt valaisemaan, monta alaa, joissa se hapuillen liikkuu. Mutta se kehittyy kehittymistään ja ratkaisee yhä uusia ongelmia.

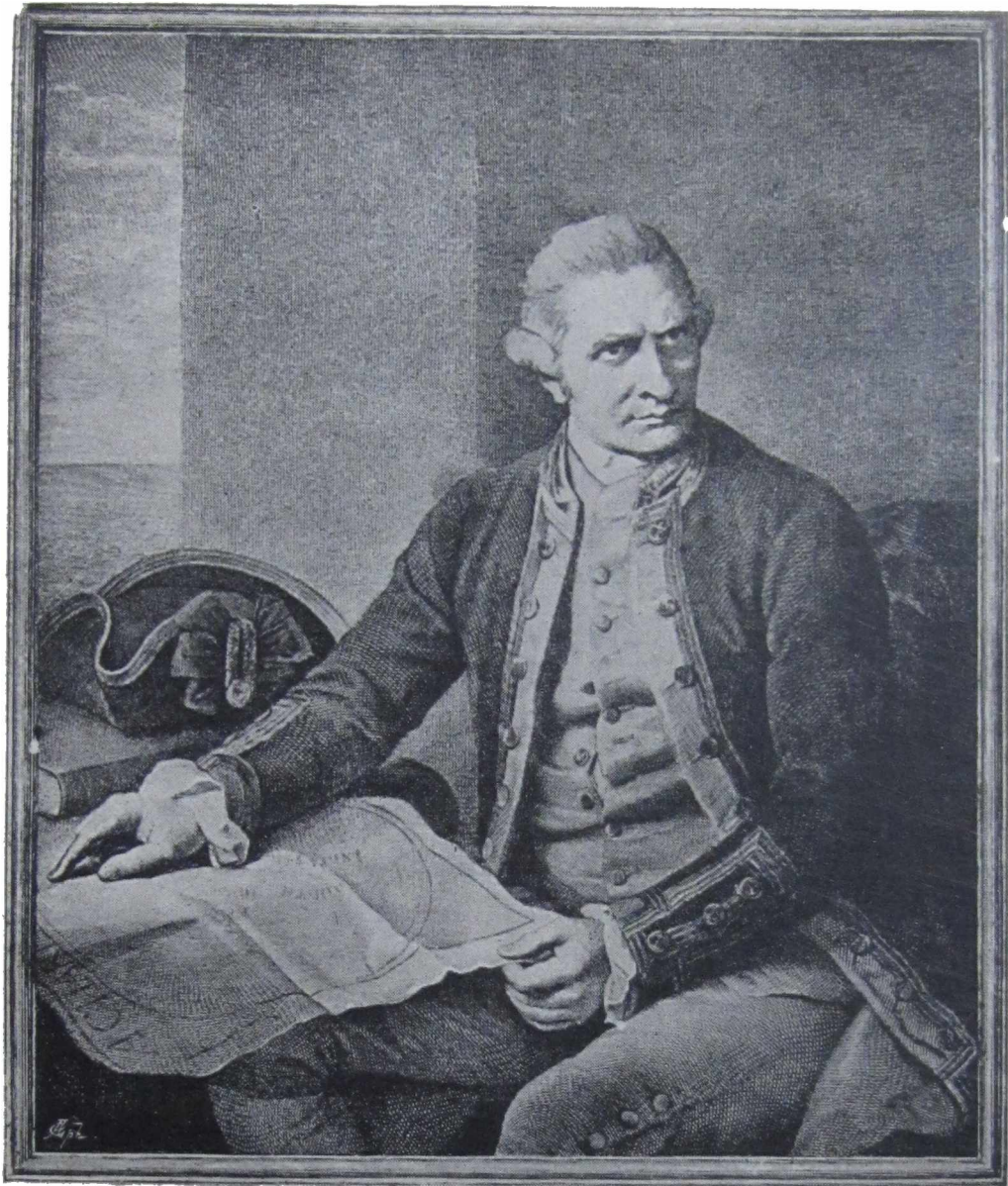
95.

Maantiede ja löytöretket

Viime vuosisata on ollut maantieteen kuten monen muunkin tieteen tutkimukselle erinomaisen tärkeä aikakausi. Entistä innokkaammin on tahdottu oppia tuntemaan maapallomme vielä tuntemattomia osia, niiden kansoja ja luonnonoloja. Lukuisa joukko rohkeita löytöretkeilijöitä ja älykkäitä tiedemiehiä tekee yhteisvoimin työtä tämän tarkoituksensaavuttamiseksi. Heidän apuneuvonsa ovat kehittyneet päivä päivältä täydellisemmiksi, tutkittu ainevarasto on kasvanut yhä runsaammaksi ja tietopiiri on laajentunut.

Kun 1400- ja 1500-luvun löytöretkeilijät lähtivät liikkeelle Portugalin ja Espanjan satamista, oli vaikuttimena etupäässä kullanhimo, seikkailunhalu ja innokas pyrkimys levittää kristinuskoa pakanamaihin. Toisin on meidän aikamme löytöretkeilijäin laita; heitä innostaa puhtaasti tieteellinen harrastus. He eivät ole seikkailijoita, kulanetsijöitä eivätkä norsunluun ostajia; he ovat tiedemiehiä ja heidän tarkoituksensa on rikastuttaa tiedettään uusilla tuloksilla. He ovat rohkeita innostuneita luonteita, jotka eivät väisty vaikeuksien tieltä; he eivät pelkää kovinta pakkasta enempää kuin paahtavinta kuumuuttakaan, eivät säiky myrkyllisiä kuumetauteja eivätkä metsän petoja; he ovat valmiit panemaan terveytensä ja henkensä alttiiksi tieteensä hyväksi. He ovat sitkeitä, lujatahtoisia miehiä, jotka pyrkivät eteenpäin esteistä välittämättä, ja he tuovat mukanaan runsaan ja monipuolisen ainevaraston eurooppalaisen tieteen aarreaittoihin.

Uuden aikakauden tienraivaajana maantieteellisen tutki-

James Cook.

Dance'n († 1811) maalaaman taulun mukaan tehty vaskipiirros.

muksen alalla esiintyi 18. vuosisadalla englantilainen meriupseeri *James Cook*. Vuodesta 1768 kuolemaansa asti vuoteen 1779 hän oli, paria lyhyttä väliaikaa lukuunottamatta, lakkaamatta löytöretkillä aivan tuntemattomilla tai vähän tunnetuilla vesillä, ja hän teki tärkeitä löytöjä. Hän oli ensimmäinen, joka joltisenkin tarkoin oppi tuntemaan Austraalian mantereen muodon ja Etelämeren saarten aseman. Hän tutki Pohjois-Amerikan länsirannikon aina Beringin salmeen asti, ja

hän purjehti Eteläisellä Jäämerellä etsien sitä suurta mannerta, jonka sen ajan ihmiset luulivat siellä olevan »pitämässä maapalloa tasapainossa»; tämä käsitys osoittautui kuitenkin kokonaan mielikuvituksen luomaksi. Cook teki matkoillaan monta tuhatta maantieteellistä havaintoa, mutta tärkein tulos noista matkoista oli kuitenkin sen seikan toteaminen, että paljon suurempi osa maapallon pintaa on veden peittämänä kuin kuivana ja että mantereet pikemminkin ovat valtameren saaria kuin valtameret mantereen sisäjärvä.

Cookin kuoleman jälkeen suuret löytöretket taukosivat joksikin ajaksi. Harrastus ei ollut hävinnyt, mutta rauhattomat valtiolliset olot — Ranskan vallankumous ja Napoleonin sodat — ehkäisivät tieteellistä työtä. Mutta rauhallisempien olojen palattua kävi yritteliäisyyskin entistä vilkkaammaksi. Retkikunta toisensa jälkeen lähti liikkeelle ja tieteellisiä tuloksia saavutettiin, toinen toistaan tärkeämpiä.

Ei ole helppo sanoa, mistä alkaa ja mihin päättää, kun nykyajan maantieteelliset löydöt ovat kysymyksessä. Kuuluisia nimiä ja tärkeitä löytöjä on niin viljalti, että kertoja joutuu ymmälle niitä ajatellessaan. Seuraavat löydöt on kuitenkin ennen muita mainittava.

Ensiksikin *Sisä-Aasiassa* tehdyt löydöt. Aasian rannikot ja länsiosat olivat jotenkin hyvin tunnetut kauppansa vuoksi. Siperia taas sen johdosta, että se oli venäläisten hallussa. Mutta Kiinan valtakunnan sisäosista, Tibetin suuresta ylänkömaasta, Hoangho ja Jangtsekiang virtojen yläjuoksusta olivat tiedot vielä varsin hämärät, kunnes venäläinen upseeri *Przevalski* ryhtyi näitä seutuja tutkimaan. Hän teki kaikkiaan 5 tutkimusmatkaa; ensimmäinen kesti vv. 1870—73; viimeisellä hän kuoli v. 1888. Vielä tulokseikkaammiksi muodostuivat hänen työnsä jatkajan, ruotsalaisen *Sven Hedinin* retket, jotka hän viime vuosisadan lopussa ja tämän vuosisadan alussa teki Aasian tuntemattomiin sisäosiin. Hänen retkiensä kautta tulivat laajat alat Tarim-alanteen ja Tibetin ennen tutkimattomia alueita tutkituiksi ja Tarim-joen juoksu kartoite-

Stanley.

Valokuvan mukaan.

tuksi; hän löysi Indus-joen ja Bramaputran lähteet sekä Himalajan pohjoispuolella olevan Transhimalajan vuoristojonon.

Toiseksi on mainittava *Sisä-Afrikan*, »mustien maanosan» tutkiminen. Tässä on ennen muita mainittava kaksi miestä: Livingstone ja Stanley. *Livingstone* oli heistä vanhempi; hän

oli syntynyt Skotlannissa v. 1813 hyvin uskonnollisessa kodissa köyhistä vanhemmista. Hartaasta pyynnöstään hänet lähetettiin lähetyssaarnaajaksi Etelä-Afrikkaan, mutta vähitellen hänessä pääsi löytöretkeilijän into voitolle ja lähetyssaarnajan työ jäi syrjäasiaksi. Vuodesta 1849 aina kuolemaansa asti v. 1873 hän matkusti melkein taukoamatta Sisä-Afrikassa, kärsi puutetta ja sairautta, mutta teki mitä merkillisimpiä löytöjä. Vuonna 1871 ei oltu kahteen vuoteen kuultu hänestä mitään ja pelättiin, että hän jo oli kuollut. Silloin erään amerikkalaisen sanomalehden omistaja lähetti Stanley nimisen aputoimittajan häntä etsimään, ja 28. p. lokakuuta 1871 nuo kaksi valkoista miestä kohtasivat toisensa Keski-Afrikassa olevan Tanganjika järven rannalla. *Stanleystä* kuten Livingstonestakin tuli vasta vähitellen tieteellinen löytöretkeilijä. Hän oli köyhäintalon lapsi, kotoisin Englannista, tuli laivoaikana Amerikkaan, pääsi erään rikkaan kauppiaan ottopojaksi ja sai paikan New-Yorkin suurimman päivälehdessä, missä toimessa hän oli lähtiessään ensimmäiselle löytöretkelleen Afrikan tuntemattomiin seutuihin. Tämän löytöretken päätarkoituksena oli reklaamin tekeminen tuon amerikkalaisen sanomalehden hyväksi, mutta sittemmin seurasi toisia löytöretkiä, joilla oli tieteellisempi tarkoitus. Näillä retkillä sai hän selville suuren Kongo joen juoksun ja Keski-Afrikan suurten järvien aseman. — Molemmat nämä miehet olivat suuria löytöretkeilijöitä; Livingstone kenties sentään suurempi sekä tiedemiehenä että ihmisenä. Ei kukaan ole häntä paremmin ymmärtänyt Afrikkaa ja afrikkalaisia, ja jalompaa luonnetta on vaikea löytää. Stanley on kenties luonteeltaan voimakkaampi, hänessä on kenties enemmän tuota aitoamerikkalaista tarmoa, joka kasvaa yhtä rintaa esteitten kanssa ja viimein voittaa kaikki vaikeudet.

Ja lopuksi mainittakoon ne maantieteelliset löytöretket, jotka ehkä olivat kaikkein luonteenomaisimmat viime vuosisadan loppupuoliskolle ja kuluvalle vuosisadalle: pohjoisten ja eteläisten napaseutujen tutkimista tarkoittavat.

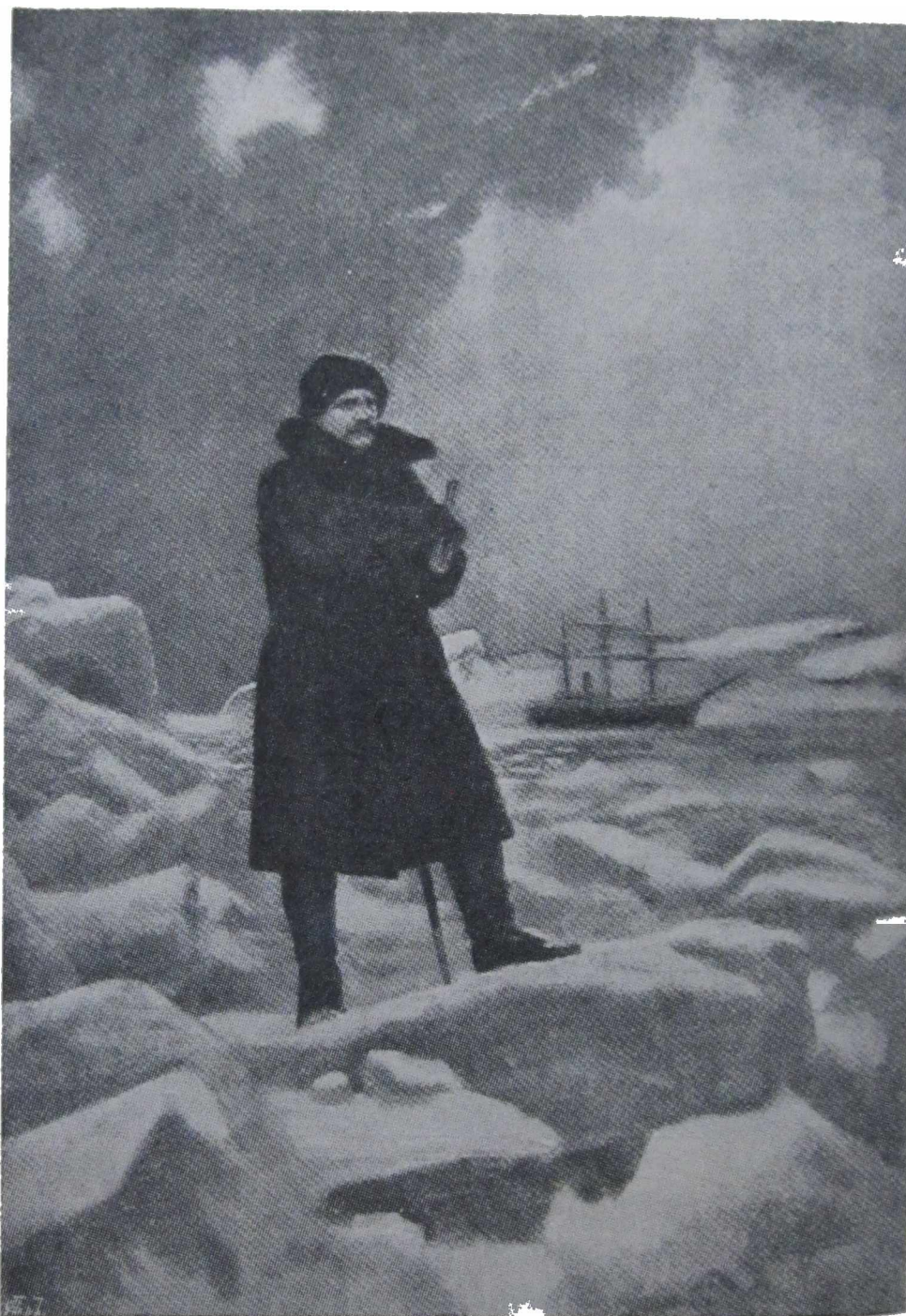
Aluksi oli pohjoisnavan ympärillä olevien, ns. arktisten maiden ja merten tutkiminen etualalla mm. siitäkin syystä, että siihen liittyi käytännöllisiä päämääriä: luoteisväylän ja koillisväylän löytäminen ja purjehtiminen. Kumpaaakin oli jo edellisillä vuosisadoilla etsitty, mutta turhaan. Englantilainen merisotilas *Mac Clure* vihdoin 1850—54 suoritti matkan Beringin salmesta itään Amerikan pohjoispuolitse Eurooppaan, tosin osan matkasta reellä, ja totesi näin luoteisväylän olemassaolon. Norjalainen *Roald Amundsen* purjehti 1903—06

Näköala Huippuvuorilta.

Gjöa-laivallaan luoteisväylän päästä päähän. Koillisväylän ensimmäinen purjehtija oli suomalainen *Adolf Erik Nordenskiöld*, joka 1878—79 Vega-laivalla suoritti matkan Euroopasta Aasian pohjoisrannikkoa pitkin Isolle valtamerelle. Hänen jälkeensä on väylä purjehdittu vain kahdesti: venäläinen *Vilkitskij* 1914—15 ja äskenmainittu *Amundsen* 1918—20.

Viime vuosisadan loppupuolella tehtiin lukuisia yrityksiä itse navoille pääsemiseksi, mutta vasta kuluvan vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä onnistui eräiden sitkeiden

Nordenskiöld.

Georg von Rosen'in maalaus Tukholman kansallismuseossa.

miesten päästä tunkeutumaan navoille saakka. Viime vuosisadan naparetkeilijöistä maineikkaimpia oli norjalainen *F. Nansen*, joka v. 1894 pääsi $86^{\circ}4'$ pohj. lev. saakka. Amerikkalainen *R. Peary*, joka tämän vuosisadan alussa suoritti useita

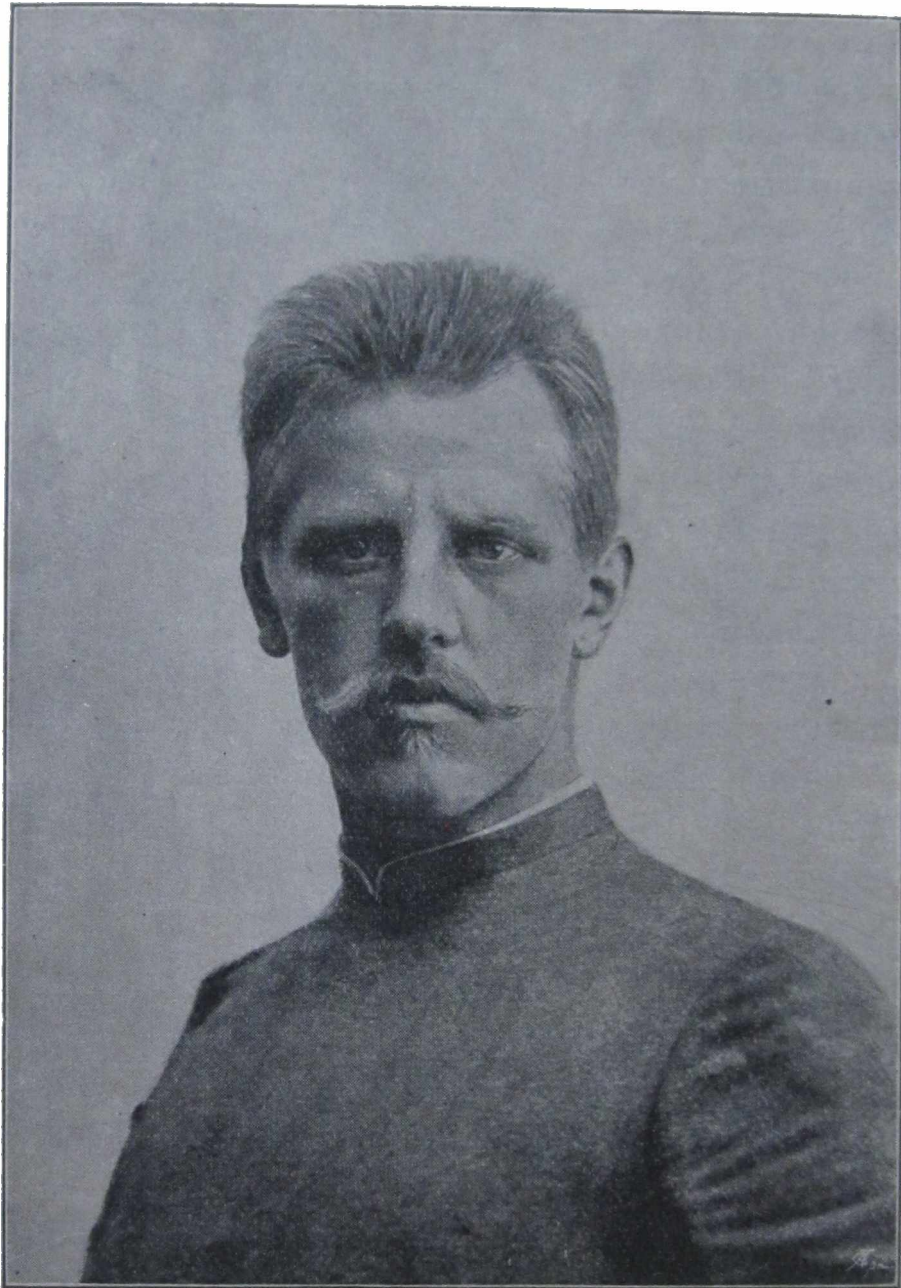
naparetkiä edeten joka kerran yhä pohjoisemmas, pääsi v. 1909 lopultakin pohjoisnavalle asti. Jo viime vuosisadalla teki ruotsalainen insinööri *Andrée* uhkarohkean yrityksen lentää ilmapallolla pohjoisnavalle, mutta hän tuhoutui seuralaisineen tällä matkalla. Lento-tekniikan suurenmoisen kehitys kuluvalla vuosisadalla teki *Andrén* ajatuksen toteuttamisen mahdolliseksi: keväällä 1926 lensi amerikkalainen *Byrd* Huippuvuorilta

Amundsen naparetkelijän puvussa.

pohjoisnavalle ja sieltä takaisin, ja *R. Amundsen* suoritti samana keväänä lentomatkan pohjoisnavan yli koko pohjoisen napameren poikki Huippuvuorilta Alaskaan.

Kuluvan vuosisadan ensimmäisinä vuosina työskenteli useitakin retkikuntia maapallon eteläisen navan ympäristön tutkimiseksi. Ilmastolliset olosuhteet osoittautuivat siellä vielä epäsuotuisammiksi kuin pohjoisnavan ympäristössä, ja moni rohkea ja vastuksia säikkymätön tutkija menetti henkensä koettaessaan ratkaista niitä monia probleemoja, jotka liittyivät näihin seutuihin. Näiden retkikuntien työn tuloksena voitiin lopullisesti todeta, että etelänavan ympärillä on laaja, paksun jään peitossa oleva Etelämanner. Itse navalle pyrkijöistä mainittakoon englantilainen Schackleton, joka 1909 pääsi $88^{\circ} 23'$ et. lev. saakka. Joulukuussa 1911 pääsi *R.*

Nansen.

Valokuvan mukaan noin v:lta 1900.

Amundsen koiravaljakolla ajaen itse navalle asti ja kuukautta myöhemmin tuli englantilainen *R. Scott* perille; viimeksimainittu sai kumminkin paluumatkalla surmansa kaikkine seuralaisineen.

Löytöretkeilijät palaavat kotiinsa tuoden mukanaan runsaan varaston havaintoja, jotka rikastuttavat maantiedettä,

luonnonhistoriaa, fysiikkaa, geologiaa, kielitiedettä ja muita tieteenhaaroja. Rohkeat löytöretkeilijät ovat tehneet tehtävänsä, ja nyt tulee hiljaisten tiedemiesten vuoro. Sillä kotona Euroopassa istuvat oppineet maantieteen tutkijat käsitellen koottuja aineksia, järjestäen ja sovittaen yhteen tehdyt havainnot, peraten pois sen, mikä perustuu väärinkäsitykseen, ja koettaen yhdistää nuo tuhannet hajanaiset yksityisseikat suureksi kokonaisuudeksi. Löytöretkien tulokset ovat heille ainoastaan välineitä; päämääränä on niiden lakien ymmärtäminen, jotka hallitsevat ilmiöitä. Tuhansista lämpömittauksista he rakentavat ilmatieteellisen lain, saarten asemaa koskevista tiedoista he muodostavat teorioja maan ja veden jakautumisesta maapallolla. Kukin löytöretkeilijä työskentelee ahtaalla työmaalla, kohdaten kaikkialla esteitä, joiden yli hänen katseensa ei kanna. Tiedemies, joka aivoihinsa kokoo hänen löytöretkensä tulokset, seisoo ikäänkuin korkeammalla, näkee laajemmalle ja syvemmälle.

Tämmöinen tieteellinen maantiede on suuresti kehittynyt viime vuosisadalla. Sen etevinä tienraivaajina mainittakoon saksalaiset *Aleksanteri von Humboldt* († 1859) ja *Karl Ritter* († 1859). Sen aseet ovat tulleet entistä terävämmiksi ja hienommiksi, ja se osaa käyttää niitä entistä menestyksellisemmin.

96.

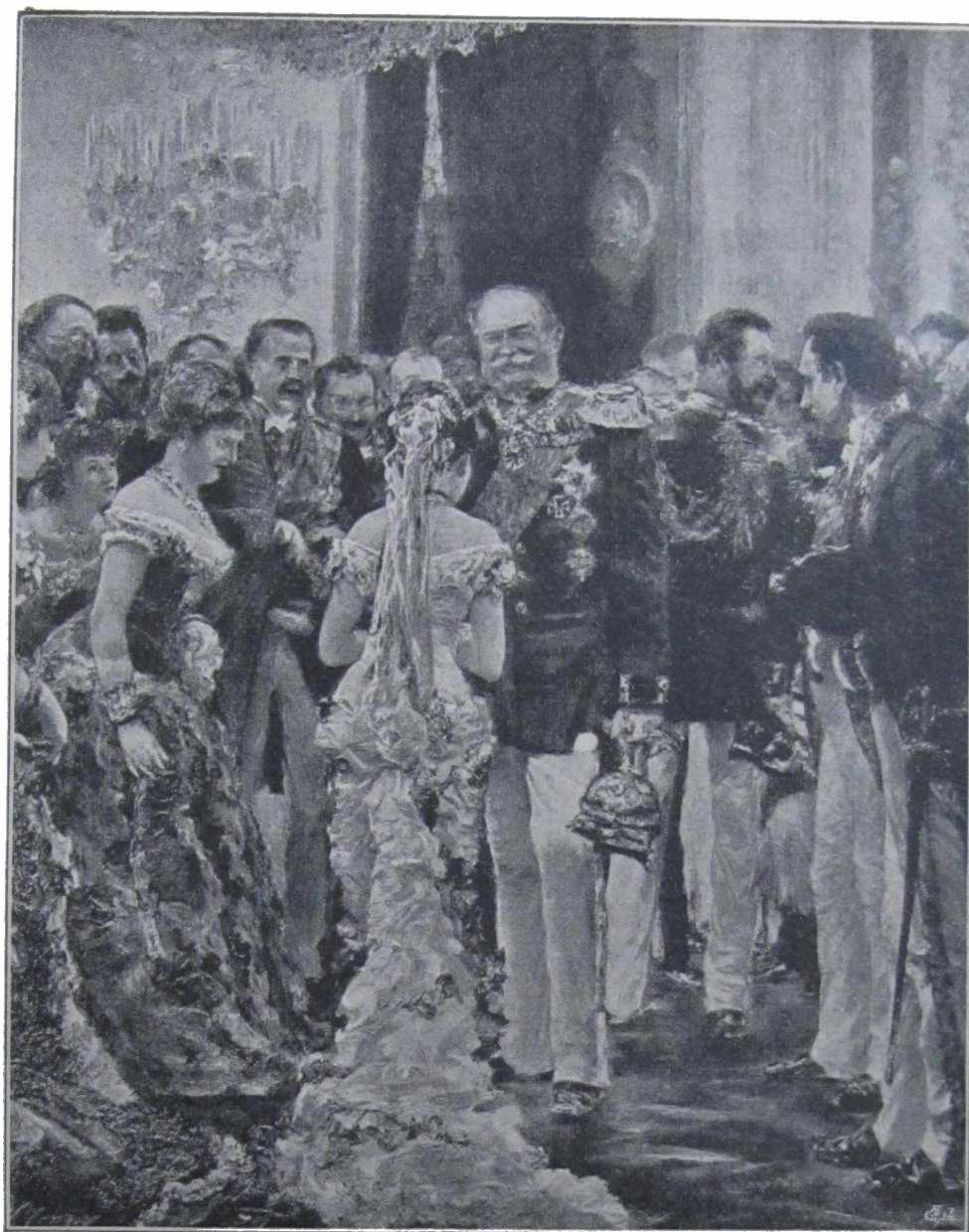
Tilastotiede

Meidän aikamme on nähnyt uuden tieteen varttuvan heikosta alusta suureen täydellisyyteen. Se on itsenäinen tiede, joka toimii omalla, rajoitetulla alallaan ja omalla tavallaan; mutta se palvelee läheisesti yleissivistystä, helpottaa tutkimusta, syventää inhimillistä tietopiiriä melkein kaikilla aloilla ja hyödyttää eri tieteitä samalla tavalla kuin terävä, hieno työase hyödyttää käsityöläistä hänen toimessaan. Tämä tiede

on tilastotiede, joka opettaa, kuinka numerot selvittävät luonnossa ja ihmiselämässä esiintyviä suhteita.

Tämä ajatus tuntuu niin luonnolliselta, ja se vetikin jo ammoisina aikoina ihmisten huomiota puoleensa. Jo parituhatta vuotta ennen nykyisen ajanlaskumme alkua kerättiin Kiinassa tietoja väkiluvusta ja maanjaosta. Intiassa ja vanhassa Persiassa pantiin toimeen tiedusteluja maan vero- ja puolustuskyvyn selville saamiseksi ja Egyptissä kehitettiin säännöstelyyn ilmoitusvelvollisuuteen perustuvat henkilötiedot korkealle tasolle. Rooman valtakunnassa tämänluontoiset toimenpiteet kehitettiin niin täydellisiksi, että ne vetävät ver-toja uusimman ajan saavutuksille. Keskiaika oli tässä suhteessa taantumuksen aikaa, mutta uudella ajalla, yhteiskuntaelämän kehittyessä ja lujien, keskitettyjen valtioiden syntyessä, ruvettiin yhä yleisemmin huomaamaan tilaston merkitys. Tilastollinen taito havaittiin tärkeäksi apuneuvoksi valtio- ja yhteiskuntaelämän eri puolien selvittämisessä. Kauan aikaa oli tilastotietojen keräämisellä täten puhtaasti käytännöllinen tarkoitus. Päämääränä oli antaa hallitukselle ohjeita siitä, miten valtiota oli viisaasti hallittava. Kerätyt ainekset eivät joutuneet yleisön käsiin, eikä tieteellisestä käsitelystä ollut puhuttakaan.

Mutta 1600- ja 1700-luvulla Euroopan matemaatikot, Galilei, Newton ja semminkin Bernoulli, alkoivat pohtia sitä kysymystä, josta oli tuleva nykyajan tilastotieteen selkäranka, nim. säännöllisyyden ja suurten lukujen kysymystä. Uhkapeli antoi aiheita noihin tutkimuksiin. Oli huomattu, että sattumassa, joka näytti niin oikulliselta, ilmeni jonkinlainen säännöllisyys ja että tämä säännöllisyys kasvoi sikäli kuin kokeiden määrä lisääntyi. Jos rahalla heitetään »ristiä ja kruunua» 10 kertaa, niin huomataan lopputuloksessa tuskin mitään säännöllisyyttä, mutta jos heitetään 10 000 kertaa, saadaan melkein aina 5 000 kruunua ja 5 000 ristiä; poikkeus on varsin pieni. Jos ollaan noppasilla, niin näyttää tulos 6 nopanheitosta varsin satunnaiselta, mutta 600 heitosta saa-

Pukukuva 1870-luvulta.

Hovikutsut Wilhelm I luona (1879). Adolf Menzelin maalaama.

daan likimain 100 kuutosta, 100 viitosta jne., ja 60 000 heitosta käy säännöllisyys vielä tarkemmin näkyviin. Tämä havainto kiinnitti matemaatikoiden huomion. He tekivät koikeita ja laskuja, ja heidän onnistui sommitella tauluja, joiden avulla he saattoivat laskea, kuinka suuri säännöllisyyden mahdollisuus kulloinkin oli olemassa.

Kauan »valtiollinen tilasto» ja »todennäköisyyslasku» ke-

hittyivät kumpikin erikseen kuin kaksi virtaa, joiden vesi ei yhdy. Valtiomiehet salasivat visusti havaintonsa, ja matemaatikoiden täytyi tyytyä tekemään laskelmiaan uhkapelistä ja moisista vähäpätöisistä seikoista. Mutta 1700—1800-lukujen rajavaiheilla virrat rupesivat pyrkimään samaan uomaan. Hallitukset saattoivat yhä enemmän havaintonsa yleisön tietoon. Ruotsissa ja Suomessa oli jo vv. 1735 ja 1736 julkaistu kuninkaallisia kirjeitä väestötilaston keräämisestä. Vuonna 1749 päätettiin Ruotsin tiedeakatemian ehdotuksesta, että papiston tuli säännöllisesti antaa sellaisia tietoja määräajoin erikoisen kaavakkeen mukaan ja että niiden tulokset oli aika ajoin sommiteltava väestötilastoksi. Vuonna 1756 perustettiin Ruotsin ja Suomen väestötilaston laatimista varten erityinen tilastollinen virasto, ns. »tabellikomissioni», laatuaan ensimmäinen laitos koko sivistyneessä maailmassa. Kun »Vanha Suomi» yhdistettiin muuhun Suomeen, pantiin tässäkin osassa maattamme toimeen säännöllinen väestötilasto (1812) ja vuodesta 1835 se käsitti maamme kreikkalais-katolisetkin seurakunnat. Vuonna 1865 perustettiin Suomen »tilastollinen toimisto», joka v. 1884 järjestettiin varsinaiseksi keskusvirastoksi.

Tutkijat ryhtyivät pian käsittelemään hallituksien antamaa aineistoa ja huomasivat, että useimmilla ihmistahdon hallitsemilla aloilla vallitsi sama suurten lukujen säännöllisyys kuin satunnaisissakin olosuhteissa. Ja siten oli todennäköisyyslasku saatettu arvokkaammalle tolalle ja uudenaikaisen tilastotieteen perustus laskettu.

Sittemmin on tilastotieteen alalla tehty valtavasti työtä, ja tämä työ on käynyt kahteen eri suuntaan. Ensiksikin on tilastotieteellistä työtapaa kehitetty, ja toiseksi on koetettu saattaa niin monta inhimillisen elämän puolta kuin suinkin tilastollisen käsittelyn alaiseksi. Viimeksimainitulla alalla on erittäinkin belgialainen *Quêtelet* († 1874) tullut kuuluisaksi.

On huomattu, että kaikilla niillä ihmiselämän aloilla, joita voi numeroilla mitata, vallitsee hämmästyttävä säännölli-

syys. Samat ilmiöt esiintyvät eri aikoina, suureksi osaksi myös eri paikkakunnilla verraten samalla voimalla. Maassa syntyy joka vuosi lähes yhtä monta ihmistä ja kuolee yhtä monta; melkein yhtä monta poikaa tai kuolleenasyntyntä lasta tulee joka vuosi maailmaan; melkein yhtä monta avio-liittoa solmitaan, ja melkein yhtä monessa tapauksessa on vaimo miestänsä vanhempi. Melkein yhtä monta laivaa tulee joka vuosi satamaan, melkein yhtä monta kirjettä kulkee joka vuosi postissa. Vieläpä sellaisissa tapauksissa kuin itsemurhissa ilmenee säännöllisyys. Niitä sattuu samassa maassa vuosi vuodelta väestön lukumäärään verrattuna miltei yhtä monta. Useimmat itsemurhat tehdään kesäkuukausina. Useimmat itsemurhaajat ovat miehiä. Naineet osoittavat paljon pienempää taipumusta itsemurhaan kuin naimattomat. Lesket ja etenkin avioeron saaneet tekevät itsemurhia tuntuvasti useammin kuin muut. Vuodesta vuoteen surmaavat ihmiset itsensä miltei samalla tavalla ja kuhunkin väestöryhmään kuuluvat heille ominaisella tavalla. Joka vuosi kuolee samaan tautiin melkein yhtä monta ihmistä.

Tietenkään ei voi olla kysymyksessä ihan täydellinen säännöllisyys. Luvut poikkeavat alituisesti vähän toiseen tai toiseen suuntaan. Joka vuosi syntyy muutamia satoja lapsia tai kuljetetaan postissa muutamia tuhansia kirjeitä enemmän tai vähemmän kuin edellisenä vuonna, mutta nämä pienet poikkeukset eivät merkitse mitään satojentuhansien ja miljonnien rinnalla. Ja tilastotieteilijä voi aina tieteellisten laskujensa nojalla päättää, onko tuo poikkeus satunnainen vai johduko se jostakin syvemmillä piilevästä syystä. Seuraava esimerkki osoittaa hänen laskujensa tarkkuutta. Jos monen vuoden kokemus osoittaa, että jossakin maassa keskimäärin viidesosa pikkulapsista kuolee, ennenkuin ovat päässeet johonkin määrättyyn ikävuoteen, ja jos joskus tapahtuu, että 40 000 lapsesta kuolee 8 008 eikä 8 000 — kuten sopisi odottaa — niin tilastotieteilijä vastaa, että tämä poikkeus arvatenkin on aivan satunnaista laatua. Hänen taulunsa osoittavat, että

$\frac{2}{2} \frac{1}{3}$:n todennäköisyys tukee sitä oletusta, että tuo lisäytymisen johtuu sattumasta ja että se ainoastaan 2 tapauksessa 23:sta perustuu todelliseen syyhyn. Mutta jos kuolleiden lasten luku nousee 8 280:een, hän vastaa, että tämä ilmeisesti johtuu jostakin syvemmällä piilevästä syystä, jostakin elinehtojen muuttumisesta, äkillisestä kulkutaudista tai muusta semmoisesta; $\frac{1}{2} \frac{9}{0} \frac{9}{0} \frac{9}{0}$:n todennäköisyys tukee tätä päätelmää.

Täydellistä säännöllisyyttä voi harvoin kauan aikaa huomata. Olosuhteet vaihtuvat vuosikymmen vuosikymmeneltä, ja äkilliset tapahtumat saavat aina aikaan muutoksia. Kulkutauti saa äkkiä kuolleisuusprosentin nousemaan; terveydenhoidon alalla tapahtunut edistyminen saa sen vähitellen laskemaan. Kun tilastotieteilijä lukujen perustuksella ensin on osoittanut, että todellista säännöttömyyttä on olemassa, niin on hänen vastattava uuteen kysymykseen, siihen näet, mikä on syynä tuohon säännöttömyyteen. Ja usein hän tässä onnistuukin. Hän tutkii sarjan rinnakkaisia virtauksia ja huomaa, että yhden virtauksen poiketessa suunnastaan toisissakin tapahtuu vastaava poikkeus. Hän näkee, että elintarvikkeiden kallistuessa avioliittojen luku vähenee, mutta itsemurhien luku lisääntyy, hän havaitsee, että suurten mullistuksien, sotien yms. synnyttämän voimakkaan henkisen liikkeen vaikuttaessa itsemurhien luku suuresti vähenee. Jos postitaksa tai rautatielippujen hinnat huoistuvat, lisääntyy kohta kirjeiden ja matkustajien luku. Viinavero vähentää paloviinan menekkiä, mutta lisää tavallisesti muiden väkijuomien kulutusta. Mutta useimmiten tulos on monien yhtyneiden voimien aikaansaama. Jos juoppohulluuteen kuolleiden luku vähenee, saattaa väheneminen johtua siitä, että yhteiskunnalliset olot ovat parantuneet, tai siitä, että raittiusliike on voittanut alaa, tai siitä, että lääketiede paremmin pystyy tätä tautia torjumaan, tai siitä, että ihmiset yhä enemmän häpeävät ilmoittaa tuota tautia kuoleman syyksi, tai sadasta muusta syystä. Tilastotieteilijällä, joka koettaa aineistoaan käsitellä, on edessään lukemattomia arvoituksia; mutta ne ovat arvoi-

tuksia, joita tavallisesti voidaan ratkaista, kunhan tutkija vain ahkerasti ja ennakkoluulottomasti käy käsiksi työhönsä.

Tilastotiede on niitä tieteitä, jotka voimakkaimmin ja monipuolisimmin laajentavat inhimillistä tietopiiriä. Se suorittaa tiedemiehelle saman palveluksen kuin lämpömittari meteorologille ja mikroskooppi luonnontutkijalle. On monta pimeätä alaa, joille ainoastaan se luo kirkasta valoa. Maantieteen tutkija ei enää väitä minkään maan kauppaa kukoistavaksi, ennenkuin hän tilaston avulla on ottanut selkoa viennin ja tuonnin suuruudesta ja verrannut niitä kyseessä olevan maan pinta-alaan, väkilukuun ja muiden kansojen kauppaan. Historioitsija tutkii tilastoon perustuen maan väkilukua ja varallisuutta, ennenkuin hän tekee päätelmänsä sen kehityksestä. Lääkäri saattaa tilaston avulla tehdä päätelmiä siitä, onko jokin tauti lisääntymässä vai vähenemässä, tautien tarttuvaisuudesta, perinnöllisyydestä, eri ravintoaineiden vaikutuksesta tautien kulkuun jne. Kansan uskonnollisuus ilmenee jossakin määrin kirkossakävijäin ja vuosittain myytyjen uskonnollisten teosten luvusta, sen lukuhalu vuosittain myytyjen tai kirjastoista lainattujen kirjojen luvusta jne.

Tilastotiede ei vaikuta ainoastaan tieteelliseen tutkimukseen, sen vaikutus ulottuu käytännölliseenkin elämään, sekä yksityiseen että julkiseen. Koko valtiontalous perustuu meidän aikoinamme tilastotieteellisiin tutkimuksiin. Kaupan ja tuotannon alalla on tilaston antamalla kokemuksella ratkaiseva merkitys; ja nykyaikana perin tärkeä vakuutustoiminta perustuu niin täydellisesti tilastollisiin laskelmiin, ettei se niiden puutteessa olisi ajateltavissakaan.

Tilastotiede on ikäänkuin uusi aisti, jonka Euroopan kulttuuri on itselleen hankkinut ja kehittänyt.

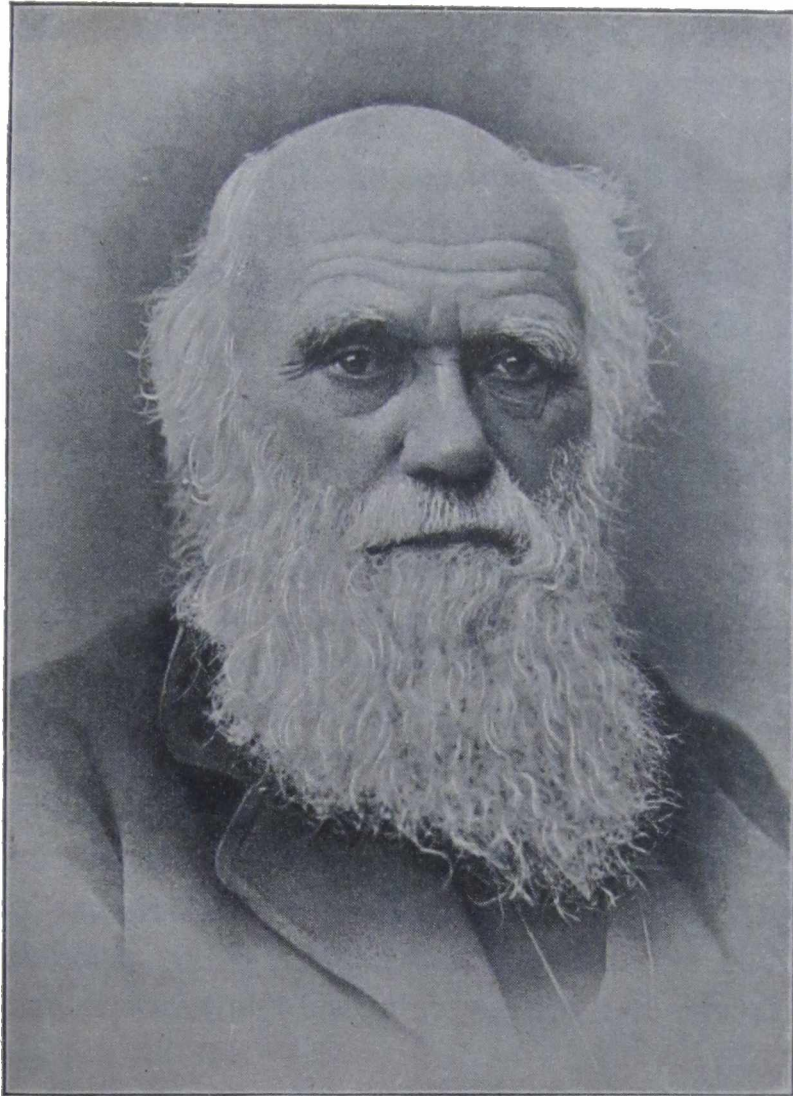
Darwin

Nykyajan tutkijain joukossa on ollut monta merkki-miestä, joiden tarkka silmä on hallinnut tavallista laajempaa näköpiiriä, mahtavia neroja, jotka ovat osanneet sovittaa lukuisat yksityisilmiöt sopusointuiseksi kokonaisuudeksi ja luoneet uutta valoa olemassaolon suureen arvoitukseen.

Jotkut heistä ovat muita päätään pitempiä. Sellainen tieteen suurmies oli englantilainen *Charles Darwin*, joka syntyi v. 1809 ja kuoli v. 1882. Aniharvat ovat kohonneet hänen tasalleen. Hänen elämäntyönsä on siirtänyt kulttuurin rajapyykkejä pitkän matkaa eteenpäin, on rikastuttanut ihmishenkeä uudella elämäнкäsityksellä, joka on saanut aikaan perinpohjaisen muutoksen nykyisen sukupolven ajatustavassa.

Luonto oli se ala, jota hän viljeli, ja se, mihin hänen huomionsa kiintyi, oli tuo aikoja sitten tehty havainto, että luonnossa vallitsee pakollinen, lakkaamaton vaihtelu, että eläin- ja kasvilajeja vanhettuu ja kuolee ja että niiden sijaan syntyy uusia muotoja ja lajeja. Hänen suurtyönsä oli se, että hän osoitti ne ikuiset lait, joita tämä vaihtelu noudattaa.

Darwinin huomio on kiintynyt erikoisesti kahteen asiaan: perinnöllisyyteen ja olemassaolotaisteluun. Perinnöllisyys on merkillinen ilmiö, jonka lait yhä vielä näyttävät vaativan paljon selvittämistä. On tunnettu asia, että ihmisen ruumiilliset ja henkiset ominaisuudet kulkevat perintönä hänen lapsilleen, usein lastenlapsilleenkin, vaikkeivät ne olekaan välillä olevassa sukupolvessa havaittavissa. Samoin on eläinten ja kasvienkin laita. Jokainen maamies tietää, että hyvän oriin ominaisuudet siirtyvät sen jälkeläisiin, ja kun kukkainviljelijä erottaa jonkin lajin kauneimmat ja tuoksuvimmat kukat ja kylvää niiden siemeniä, tekee hän sen saadakseen uusia kukkia, joilla on samat hyvät ominaisuudet. Samalla tavalla voidaan

Darwin.

Valokuvan mukaan.

monesta muusta kasvista ja eläimistäkin muodostaa uusia rotuja, ja tuhansia sellaisia lajeja onkin muodostettu. Mäyräkoirat ja rotuhevoset, kerrotut ruusut ja gravenstein-omenat on ihminen kehittänyt »keinotekoisella» tavalla: tietoisien valinnan avulla.

Mutta itse luonnossakin tapahtuu sellaista valintaa suurin mitoin, tosin hitaammin, mutta paljon varmemmin kuin inhimillisen toiminnan vaikutuksesta. Luonnon mahtava käsi muuttaa lakkaamatta kasveja ja eläimiä, ja jokainen sellainen

muutos tekee ne kestävämmiksi ja ympäristöönsä soveliaammiksi. Muutokset tapahtuvat *taistelun* pakosta ja vaikutuksesta.

Luonnon hedelmällisyys on ääretön. Moni kasvi valmistaa vuosittain 100 siementä ja moni eläin munii 100 munaa. Jos jokaisesta siemenestä tai munasta seuraavana vuonna kehittyisi uusia jälkeläisiä, täyttäisivät ne 100 vuoden perästä koko maapallon. Yhden ainoan silakan sikiöt täyttäisivät näin ollen muutamassa vuodessa koko Itämeren. Mutta tiedämme, ettei niin tapahdu; aika ajoin suku lisääntyy, aika ajoin se hupenee. Jokin laji saattaa äkkiä suuresti levitä, toinen saattaa kuolla sukupuuttoon, mutta yleensä vallitsee tasapaino.

Sillä ainoastaan pieni osa maapallon elollisista olennoista saa elää ja lisääntyä. Useimmat sortuvat siinä taistelussa, jota käydään lakkaamatta ja joka paikassa. Siemen joutuu hyönteisten syötäväksi, hyönteiset joutuvat lintujen ruoaksi, linnut petoeläinten saaliiksi ja petoeläimet vuorostaan muiden eläinten tuhottaviksi. Suuret kalat syövät pieniä kaloja, saukot ja hylkeet ahdistavat näitä, mutta joutuvat puolestaan itse muiden eläinten surmattaviksi. Joka askelella, minkä ihminen astuu, hän tallaa tuhansia elämän aiheita jalkansa alle.

Tällä tavalla pysyvät eri eläinlajit tasapainossa. Jos hyönteiset kovasti lisääntyvät jossakin metsässä, huomaavat hyönteisiä syövät linnut pian, että siellä on viljalti saalista, kokoontuvat sinne ja saattavat pian hyönteismäärän entiselleen. Pian tämän jälkeen petolinnut huomaavat, että siellä on niille paljon saalista, ja ne harventavat ennen pitkää hyönteisistä elävien lintujen lukumäärää. Näin näidenkin lukumäärä vähenee entiseensä, ja kun näin on käynyt, lähtevät petolinnut tiehensä taikka kuolevat nälkään tai joutuvat vuorostaan omien vihollistensa saaliiksi.

Näin taistellaan lakkaamatta koko luomakunnassa, joka vesilätäkössä ja kuivalla maalla jokaisen kuutiosenttimetrin alalla, taistellaan elämästä ja kuolemasta ja armoa antamatta.

Mutta mitä ovat ne harvat, jotka jäävät henkiin, ja mitä ovat ne lukemattomat, jotka joutuvat vihollistensa saaliiksi?

Darwin vastaa tähän, että voimakkaimmat, kyvykkäimmät ja ympäröiviin olosuhteisiin parhaiten sopeutuvat yksilöt aina jäävät henkiin ja lisääntyvät. Tietysti saattaa joskus tapahtua, että kyyhkysparveen hyökkäävä petolintu sattumalta iskee kyntensä kyyhkyseen, joka lentää hyvin, ja että toiset huonompilentoiset pääsevät pakoon; mutta tämä on poikkeuksellinen, ei säännönmukainen ilmiö. Sääntönä on, että ne yksilöt, jotka parhaiten pystyvät voittamaan vihollisen tai väistämään sitä, olipa tämä vihollinen mikä tahansa, myöskin pääsevät voitolle olemassaolotaistelussa, muut sitävastoin häviävät.

Lisäksi tulee vielä toinen seikka. On tunnettua, että elin, jota paljon käytetään, kehittyy muita voimakkaammaksi, että työmiehellä on enemmän »käsivoimia» kuin sillä, joka ei koskaan ole käsivarsiaan vaivannut. Niin on yksilön laita, ja niin on koko suvunkin laita. Tuhansien sukupolvien eläessä elimet, joita aina käytetään, kehittyvät erittäin voimakkaiksi ja täydellisiksi, toiset käyttämättömät elimet sitävastoin surkastuvat ja lopulta häviävät.

Ajatelkaamme vuoristossa elävää vuohikarjaa. Liikkueksaan eteenpäin on vuohien pakko hypätä kalliolta kalliolle. Kaikki ne vuohet, jotka hyppäävät huonosti, putoavat ehdottomasti rotkoihin ja murskaantuvat, ja ainoastaan taitavat hyppääjät elävät ja lisäävät sukuaan. Monen sukupolven eläessä hyppäämistaito näin ollen kehittyy yhä täydellisemmäksi, osaksi perinnöllisyyden, osaksi tuon alituisen harjaantumisen vaikutuksesta.

Taikka ajatelkaamme napamaissa elävää kettuparvea. Ne yksilöt, joilla on ohut turkki, paleltuvat kuoliaiksi, ja ainoastaan paksuturkkiset säästyvät lisäämään sukuaan. Monen sukupolven eläessä turkki kehittyy yhä tuuheammaksi, kunnes se on saavuttanut sen tuuheuden, joka täysin riittää suojelemaan eläintä pakkaselta. Mutta samalla ovat tummakarvaiset

ketut aina suuremmassa hengenvaarassa kuin vaaleakarvaiset, koska ne voi helpommin erottaa lumipeitteisellä maalla ja ne siis pikemmin joutuvat vihollistensa huomion esineiksi. Näin ollen kehittyä vähitellen kettulaji, jolla on tuuhea ja vaaleakarvainen tai ihan valkea turkki.

Tällä tavalla olemassaolotaistelu lakkaamatta ikäänkuin seuloo eläin- ja kasvilajeja. Ne muuttuvat ulkomuodoltaan ja eroavat olosuhteiden pakosta yhä jyrkemmin toisistaan. Kaikki ne tavoittelevat suurempaa tarkoituksenmukaisuutta, suurempaa täydellisyyttä. Tapaamme mitä merkillisimpiä ja näköjään naurettaviakin kasvi- ja eläinmuotoja. Asiaa lähemmin tarkastellessamme huomaamme kuitenkin aina, että noissa eriskummallisissakin muodoissa on jokin järjellinen tarkoitus, että nuo kasvit ja eläimet juuri siinä asussa parhaiten voivat hankkia ravintonsa ja puolustautua vihollisiaan vastaan. Asian valaisemiseksi saattaa tuoda esiin tuhansittain esimerkkejä, ja jokainen sellainen ominaisuus on todistettavasti tai ainakin todenmukaisesti vuosituhansien kuluessa verkalleen kehittynyt olemassaolotaistelun vaikutuksesta. Lakkaamatta eteenpäin, kukin laji omaan suuntaansa, ja tuho sille, joka jää kehityksessään jäljelle; se jää siihen paikkaan, mihin väsyneenä kaatui, ja joutuu vihollistensa saaliiksi. Lakkaamatta eteenpäin suurempaa täydellisyyttä kohti, suuremman vaarojen välttämisen ja voittamiskyvyn saavuttamiseksi. Olemassaolotaistelu on kuin suuri tahko, jonka avulla lajien taipumukset lakkaamatta hioutuvat jyrkemmiksi ja terävämmiksi.

Darwin loi katseensa syvälle elävien olentojen historiaan aina vanhimpiin aikoihin, jolloin ei vielä ollut olemassa ihmisiä eikä muita imettäväisiä, ei lintuja eikä kaloja, vaan ainoastaan alkeellisia kasvi- ja eläinkunnan rajalla olevia eliöitä. Ja hän kuvitteli mielessään, miten koko elävä luomakunta, joka nyt tuhansin muodoin ja lajein on luonnontutkijan tarkastettavana, on voinut verkalleen kehittyä noista alemmista olennoista, miten yksilöiden on täytynyt niitä ympäröivien olosuhteiden pakosta lakkaamatta muuttua, miten yksi-

löt — ei vuosikymmenien, vaan miljoonien vuosien kuluessa — ovat voineet edistymistään edistyä ja miten niistä on voinut haaraantua yhä uusia lajeja, yhä korkeampia ja yhä jalompia. Hän näki kaikki elävät olennot yhtenä suurena kokonaisuutena, näillä kun on yhteinen alkuperä, ja hän koetti suurin piirtein kuvata niiden kehityskulkua.

Darwinin teoria sai osalleen paljon vastustusta, mutta nyt sen pääajatusta, nimittäin kehitysajatusta, kannattavat melkein kaikki luonnontutkijat. Kehityksen syistä ollaan nykyisin kylläkin eri mieltä. Darwinin valintaoppi semmoisenaan ei riitä selittämään lajien muuntumisen kulkua, mutta Darwinin teoria elollisen luonnon kehittymisestä yksinkertaisista alkumuodoista yhä moninaisemmiksi ja täydellisemmiksi on teoria, jonka voimme pitää erittäin vakuuttavasti perusteltuna ja joka suuresti on hedelmöittänyt muitakin tieteitä kuin luonnonhistoriaa.

Ihminen janoo totuutta, sillä ainoastaan totuudessa on elämää. Ja ne miehet, jotka saavat epäilykset ja väärinkäsitykset hälvenemään ja valaisevat elämän suuria arvoituksia, kuuluvat ihmiskunnan suuriin hyväntekijöihin siinäkin tapauksessa, ettei heidän työstään ole käytännölliselle elämälle suoranaista hyötyä. Englannin suurimmat luonnontutkijat Newton ja Darwin ovat toistensa vertaisia. Toinen opetti, että taivaankappaleet muodostavat kokonaisuuden, ja tulkitsi ne lait, joiden nojalla ne liikkuvat. Toinen taas osoitti että kaikki se elämä, joka maan päällä liikkuu ja hengittää, joka on liikkunut ja hengittänyt hamasta aikain aamusta, on yhtä, ja hän näytti toteen ne lait, joiden vaikutuksesta tuo elämä on kehittynyt.

Tanskalainen runoilija ja luonnontutkija Jens Peter Jacobsen — Niels Lyhne nimisen tunnetun romaanin tekijä — joka on tehnyt Darwinin ajatukset ja teokset tutuiksi maanmiehilleen, kirjoittaa hänestä seuraavat kauniit sanat:

»Luonto on kuin äärettömän suuri linna; siinä on tuhansittain saleja ja sokkeloita, siinä on hämäriä salakujia, jotka johtavat päivänvaloon, ja avoimia pylväskäytäviä, jotka vievät

synkkään pimentoon. Siellä on avaria esipihoja avonaisine pilaristoineen, joihin astutaan suoraa päätä sisään, ja saleja, joiden ovet aukenevat ainoastaan kovasti vetämällä, mutta siellä on myös monen monituisia ovia, joiden avaaminen kysyy vuosikymmenien ponnistuksia, ja siellä on sellaisiakin ovia, joiden avaamiseksi on koetettu jos jonkinlaisia keinoja, mutta jotka tähän asti ovat pysyneet lukittuina. Kauan aikaa näytti linna tyhjältä ja autiolta. Useat katselivat sitä pitkän matkan päästä ja ihailivat sen uljasta kauneutta, aniharvat liikkuiivat sen esipihoilla, ja vielä harvemmat tarttuivat sen lukittuihin oviin. Mutta nyt vallitsee linnassa vilkas liike. Yhä uusia ovia avataan väkipakolla, ja toinen toisensa jälkeen astuu ulos linnasta ja kertoo siellä näkemistään merkillisistä asioista. Vuosikymmen sitten astui vanhanpuoleinen mies linnasta. Hän oli kulkenut siellä pari-kolmekymmentä vuotta, taivaltanut monet ahtaat solat, monta mutkikasta polkua, kunnes hän tuli suureen, komeaholviseen saliin; ja hän kertoi, mitä hän oli nähnyt noissa solissa ja tuossa salissa, ja toiset arvelivat hänen tunkeutuneen linnan sisimpään osaan, mutta toiset sanoivat hänen vain haaveilleen esikartanossa.

Tämä mies oli Charles Darwin, ja hän kertoi, että kaikki elämä maan päällä oli kuin mahtava kangas, joka itse kutoi itsensä, jossa toisen loimen suunta ja väri vaikutti toiseen loimeen, ja jota pitemmälle aika edistyi, sitä monipuolisemmaksi ja kauniimmaksi kävi kangas.»

98.

Pasteur

Harva henkilö ansaitsee siinä määrin ihmiskunnan hyvän-tekijän nimen kuin *Pasteur* (syntynyt 1822, kuollut 1895); niin siunausta tuottava oli hänen elämäntyönsä. Se tuotti jo hänen eläessään runsaita hedelmiä, ja hänen muokkaamastaan maasta on kasvava uusi oras ihmiskunnan kärsimysten huojennuk-

Pasteur laboratoriossaan.

A. Edelfeltin maalaus.

seksi. Hiljainen ja vaatimaton hän oli, tuo mies, joka seiso*i* laboratoriossaan ja tutki tyynesti ja varovaisesti tiedettään, mutta hänellä oli neron lahjat, joiden avulla hän saattoi päivänvaloon salatuita aarteita. Ja hän takoi teräviä aseita ihmiskunnan kamalimpia ja vaarallisimpia vihollisia vastaan, tuskallisia, kuolettavia tauteja vastaan, joita siihenastinen lääketiede turhaan oli koettanut voittaa.

Pasteur oli tiedemies. Luonnontieteiden alalla hän tutkimuksiaan suoritti ja hänen erikoisalansa oli bakteerien tutkiminen

Bakteerit ovat alkeiselioitä, joita elää kaikkialla, maassa, ilmassa ja vedessä; joka hengenvedossa saamme niitä suuret määrät sisäämme. Ne ovat niin pieniä, että silmä erottaa ne vasta monta sataa kertaa suurentavan mikroskoopin avulla. Luonnon suuressa taloudessa niillä on tavattoman suuri merkitys, niinpä saavat ne aikaan esim. kaiken mätänemisen ja käymisen. Ne jakaantuvat monen monituiseen ryhmään, joista jokainen vaikuttaa omalla tavallaan. Toiset ovat aivan vaarattomia, jopa hyödyllisiäkin; mutta toiset erittävät itsestään myrkkyä, joka aiheuttaa ihmisissä ja eläimissä kamalia tauteja: lavantautia, tuberkuloosia, koleraa, kurkkumätää ym. Nämä taudit ovat, kuten tiedämme, tavattoman vaarallisia, ja tämä käy selville, kun ajattelemme kuinka nopeasti bakteerit lisääntyvät. Yhdestä bakteerista saattaa edullisissa olosuhteissa 24 tunnin kuluessa syntyä 280 miljoonaa uutta bakteeria.

Pasteur alkoi tutkia yhtä lajia noista ikävistä pikku-eläjistä, nim. sitä bakteeria, joka saa aikaan kanakoleran, siipikarjassa hyvin tavallisen taudin. Hän huomasi, että tämä bakteeri, oltuaan kauemman aikaa ulkoilman vaikutuksen alaisena, muuttuu ominaisuuksiltaan vähemmän turmiolliseksi. Jos terveeseen kanaan ruiskutettiin muutamia sellaisia heikonnettuja bakteereja, sai eläin ohimenevän ja helposti paranevan kohtauksen tuota samaa tautia, ja sen perästä ei tauti enää vaarallisimmassakaan muodossaan voinut siihen tarttua. Eläimiin voitiin ruiskuttaa miten monta bakteeria tahansa vahingoittamatta sitä vähääkään.

Täten oli Pasteurin onnistunut keksiä varma keino erään bakteerien aikaansaaman taudin torjumiseksi. Samaa menettelytapaa oli oikeastaan jo aikoja sitten noudatettu, kun näet Jenner v. 1796 alkoi ihmisiin istuttaa vaaratonta lehmärokkoa estääkseen ankaraa isorokkoa heihin tarttumasta

Mutta sen, minkä Jenner teki jokseenkin satunnaisen havainnon perustalla, sen teki Pasteur puhtaasti tieteellisiin havaintoihin nojautuen ja täysin varmana menettelytapansa pätevydestä. Pasteurin huomio kanakolera-bakteerista ei ollut mikään päättynyt keksintö, se oikeutti toivomaan aavistamattoman laajakantoisia uusia löytöjä, se laski perustuksen uudelle teorialle tarttuvien tautien synnystä ja osoitti keinon, millä nämä taudit olivat torjuttavissa.

Pasteur astui itse ensimmäisenä tuota viitoittamaansa tietä ja saavutti monta uutta tulosta. Hän tutki niitä bakteereja, joita tavallisesti on maidossa, oluessa ja viinissä, ja keksi keinoja, millä saada ne vaarattomiksi. Hän tutki pernatautia ja vesikauhua ja asetti ne bakteerit, joista ne saavat alkunsa, erilaisten ulkonaisten vaikutuksien alaisiksi, oppi tuntemaan niiden elinehdot ja keksi menettelytavan, miten noita tauteja voitiin torjua, vieläpä parantaakin. Erikoisen tunnetut ovat hänen vesikauhua koskevat tutkimuksensa. Hän perusti Pariisiin parantolan tuohon tautiin sairastuneita varten, ja hänen parantamistapansa osoittautui erittäin tehokkaaksi. Monessa muussa maassa seurattiin hänen antamaansa esimerkkiä.

Mikäli tieto bakteereista on laajentunut, on Pasteur, samoin kuin moni muukin tutkija, menestyksellisesti koettanut parantaa sairaita ja karaista terveitä ihmisiä niin, etteivät tarttuvat taudit heihin pystyisi. Tämä tapahtuu siten, että ihmisen tai eläimen ruumiiseen ruiskutetaan, ei saman taudin bakteereja, vaan sitä myrkkyä, jota ne itsestään erittävät, tai »seerumia» eli erästä veren ainesta, jota on otettava eläimistä, jotka eivät enää ole alttiita tuon taudin tartunnalle. Kuinka suotuisia tuloksia noista kokeista on koituva, sitä ei vielä voi tietää, mutta työtä tehdään ahkerasti, ja tuskin on syytä epäillä, ettei tieteen tulevaisuudessa onnistuisi voittaa useita noita ihmiskunnan kauheimpia vihollisia. Kurkkumätä voidaan jo parantaa ruiskuttamalla sairaisiin ihmisiin hevosseerumia, ja samanlaista seerumihoitoa voidaan käyttää

menestyksellisesti kouristusrutossa, aivokalvontulehduksessa, rutossa ja monessa muussa tarttuvassa taudissa. Tuberkeliasillia, hävittäväntä kaikista, on myös viime vuosina ahkerasti tutkittu; saksalaisen *Kochin* työ on sillä alalla ollut tärkein.

Pasteur kuuluu luonnontieteen ja lääketieteen suuriin tienraivaajiin. Hän oli itse tiedemies ja harras totuuden etsijä. Hän pääsi päämääränsä perille, hänen onnistui keksiä uusia luonnon syntyjä, ratkaista arvoituksia, joita muut eivät olleet kyenneet ratkaisemaan. Se valoaukko, minkä hän aukaisi tutkivalle tiedonhalulle, laajenee laajenemistaan. Ja ihmisonni versoo hänen askelistaan; elämän viholliset harvenevat lukumäärältään ja muuttuvat vähemmän vaarallisiksi, elämä tulee keveämmäksi ja helpommin elettaväksi.

99.

Kasvatusta ja kasvatuserityksiä

Kasvatuseritys eli pedagogiikka kuuluu epäilemättä niihin tieteisiin, jotka likeisesti ja oleellisesti liittyvät ihmiselämään. Eihän mikään tiede ole meitä lähempänä kuin se, joka käsittelee kysymystä, millä tavalla ihminen on kasvatettava, jotta hänestä tulee hyvä ja kunnollinen?

Kasvatuseritys on verrattain nuori tiede. Parisensataa vuotta sitten ei vielä yleisesti pohdittu sen tärkeitä kysymyksiä. Jos joku silloin olisi kysynyt, minkä tarkoituksensa saavuttamiseksi kasvattajan tuli työskennellä, olisi hänelle vastattu: ahtaakseen oppilaiden päähän latinaa niin paljon kuin suinkin. Ja jos olisi kysynyt, millä keinoin kasvatuksen tulos parhaiten voitiin saavuttaa, olisi hän saanut samansuuntaisen vastauksen kuin eräs tanskalainen piispa sai kerran kysyessään koulumestarilta, millä tavalla tämä sai oppilaansa niin taitaviksi. »Tuolla aivan lähellä», sanoi hän, »on pieni koivikko; siellä on hyviä vitsoja». »Oppineella ajalla» opetus yleensä noudatti näitä latuja. Tavalliset ihmiset oppivat enintään luke-

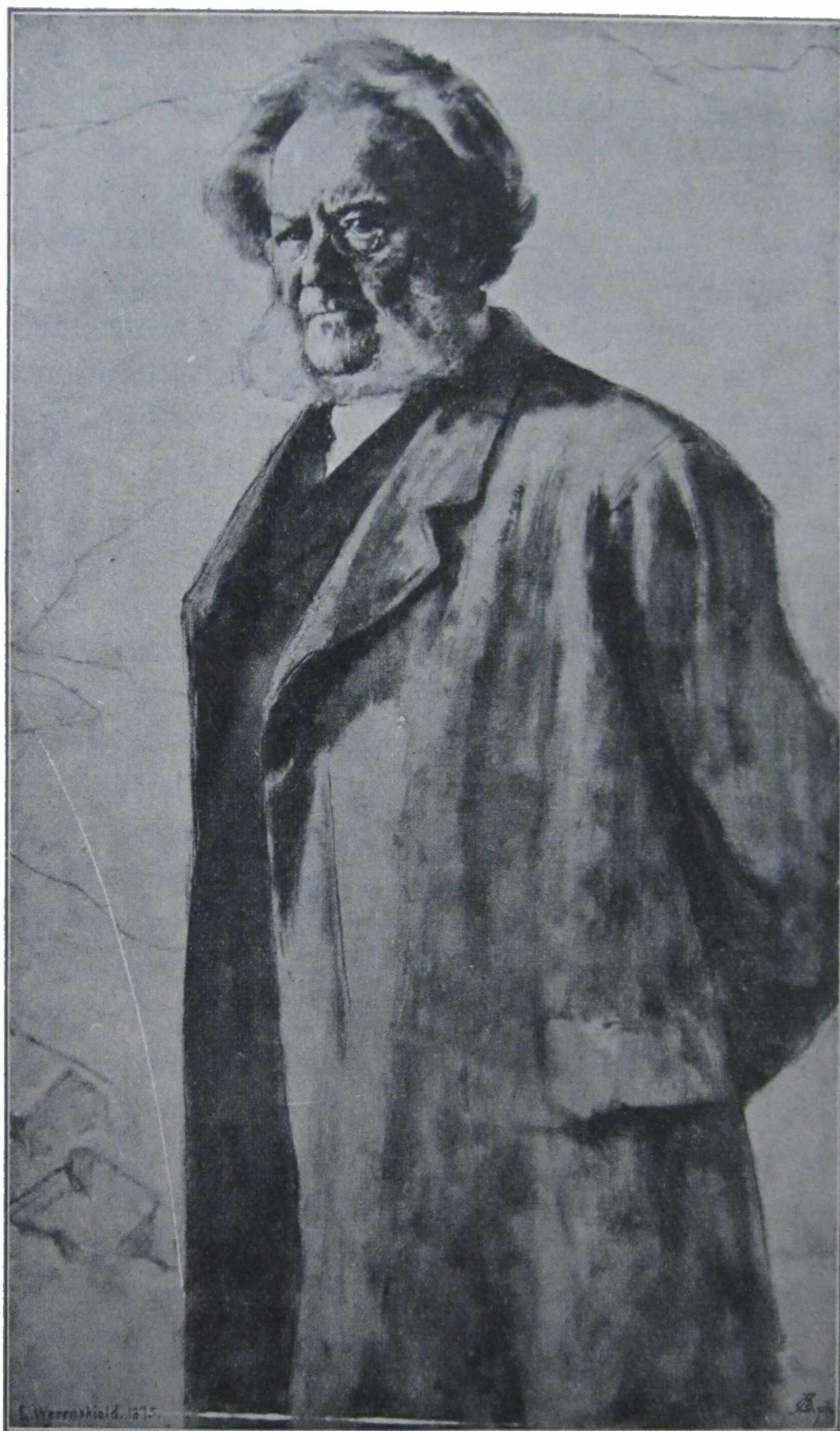
Aikamme runous

Historia suosii jyrkkiä vastakohtia, se asettaa mielellään räikeitä värejä vierekkäin. Kuitenkin säilyttää historia yhtenäisyytensä. Pohjavirtaus kulkee tasaisesti eteenpäin ilman äkillisiä muutoksia, mutta pinnalla vallitsee ainainen vaihtelu. Jos jonakin aikakautena jokin erityinen suunta on ollut huomattavasti vallalla, niin virtaus seuraavana aikana useinkin kääntyy yhtä jyrkästi päinvastaiseksi, kunnes taas seuraava sukupolvi kenties uudelleen koroittaa arvoon ja kunniaan ne ihanteet, jotka heidän isänsä tuomitsivat arvottomiksi.

Niinpä runoudenkin historiassa. Romantiikka nousi 1800-luvun vastalauseeksi valistuskauden kylmää järjenpalvontaa ja rikkiviisautta vastaan; se oli Aladdinin taistelua Nuredinia vastaan, runouden vapaan metsälinnun taistelua hyödyllistä kotikanaa vastaan. Ja romantiikka kohosi uljain siivin pyörryttävään korkeuteen, mutta häipyi myös usein usvaan ja pilviin; ja toisinaan ihmiset aavistivat, ettei se ollutkaan mikään kokko, vaakalintu, vaan tavallinen kesy hanhi, joka komeili lainatuin höyhenin.

Ja sitten tuli aika, jolloin romantiikka auttamattomasti romahti maahan, kun se oli aikansa ollut ja elänyt. Sokerileivällä ei vuotta umpeen eletä; se tuntuu lopulta äitelältä. Ihmiset tahtoivat terveellistä, ravitsevaa arkiruokaa. Heitä väsytti tuo ainainen pilvien takana liitelemisen, he halusivat vankkaa maata jalkainsa alle, jotakin aistillisesti havaittavaa romantiikan — semminkin myöhäisemmän romantiikan — utukuvien asemesta.

Näin syntyi uusi suunta Euroopan runoudessa, suunta, joka monessa kohdin on sukua valistuskauden hengelle. Tätä suuntaa sanotaan tavallisesti *realismiksi* tai *naturalismiksi*. Sen tunnussanana on »totuus»; romantiikan ihanteena oli

Henrik Ibsen.

Norjalaisen maalarin Erik Werenskiöldin maalaama muotokuva
Oslon kansallisgalleriassa.

Zola työhuoneessaan.

Valokuvan mukaan.

ollut kauneus, runollinen kauneus. Romantikko koetti runouden siivin paeta pois todellisesta elämästä, kohota arkisesta jokapäiväisyydestä; realisti taas kannustaa runoratsunsa todel-

lisuutta kohti, koettaa oppia tuntemaan elämää, sellaisena kuin sitä todellakin eletään, koettaa lähestyä sitä hellävaroin ja ymmärtäväisesti. Romantikkojen sankarit ja sankarittaret olivat ritareita ja prinsessoja ja he elivät kaukaisessa muinaisuudessa, jolloin maailma oli aivan toisenlainen kuin nykyjään, jolloin satu vaelsi ilmielävänä ihmisten ilmoilla; realistit kirjoittavat tukkukauppiaista ja ompelijattarista, tilanhaltijoista ja päiväläisistä, talonpojista ja kaupunkilaisista juhlapuvussa tai arkivaatteissa — mutta he kirjoittavat aina todellisista ihmisistä, silloinkin kun panevat heidät elämään tuhansia vuosia sitten, esim. Karthagossa. Realisti tietää, että pieni useinkin on yhtä kaunista kuin suurikin, hän tietää, että ompelijatar voipi sydämessään tuntea yhtä hienoja ja syviä tunteita kuin keskiajan prinsessakin, että me työmiehen elämäntarinassa voimme tavata yhtä paljon traagillisuutta kuin kreikkalaisessa murhenäytelmässäänkin. Täytyy vain ymmärtävin silmin katsella elämää, täytyy vain suoraan ja rehellisesti esittää mitä on nähty, koristamatta sitä lainatuilla höyhenillä ja vieromatta sitä, mikä vihloo korvia.

Koneellinen kopioiminen, sanojen toistaminen samassa järjestyksessä kuin ne puhuttiin, esineiden ja ympäristön tarkka ja orjallinen kuvaaminen ei suinkaan ole realistista taidetta; kaukana siitä. Se on valokuvausta tai pikakirjoitusta, käsi-työtä, jota jokainen voipi toimittaa, ken vain on siihen työhön tarpeeksi harjaantunut. Esitys muuttuu taiteeksi vasta sitten, kun luova taiteilijasielu värähtelee sen rivien välissä. Aiskhyloksen, Zola'n, Boccaccion ja Henrik Ibsenin kirjalliset teokset ovat tosin sangen erilaisia, mutta ne ovat kaikki ylevää taidetta. Sellainen kirjailija taas, jolla ei ole synnynnäistä kykyä, joka ei osaa painaa omaa, persoonallista leimaa siihen, minkä hän on nähnyt tai kuullut, hän ei ole taiteilija, sanokoon hän itseään romantikoksi tai realistiksi.

Realistinen runous on kauttaaltaan sukua meidän aikamme tieteelle, semminkin luonnontieteelle, jonka edistyessä sekin on edistynyt ja kehittynyt. Kumpaisenkin tarkoitus-

Richard Wagner. Säveltäjä ja runoilija.

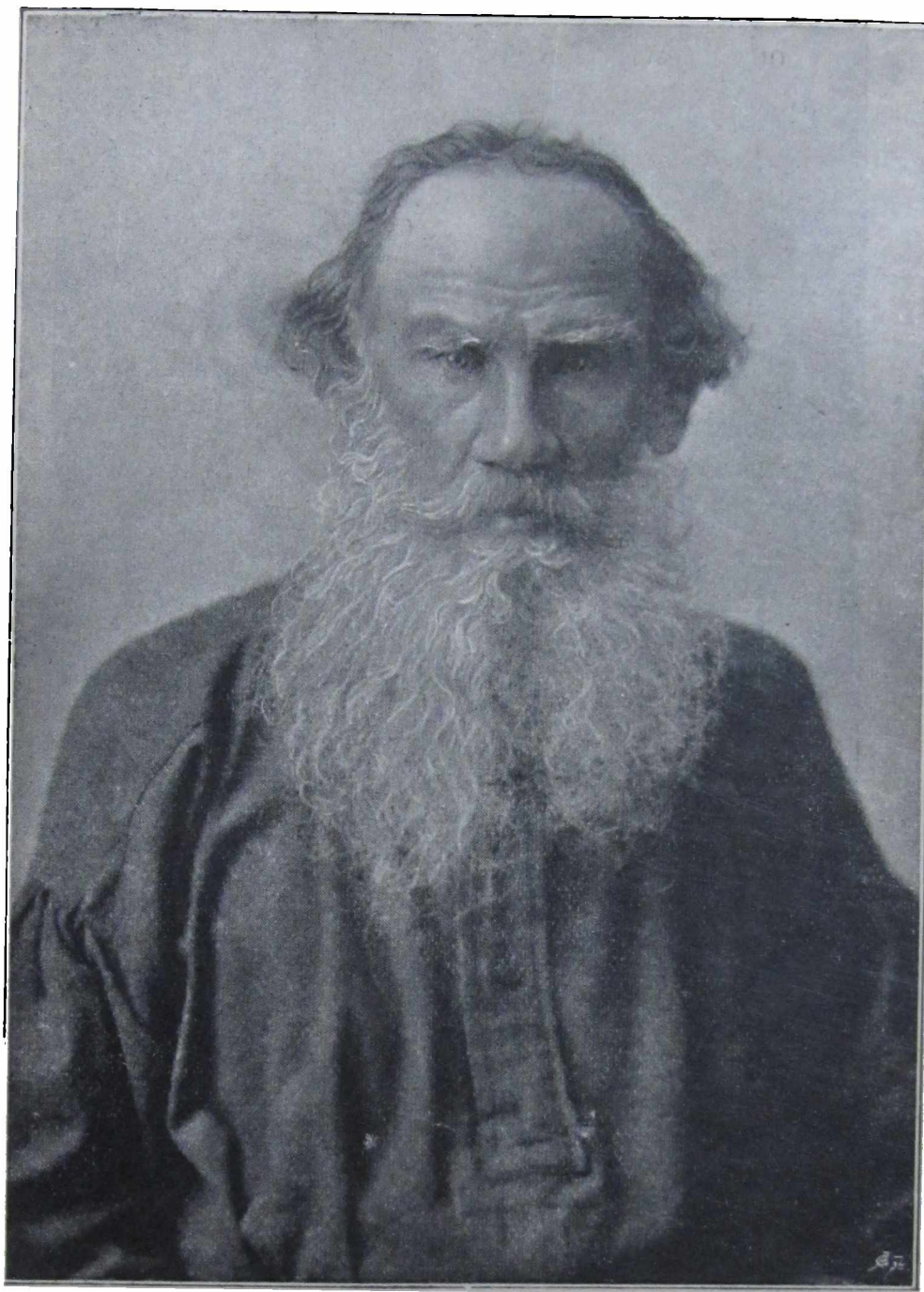
Fr. Lenbachin maalaus.

perä on ymmärtäminen; erotuksena on vain se, että tiedemies katselee ilmiöitä aivan puolueettomana, aivan persoonattomana, jota vastoin runoilija värittää niitä taiteilijapersoonallisuutensa mukaisesti. Romantikkojen runot liitelivät korkealla todellisen elämän yläpuolella; realistinen runoteos käsittelee sitävastoin usein jotakin tieteellistä tai yhteiskunnallista kysymystä, esim. perinnäisyyttä tai rauhanaatetta, siveellisyys- tai naisasiaa. Tässä se on ilmeisesti sukua valistus-

kauden runoudelle. Nykyajan moralisoiva runous tahtoo todistaa jotakin; romantiikka ei välittänyt todellisen elämän kysymyksistä eikä niiden todistamisesta.

Tuon uuden suunnan johtajana mainitaan usein ja syystä ranskalainen *Emile Zola* (1840—1902). Hän on suurella nerolla ja harvinaisella työkyvyllään ennen muita hankkinut yleistä tunnustusta realistiselle runoudelle, vienyt sitä eteenpäin ja ollut sen harjoittajain etevänä esikuvana. Hänen teoksillaan — ne ovat suuria, laajoja romaaneja, jotka usein monessa nidoksessa kuvaavat jonkun henkilön tai suvun historiaa — on omat puutteensa. Pääpuutteellisuutena on se, ettei hän anna yksilön elävästi ja selväpiirteisesti kohota toiminnan taustasta; hänen henkilönsä ovat enemmän tyypejä kuin todellisia ihmisiä; hän kuvaa enemmän yhteiskunnallisia olosuhteita kuin persoonallisuuksia. Mutta se on kenties ansiokin; sillä sen parempia yhteiskunnallisia kuvauksia on tuskin kirjoitettu. »Ansassaan» hän kuvaa Pariisin työväestöä kaikessa sen kurjuudessa ja viheliäisyydessä, kuvaa sen niukkaa elämäniloa ja sen siveettömyyttä, ja niin varma ja tarkka on tuo kuvaus, ettei se koskaan hälväne huonomuistisenkaan lukijan mielestä. Hänen »Raha» niminen teoksensa kuvaa pariisilaista pörssiylimystä toisen keisarikunnan ajalta petoksineen, juonineen, kuvaa hermostunutta sukua, jota jäytää sammumaton kullanhimo ja ahneus.

Realismin rinnalla ilmenee runoudessa tätä nykyä toisiaakin virtauksia, jotka monessa kohdin muistuttavat romantiikkaa. Meidän aikamme yhteiskunnalliset olot ovat täynnä vastakohtia, jotka näyttävät niin sietämättömiltä, mutta samalla niin mahdottomilta ratkaista, että monen tunteellisen sielun on pakko paeta todellisen elämän ankaruutta etsiäkseen rauhaa ja lohdutusta mielikuvituksen utuisesta maailmasta, hakeakseen sieltä sitä runoutta, jota eivät tapaa ihmisten ilmoilla. Toiset runoilijat taas — kuten esim. venäläinen *Leo Tolstoi* († 1910) — viittaavat uskonnollisiin ihanteisiin, pitäen niitä ihmiskunnan ja yhteiskunnan ainoana pelastuksena.

Leo Tolstoi.

Valokuvan mukaan.

Viime vuosikymmenien kirjallisuus on perusluonteeltaan varsin epämääräinen. Naturalismin kylmään asiallisuuteen on kyllästytty, romantiikka on jälleen tullut vallitsevaksi, mutta se on saanut uusia muotoja. Tekniikan aikakausi, kir-

Romain Rolland.

Valokuvan mukaan.

kuva reklaami, sensatsionin tavoittelu on painanut leimansa kirjalliseenkin elämään. Siellä täällä näemme kohoavan yksinäisiä taiteilijoita, jotka saavat voimansa entisestä maaperästä ja julistavat inhimillisyyttä keskellä sekasortoa. Sellainen on ennenkaikkea ranskalainen *Romain Rolland* (synt. 1869), jonka ensimmäisenä innoittajana kirjallisessa työssä on

ollut Leo Tolstoi. Hänen suuret teoksensa ovat mestarillisia läpileikkauksia korkeasti älyllisistä ja voimakkaasti tuntevista ihmisluonteista, ja arvelematta kirjailija niissä kääntyy kaikkea ympäröivässä yhteiskunnassa ilmenevää sovinnaisuutta ja itsekkyyttä vastaan. Hän on myös esiintynyt sodan vastustajana niin voimakkaasti, että hänen maailmansodan aikana oli pakko poistua isänmaastaan.

Sielun mystillisimpien, alitajuisimpien liikkeitten mestarillisena tulkitsejana on belgialaisella *Maurice Maeterlinckillä* (synt. 1862) erikoisasemansa kirjallisuudessa. Brittiläinen imperialismi ja valkoisen rodun valtiasasema maapallollamme on saanut oman runoilijansa *Rudyard Kiplingistä* (synt. 1865). Kun vielä mainitsemme korkealla tasolla olevasta pohjoismaisesta kirjallisuudesta *Selma Lagerlöfin* (synt. 1858), uuden romantiikan edustajan, ja norjalaisen *Knut Hamsunin* (synt. 1860), ovat parin, kolmen viime vuosikymmenen edustavimmat nimet mainitut.

Maailmansodan jälkeiset kirjalliset virtaukset ovat vielä niin sekavat ja monihaaraiset, ettei voida nähdä sitä väkevää pohjavirtaa, joka ne kerran kerää suureksi ja valtavaksi kymeksi.

IOI.

Aikamme maalaustaide

Yhdeksästoista vuosisata ja ne vuosikymmenet kahdettoikymmentä, jotka ovat jääneet taaksemme, ovat maalaustaiteen alalla olleet mitä rikkaimman kehityksen ja suuntavaihtelujen aikaa. Tuskin milloinkaan, Italian renessanssia lukuunottamatta, on tähän taiteeseen kiinnitetty niin suurta huomiota. Tuskin milloinkaan ennen on niin levottomasti pyritty uusiin saavutuksiin ja hylätty vanhoja. Kauneutta ja luontoa on koetettu vangita aina uusiin muotoihin, ja teknillisesti uusin keinoin on pyritty entisistä käsityksistä kokonaan poikkeaviin vaikutelmiin.

lehdistön merkitys onkin arvaamaton. On tosin totta, että suurin osa siitä, mitä sanomalehdissä kirjoitetaan, unohdetaan samana päivänä kuin se luetaankin: sehän on juuri tunnusomaisen piirre nykyajan sanomalehdistölle. Mutta sanomalehden palstoilta saadut jokapäiväiset vaikutelmat jättävät jälkensä ihmisen mieleen. Ne muodostuvat, sikäli kuin hän ne omistaa, hänen omaksi henkiseksi pääomakseen. Sanalla sanoen: sanomalehti auttaa ihmistä pysymään aikansa tasalla, pakottaa hänet ajattelemaan, ottamaan huomioon syitä ja vastasyitä ja siten katselemaan elämää ja sen ilmiöitä avarammasta näkökulmasta.

103.

Kulkuneuvot

Kun vertaa meidän aikamme sivistystä entisaikojen oloihin, kiintyy ajatus tavallisesti kaikkein ensiksi kulkuneuvoihin. Onhan nimittäin tällä alalla todellakin tapahtunut huimaava kehitys, josta ihmisillä sata vuotta sitten ei voinut olla vähintäkään aavistusta. Jos 1700-luvun keskivaiheilla elävä ihminen olisi voinut nostaa tulevaisuuden verhoa, jos hän olisi nähnyt junan kiitävän vinhaa vauhtia eteenpäin tai höyrylaivan kulkevan vastatuuleen tai lentokoneen kohoavan ilmojen korkeuksiin, niin olisi hän luullut siirtyneensä satujen maailmaan. Kulkuneuvojen kehitys 1800- ja 1900-luvuilla on todellakin merkillinen, ja niiden vaikutuksesta on uutta verta virrannut kulttuurin suoniin. Sillä kun liikenne seudusta seutuun, maasta maahan käy helpommaksi, nopeammaksi, luhistuvat kansojen väliset raja-aidat; siltoja syntyy kuilujen yli, ja koko sivistynyt maailma yhtyy entistä voimakkaammin suurten kulttuuritehtävien ratkaisuun. Entiseen aikaan oli ihmisillä sangen hämärä käsitys siitä, mitä oli oman kotiseudun ulkopuolella; nyt avara maailma koko laajuudessaan aukenee ihan silmien eteen. Näköpiiri laajenee joka

Soutuvene Tukholmassa 1830-luvulla.

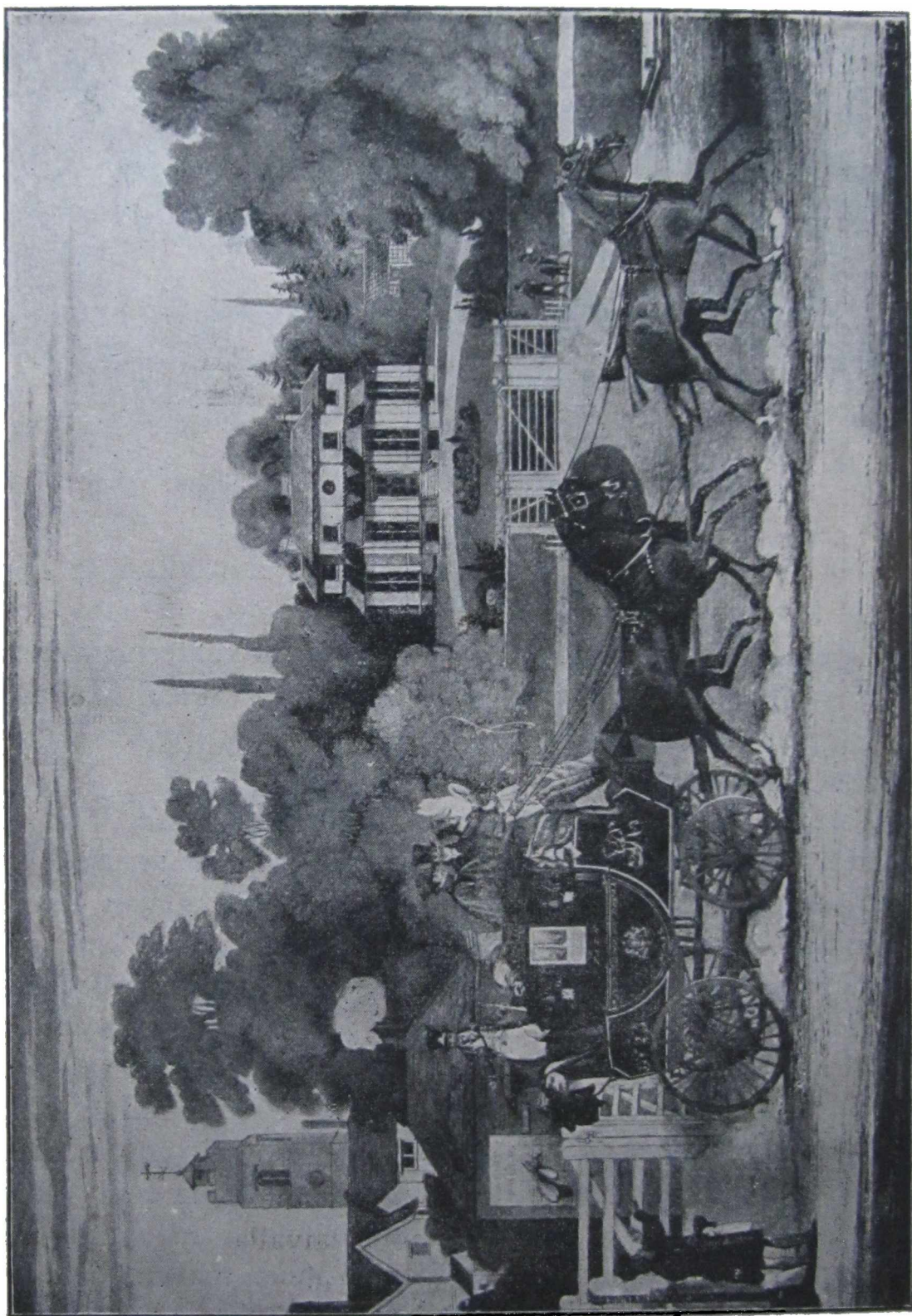
Hj. Mörnerin tekemän kivipiirroksen mukaan.

puolelle, ennakkoluulot pirstoutuvat kuin hauras lasi, ja elinkeinot kehittyvät huimaavaa vauhtia.

Meidän aikamme matkustaja- ja tavaraliikenteen tärkeimpinä välittäjinä ovat *höyrylaivat*, *rautatiet*, *autot* ja *lento-koneet*; ne ovat saaneet aikaan täydellisen mullistuksen kulkuneuvojen ja kaupan alalla.

Sen jälkeen kuin nerokas skotlantilainen *James Watt* oli keksinyt höyrykoneen, teki englantilainen *Jonatan Hull* ensimmäisenä käytännöllisen ehdotuksen höyryvoiman avulla kulkevan laivan rakentamiseksi. Hän sai v. 1736 englantilaisen patentin »koneelle, joka saisi laivat ja veneet kulkemaan satamissa tuulta ja virtaa vastaan sekä myöskin tyvenellä ilmalla». Höyrylaivan varsinaisena tienraivaajana on kuitenkin pidettävä amerikkalaista *Robert Fultonia*. Mielilauseensa »Merten vapaus on oleva maailman onni» hän vei voittoon monista vastoinkäymisistä huolimatta. V. 1807 hänen onnistui rakentamallaan »Clermont» nimisellä höyrylaivalla menestyksellisesti suorittaa 120 meripenikulman pituinen matka. Ja pian tämän jälkeen rakennettiin höyrylaivoja kaikilla maailman laivaveistämöillä.

Suurimman mullistuksen höyrylaivaliikenteen alalla ai-

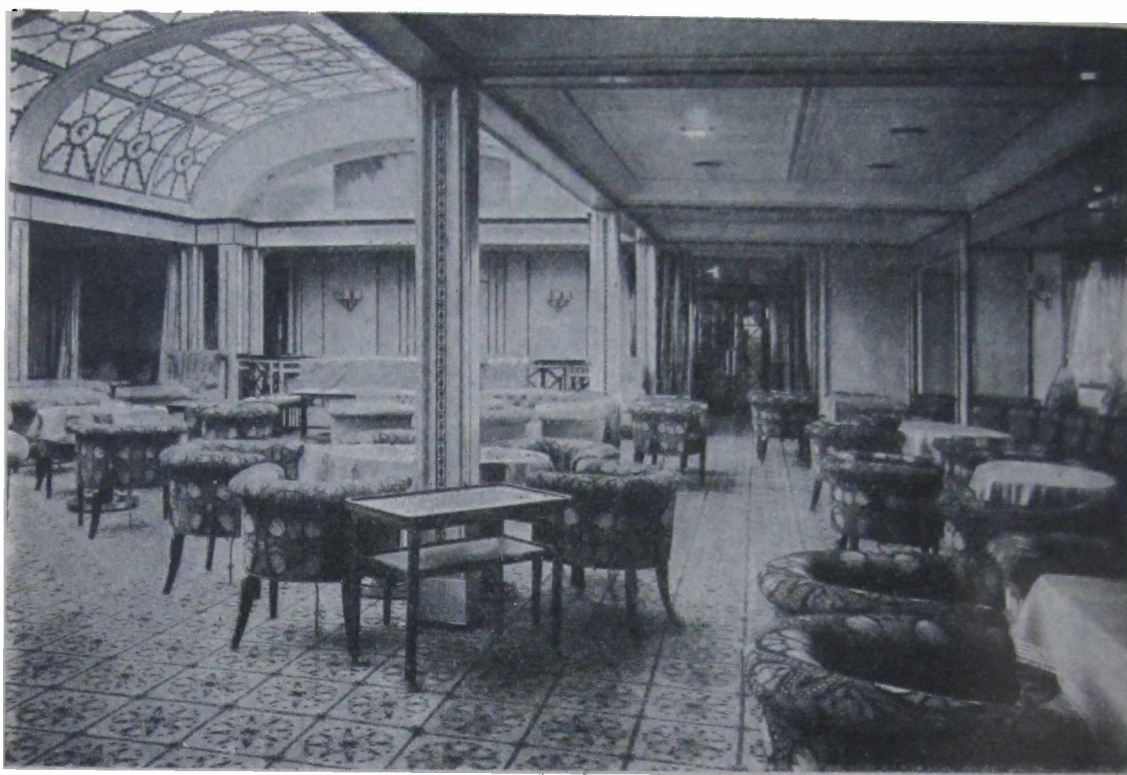

Lontoon ja Bathin välillä kulkeva diligenssi 1820-luvulla.
Samanaikainen värillinen vaakipiirros.

Kolumbuksen laiva verrattuna nykyisiin meren jättiläisiin.

heutti potkurin keksiminen. Ruotsalainen *John Ericsson* ja itävaltalainen *Joseph Ressel* valmistivat ensimmäisinä potkurin, jolla oli käytännöllistä merkitystä. Sen jälkeen on höyrylaivojen rakenteen alalla tehty lukuisia keksintöjä ja parannuksia. Ne liikkuvat entistä varmemmin, säännöllisemmin ja

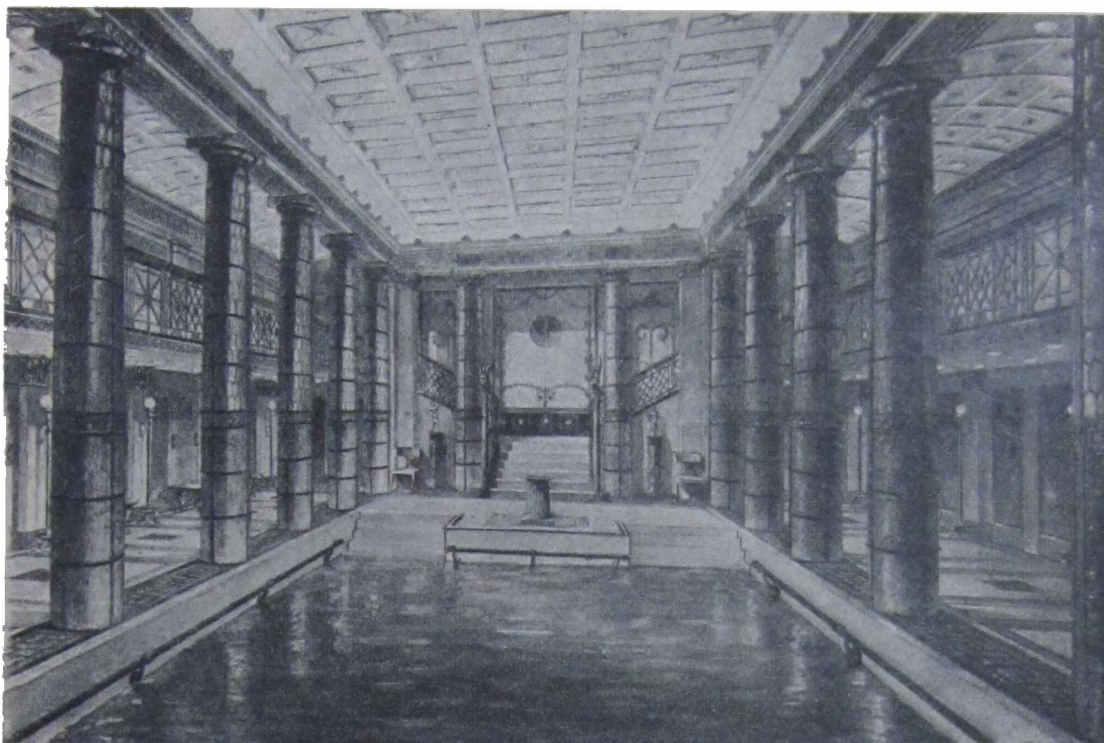

Valtamerilaivan musiikki- ja seurustelusalonki.

nopeammin. Tehtäessä ensimmäistä höyrylaivamatkaa sanan nykyisessä merkityksessä v. 1838 vaati matka Lontoosta New Yorkiin 17 $\frac{1}{2}$ päivää, v. 1850 päästiin sama matka 10:ssä ja v. 1890 5 vuorokaudessa.

Rinnan teknillisen edistyksen kanssa on itse purjehdus-taitokin kehittynyt. Merenkulku on tullut yhä turvallisem-maksi, etenkin sen jälkeen kuin on keksitty langaton lennätin ja langaton puhelin, joilla on nykyjään tärkeä tehtävä liiken-teen järjestämisessä. Vihdoin on meriliikenne saanut öljystä uuden käyttövoiman polttomoottoreita varten.

Höyryllä kulkeva vaunu on vähän nuorempi höyrylaivaa; sen keksijä oli englantilainen *Georg Stephenson*. Vuonna 1814 hän rakensi ensimmäisen höyryveturinsa; sitä käytettiin hii-lien kuljettamiseen erästä kaivoksesta satamaan. Hänkin sai taistella aikalaistensa epäluuloa ja typerimpiä ennakkoluuloja vastaan, mutta voitti kaikki esteet sitkeällä kestävyydellään. Lokakuun 6. p. 1829 hän saavutti veturillaan loistavan voiton

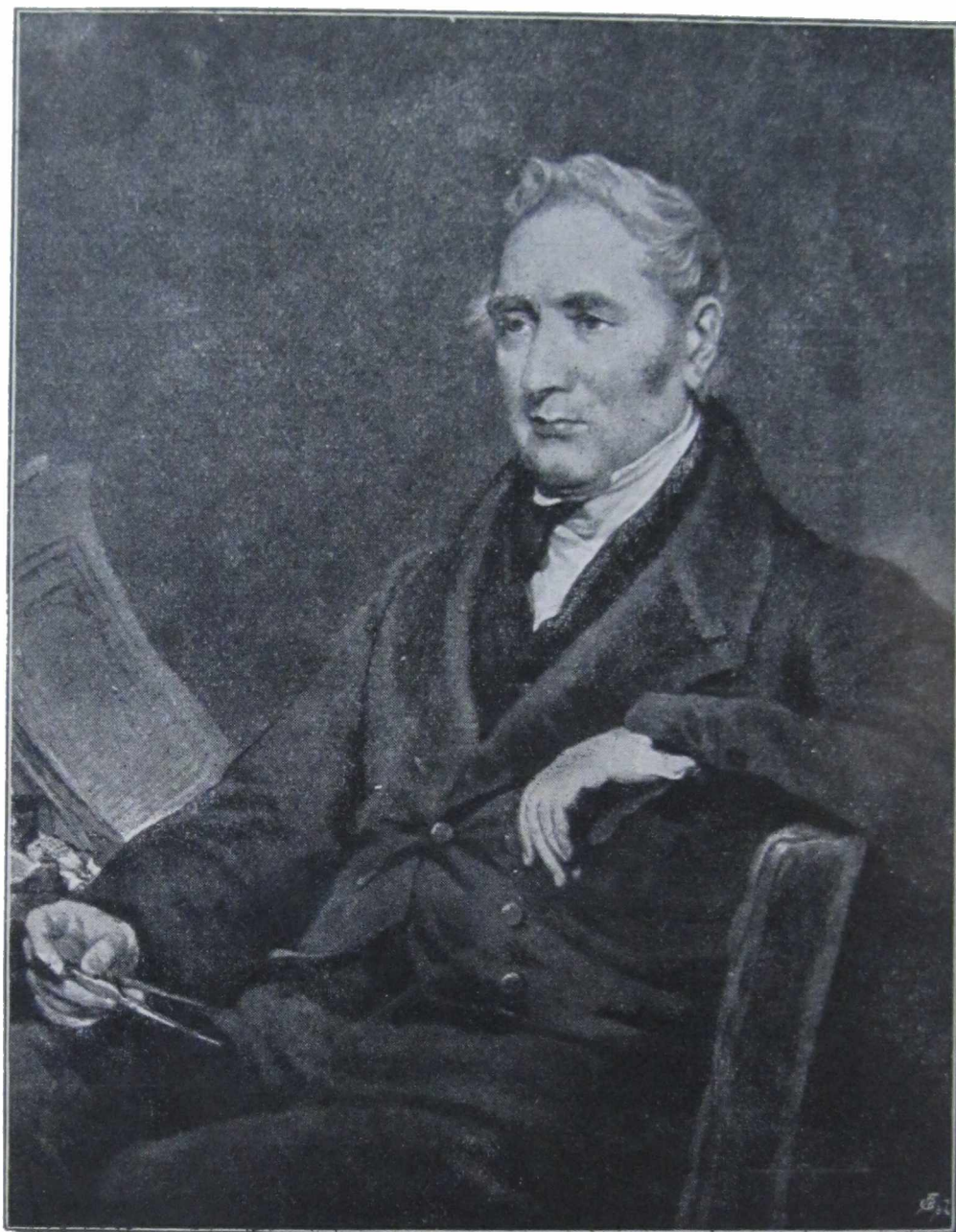

Valtamerilaivan uimahalli.

Rainhillin yleisessä veturikilpailussa, ja tätä päivää on totuttu pitämään rautateiden syntymäpäivänä.

Sen jälkeen on rautateitä rakennettu, ensin Englantiin ja Yhdysvaltoihin, sitten yhä useampiin maihin kaukaisimpia maanosia myöten. Englannin ensimmäinen rautatie avattiin liikenteelle v. 1825, Ranskan v. 1832, Saksan v. 1835, Suomen v. 1862. Vuonna 1923 oli rakennettujen rautateiden pituus yhteensä noin 1 215 000 km, siis enemmän kuin kolmesti matka maasta kuuhun. Eri maanosissa oli rautateiden pituus v. 1923 ja pituuden lisäys vuosina 1910—1920 seuraava:

	Pituus v. 1923	Lisäys vv. 1910—1920
Euroopassa	374 415 km	45 999 km
Aasiassa	135 067 »	18 269 »
Afrikassa	55 520 »	15 027 »
Amerikassa	601 914 »	85 339 »
Austraaliassa ..	48 962 »	7 557 »

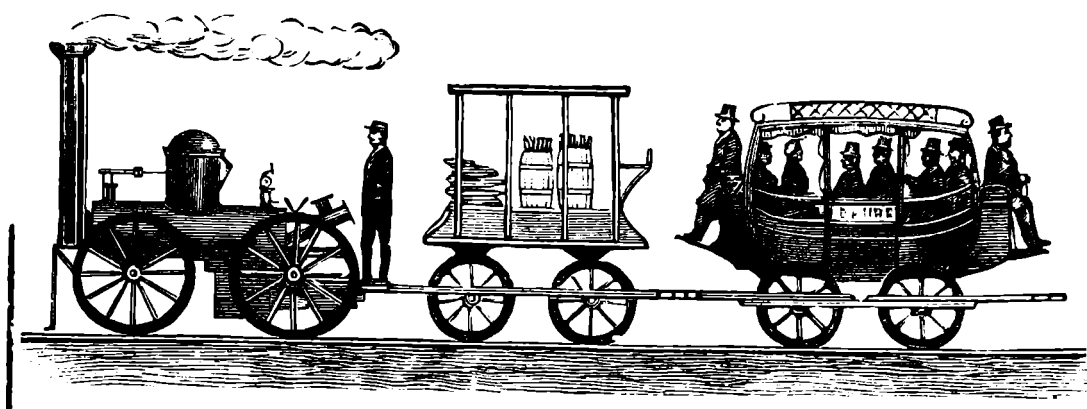

Georg Stephenson.

Maalauksen mukaan.

Euroopan maista oli Saksalla tällöin pisin rautatieverkko, se oli yhteensä yli 57 000 km. Euroopan Venäjällä se oli lähes 56 000 km, Ranskalla lähes 53 000 ja Englannilla noin 38 000 km. Ruotsissa oli rautateitä 15 500 km ja Suomessa 4 540 km.

Viime vuosina on sähköön saattaminen rautateiden liiketoimaksi suuresti edistynyt. Ei enää tyydytä sähköratojen

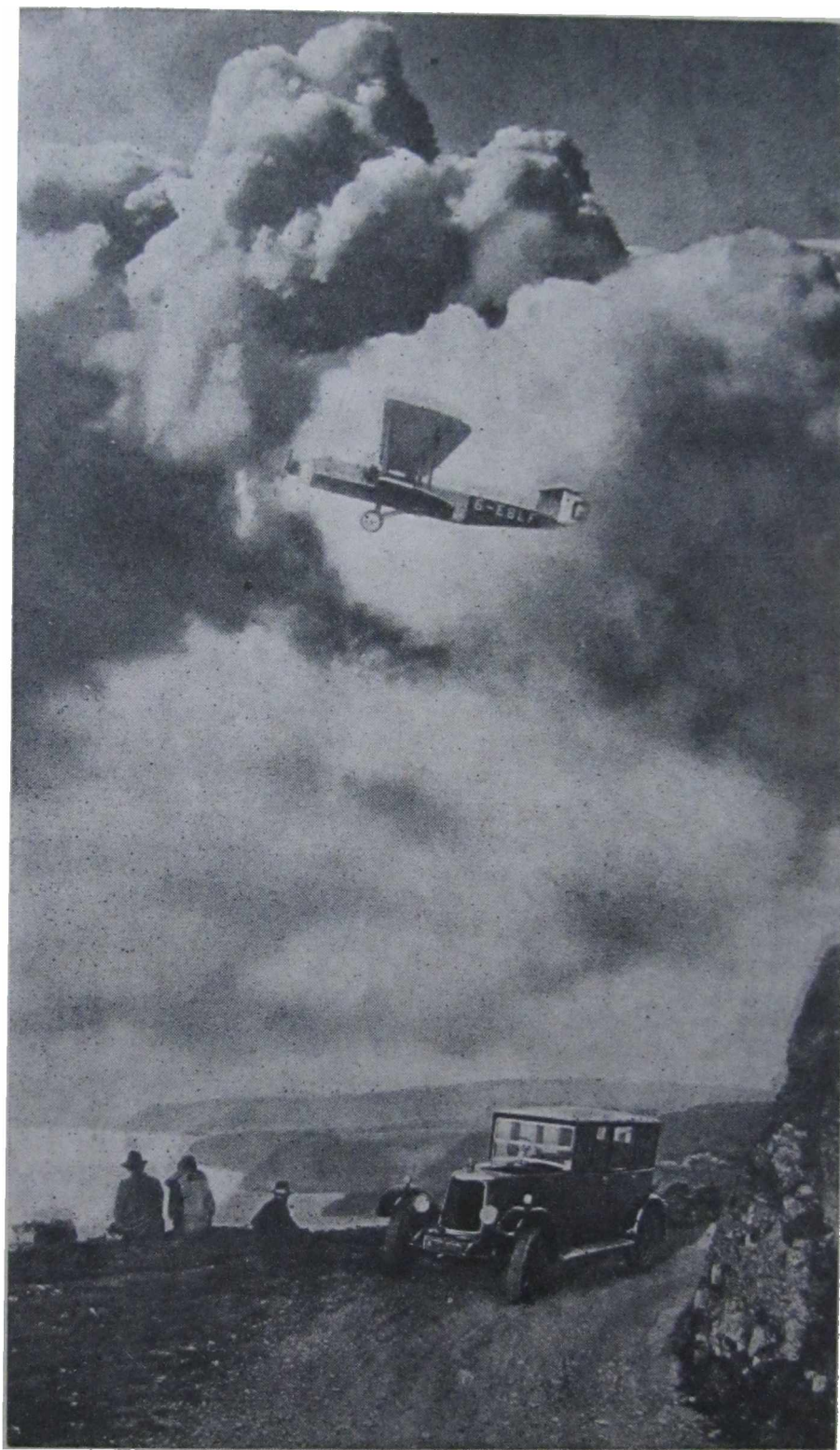

Ensimmäinen amerikkalainen juna koematkallaan v. 1831.

käyttämiseen pelkästään lyhytmatkaisessa liikenteessä, vaan sähköllä pyritään korvaamaan höyryn käyttöä normaali-radoillakin. Suurimmassa mitassa on rautateiden sähköistäminen suoritettu Yhdysvalloissa, ja etäisessä Afrikassakin saa Kongorata sähkön liikevoimakseen. Euroopan maista ovat tässä suhteessa päässeet pisimmälle Ruotsi, Saksa, Sveitsi ja Italia. Suomessakin suunnitellaan vesivoimien käyttämistä läheisessä tulevaisuudessa rautateiden sähköistämiseen.

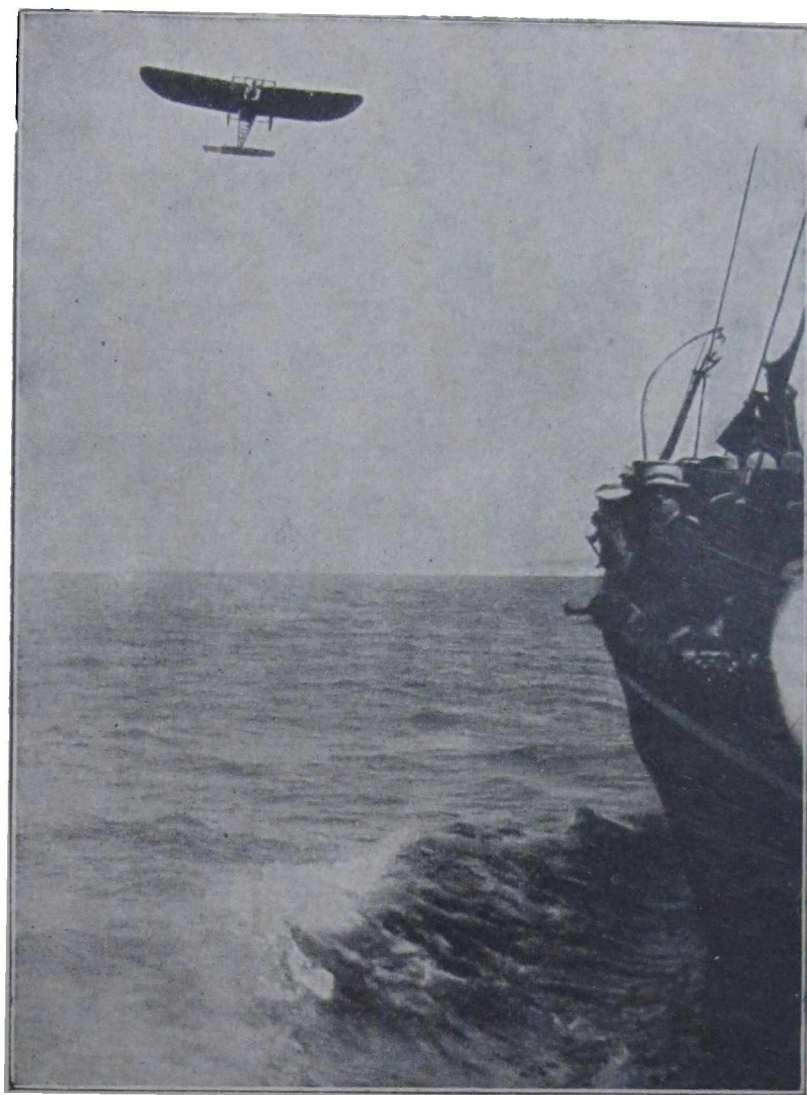
Rautatiet muuttivat aikanaan maantiet hyvin hiljaisiksi kulkureiteiksi. Viime vuosina ovat *autot* jälleen tehneet maantiet tärkeiksi liikenneväyliksi ja lisänneet niiden merkitystä sekä kansantaloudessa että kansainvälisessä liike-elämässä. Harvaan asutuissa seuduissa, joissa liikenne ei voi kehittyä erittäin vilkkaaksi, auto tulee ilmeisesti tekemään tarpeettomaksi pienempien paikallisten rautateiden rakentamisen. Muutamissa maissa on jo ryhdytty rakentamaan erityisiä autoiteitä yksinomaan tätä liikennettä varten. Amerikassa näitä teitä on jo tuhansia kilometrejä.

Autojen tuotanto on nykyisin kehittynyt erittäin suureksi teollisuudenhaaraksi. Menestyksellisemmin kuin kukaan muu on amerikkalainen *Henry Ford* tehnyt työtä saattaakseen auton yleisempään käytäntöön. Fordin tehtaista lähtenyt automerkki onkin niin laajalti levinnyt, että melkein puolet koko maailman autojen määrästä on »Fordeja». Esimerkkinä autoliikenteen nykyisestä laajuudesta voi mainita, että yksis-

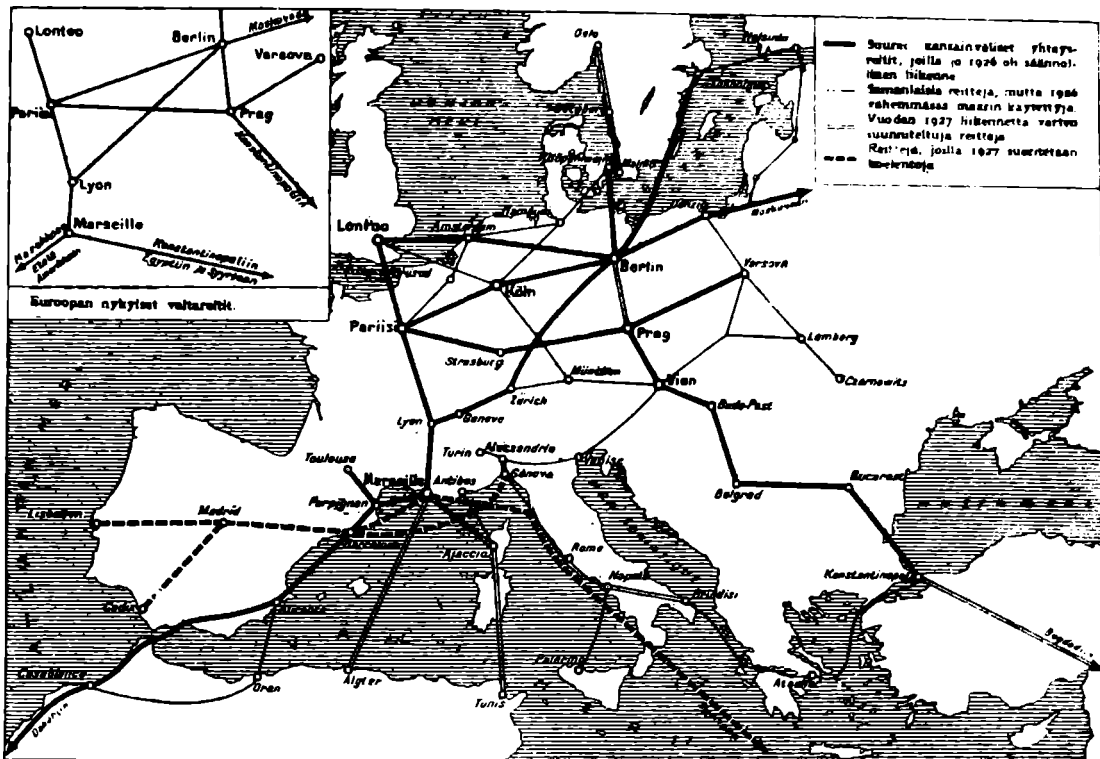
Uudenajan kulkuneuvot.

tään Suomessa on matkustajaliikenteen käytettävissä kolmatta sataa autoliikennereittiä.

Blériot'n lento Englannin Kanavan yli.

Meriliikenteen, rautateiden ja autoliikenteen nopea kehittyminen on alistanut kuljetuksen palvelukseen mitä laajimmassa määrässä niin hyvin kiinteän maan kuin joet, järvet ja meret. Eikä siinä kyllin. Myöskin ilma, joka jo jonkin aikaa oli langattoman lennättimen välityksellä palvellut tietojen kuljettamista, on viime vuosien kuluessa voitettu muullekin liikenteelle, sen jälkeen kuin saksalaisen kreivi *Zeppelinin*, amerikkalaisten *Wright*-veljesten, ranskalaisen *Blériot'n* ja muiden saavutukset ovat johtaneet ilmapurjehduksen ihan

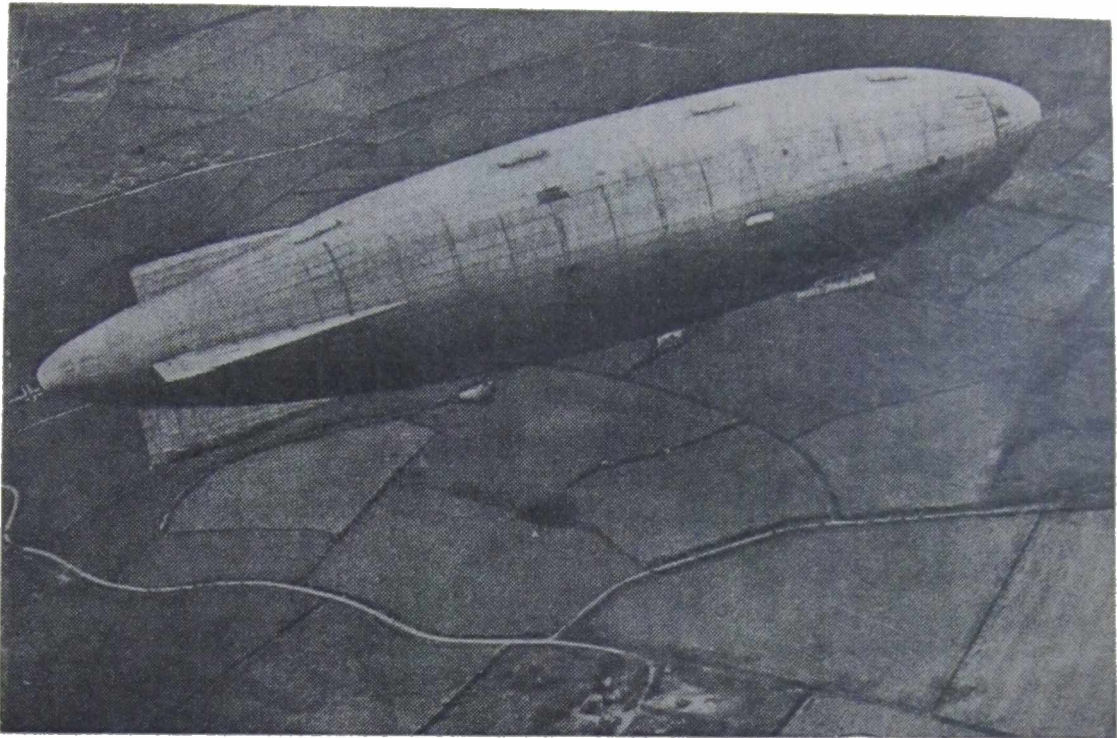

Euroopan lentoreitit.

uusille urille. Siten on ihmeellisen lyhyessä ajassa toteutunut Goethen »Faustissa» lausuttu toivomus:

»Jos taikaviitan saisin sellaisen,
mi kantais minut kautta kaukomaitten,
niin vähät vaattehista herrojen
tai mantteleista edes kuninkaitten.»

Ensimmäisen oikean lennon ilmaa raskaammilla lentoneuvoilla suorittivat Wright-veljekset v. 1903. Kahta vuotta myöhemmin he jo kulkivat lähes 39 km 38 minuutissa. Ensimmäinen, joka Euroopassa julkisesti lensi voimalentokonetta käyttäen, oli brasilialainen *Santos Dumont* v. 1906. Näiden ensimmäisten menestyksellisten kokeilujen jälkeen lentokone on suorittanut voittokulun, jonka vertaista on vaikea löytää tekniikan historiasta. Saksassa lennettiin lentokoneella ensimmäisen kerran vasta v. 1909, ja samana vuonna onnistui *Blériot'n* yksitasollaan lentää Englannin Kanavan yli. Maailmansota kehitti sangen huomattavasti lentokonetekniikkaa ja antoi

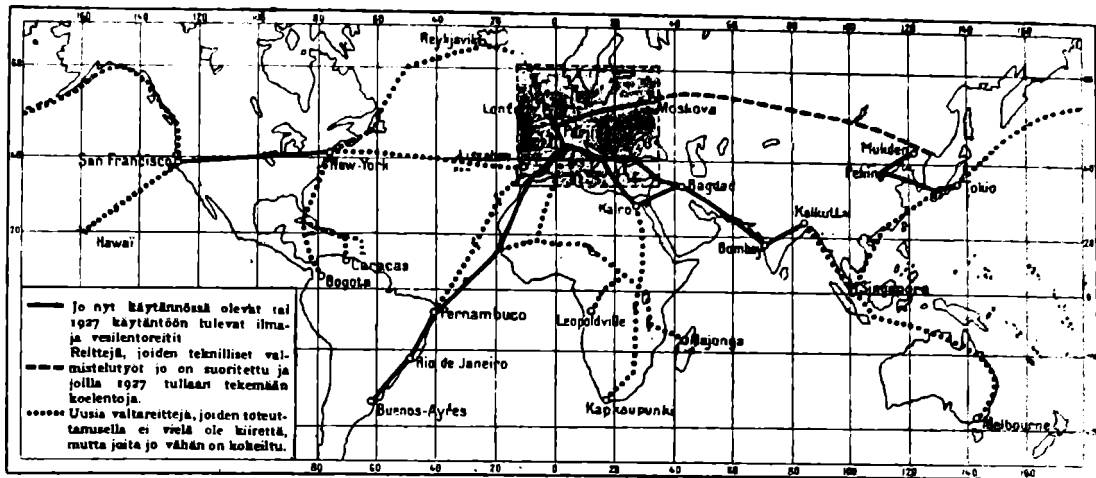

»Norge».

Ilmalaiva, jolla Amundsen keväällä 1926 lensi pohjoisnavan yli.

lopullisesti sysäyksen sen edistymiselle kaikkialla maailmassa. Samaan aikaan lentokonemoottori alkoi saavuttaa täydellisyyden, jollaista vanhemmat lentoteknikot tuskin osasivat aavistaakaan.

Ilmaa keveämmän lentoneuvon keksijänä pidetään Brasiiliasta Portugaliin siirtynyttä pappia *Bartholomeus Laurenzo de Gusmaota*, jonka kuumalla ilmalla täytetty pallo ensimmäisen kerran kohosi ilmoihin Lissabonissa v. 1709. Tästä kokeilusta oli kuitenkin pitkä matka ohjattavan ilmalaivan keksimiseen. Vasta ranskalaisten kapteenien *Renard'in* ja *Krebs'in* onnistui v. 1884 tehdä lentoja torpedon muotoisella ilmalaivallaan palaten viisi kertaa seitsemästä takaisin lähtöpaikalle. Suurimman menestyksen saavutti kuitenkin kreivi *Zeppelin* ilma-laivoillaan, joiden rakennuttaminen aloitettiin v. 1899. V. 1906 hänen onnistui lentää 110 km kahdessa tunnissa, ja maailmansodan aikana muuan Zeppelin-ilmalaiva suoritti maihinlaskeutumatta matkan Saksasta Afrikan sisäosiin ja palasi samoin

Maailman lentoliikenteen valtareitit.

takaisin. Näistä ajoista asti ruvettiin suunnittelemaan ilma-laivojen käyttämistä liikenteen välittäjinä.

Lentotekniikan suurenmoisesta edistyksestä on saatu maksaa kalliit lunnaat. Monta ihmishenkeä se on vaatinut uhriin, ja vielä nykyjäänkin melkeinpä viikoittain jokin kuolemansyöksyilmoitus palauttaa mieleen lentämisen vaarat. Mutta kaikesta huolimatta kehitys kulkee järkkymättä eteenpäin. Kaukaisiin pääkaupunkeihin voidaan nyt jo mukavasti matkustaa ilmojen halki. Lentäminen suurten merien yli tai maanosasta toiseen ei enää ole mitään tavatonta, onpa jo käyty lentoneuvoilla pohjoisnapaakin tervehtimässä. Koko maailman ilmailureittien pituus oli v. 1925 noin 57 000 km, josta Euroopan osalle tuli 30 000 km. Maailman pisin lentoreitti on nykyjään 4 340 km, kulki New Yorkista San Fransiskoon. Vuoden 1926 lopussa oli ilmailussa saavutettu seuraavat ennätykset: nopeus 448 km tunnissa, korkeusennätys 12 442 metriä, pisin yhtämittäinen lentoaika 48 tuntia 11 minuuttia ja maihin laskeutumatta suoritettu matka 5 450 km.

Toistaiseksi on ilmapurjehduksen tärkeimpänä tehtävänä matkustaja- ja postiliikenteen palveleminen, joskin sitä jossakin määrin käytetään jo myös tavarain kuljetukseen. Esi-merkkinä siitä merkityksestä, mikä ilmailulle annetaan johtavissa ilmailumaissa, voi mainita Englannin ilmailukoulun,

jossa vakituisesti on 3 000 oppilasta tutustumassa tämän tulevaisuuden kulkuneuvon tekniikkaan.

104.

Tietoliikenne

Tietoliikenteen ensimmäisenä alkuna on ollut hallituksen tiedonantojen kuljettaminen lähettien avulla. Jo vanhan ajan kansoilla, persialaisilla ja roomalaisilla, oli tällä tavoin järjestetty *postilaitos*. Säännöllinen postinkuljetus järjestettiin Länsi-Euroopan valtioissa hallituksen tarkoituksia varten 1400-luvulla, mutta vasta 1500- ja 1600-luvuilla postista muodostui koko kansalle tärkeä tietoliikennelaitos.

Etenkin viime vuosisadan jälkipuoliskon kuluessa posti valtionlaitoksena saavutti nykyisen suurenmoisen kehityksensä. Ottaen käytäntöön uudet kuljetusneuvot, jotka tekniikan edistyminen oli luonut, postilaitokset saattoivat lisätä kuljetusnopeuttaan, kuljetuskykyään sekä postinkulkuvuorojen lukua, samalla kuin postiasemat levittyivät tiheänä verkkona yhä laajemmille alueille. Sellaiset perinpohjaiset uudistukset kuin yhdenmukaisen alhaisen kirjemaksun ja postimerkkien käytäntöön ottaminen laajensivat suuresti postin käyttöä. Molemmat uudistukset otettiin ensiksi käytäntöön Englannissa v. 1840 *Rowland Hillin* aloitteesta. Postiliikenteelle keksittiin sellaisia uusia ajan vaatimia esineitä kuin postikortit, jotka ensiksi laskettiin liikkeelle Itävallassa v. 1869, painotuotteet, tavaränäytteet ym. Maailmanpostiliiton tultua perustetuksi v. 1874 on myöskin kansainvälinen postiliikenne saavuttanut ennen aavistamattoman kehityksen. Ennen tämän liiton syntymistä kansainväliset postiolot olivat varsin sekavalla kannalla. Niinpä yksistään Saksassa oli voimassa noin 100 eri maiden kanssa tehtyä postisopimusta, joista oli seurauksena yli 1 500 erilaista kirjelähetysten taksaa. Nyt kulke-

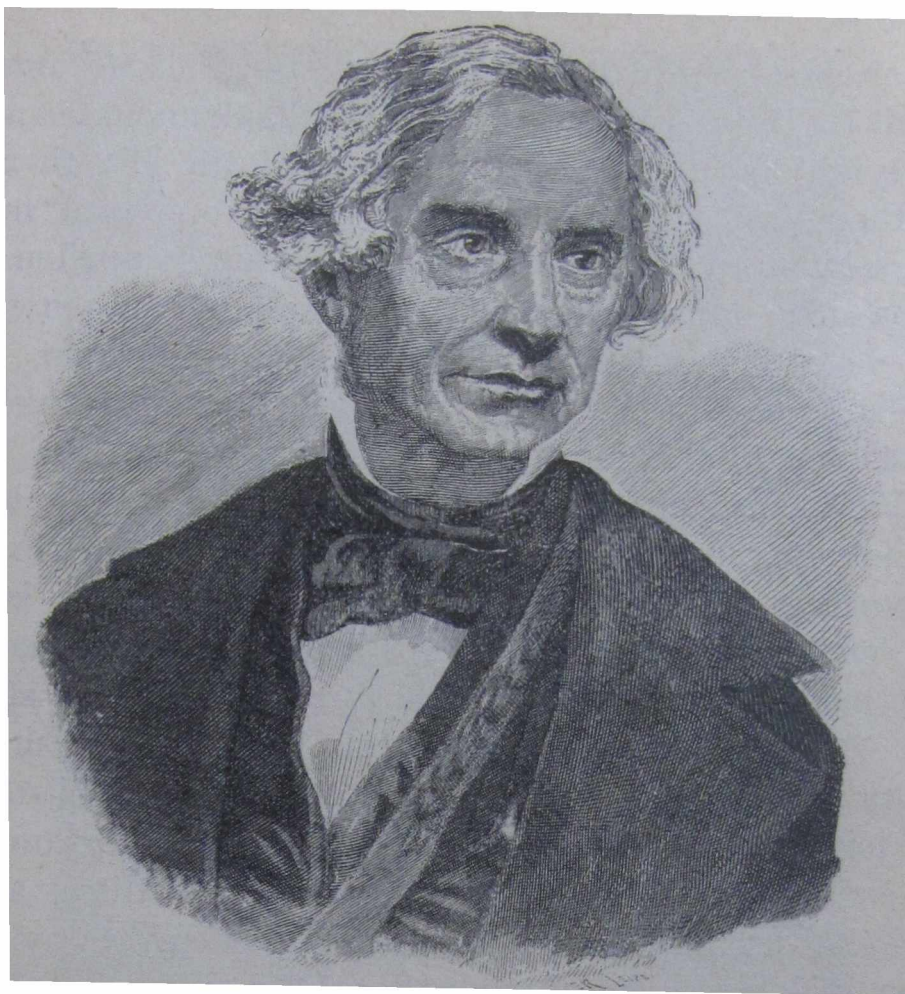

Postitoimisto sata vuotta sitten.

vat lähetykset tähän liittoon kuuluvien maiden välillä yhdenmukaisesta, alhaisesta postimaksusta. Niinpä maksaa tavallinen kirje Suomesta Englantiin, Yhdysvaltoihin, Kiinaan tai Austraaliaan 2 mk. Maailmanpostiliiton ulkopuolella on enää vain kymmenkunta vähäpätöistä valtiota.

Maailmansodan jälkeen nopeasti edistynyt lentoliikenne on postilaitokselle avannut kokonaan uusia nopean kuljetuksen mahdollisuuksia. Heti sodan jälkeen ryhtyikin Englanti tarmokkaasti kehittämään ilmapostiliikennettä, ja nykyisin on jo Keski-Euroopassa varsin tiheä ilmapostiliikenneverkko. Suomesta voidaan postia lähettää ilmaitse Tukholmaan, Tallinnaan, Riikaan ja Königsbergiin.

Postilaitoksen yhä lisääntyvä käyttö selviää seuraavista

Samuel Morse.

numeroista. Suomessa oli postin kuljettamien sanomalehtien ja aikakauskirjojen luku asukasta kohden vuosina 1891—95 keskimäärin 3.8, vuosina 1906—1910 jo 18 ja v. 1925 37.6. Muiden maksullisten postilähetysten luku oli vastaavasti 5.2, 14.7 ja 21.9. Kaikkiaan kuljetti Suomen postilaitos v. 1925 noin 52.5 miljoonaa kirjettä ja 131.8 miljoonaa sanomalehteä ja aikakauskirjaa.

Posti on vanha laitos, joka monen vuosisadan kuluessa on kehittynyt yhä täydellisemmäksi, kunnes se on saavuttanut nykyisen edistyneen kantansa. Ruotsin ensimmäinen postijärjestys annettiin v. 1636, ja Suomeen ulotettiin postilaitoksen toiminta v. 1638, luultavasti kreivi Pietari Brahen toimesta. *Sähkölennätin* sitä vastoin kuuluu 19. vuosisadan keksintöihin. Vanhaan aikaan käytettiin kaikenlaisten merk-

kien antamista sähköttämisen asemesta. Tietoja annettiin merkkiäänillä ja -tulilla, ja Ranskan vallankumouksen aikana tuli käytäntöön ns. optillinen lennätin. Mutta sillä oli monta puutetta. Vasta sähkölennättimen avulla on voitu muutamassa sekunnissa lähettää viestejä kaukaisiin maapallon osiin. Vuonna 1820 tanskalainen *Ørsted* oli keksinyt, miten sähkövirta vaikuttaa magneettiin, ns. sähkömagnetismin. Pian sen jälkeen useat tiedemiehet koettivat rakentaa sähkömagneettista lennätintä, mutta pääsivät vain vaillinaisiin tuloksiin. Vasta amerikkalaisen *Morsen* onnistui v. 1837 rakentaa kone, joka parannetussa muodossaan vielä nykyjäänkin miltei yksinomaisesti vallitsee sähkölennätinalaa. Morsen käyttämistä lennätinkirjaimista on myös muodostettu ne kansainväliset morseaakkoset, jotka vielä nykyjäänkin ovat käytännössä. V. 1857 Morse sai vastaanottaa kymmeneltä Euroopan valtiolta 40 000 frangin kunnialahjan tunnustukseksi niistä ansiosta, joita hänellä on sähkölennätinlaitoksen kehittämisessä.

Lennätinjohdot, joita 1840-luvun puolivälissä alettiin suunnitella useihin Euroopan maihin, ulottuvat nykyään tiheänä verkkona ympäri maapallon. Eri maanosat yhdistetään toisiinsa valtamerien pohjaan lasketuilla kaapeleilla, joista ensimmäinen laskettiin v. 1850 Doverin ja Calais'n välille. V. 1922 koko maailman vedenalaisten kaapelien pituus laskettiin 600 000 kilometriksi. Kansainväliseen lennätinliittoon kuuluvien valtioiden lennätinjohtojen pituus oli v. 1913 noin 7 miljoonaa kilometriä. Samana vuonna välitettyjen sähkösanomien luku oli 528 miljoonaa.

Sähkölennättimen rinnalla on myöskin *puhelimella* tärkeä tehtävä tietoliikenteen palveluksessa etenkin lyhyehköillä matkoilla. Samoin kuin sähkölennätin perustuu sekin sähkömagnetismiin. Sen keksi amerikkalainen *Graham Bell* v. 1876. Sen yleistä levenemistä osoittaa havainnollisesti se, että nykyjään lasketaan maailmassa olevan noin 12 miljoonaa puhelin-asemaa. Suomessa puhelinlaitos alkoi varsinaisesti toimintansa v. 1882.

Puhelimen voittokulku.

Tri Graham Bell avaa New Yorkin—Chicagon linjan lokak. 18. p. 1892.

Langallisen lennätyksen ohella ovat langaton- eli *radio-lennätys* ja *langaton puhelin* saaneet suuren merkityksen. Ne perustuvat sähkömagneettisten aaltojen värähtelyihin, langattomaan edentymiseen ja vastaanottoon, ja langattoman lennättimen keksijänä pidetään italialaista *Marconia*, jonka kokeilut vuosina 1896—1901 johtivat tuloksiin. V. 1910 hän avasi ensimmäisen säännöllisen radiosähkötysliikenteen Irlannin ja Pohjois-Amerikan välillä. Paitsi siirrettävillä sotilasasemilla, laivoissa, lentokoneissa yms., joissa radio on ainoa pitempien

matkojen tiedoitusväline, ovat langaton lennätin ja langaton puhelin saaneet suuren merkityksen myös tavallisessa kaukoliikenteessä. Nykyjään ovatkin jo kaikki maanosat yhdistetyt toisiinsa verraten tiheällä radioverkolla. Niinpä voidaan esim. Euroopasta lähettää radiosanomia mihin maanosaan tahansa, vieläpä tuntuvasti halvemmasta maksusta sanaa kohden kuin jos lähettäminen tapahtuisi kaapelitietä. Vuoden 1927 alussa avattiin langaton puhelinlinja Lontoon ja New Yorkin välillä, joten nyt voi kuka lontoolainen hyvänsä, jolla on kotonaan puhelin, keskustella New Yorkissa asuvan tuttavansa kanssa. Hän pyytää vain Lontoon keskusasemalta vaihtoa langattomaan, jossa neitonen yhdistää hänet Atlantin poikki vievälle radiolinjalle. Amerikan manterella on oma vastaanottoasemansa, joka vaihtaa tulevat puhelut New Yorkin langalliseen puhelinjohtoon. Toistaiseksi tällainen langaton puhelu tulee kuitenkin varsin kalliiksi: minuutin keskustelu maksaa 1000 Suomen markkaa. Vasta tällainen suurenmoinen keksintö on täysin toteuttanut Marconin suuren unelman. Erikoinen langattoman puhelimen tiedoitusmuoto on ns. yleisradio, joka nykyjään jo on käytännössä miltei kaikissa maissa. Suuret keskusasetmat lähettävät radiolla erilaisia tietoja, kuten puheja musiikki-esityksiä, joita tuhannet yksityiset koneillaan ottavat vastaan.

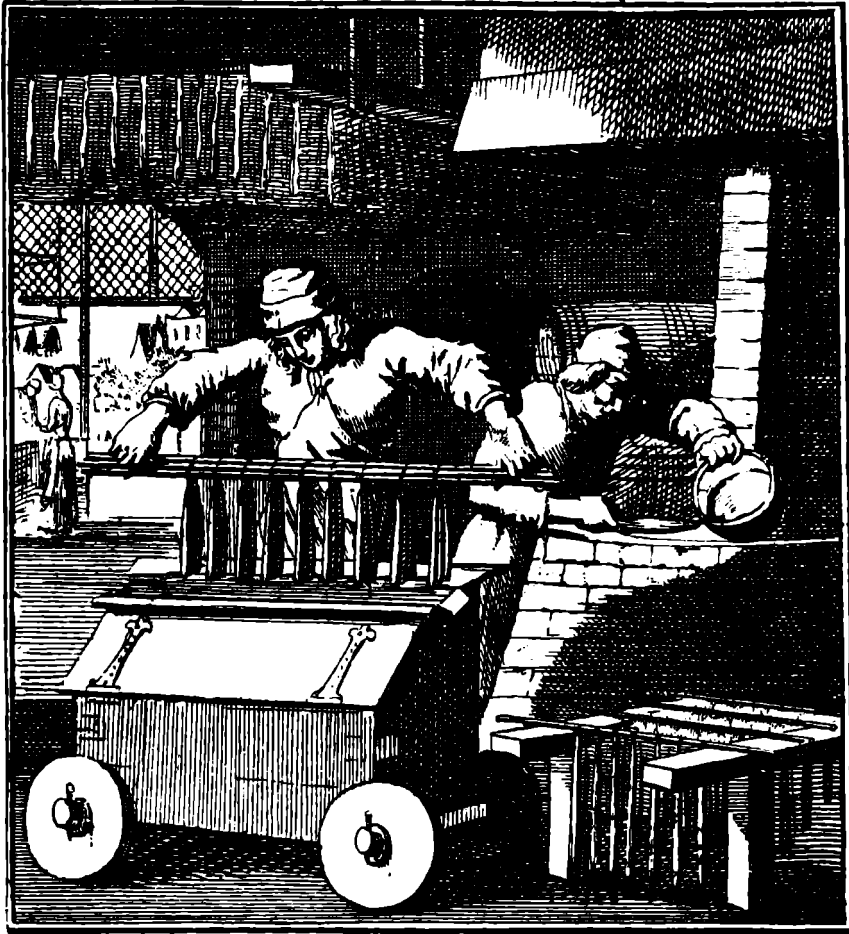
Niin hyvin lankaa myöten kuin radioteitse on nykyjään jo mahdollista lähettää myös *kuvia*.

105.

Valaistusvälineet

Valaistusvälineiden historia osoittaa merkillisellä tavalla, kuinka meidän aikamme tiede on liittynyt käytännölliseen elämään, kuinka se on voinut taivuttaa palvelukseensa luonnonvoimat, joiden edessä entisajan ihmiset olivat ymmällä ja

Der Licht sieher,
Sterben ist Gewinn dem erleuchten Sinn.

Frisch auf! mein Geist, je mehr dem Licht
des Lebens Licht und Kraft gebricht.
Je mehr fand ich der Trost ergehen.
Daß nach dir langer Gottes Hand,
die dich will nach dem Seidens Stand,
ins Licht der Ewigkeit ver sehen.

Kynttälänvalajat.

Abraham a Santa Claran v. 1699 ilmestyneestä teoksesta »Jotakin kaikille».

pelonalaisina, ja kuinka se täten on kerrassaan muuttanut jokapäiväisen elämän tavat ja muodot.

Meidän, 1900-luvun ihmisten on vaikea ymmärtää, etteivät ihmiset v. 1800 tunteneet tulitikkuja, eivät kaasua eivätkä

sähkövaloa ja että petroli eli paloöljy vielä puolta vuosisataa myöhemmin oli Euroopassa perin harvinaista. Ja kuitenkin on tämä totta, ja mahdollista on, että meidän nykyiset valaistusvälineemme sadan vuoden päästä tuntuvat yhtä vallinaisilta kuin talikynttilät ja käryävät öljylamput meidän silmissämme.

Vasta 19. vuosisadalla valaistusneuvojen kehitys pääsi vauhtiinsa. Sitä ennen tehtiin niiden alalla ainoastaan pieniä parannuksia. Vuonna 1800, kuten tuhat vuotta aikaisemminkin, käyttivät varakkaat vahakynttilöitä, vähävaraiset talikynttilöitä; hylkeenrasva- ja öljylamppuja ei paljon käytetty huoneissa, sillä ne kärysivät pahasti. Suomen talonpoika teki puhdetyönsä päre- tai takkavalkean ääressä. Tuli sytytettiin tuluksilla ja taulalla.

Mutta v. 1800:n vaiheilla tie ryhtyi parantamaan valaistusvälineitä, ja tulokset olivat erinomaiset. Kemistit rupesivat tutkimaan talin kokoomusta, ja heidän onnistui erityistä menettelyä käyttämällä muuttaa se »steariiniksi». Kun kynttilän sydän kyllästetään eräissä nesteissä ja sen paksuus sovitetaan vastaamaan määrättyssä suhteessa kynttilän paksuutta, niin se kynttilän palaessa palaa jäljettömiin. Kynttilää ei tarvitse alinomaa »niistää». Siten oli toteutunut Goethen toive: »En tiedäkään, mitä parempaa keksiä voisivat, kuin kynttilän palamisen niistämättä.» Steariinikynttilä on paljon mukavampi kuin talikynttilä, joskin hieman kalliimpi; mutta se on vahakynttilää paljon huokeampi.

Lamppujen rakennetta parannettiin uusilla keksinnöillä, niin että ne lakkasivat käryämästä. Mutta ennen kaikkea teki petrolin löytö lamppujen käyttämisen halvaksi ja yleiseksi. Tätä ainetta on monin paikoin maanalaisissa lähteissä: Balkanin niemimaalla, Italiassa, mutta varsinkin Venäjällä ja Pohjois-Amerikassa. Sen käyttäminen oli jo muinaisajalla tunnettu, mutta vasta v. 1855 amerikkalainen *Silliman* sommitteli ensimmäisen petrolilamput, ja jo pian sen jälkeen se tuli meidänkin maanosassamme jotenkin yleisesti käytäntöön. Siitä alkaen on petroliä yhä enemmän käytetty. Ei ole lain-

kaan kumma, että se on syrjäyttänyt tieltään muut valaistusaineet. Parafiiniöljy, jota sitä ennen tavallisesti käytettiin lampuissa, on petrolia 35 kertaa kalliimpaa.

Kun petrolin käyttäminen alkoi tulla Euroopassa yleiseksi, oli kivihiilikaasua jo kauan käytetty valaistusaineena. Jo vuonna 1803 käytettiin sitä Skotlannissa erään tehdasrakenuksen valaisemiseen; kymmentä vuotta myöhemmin koetettiin sitä ensimmäisen kerran käyttää katuvalaistukseen Lontoossa, 1819 Pariisissa, 1826 Berliinissä, 1853 Tukholmassa, 1857 Kööpenhaminassa ja 1860 Helsingissä.

Noin vuoteen 1880 asti käytettiin Euroopan suurkaupungeissa yksinomaan kaasua katujen, torien ja suurempien huoneiden valaisemiseen. Mutta silloin ilmaantui kaasulle kilpailijaksi *sähkövalo*.

Jo v. 1810 osoitti eräs englantilainen luonnontutkija, että teräväkärkisestä hiilipuikosta toiseen samanlaiseen hiilipalaseen kulkeva sähkövirta synnytti kirkkaan valon, joka ei sanottavasti kumentanut ympäröivää ilmaa. Tämä keksintö ei kuitenkaan kohta saavuttanut käytännöllistä merkitystä. Hiili paloi nopeasti, ja hiilipuikkoja oli siis alinomaa siirrettävä lähemmäksi toisiaan. Kokeita tehtiin sitten kellokoneilla, jotka automaattisesti siirsivät hiilipuikkoja yhteen, ja päästiin niin pitkälle, että v. 1847 voitiin valaista muutamia paikkoja Pariisissa sähkövalolla. Mutta tämä valo oli vielä sangen vaillinaista: se oli kovin kallista, ja vasta kun amerikkalainen *Thomas Alva Edison* 1870-luvulla oli keksinyt kuuluisaksi tulleen sähköhehkulamppunsa, se tuli yleiseen käytäntöön. Vuonna 1878 ruvettiin Pariisissa valaisemaan katuja sähkövalolla; sittemmin tämä valaistustapa on tullut yhä yleisemmäksi. Suomessakin se on päässyt laajalti käytäntöön, etenkin maailmansodan aikana ja sen jälkeen, jolloin paloöljypula sai aikaan ripeän toiminnan maaseudun sähköistämisen alalla.

Lopuksi mainittakoon *tulitikut*. Jo 19. vuosisadan alkupuolella ruvettiin käyttämään fosforia sytytysaineena; v. 1816 valmistettiin ensimmäiset fosforitikut. Ne olivat huonoja ja

kalliita, mutta aikaa voittaen ne tulivat paremmiksi ja huokeammiksi, ja 1830-luvun keskivaiheilla ruvettiin niitä Euroopassa yleisesti käyttämään. Nykyjään hallitsee maailman tulitikkumarkkinoita ruotsalainen tulitikkutrusti.

Steariinikynttilät, petroli, kaasu, sähkölamput ja tulitikut ovat kaikki sangen proosallisia asioita, jotka eivät yleensä herätä runollista mielialaa. Mutta ne helpottavat sen sijaan monella monituisella tavalla jokapäiväistä elämäämme.

106.

Maailmantalous

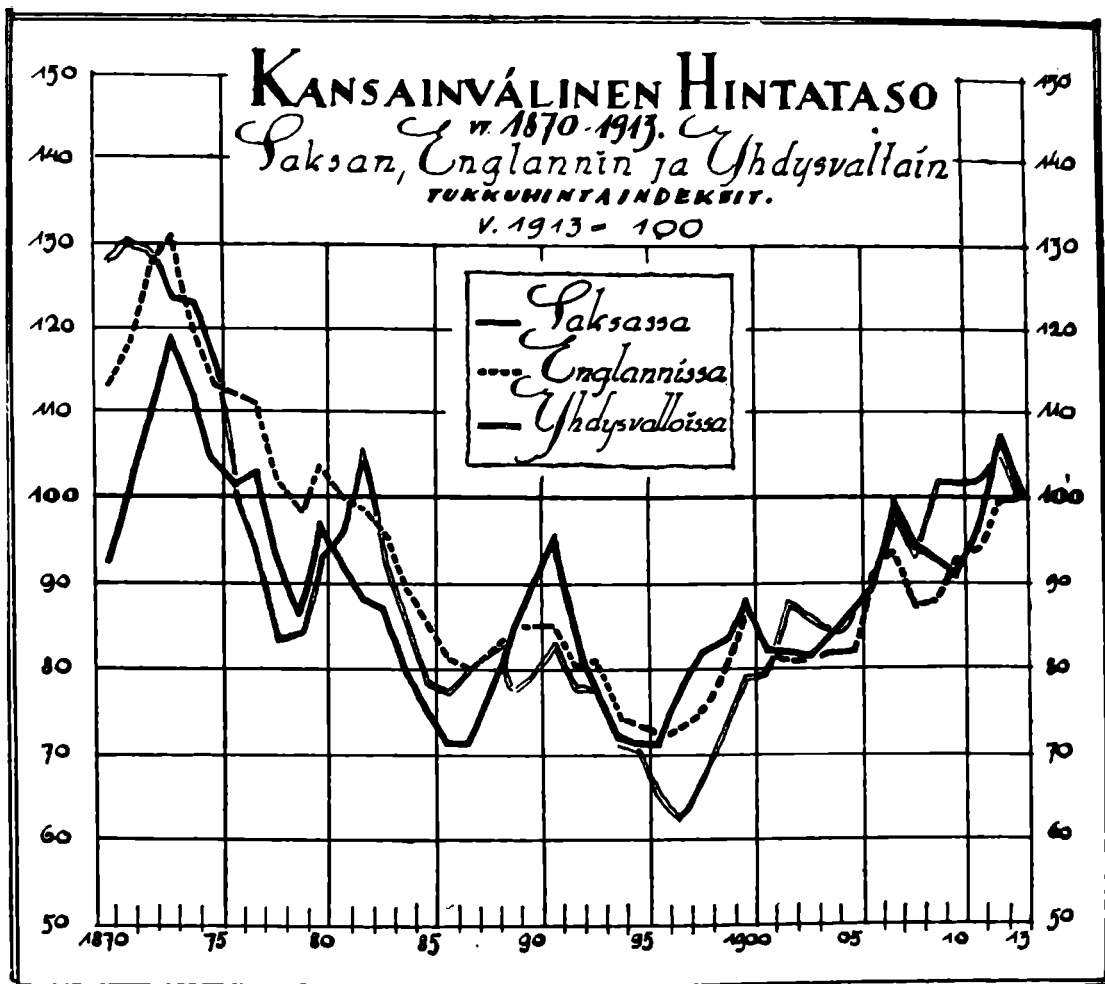
Kansainvälisen kaupan ja liikenteen alalla viime vuosisadalla tapahtuneet perinpohjaiset muutokset hävittivät vähitellen yksityisten kansantalouksien itsenäisyyden. Sen sijaan että kansainvälinen tavarainvaihto siihen saakka oli rajoittunut etupäässä ylellisyystavaroihin, tulevat nyt kansainvälisen kaupan esineiksi myös elintarvikkeet ja raaka-aineet. Yksityiset maat eivät enää pyri suljettuun omavaraistalouteen, vaan ryhtyvät tuotannossaan noudattamaan kansainvälisen työnjaon periaatteita. Jokainen maa valmistaa siten pääasiallisesti niitä tavaroita, joiden tuotantoon sillä on erikoiset edellytykset, hankkien muut tarvitsemansa hyödykkeet maailmanmarkkinoilta. Siten syntyy keskinäistä riippuvaisuutta eri kansojen välille. Taloudelliset suhteet kehittyvät niin vahvoiksi ja monisäikeisiksi, että jonkin maan talouselämässä sattuvat häiriöt vaikuttavat erittäin haitallisesti, toisinaan suorastaan järkyttävästi muidenkin maiden taloudelliseen elämään. Yksityisten maiden kansantaloudet ovat täten tulleet suurimman kokonaisuuden osiksi, ne ovat kehittyneet uuden elimistön jäseniksi. Tämä uusi elimistö on maailmantalous.

Maailmantalous on siten uusimman ajan ilmiö. Sen syntyä ei tietenkään voida tarkkaan määrätä, sillä kehityshän

ei tapahtunut yhtä rintaa kaikissa maissa, mutta edistyneimmät kansantaloudet, Englanti, Ranska, Yhdysvallat ja Saksa, liittyivät maailmantalouteen 1840- ja 1850-luvuilla. Varhemmin se ei olisikaan ollut mahdollista, sillä maailmantalouden syntymisen edellytyksenä oli uuden tekniikan ja uuden oikeuskäsityksen muodostuminen. Vasta sen jälkeen kuin höyrykone ja Ranskan vallankumouksen synnyttämä uusi oikeuskäsitys olivat sisäisesti uudistaneet yksityisten maiden kansantalouden, saattoi siirtyminen maailmantalouteen tapahtua. Tekniikka oli liikennevälineitä parantamalla luonut uusia menekkialueita ja tehnyt mahdolliseksi ihmisten ja tavarain nopean joukkokuljetuksen, uusi oikeuskäsitys, taloudellinen liberalismi, taas toi mukanaan taloudellisen liikuntavapauden. Tätä kehitystä edisti vielä jalojen metallien tuotannossa viime vuosisadan puolivälistä alkanut nousu, joka lyhyessä ajassa koroitti hopean ja kullan tuotannon viisinkertaiseksi poistaen siten sen jalojen metallien puutteen, mikä kauan oli estänyt siirtymästä rahatalouteen ja vaikeuttanut kansainvälistä kauppaa.

Maailmantalouden johtava valtio oli aluksi Englanti, Ranskan ja Pohjois-Amerikan ollessa toisella sijalla. »Englannin maa on», kirjoitti kuuluisa kansantaloudentutkija Rodbertus v. 1850, »taloudellisessa suhteessa *maanpiirin kaupunki*, ja muut maat kuuluvat suuremmassa tai pienemmässä määrässä tämän kaupungin kauppa-alueeseen. Täällä ovat mekaaniset taidot korkeimmassa kukoistuksessa, täällä on teollisuus valtiaana, täällä tuo kaupungin laaja ympäristö raakatuotteensa markkinoille ja vie takaisin tehdastavaroita, tänne virtaa pääoma, täällä käyvät valtiot rahoja lainaamassa niinkuin maalainen kaupungissa, sanalla sanoen, täällä on nähtävänä mitä selväpiirtein kuva meidän päiviemme liikenteestä sen kaikkine omituisuuksineen, valoineen ja varjoineen.»

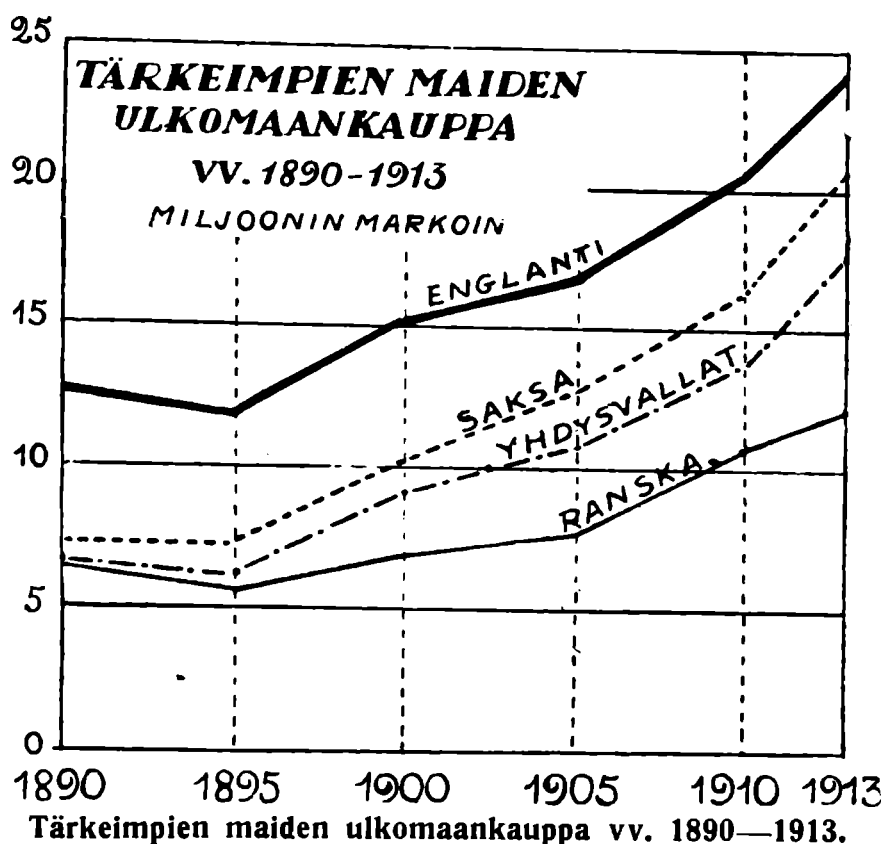
Englannin johtava asema silloisessa maailmantaloudessa johtui tämän saarivaltion edullisesta maantieteellisestä asemasta, maan luontaisista hiili- ja malmirikkauksista sekä Englannin kansan taloudellisesta kunnosta ja val-

Kansainvälinen hintataso vv. 1870—1913.

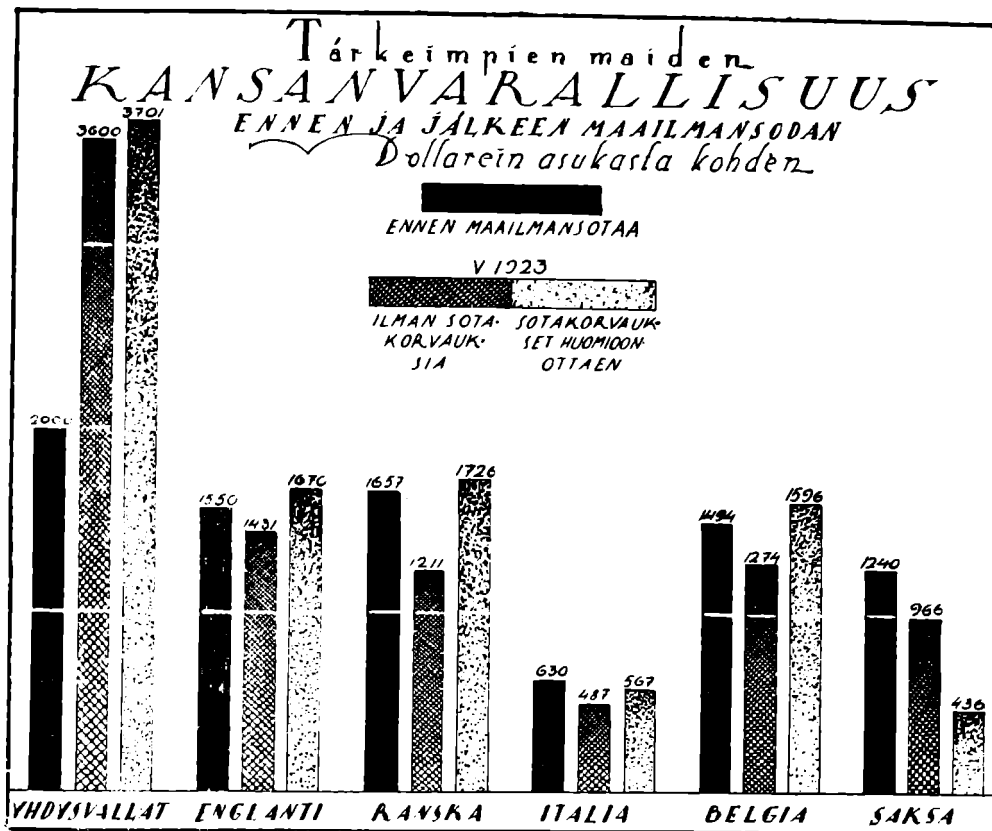
tiollisesta tarmosta. Sitäpaitsi oli Englannissa varhemmin kuin muissa maissa havaittu ahtaan ammattikuntalaitoksen turmiollisuus, ja vuosisadan puolivälissä Englanti lakkautti suojelustullit luopuen samoihin aikoihin myös monopolistisesta siirtomaapolitiikastaan. Kaikissa kansainvälisissä suhteissaan Englanti ryhtyi soveltamaan vapaan kilpailun oppia, ja muutkin Euroopan valtiot siirtyivät nyt vapaakauppajärjestelmään.

Vuosisadan jälkipuoliskolla Englanti puolusti kunnia-kaasti paikkaansa maailmankaupan johtavana valtiona. Näinä vuosikymmeninä kansainvälinen työnjako lakkaamatta laajeni ja yksityiset kansantaloudet liittyivät maailmantalouteen yhä kiinteämmin sitein. Englannin asema vahvistui tuntu-vasti, kun sen vaarallisin kilpailija, Pohjois-Amerikan Yhdys-

vallat, 1860-luvulla joutui sisällissotaan menettäen siinä tavattomasti taloudellista voimaansa. Suezin kanavan valmistuminen v. 1869 oli sitä vastoin Englannin kaupalle tuhoisa, sillä maailmanliikenteen valtaväyläksi nopeasti kohottuaan se riisti Englannilta suuren osan maailmanliikennettä suunnaten sen nyt Etelä-Euroopan satamiin. Maailmantalouden kannalta tärkeäksi tapahtumaksi muodostui myöskin Saksan valtakunnan synty v. 1871, sillä lukuisten pikkuvaltioiden poliittinen yhtyminen teki lopun suunnattomasta taloudellisesta tuhlauksesta ja sai aikaan suuren nousun kaikilla Saksan elinkeinoelämän aloilla.

Näihin aikoihin ilmeni Saksassa äkkiä halu tulla suureksi teollisuusvaltioksi, ja se aiheutti täyskäännöksen tämän maan kauppapolitiikassa. Ruhtinas Bismarckin toimesta tapahtui siirtyminen jyrkkään suojelustullijärjestelmään v. 1879, ja Saksan esimerkkiä seurasivat pian muutkin Euroopan valtiot. Ainoastaan Englanti ja muutamat pienet maat jäivät edelleen

Tärkeimpien maiden kansanvarallisuus.

uskollisesti vapaan kaupan kannattajiksi. Englannin johto-
asema maailmantaloudessa pysyi kuitenkin horjumattomana.

Vuosisadan vaihde ja sen jälkeiset vuodet ennen maailman-
sotaa olivat ennen tuntemattoman edistyksen aikaa niin hyvin
tekniikan kuin talouselämän alalla. Kansainvälinen työnjako
kehittyi yhä täydellisemmäksi, eri kansantalouksia erottavat
rajat menettivät merkitystään ja koko maanpiiri näytti yhä
enemmän muodostuvan yhdeksi ainoaksi yhtenäiseksi talous-
alueeksi. Kaikkein nopein oli talouselämän kehitys Saksassa
ja Yhdysvalloissa. Neljännesvuosisadassa, vv. 1890—1913,
Saksan ulkomainen kauppavaihto kasvoi miltei kolminkertai-
seksi eli määrään, joka oli arvoltaan vain noin 3 miljardia mk
pienempi kuin Englannin. Yhdysvallat olivat kohonneet kol-
mannelle sijalle, mutta Ranskan ulkomainen kauppavaihto oli
— siitä huolimatta, että se oli kaksinkertaistunut — näiden
kolmen maan rinnalla niin pieni, ettei se enää v. 1913 voinut

Euroopan tullimuurit.

esiintyä taloudellisena suurvaltana muualla kuin kansainvälisillä pääomamarkkinoilla, missä se edelleen säilytti asemansa melkein pä Englannin rinnalla.

Maailmansodan puhjettua v. 1914 tuntui maailmantalouden loistava rakennus yhdessä hetkessä luhistuneen. Maailmanliikenteen pyörät pysähtyivät, maiden välinen tuonti ja vienti lakkasi ja kaikki kansainväliset taloudelliset siteet näyttivät katkenneen. Pian kuitenkin huomattiin, ettei maailmantaloutta ollut hävitetty, vaan että se vain oli mukautunut uusiin oloihin. Koko sota-ajan säilyttivät »ympärysvallat» katkeamattomat suhteet valtamerentakaisiin markkinoihin, mutta Saksa ja sen liittolaiset saarrettiin niin, että niiden ainoat kauppaputtavat olivat muutamat pienet puolueettomat naapurivaltiot.

Kun sodan nostattamat rajamuurit vihdoinkin olivat sortuneet, havaittiin maailmantalouden kääntyneen uusille urille. Sen painopiste ei ollut enää Euroopassa, vaan oli siirtynyt valtameren taakse Pohjois-Amerikan Yhdysvaltoihin. Sen sijaan, että Euroopan nettosaatavat valtamerentakaisista

maista arvioitiin ennen sotaa noin 100 miljardiksi markaksi, on Euroopan nettovelka nykyään (1927) enemmän kuin 30 miljardia markkaa. Yhdysvallat taas olivat ennen sotaa velkaa Euroopalle noin 16 miljardia markkaa, nyt sen saatavat Euroopalta kohoavat noin 60 miljardiin kultamarkkaan. Ranska ja Saksa, joiden nettosaatavat muista maista olivat ennen sotaa 50 ja 30 miljardia mk, ovat nyt kumpikin velallisvaltioita, Saksa siinäkin tapauksessa, ettei sotakorvausvelvollisuutta otettaisi huomioon. Englanti, joka ennen sotaa oli luotonantajavaltioista ensimmäinen, sen ulkomaisten saatavien ollessa 60 miljardia mk, on tosin päässyt takaisin tähän samaan määrään, mutta sen on täytynyt luovuttaa »maailman pankkiirin nimi» Yhdysvalloille, joka vuosittain voi myöntää luottoa ulkomaille kaksi tai kolme kertaa enemmän kuin Englanti.

Maailmantaloudessa viime vuosikymmenenä tapahtunutta perinpohjaista muutosta osoittaa sekin, että Euroopan osuus maailman ulkomaankaupassa on v:sta 1913 v:een 1924 vähentynyt yli 14 %, viennissä yksinään vähennys on yli 18 %. Euroopan kustannuksella on muiden talouspiirien, etenkin Pohjois-Amerikan ja Aasian, osuus kasvanut. Euroopan viennin voimakas väheneminen osoittaa, että se on menettämässä vanhat valtamerentakaiset markkinansa. Tämä kehityssuunta on erittäin merkityksellinen sen vuoksi, että Eurooppa on siksi pieni ja luonnonrikkauksista siksi köyhä talouspiiri, ettei se voi omien rajojensa sisään suljettuna elättää itseänsä. Ennen maailmansotaa vei Eurooppa vuosittain valtamerentakaisiin maihin tavaroita 44 miljardin kultamarkan arvosta. Tämän viennin avulla Eurooppa saattoi pitää yllä korkean kulttuurinsa, siihen perustui sen taloudellinen, sivistyksellinen, sotilaallinen ja poliittinen mahti.

Euroopan talouselämän elpymistä vaikeuttaa eniten se seikka, että sen alue on tullimuureilla jaettu lukuisiin irrallisiin talousyksikköihin, jotka eivät yksinään kykene tehokkaasti harjoittamaan suurtuotantoa. Sen sijaan että Euroopassa

v. 1914 oli 26 tullialuetta, on niitä nyt 38. Epäkohdan poistamiseksi on esitetty suurisuuntaisia suunnitelmia Euroopan tulliliiton muodostamiseksi, vaatiipa etenkin ns. paneurooppalainen liike »Euroopan Yhdysvaltojen» perustamista.

Lähimmät vuosikymmenet tulevat osoittamaan, onko Euroopan nykyinen alennustila ainoastaan ohimenevä ilmiö, jota seuraa uusi loistava nousukausi, vai onko maailmantalouden painopiste pysyvästi siirtynyt Atlantin valtameren tuolle puolen ja siten alkanut se »Länsimaiden häviö», jota saksalainen historianfilosofi Oswald Spengler on ennustanut.

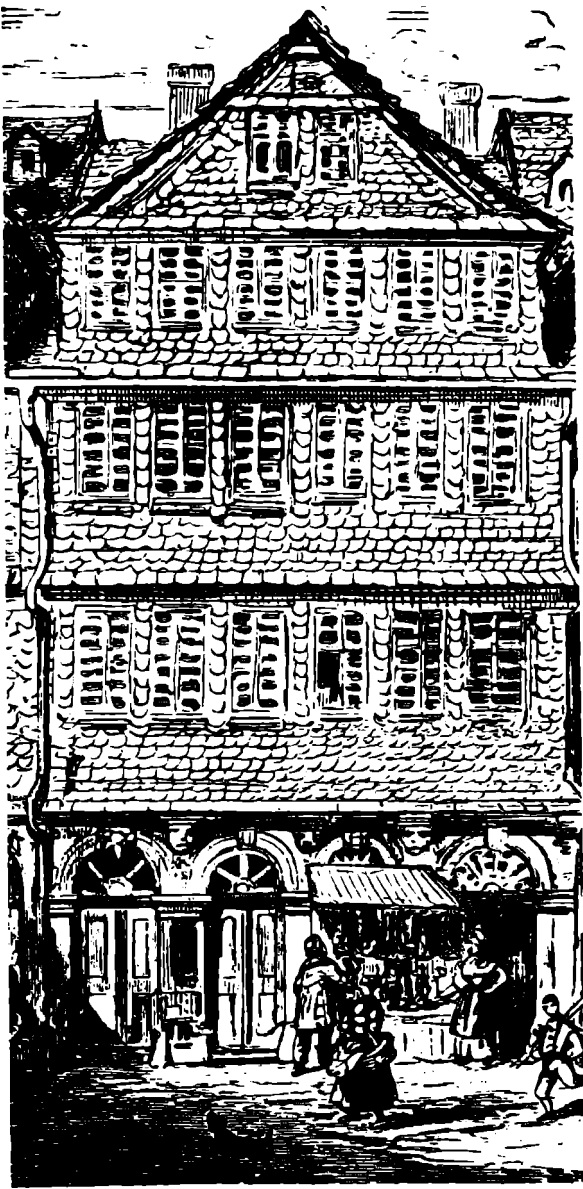
107.

Pankkilaitos

Meidän aikamme on suurtuotannon ja mahtavan tavarainvaihdon aikaa. Taloudellisen elämän alalla ei edistys ole koskaan ennen ollut niin nopeata. Koko yhteiskunta on ikäänkuin valettu uuteen muotoon uusien koneiden ja kehittyneiden liikennevälineiden vaikutuksesta.

Mutta vilkkaasti edistyvä taloudellinen elämä tarvitsee yhä täydellisempää järjestelmää, keskuksia, joissa kaikki hajallaan olevat voimat voivat yhtyä, toimiakseen sitä suuremmalla ponnella. Pankkilaitos on meidän aikamme taloudellisessa elämässä muodostunut tällaiseksi yhdyssiteeksi, voimain kokoojaksi.

Pankkilaitoksen tarve herää kansassa niin pian kuin se alkaa siirtyä pelkän luontaistalouden kannalta sellaiseen talousmuotoon, jossa rahalla on suurempi merkitys. Ristiretket olivat Italiassa aikaisemmin ja voimakkaammin kuin missään muualla elvyttäneet taloudellista elämää. Siinä maassa saikin pankkilaitos keskiajan lopulla alkunsa. Lukuisat sanat muistuttavat vieläkin pankkilaitoksen italialaista alkuperää. Vähitellen, kun elpyminen rupesi tuntumaan muuallakin Euroo-

**Rotschildien ensimmäinen pankkihuone
Frankfurt am Mainissa.**

passa ja semminkin kun suurten maantieteellisten löytöretkien seuraukset tulivat näkyville, perustettiin muihinkin maanosamme maihin yhä täydellisempiä pankkeja, Amsterdamiin v. 1609, Hampuriin v. 1619, Tukholmaan v. 1656 ja Lontooseen suuri Englannin pankki v. 1694. Mutta vasta 19. vuosisadalla, suurtuotannon ja suuren tavarainvaihdon kultaisella aikakaudella, jolloin pääoma sai perin tärkeän sijan yhteiskunnassa, vasta silloin pääoman synnyttämä pankkilaitoskin kohosi nykyiseen, tärkeään asemaansa.

Liikemiehen elämässä sattuu usein, että hänellä on enemmän käteistä rahaa kuin hän sillä kertaa tarvitsee. Hän on kenties äkkiarvaamatta ansainnut

kauppavoittona suuren summan, mutta tarvitsee sitä vasta jonkin ajan kuluttua eräiden maksujen suorittamiseen. Rahat on siis toistaiseksi talletettava. Hän saattaa kätkeä ne kaappiinsa, mutta se on aina vaarallista. Talo saattaa palaa, varkaat saattavat murtautua hänen kotiinsa, ja parhaimmatkaan »tulenkestävät» kassakaapit eivät aina ole luotettavia. Ja vaikka rahasumma olisikin tarvittaessa tallella, on hän sittenkin kärsinyt tappiota. Sillä jos rahat olisi pantu liikeyritykseen tai lainattu jollekulle henkilölle, joka olisi niitä tarvinnut, olisi

Rahapaja uudenajan alussa.

Saksalainen vaskipiirros.

lainanantaja saanut niistä määrätynsuuruisen koron. Nyt hän on jäänyt tätä korkoa vaille, siis kärsinyt tappiota.

Mutta hänen lähistössään on pankki, ja tämä pelastaa rahojen omistajan pulmasta. Hän vie rahansa pankkiin ja saa talletustodistuksen, jossa pankki sitoutuu maksamaan ne takaisin joko vaadittaessa tai määräajan kuluttua. Rahat ovat nyt varmassa säilössä, suojassa varkailta ja tulipalolta. Eipä tallettajan tarvitse suorittaa tilapäisiä maksujaankaan rahassa,

vaan hän saattaa tehdä sen pankkiosoituksella, shekillä; tällaisen osoituksen saaja saattaa itse nostaa rahat pankista tai jättää ne sinne omalle tililleen. Ja tallettaja saa vielä korkoa-kin rahoilleen, tosin ei niin paljon kuin hän olisi kenties saanut sijoittamalla ne esim. liikeyritykseen, mutta kuitenkin koh-
tuullisen prosentin.

Mutta mistä saa pankki nämä korkorahat, joita ei yksityi-
nen liikemies itselleen voi hankkia? Miten pankki voi pitäes-
sään rahat huostassaan, samalla tehdä ne korkoa kasvaviksi? Asian laita on se, ettei pankki suinkaan pidä noita rahoja holvissaan, vaan laskee ne liikkeeseen. Ei näet ole toden-
näköistä, että kaikki, jotka ovat tallettaneet rahoja pankkiin, yht'aikaa rupeavat vaatimaan niitä takaisin. Kokemus osoit-
taa, että päivittäiset talteenpanot ja otot pitävät toisiaan tasa-
painossa. Yhtenä päivänä ovat talletukset ottoja hiukan suu-
remmat, toisena päivänä päinvastoin. Eroavaisuudet ovat harvoin tuntu-
via. Jokapäiväiseen liikkeeseen tarvittavat rahat täytyy pankin tietysti aina pitää varalla; sen täytyy aina olla valmis suorittamaan sitoumuksensa. Mutta sen paljoa suuremman ylijäämän, jota pankki ei tarvitse jokapäiväiseen liikkeeseen, se voi panna kasvamaan korkoa. Se lainaa nämä varat henkilöille, jotka ovat rahantarpeessa ja ovat valmiit maksamaan korkoa, kunhan vain saavat tarpeensa tyydyte-
tyksi.

Pankit näet eivät ole ainoastaan lainanottajia, vaan lainan-
antajiakin. Niiden puoleen eivät käänny ainoastaan ne ihmi-
set, joilla sattuu olemaan enemmän rahoja kuin mitä sillä hetkellä tarvitsevat, vaan sellaisetkin henkilöt, jotka sattu-
malta tarvitsevat enemmän rahoja kuin heillä on käytettä-
vissään, liikemiehet, jotka ovat satunnaisessa pulassa tai jotka tahtovat panna alkuun jonkin yrityksen, mutta ovat siihen tarvittavaa pääomaa vailla. Pankin toimihenkilöt tutkivat siinä tapauksessa lainanhakijan taloudellista tilaa, ja jos he pitävät sitä varmana, saa hän lainan maksamalla tai sitoutu-
malla maksamaan sovitus koron. Osa korkotuloja jaetaan

Englannin pankki Lontoossa.

tallettajien kesken, osa käytetään pankin hoitokustannuksiin, ja loput jäävät pankin liikevoitoksi.

Seuraava esimerkki osoittaa, kuinka tämä käy päinsä. Jos pankissa on talletettuna 300 miljoonaa markkaa, mutta on havaittu, että se 50 miljoonalla käteistä rahaa varsin hyvin voi hoitaa päivittäisen liikkeensä, jää 250 miljoonaa, jotka pankki voi panna kasvamaan korkoa. Jos tämä summa lainataan useille eri henkilöille 10 prosentin vuotuista korkoa vastaan, tuottaa se korkoa 25 milj. mk vuodessa. Siitä tulee tallettajien saada korkonsa. Jos tämä korko on määrätty 7 prosentiksi, vastaa tämä 300 miljoonalle 21 milj. mk; jäännös, 4 milj. mk, jää pankille itselleen osaksi liikevoitoksi, osaksi palkkoihin, vuokriin ja muihin hoitokustannuksiin.

Tässä mainitut luvut ovat pieniä. Pieni on se pankki, jonka talletukset eivät nouse 300 miljoonaa suurempaan määrään; on olemassa pankkeja, joissa ne nousevat kymmeneen miljardeihin markkoihin Suomen rahassa laskettuna. Mitä suurempi yhteiskunta, mitä kehittyneempi sen liike-elämä, sitä suuremmat ja lukuisammat ovat sen pankkilaitok-

setkin talletuksineen, sitä tärkeämmän tehtävän ne täyttävät taloudellisessa elämässä.

Toisinaan saattaa pankinkin käydä huonosti; se on lainausliikkeessään kärsinyt suuria tappioita, ja yleisön keskuuteen leviää huhu, etteivät asiat ole niinkuin olla pitäisi. Silloin pankin saamamiehet heti paikalla vaativat rahansa takaisin. Yhtenä päivänä pankin suoritukset saattavat nousta monta vertaa suuremmiksi kuin säännöllisten olojen vallitessa. Silloin pankki ei enää voi tyydyttää velkojiaan, ja silloin se joutuu usein vararikkoon. Pankin vararikko tuottaa häiriötä ja taloudellista tappiota laajoille piireille. Toiset pankit saattavat selviytyä, mutta useat, semminkin pienet pankit, eivät voi tappiotaan kestää, vaan joutuvat maksukyvyttömiksi. Silloin kärsivät niiden velkojat tappioita, ja näin pankin perikato nostaa kuohun, jonka turmiollinen jälkimaininki tuntuu kauas. »Rahapula» vaikuttaa hätää ja ahdinkoa; kaikki ovat peloissaan, ja henkilö, joka aamulla oli miljoonanomistaja, saattaa saman päivän illalla olla keppikerjäläinen. — Näin käy kuitenkin vain poikkeustapauksissa. Tavallisesti pankit toimivat liike-elämän palveluksessa tasaisesti ja varmasti.

Talletus- eli liikepankkien päätarkoituksena on, kuten jo sanottiin, palvella liikemiestä, joka sillä hetkellä joko ei tarvitse kaikkia huostassaan olevia rahoja tai päinvastoin on liikeluoton tarpeessa. Mutta on olemassa myös pankintapaisia laitoksia, jotka toimivat muita tarkoituspäiä varten. Näistä ovat tärkeimmät säästöpankit, jotka tarjoavat ihmisille tilaisuuden säästöönpanoja tekemällä koota huomattaviakin pääomia turvaksi tulevaisuuden varalle. Nekin sijoittavat varsin naisten pankkien tavoin talletuksensa korkoa kasvamaan. Mutta koska kokemus osoittaa, että säästöpankin päivittäiset maksut ovat liikepankin maksuja paljon säännöllisemmät ja myöskin melkoista pienemmät, voidaan suurempi osa talletuksista laskea liikkeeseen, ja siten säästöpankin talletuskorkokin muodostuu pankin korkoa jonkin verran suuremmaksi.

Pankkien joukossa on oma tärkeä tehtävänsä *seteli-*pan-

Belgialainen rahanvaihtajapankkiliri 1500-luvulta.

keilla, joiden merkitys meidän päivinämmme on helposti havaittavissa. Alkujaanhan seteleitä käytettiin vain suurissa mak-suissa ja liike-elämässä, mutta nykyisin ne ovat suurten kansan-joukkojen tavallisimpia maksuvälineitä, ne kun ovat muka-vammat käsitellä kuin metalliraha. Setelipankin tehtävänä on laskea seteleitä liikkeeseen ja huolehtia siitä, että setelit ja kotimainen valuutta säilyttävät arvonsa. Vielä on seteli-pankin sovitettava setelinantonsa talouselämän vaihtelevien tarpeiden mukaiseksi. Setelipankin on sen vuoksi noudatettava toiminnassaan tavallista suurempaa varovaisuutta, sillä jos sen liikkeelle laskemat setelit menettävät arvonsa vaikkapa vain osaksi, aiheutuu siitä paljon tuhoisampia ja laajemmalle ulottuvia seurauksia kuin tavallisen pankin vararikosta. Tästä

ovat useimmat Euroopan maat saaneet surullisia kokemuksia viime vuosina maailmansodan aiheuttaman valuuttasekasorron järkyttäessä niiden rahalaitoksia ja koko talouselämän perustuksia.

Setelinanto ja setelipankkien toiminta on kansantaloudellisesti siksi laajakantoista ja tärkeätä, että kaikissa maissa on katsottu tarpeelliseksi setelinanto laissa säännöstellä. Sitäpaitsi on valtio hankkinut itselleen oikeuden suuremmassa tai pienemmässä määrässä suoranaisesti puuttua setelipankin toimintaan.

Meidän aikamme yhteiskunnallisessa elämässä pankkilaitoksella on tärkeä tehtävä pääoman hyödyllisenä palvelijana, sillä pankit ovat voimansiirtäjiä; ne johtavat pääomaa sieltä, missä sitä on, sinne, missä sitä tarvitaan. Toisella ihmisellä on rahoja, mutta ei suunnitelmaa niiden käyttämiseksi. Toisella taas on valmiiksi ajateltu suunnitelma, mutta ei tarpeeksi rahoja sen toteuttamiseksi. Pankkien välityksellä saa jälkimmäinen rahoja yritykseensä ja edellinen korkoja rahoistaan. Pankit ovat taloudellisen elämän valtasuonia; tuhatlukuisina nämä suonet sykkivät Euroopan yhteiskuntaruumiissa.

108.

Vakuutuslaitos

Meidän aikamme on keksinyt monta yhteenliittymismuotoa yhteisen hyvän edistämiseksi. Tärkeimpiä näistä on epäilemättä vakuutuslaitos. Se luo vakavuutta ja säännöllisyyttä säännöttömyyden ja sattuman sijaan; se suojelee ihmistä taloudellisen vahingon ja tapaturman seurauksilta. Kun entiseen aikaan talo paloi tai laiva joutui haaksirikkoon, joutui omistaja usein puille paljaille, ja hänen täytyi kerjäläisenä vedota hyvien ihmisten armeliaisuuteen. Sitä hänen ei enää tarvitse tehdä. Nyt hänen taloudellinen asemansa on onnetto-

muudenkin sattuessa turvattu, nyt hänen ei tarvitse lähteä mieron tielle, vaan hän on laillisesti oikeutettu saamaan vahinkonsa joko kokonaan tai osaksi korvatuksi. Vakuutuslaitos on korkean kulttuurin huomattava ilmaus; se rakentaa miljoonien ihmisten ajallista onnea ja edistää sivistyksen tasaista kehitystä.

Ajatus, johon vakuutuslaitos perustuu, on se, että vahinko, joka kaataisi kumoon yhden henkilön, on verrattain helposti kestettävissä, kun se jaetaan tasan useiden kesken. Jos palovakuutusyhtiön 50 000 osakkaasta kukin menettää 2 markkaa, se on mitätön vahinko; mutta yhden henkilön kärsimänä sama vahinko nousee 100 000 markkaan. Keskinäinen vakuutusyhtiö toimii näet sillä tavalla, että se sitoutuu kullekin osakkaalleen korvaukseksi määrätystä vahingosta maksamaan määrätyn summan; tämä summa saadaan verottamalla yhtiön kaikkia osakkaita.

Vakuutuksen alkumuotona pidetään Italiassa keskiajan lopulla harjoitettua merivakuutusta. Laiva oli kallisarvoinen omaisuus, ja sen menettäminen kova isku omistajalle. Päätökseen ainaisesta epävarmuudesta eräät laivanomistajat tekivät sen keskinäisen sopimuksen, että sitoutuivat yhteisesti korvaamaan sen vahingon, minkä joku heistä merionnettomuuden vuoksi kenties joutuisi kärsimään. He ottivat täten kannettavakseen verrattain pienen vastuuvaaran turvataksensa itsensä suuremmalta vahingolta. Samanlaisia yhdistyksiä syntyi 1600- ja 1700-luvulla melkein kaikissa niissä Euroopan maissa, missä merikauppaa harjoitettiin. Vähitellen, 1700-luvun loppupuolella, vakuutustoiminta ulottui muillekin aloille, mutta se oli vielä monessa suhteessa sangen vaillinainen. Vasta 1800-luvulla sai koko laitos niin kelpoisen ja monipuolisen muodon, että se nyt on täysin kykenevä kaikkein tärkeimpiäkin tehtäviä täyttämään.

Vanhimmissa vakuutusyhtiöissä osakkaat eivät suorittaneet mitään määrättyä vuosimaksua, vaan heiltä vaadittiin maksu aina, kun tapaturma oli sattunut. Tällä tavalla toimivat

vieläkin useat pienemmät yhtiöt, semminkin hautausapukassat, mutta tämä toimintatapa on useinkin hankala. Yhtiön jäsenen vuosimaksut saattavat, jos jäsenluku on pieni, kohota tai laskeutua melkoisesti. Jos jäsenluku on suuri, nielevät tiedoituskulut suhteettoman suuria summia.

Mutta tämä järjestelmä ei enää olekaan tarpeellinen. Tilastotiede osoittaa, että jonkinlainen säännöllisyys vallitsee kaikilla aloilla. Voidaan ennakolta sanoa, että vuoden kuluessa tapahtuu osapuilleen niin tai niin monta tulipaloa tai haaksirikkoa; että ihmiset, päästyään määrättyyn ikään, tavallisesti elävät niin tai niin vanhoiksi jne. Ja näiden tilastollisten laskelmain perustuksella voivat vakuutusyhtiöt määrätä jäsentensä vuosi-, puolivuosi- ja kuukausimaksut. Täysin tarkoin laskelmat eivät tietysti pidä paikkaansa. Toisena vuotena syntyy kenties pieni vajoaus, toisena taas pieni ylijäämä; mutta pitemmän ajan kuluessa epätasaisuudet tasoittuvat. Täten vakuutuslaitos on käynyt entistään paljon varmemmaksi. Kukin vakuuttaja tietää, kuinka paljon hänen vuosittain täytyy maksaa saavuttaakseen sen tai tämän edun, ollakseen turvassa sen tai tämän tapaturman varalta; ei kukaan voi vaatia häneltä enempää kuin tuon kerta kaikkiaan määrätyn vuosimaksun.

Vakuutuslaitos on vuosi vuodelta kehittynyt. Yhä useammat ihmiset oivaltavat sen suuret edut ja hakevat sen tarjoamaa taloudellista turvaa. Vakuutusyhtiöiden luku kasvaa kasvamistaan. Laskelmat ovat käyneet tarkemmiksi, mikäli tilastotiede on edistynyt ja kokemus opastanut. Useissa maissa ovat vakuutusyhtiöt valtion tarkastuksen alaisia, mikä seikka on omansa lisäämään niiden turvallisuutta. Palo- vakuutus on tärkeä jokaiselle kodille, meri- ja kuljetus-, lakko- ja keskeytysvakuutus ovat tarpeellisia liikemaailmalle, lasivakuutus kaupunkien talonmistajille tai myymäläin- vuokraajille, eläin-, raesade- ja metsäpalovakuutus hyödyllisiä maataloudenharjoittajille. Ihminen voi saada määrätyn elin- koron tullessaan määrättyyn ikään tai määrätyn päivärahan

sairauden sattuessa taikka ottaa tavallisen henkivakuutuksen, jonka määrä maksetaan vakuutetun tultua määrättyyn ikään hänelle itselleen tai hänen kuoltuaan hänen oikeudenomistajilleen. Tapaturmavakuutus turvaa vakuutetun, jos hän tapaturman vuoksi tulee työhön kykenemättömäksi, tai perheenjäsenet, jos perheenisä saa tapaturmaisesti surmansa. Vanhemmat voivat ottamalla vakuutuksen hankkia lapsilleen myötäjäiset; jokainen voi saada vakuutuksen murto-varkauden tai työttömyyden varalta. Nykyajan kulttuuri-ihminen voi vakuuttaa itsensä ja omaisensa jos jonkinlaisen ennakolta aavistamattoman vahingon varalta, kun hän vain pystyy suorittamaan sitä varten vaaditun vakuutusmaksun.

Vakuutuslaitos on omansa osoittamaan yhteenliittymisen ja keskinäisen avunannon suurta voimaa. Tätä voimaa voidaan käyttää moneen suuntaan, uusien urien aukaisemiseen ja vanhojen raja-aitojen murtamiseen. Mutta tässä se ei ole sellaisen raivaustyön palveluksessa; se vain suojelee ihmistä ennakolta aavistamattoman vahingon taloudellisista seurauksista. Ja se on saavuttanut tarkoituksensa. Vahinko, jota yksi ihminen ei jaksaisi kestää, jos se kohtaisi häntä yksinään, on helposti kestävässä, jos se jakautuu tuhansien ihmisten hartioille. Vakuutuksen yksityiselle tuottama apu hyödyttää samalla koko yhteiskuntaa, koska yhteiskunnan etu vaatii, että sen jäsenten yritteliäisyyttä pidetään yllä. Tämän seikan selvää tajuamista osoittavat mm. Ruotsin 1200- ja 1300-luvulla kirjoitettujen maakuntalakien määräykset paloavusta. Niissä säädettiin, että milloin tuli hävitti talon, piti kihlakunnan talonpoikien auttaa hävitetyn rakennuksen uudelleen rakentamista, jotta vahingon kohtaama talo ei olisi jäänyt autioksi tai vaipunut sellaiseen köyhyyteen, ettei sitä enää olisi voitu verottaa.

Kansantaloudellisesti huomattava merkitys vakuutuksella on myös sen vuoksi, että se kerää pikku eristä suuria pääomia vakuutusyhtiöiden rahastoihin. Samalla kuin se edistää kansan syvissä riveissä talouselämän edistymiselle niin tärkeätä

säästämishalua, se saattaa kertyneet pääomat lainojen muodossa koko yhteiskuntaa hyödyttämään. Suomen vakuutuslaitosten säästöönpannut pääomat arvioitiin vuoden 1923 lopussa noin 950 miljoonaksi paperimarkaksi. Ajatellessamme, että näin valtava summa, josta suuri osa muuten olisi tullut käytetyksi välittömään kulutukseen, nyt sijoitetaan erilaisiin tuottaviin tarkoituksiin koko yhteiskunnan hyödyksi, huomaamme, mitä vakuutustoiminta merkitsee yksistään Suomen kansantaloudessa.

109.

Osuustoimintaliike

Yhdeksästoista vuosisata, joka oli saanut vastaanottaa Ranskan suuren vallankumouksen perinnön, oli monen suuren aatteen, kuten vapauden, veljeyden ja tasa-arvoisuuden aatteiden vuosisata. Tämän vuosisadan historiassa on selvemmin kuin ehkä minkään edellisen havaittavissa se yleinen piirre, mikä ikäänkuin punaisena lankana käy läpi ihmiskunnan vaiheiden, nimittäin yhä laajempien kansanjoukkojen itsetietoinen pyrkimys valoon ja vapauteen. Ihmisryhmät, joilla ennen ei ollut edes täysiä ihmisoikeuksia, ovat menneen vuosisadan kuluessa tulleet maan mahtavimpienkin kanssa tasa-arvoisiksi lain edessä, ja köyhä työmieskin, jolla ennen ei ollut mitään osallisuutta ja vaikutusvaltaa yhteisiin asioihin, heittää nyt rikkaan aatelismiehen kanssa yhdenvertaisena vaalilippunsa vaaliuurnaan.

Taloudellisellakin alalla tämä vuosisata oli vapautuksen vuosisata. Se katkoi taloudellista toimintavapautta ehkäisevät kahleet, saattoi voimaan *elinkeinovapauden* ja *vapaan kilpailun* periaatteet ja siten äärimmilleen jännittäen yksilöiden toimintavaikuttimet puhalsi uutta tuulta taloudellisen ja teknillisen edistyksen purjeisiin. Ja seurauksena oli, että

kauppa ja teollisuus sekä liike-elämä yleensä ennen pitkää kohosivat ennen aavistamattomaan kukoistukseen.

Mutta tällä vapaalla kilpailulla, vaikkakin sen ansiot ovat olleet näin tavattoman suuret, on myöskin, kuten kaikilla ihmislaitoksilla, ollut varjopuolensa. Se on näet vaikuttanut, että kauppa ja teollisuus sekä tuotanto yleensä ovat pyrkineet yhä laajemmassa mitassa muodostumaan suuryrityksiksi sekä sellaisina työntämään tieltään pienyritykset ja anastamaan itselleen hallitsevan aseman maailmanmarkkinoilla. Suuryritykset pyrkivät järjestämään tuotannon, määräämään tavarain laadun ja hinnan sekä siten saattamaan pieneläjät ynnä pienten kotitalouksien omistajat yhä enemmän itsestään riippuviksi ja valtansa alaisiksi. Ja tällä tavoin juuri rajaton vapaa kilpailu on, edistämällä suurten pääomain kasaantumista muutamien harvojen käsiin ja vähäväkisten suuren joukon orjuuttamista tämän pääoman alle, suureksi osaksi tehnyt tyhjäksi sen tasa-arvoisuuden ja vapauden, minkä 19. vuosisata muodollisesti on vähäväkisillekin suonut.

Niinpä näemmekin, että työväenjoukot suurissa sivistysmaissa viime vuosisadan alkupuoliskolla monin paikoin joutuivat entistä suurempaan kurjuuteen. Mutta tämän vuosisadan loistava teknillinen, kaupallinen ja teollinen edistys vei monissa Euroopan maissa myöskin maatalouden vaikeaan ahdinkotilaan. Nopeat ja mukavat kulkuneuvot aiheuttivat, että maataloustuotteita ruvettiin kuljettamaan kaukaisista ja helposti viljeltävistä maista, joten niiden hinnat Euroopassa alenivat. Työväki tulvasi maaseuduilta kaupunkeihin ja teollisuuskeskuksiin, jotapaitsi työolot muutenkin kehittyivät maataloudelle epäedulliseen suuntaan. Lisäksi on puhtaasti pääoman valtaan ja pääomien kokoamiseen perustuva taloudellinen kehitys ollut omansa synnyttämään maanviljelyksellekin epäedullisia kauppaoloja. Maanviljelijät ovat usein saaneet väärennettyjä tai muuten ala-arvoisia tavaroita, joiden laatua he eivät aina ole kyenneet tarkastamaan ja joiden käyttäminen heidän ammatissaan tuottaa heille moninkertai-

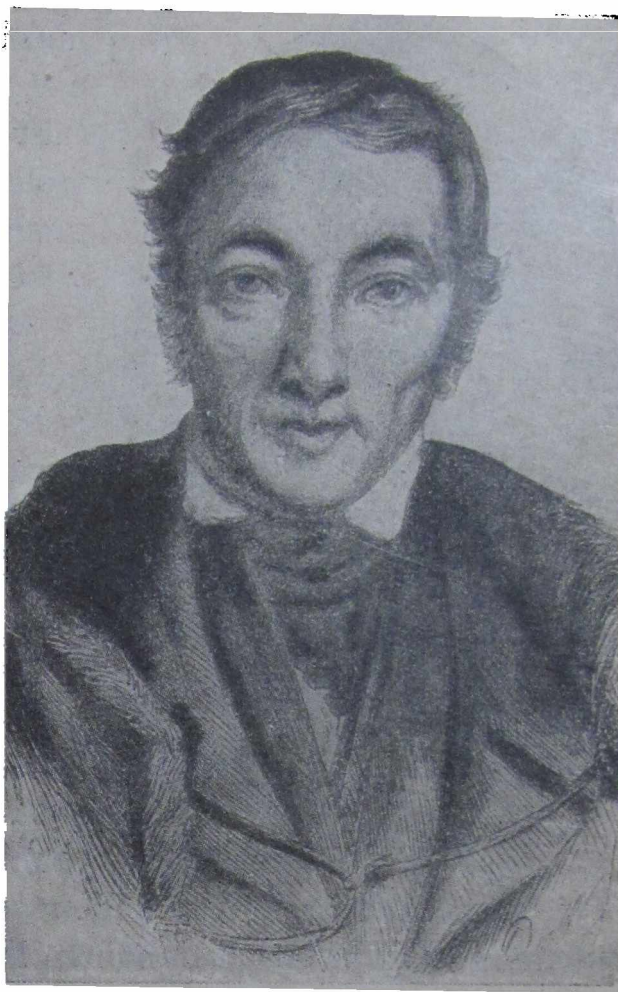
sia ja vuosikausia vaikuttavia vahinkoja. Maanviljelijän on ollut pakko myydä tuotteensa välikäsille hinnoista, jotka eivät aina ole vastanneet alituisesti kasvavia tuotantokustannuksia, jotapaitsi tuotteiden menekki ei läheskään aina ole ollut varmaa ja säännöllisesti jatkuvaa.

Sen vuoksi ei olekaan mikään sattuma, vaan luonnollinen seuraus olevista oloista, että heti kohta sen jälkeen kuin elinkeinovapaus ja sen mukana vapaa kilpailu oli Euroopan maissa päässyt voimaan, syntyi myös se liike, jonka tarkoituksena on, vastamainittuja periaatteita silti loukkaamatta, turvata pienyrityksiä ja yleensä vähäväkisten pystyssäpysymistä ja itsenäisyyttä vapaan kilpailun kiivaimmilleen saattamassa taloudellisessa olemassaolotaistelussa: *osuustoimintaliike*.

Tämä liike, josta syystä on sanottu, että se on viime vuosisadan huomattavimpia ja merkillisimpiä ilmiöitä, perustuu tuohon kaikkina aikoina tunnettuun ja monissa eri muodoissa ilmautuneeseen yhteenliittymisen aatteeseen. Voidakseen pienyrityksissä ja yksityisessä kotitaloudessaan käyttää hyväkseen niitä suuria etuja, joita suurtuotanto, tukkumyynti ja järjestetty luotto aina tuovat mukanaan, jättävät pienyritykset ja pienten kotitalouksien omistajat osan taloustoimistaan, talouteensa kuuluvista tehtävistä, yhteisesti suoritettavaksi, siten voimistuttaakseen ja turvatakseen sitä osaa taloudestaan, joka yhä edelleenkin jää heidän yksityisesti hoidettavakseen. Pienviljelijätkin voivat yhdessä hankkia koneen, joka kunkin heistä erikseen ostaen olisi liian kallis, ja käyttää sitä vuorotellen. Pientenkin karjojen omistajat voivat, perustamalla osuusmeijerin, käyttää hyväkseen uuden aikaisen ja nopeasti kehittyvän voinvalmistustavan etuja sekä luoda suuren, markkinoilla pian tunnetuksi tulevan tavaramerkin. Ja pienviljelijätkin voivat, ryhtymällä hankkimaan maataloustarvikkeensa yhdessä, sekä pienten kotitalouksien omistajat, ostamalla kulutustarvikkeensa yhteisesti, päästä nauttimaan tukkuoston etuja ja pitää paremmin kuin muutoin olisi mahdollista huolta siitä, että saavat kunnollista ja tarkoi-

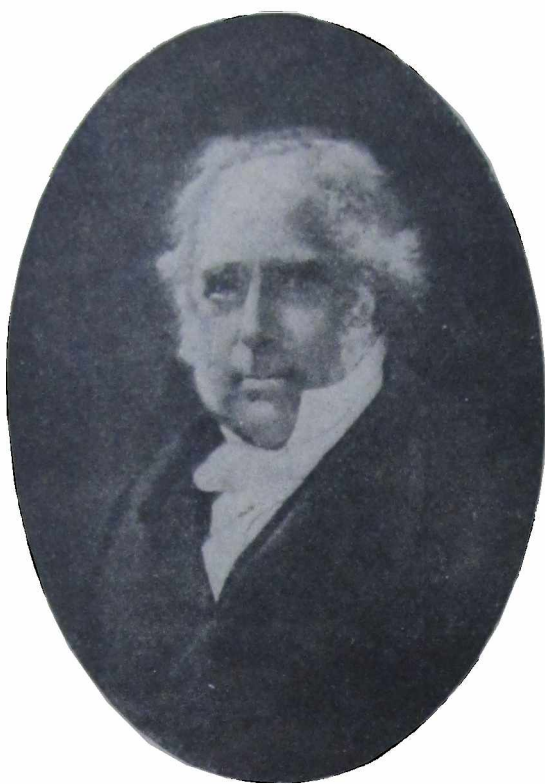
tuksiinsa sopivaa tavaraa. Tällaisten määrättyjen taloudellisten tehtävään yhteistä suoritamista varten on puheenaoleva liike, joka siis, kuten saksalaisen osuuskuntamuodon historioitsija Gierke on sätuvasti huomauttanut, on vähävaraisten kansanluokkain »häätävarjelusta» pääomayritysten ylivaltaa vastaan, luonut erityisen, persoonallista yhteistoimintaa varten sovitettun oikeusmuodon: *osuuskunnan*.

Osuuskunta-aatteen varsinainen kotimaa on Englanti, ja on sen alku haettava viime vuosi-

Robert Owen.

sadan ensimmäiseltä vuosikymmeneltä, jolloin maassa vallitsi tavaton taloudellinen pula ja kansan, varsinkin työväestön, kurjuus lisääntyi hirvittävästi. Silloin eräs rikas tehtaanomistaja, *Robert Owen*, ryhtyi työväen aseman parantamista ajamaan. Tämä ihmisystävällinen mies käsitti selvästi rajattomaan vapaaseen kilpailuun perustuvan talousjärjestelmän varjopuolet ja sen työväelle tuottaman kurjuuden sekä koetti aikalaisissaan herättää velvollisuudentuntoa toimimaan yhteisvoimin »uuden siveellisen maailmanjärjestelmän» luomiseksi. Tässä tarkoituksessa hän tahtoi saada työväestön aluksi perustamaan yhteistoimintayrityksiä elintarvikkeiden hankkimista varten, mutta lopullisena päämääränä näillä yrityksillä piti olla jonkinlaisten ihanneyhdys-

William King.

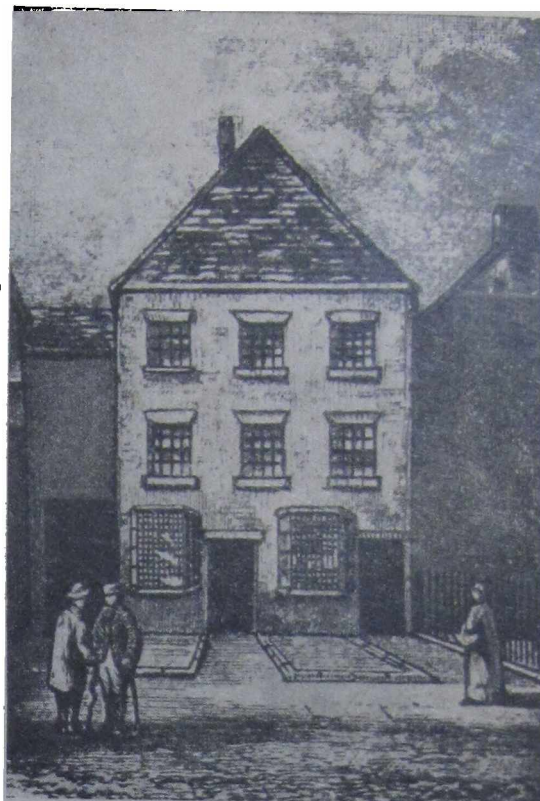
kuntain luominen, joissa jäsenet suurena perheenä harjoittaisivat sekä maanviljelystä että teollisuutta ja yleensä itse tuottaisivat kaiken sen, mitä tarvitsivat.

Owenin suunnitteluissa oli paljon haaveilua, ja siitä syystä ei hänen ja hänen jälkeläistensä perustamilla yrityksillä ollutkaan menestystä. Mutta Owenin henki, keskinäisen avun ja ihmisrakkauden henki, jäi eloon ja sen pohjalla osuuskunta-aate vähän myöhemmin virkosi uuteen eloon. Owen oli vielä vieras varsinaisille kulutusosuustoiminnallisille periaatteille. Ku-

lutusosuuskunnille antoi niiden järjestysmuodon ja kehityssuunnan vasta brightonilainen lääkäri *William King*, jonka luoman järjestelmän puitteissa osuuskunta-aate sitten käytännön tietä pukeutui siihen käytännölliseen, oikeita ja terveitä liikeperiaatteita vastaavaan muotoon, mikä on tehnyt mahdolliseksi sen menestymisen ja elinvoimaiseksi kehittymisen.

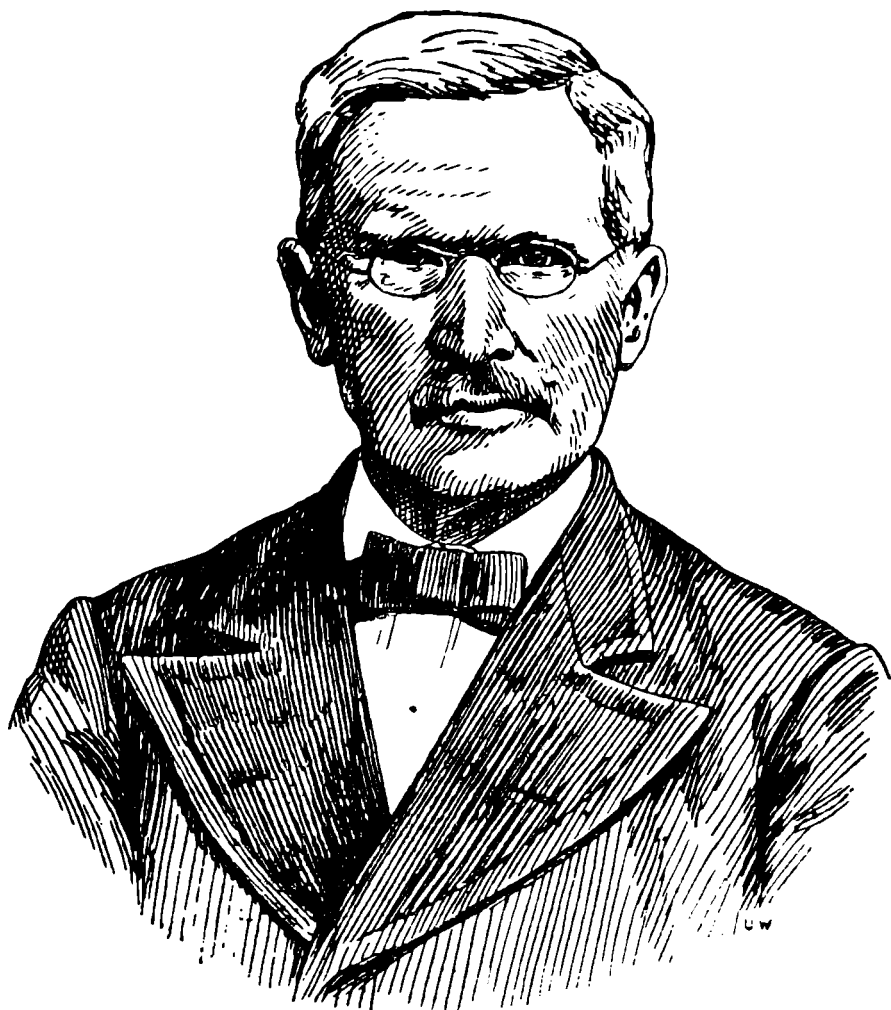
Tässä uudenaikaisessa muodossaan osuuskunta-aate tuli ensimmäisen kerran puhtaasti toteutetuksi tuossa kuuluisassa »Rochdalen oikeamielisten esitaistelijain» v. 1844 perustamassa osuuskunnassa. Sanottuna vuonna yhtyi Rochdalen pikkukaupungissa Englannissa 28 köyhää, työtöntä flanellinkutojaa osuustoiminnallista tietä asemaansa parantamaan. Sitten kuin he 20 pennin viikkomaksuilla olivat keskuudestaan saaneet kootuksi 28 punnan (5500 Suomen nykymarkan) pääoman, he avasivat erään Rochdalen kaukaisen syrjäkadun varrella sijaitsevan rakennuksen kurjassa kivijalkakerroksessa kauppapuodin,

jossa aluksi pidettiin kaupan vain jauhoja, voita ja sokeria. Tästä mitättömästä myymälästä, joka möi tavaroita jäsenilleen tavallisiin päivänhintoihin ja jakoi aina vuoden lopussa voiton sen mukaan kuin kukin oli ostanut, paisui kuitenkin ennenpitkää maailman suhteellisesti suurimpia liikeyrityksiä alallaan. Niinpä oli v. 1880 Rochdalen osuuskunnan jäsenmäärä yli 10 000 henkeä, omat varat 9.9 milj., liikevaihto 11.3 milj. ja vuosivoitto 1.2 milj. Suomen vanhaa kultamarkkaa. Osuuskunnan jäsenet saavat huokeita asuntoja osuuskunnan omissa

Rochdalen osuuskauppa.

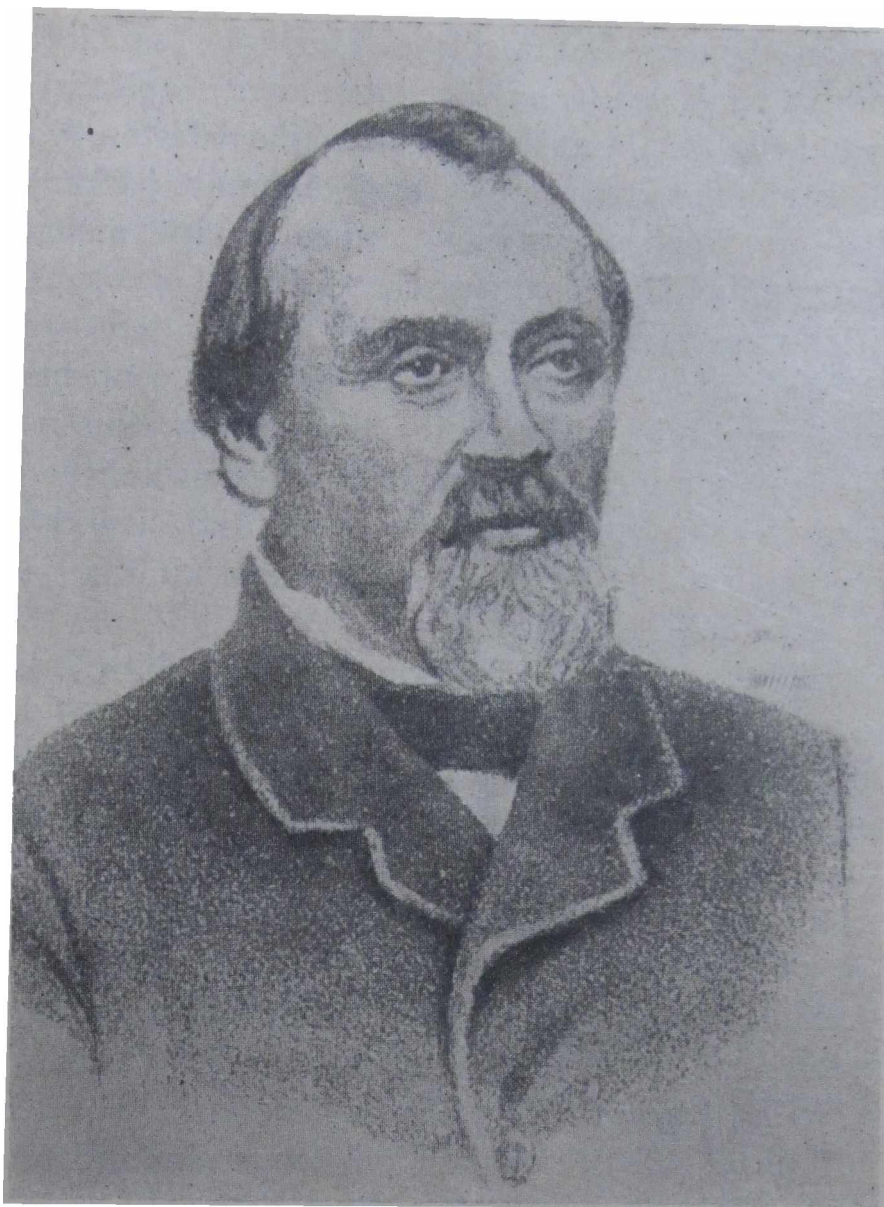
taloissa, osuuskunnalla on useita tehtaita, sairaskassoja, oma suuri kirjasto, useita lukusaleja jne. — Rochdalen kankurien esimerkkiä seuraten on Englannissa sen jälkeen perustettu lukuisia osuuskauppoja sekä muita kulutus- ja myöskin työväen tuotanto-osuuskuntia. Yhteensä oli Englannissa v. 1924 1 314 tällaista osuuskuntaa ja niihin oli jäseninä liittynyt 4.7 milj. henkeä, edustaen perheineen ainakin kolmatta osaa maan koko asukasluvusta. Yksityiset osuuskunnat ovat muodostaneet itselleen mahtavia keskusliikkeitä, joista kuuluisin on Englannin osuuskauppojen keskustukku-kauppa, jonka myynti v. 1924 oli yli 14 miljardia nykyistä Suomen markkaa ja jolla on kokonaista 115 omaa tuotantolaitosta sekä oma osuustoimintaperiaatteille rakennettu pankkinsakin. Englannin osuuskuntain yhteinen liikevaihto oli samana vuonna lähes 35 miljardia Suomen markkaa ja vuosivoitto 3.7 miljardia markkaa. Yksinomaan kasvatus- ja

F. V. Raiffeisen.

hyväntekeväisyystarkoituksiin käyttävät ne vuosivoitostaan säännöllisesti hyvin huomattavia summia.

Samoihin aikoihin kuin Englannissa alkoi nykyaikainen osuustoimintaliike myös *Saksassa*, missä se on kohdistunut ensi sijassa liikepääoman hankkimiseen maataloudelle ja pikku-teollisuudelle, jotta ne voisivat pysyä pystyssä suurtuotannon rinnalla. Kun talvella 1847—48 katovuoden jälkeen suuri köyhyys ja koronkiskurien nylkeminen rasitti pientilallisia monessa osassa Saksaa, perusti *F. V. Raiffeisen*, eräs alempi hallinnollinen virkamies, ensimmäisen elintarvikkeitten osto-osuuskunnan, jota pian seurasi joukko osuuslainarahastoja. Sama ajatus kuin Raiffeisenilla oli toisessa osassa Saksaa mel-

Hermann Schulze-Delitzsch.

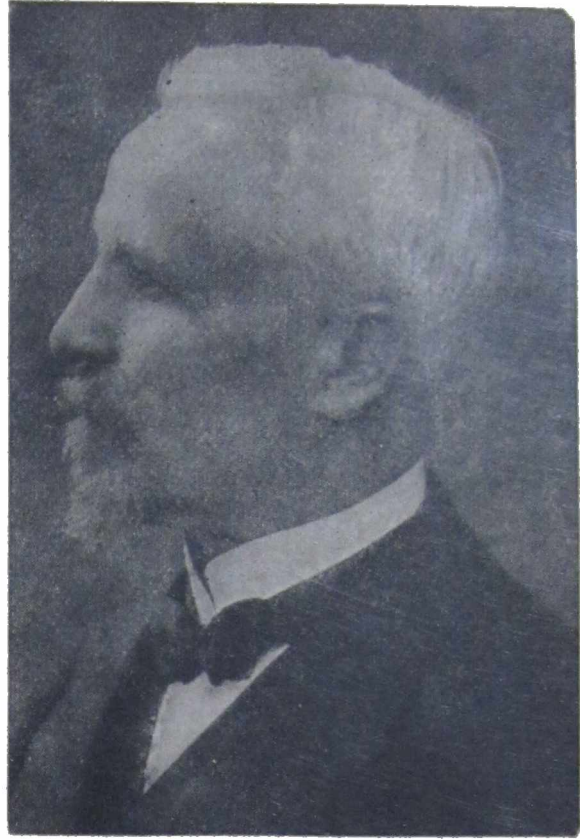
kein samoihin aikoihin herännyt *Schulze-Delitzschissä*, joka niinkään ryhtyi oman päänsä mukaan perustamaan osuuskuntia, etupäässä ammattitarvikkeitten ostoa sekä säästö- ja lainausliikettä varten. Näiden kahden miehen keksimäin järjestelmäin pohjalla on sitten Saksassa syntynyt suuri määrä kahdenlaisia osuuslainarahastoja: *raiffeiseniläisiä osuuskas-soja*, jotka toimivat yksinomaan maanviljelijöitä varten ja joilla on huomattava kristillis-siveellinen leima, ja alkuun-

panijastaan Schulze-Delitzschistä nimensä saaneita luotto-osuuskuntia eli *kansanpankkeja*, jotka ovat kapitalistisempia sekä ovat levinneet etupäässä kaupunkilaisväestön (varsinkin käsityöläisten) keskuuteen ja varakkaampiin paikkakuntiin. Sitäpaitsi on Saksassa syntynyt suuri määrä monenmoisia muita maanviljelijäin osuuskuntia, kuten koneosuuskuntia, maanviljelystarvikkeiden osto- ja maanviljelystuotteiden myyntiosuuskuntia, varastohuoneosuuskuntia, osuusmeijereitä ym., sekä myöskin kuluttajain osuuskuntia, kuten osuuskauppoja, rakennusosuuskuntia, leipomo-osuuskuntia jne., ja lopuksi myös työväen tuotanto-osuuskuntia. Kaikkiaan oli Saksassa vuoden 1925 alussa 52 440 osuuskuntaa ja niissä 9.4 milj. jäsentä.

Kolmas maa, jossa varsinkin maanviljelijäin yhteistoiminta on kehittynyt monessa suhteessa itsenäisesti ja ollut esimerkkinä monelle muulle maalle, on *Tanska*. Se, mikä Tanskan maanviljelijäin yhteistoiminnassa on erikoista ja on herättänyt koko Euroopan huomiota, on heidän yhteinen myyntinsä. Hankkimalla Tanskan pienviljelyksen tuotteille hyvän ja edullisen menekkin, on osuustoiminta suuresti kohottanut tämän maan pienviljelijäin ammattitaitoa ja maanviljelystuotantoa yleensä. Kuuluisimmat ovat Tanskan osuusmeijerit, joihin kuuluu 86 % Tanskan kaikista lypsylehmistä.

Nyt puheenaolleista maista on osuustoimintaliike sitten levinnyt *kaikkiin* muihin nykyajan *sivistysmaihin* ja kaikkialla, joko enemmän tai vähemmän itsenäisesti, kehittynyt varsin huomattavasti. Käytännöllisen elämän tarpeet, jotka ovat kaikkia järjestelmiä voimakkaammat, ja eri maiden erilaiset olot ovat eri maissa herättäneet henkiin erilaisia yhteistoimintamuotoja. Yleisenä piirteenä voidaan kuitenkin sanoa, että tämä liike on kaikkialla levinnyt etupäässä yhteiskunnan alempiin ja keskikerrokseen ja esiintyy pääasiallisesti kahdessa edellämainitussa päämuodossa, nimittäin joko maanviljelijäin tai kuluttajain (ja sellaisena etupäässä työläis- ja kaupunkilaisväestön) yhteistoimintana.

Suhteellisesti huomattavimpia osuustoimintamaita on myös *Suomi*. Eräitä osuuskuntiin verrattavia yhteistoimintayrityksiä oli tosin jo aikaisemmin olemassa, mutta järjestelmällisenä ja yhtenäisenä liikkeenä osuustoimintaliike alkoi Suomessa vasta keväällä 1899, jolloin professori *Hannes Gebhardin* aloitteesta perustettiin erityinen järjestö, Pellervo-Seura, aatetta tunnetuksi tekemään ja eteenpäin viemään. Nykyisin (1927) on Suomessa jo lähes 5 000 erilaista paikallista osuuskuntaa ja niillä kymmenen osuustoiminnallista keskusliikettä.

Hannes Gebhard.

Osuustoiminnan päähaarat ovat osuusmeijerit, osuuskassat ja osuuskaupat, joihin viimeksimainittuihin pääasiassa keskittyy myös maanviljelysammattitarvikkeiden osuustoiminnallinen hankinta ja eräiden maataloustuotteiden yhteismyynti. Vuoden 1925 lopussa laskettiin paikallisten osuuskuntien jäsenmäärä noin 646 000:ksi ja myynti noin 3 740 milj. markaksi. Osuustoiminnallisten keskusliikkeiden myynti oli v. 1926 tasaisin luvuin 3 035 milj. markkaa.

Osuustoimintaliikkeestä on näin ollen, lyhyestä iästään huolimatta, ennättänyt jo paisua koko nykyistä sivistysmaailmaa käsittävä uudistusliike, jolla on tärkeä sekä taloudellinen että yhteiskunnallinen tehtävä.

Ensiksimainitussa suhteessa osuuskuntain tarkoituksena on vähäväkisten ja pieneläjäin taloudellinen vapautus, jotta he mahdollisimman suuressa määrässä tulisivat toimeen omin

neuvoinsa ilman välittäjiä. Siinä tarkoituksessa ja sen ohella ne tarjoavat pienviljelykselle, käsityölle ja pienteollisuudelle ainoan keinon, jonka avulla ne voivat käyttää hyväkseen uudenaikaisen tekniikan etuja ja ottaa käytäntöön muutamia suurtuotannon ja työnjaon menettelytapoja panematta silti alttiiksi riippumattomuuttaan, omaa alkuunpanoaan, vastuunalaisuuttaan ja omaa etuaan. Tämän vuoksi ovatkin varsinkin maanviljelijäin osuuskunnat kaikkialla, missä niitä on syntynyt, suuresti kohottaneet maanviljelystuotantoa ja maanviljelijäin ammattitaitoa. Ne ovat, kuten Saksan etevin tiedemies agraaripolitiikan alalla, Buchenberger, on lausunut, olleet »tienraivaajia maanviljelyksen edistymiselle».

Osuustoiminnan yhteiskunnallinen merkitys on taas ensiksikin siinä, että se, saattamalla taloudellisessa elämässä persoonallisen aineksen oikeuksiinsa, on tarpeellisenä vastapainona pääomayhtiöille ja sille vallalle, minkä pääoma sellaisenaan on omansa tuottamaan ja mitä helposti voidaan käyttää väärin. Silti osuustoiminta ei suinkaan ole pääoman vihollinen. Päinvastoin se tahtoo mahdollisimman useille henkilöille helpottaa pääomien saantia, ja sen itsensäkin täytyy, mikäli se on tervettä, johtaa pääomien kokoamiseen. Erikoista osuustoiminnalle on tässä kohden vain se, että pääoman hankkiminen on osanottajien *oman toiminnan* suoranainen tulos, koskapa osuustoiminta vain, vähentämällä heidän tuotantonsa tai kulutuksensa kustannuksia tai lisäämällä heidän tuotantonsa arvoa taikka vihdoin antamalla heille tarvittavaa luottoa, luo ne edellytykset, joita ilman he eivät olisi voineet pääomaa koota. Siten osuustoiminta, rakentuen nykyisen yhteiskuntajärjestyksen pohjalle ja käytännöllisessä elämässä toteuttaen periaatetta: kullekin omansa, tahtoo osaltaan poistaa niitä haittoja, joita puhtaasti individualistinen ja kapitalistinen talousjärjestelmä tuo mukanaan.

Mutta sitäpaitsi osuustoiminta on yhteiskunnallinen liike siitäkin syystä, että sillä on jäseniinsä nähden melkoinen sekä siveellisesti että tietopuolisesti kohottava merkitys. Liike-

toiminnassaan osuuskunnat kasvattavat jäseniään tarkkuuteen, huolellisuuteen ja säästäväisyyteen. Käteismaksu, täsmällinen sitoumusten täyttäminen ja ehdoton rehellisyys ovat muun muassa ehdottomia vaatimuksia osuuskuntien ja niiden jäsenten välisissä asioissa. Edelleen saattaa osanotto osuuskunnan harrastuksiin maalaisväestön tekemisiin ja tutuksi monen heille tähän asti tuntemattoman taloudellisen ja ammatillisen kysymyksen kanssa, perehdyttää sitä kirjanpito-taitoon, lainopillisten kysymysten harrastamiseen jne. Vihdoin liittää osuustoiminta eri yhteiskuntaluokat keskinäiseen yhteistoimintaan, opettaa näille toistensa ymmärtämistä ja arvontoa, siten jossakin määrin tasoittaen sosiaalisia vastakohtia ja kasvattaen eri ihmisryhmäin kesken yhteisyyden, yhteenkuuluvaisuuden tunnetta.

Sanalla sanoen: osuustoiminta opettaa niitä, jotka ovat tuossa liikkeessä mukana, luottamaan itseensä ja keskinäiseen apuun, se pyrkii kasvattamaan heitä siveelliseen tarmoon sekä taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen riippumattomuuteen, tosi-vapauteen.

110.

Naisasialiike

Naisasialiike on yhteiskunnallinen uudistuspyrkimys, jonka tarkoituksena on saavuttaa naisille oikeus luonteensa mukaiseen kehitykseen sekä vapaus voimiensa ja kykyjensä käyttämiseen toiminnassa perheen, yhteiskunnan ja valtion piirissä.

Kun valistusajalla pääsi vallalle vapaamielinen aatesuunta, joka ajoi yksilön vapauden ja ihmisoikeuksien asiaa, ruvettiin näitä vaatimuksia vähitellen sovittamaan myös nais-sukupuoleen, joka kaikkien yhteiskunnallisten ja valtiollisten oikeuksien suhteen oli jäänyt aivan osattomaksi miesten rinnalla, eläen alistetussa ja sorretussa asemassa, vailla oppi- ja

kehitysmahdollisuuksia, ilman ansio- ja toimintatilaisuutta. Etenkin 1800-luvun alku- ja keskivaiheilla esiintyi eri maissa huomattavia henkilöitä, jotka kukin tahollaan, osittain kaunokirjallisessa muodossa, osittain filosofisen mietiskelyn tuloksena lausuiivat naisvapautuksen syntysanoja ja vaikuttivat naisasialiikkeen esitaistelijoina.

Sysäyksen varsinaisen naisasiatyön alkamiseen antoi orjain vapauttamistaistelu Amerikan Yhdysvalloissa. Tässä työssä

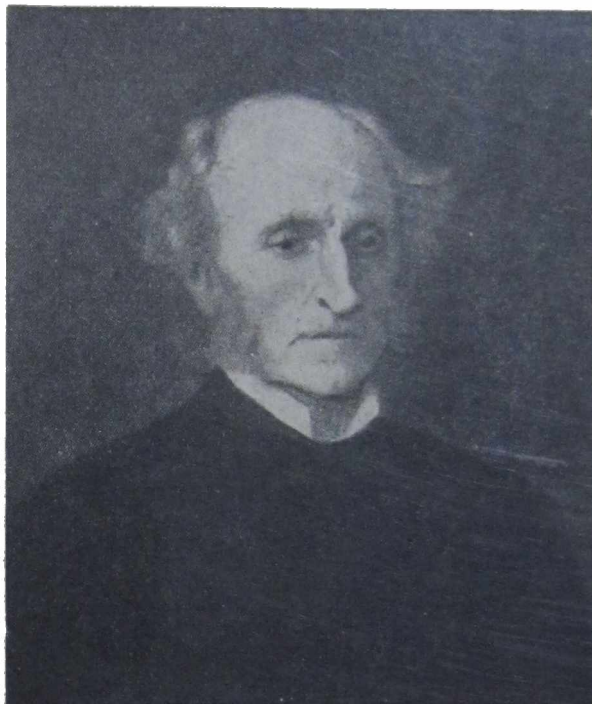
Elisabeth Cady Stanton.

olivat mukana yhtä hyvin naiset kuin miehetkin. Mutta kun eräässä kansainvälisessä orjuuden vastustamiskongressissa Lontoossa sinne saapuneilta amerikkalaisilta naisilta kiellettiin oikeus ottaa osaa asioiden käsittelyyn, syntyi tästä ankara suuttumus asianomaisten kesken, joille entistä räikeämmin selvisi naisten aseman oikeudettomuus. Kaksi heistä, *Elisabeth Cady Stanton* ja *Lucretia Mott* järjestivät v. 1848 ensimmäisen naisasiakokouksen Seneca Fallsin kaupunkiin New Yorkin valtiossa. Kokous esitti päätöslauselmissaan ne vaati-

mukset, joita järjestetty naisasiatyö sitten kaikkialla on pyrkinyt toteuttamaan. Se vaati naisille pääsyä kaikkiin kouluihin, yliopistoihin, kaikille työaloille, samaa palkkaa samasta työstä työntekijän sukupuoleen katsomatta, jos heillä on samat tiedot ja sama taito, samoja oikeuksia aviopuolisoille henkilöönsä, lapsiinsa ja omaisuuteensa nähden sekä valtiollista äänioikeutta naisille samoilla perusteilla, kuin se on miehillä.

Amerikan naisliikkeestä sai tunnettu englantilainen yhteiskuntafilosofi *J. Stuart Mill* herätteen naiskysymyksen pohtimiseen, ja hän julkaisi naisten alistettua asemaa käsittelevän kirjan, joka sai osakseen suurta huomiota kaikissa sivistysmaissa ja voimistutti naisasialiikkeen kehitystä.

Toiselta puolen naisten vaatimusten taloudellisenä pohjana oli se multistus, minkä teollisuuden kehittyminen oli saanut aikaan naisten elämässä. Konetekniikan ja työnjaon edistyessä siirtyi tehtaihin suurin osa sitä monipuolista tuotantotoimintaa, mikä ennen oli ollut naisten työnä kodeissa, kuten kehruu ja kudonta, leipominen, kaljanpano, säilykkeiden laittaminen, kynttiläin ja saippuan valmistus jne. Kotien merkitys tuotantolaitoksina ja työpaikkoina siten suurelta osalta muuttui ja naisten oli pakko hakea itselleen työtä ja ansiota kodin ulkopuolelta. Kun yleinen mielipide kuitenkin katsoi sopimattomaksi ja alentavaksi sitä, että »säätyläisnaiset» tekisivät ansiotyötä itsensä

J. Stuart Mill.

G. F. Wattsin († 1904) maalaus.

Mrs. Chapman Catt.

Amerikan Yhdysvaltojen naisasialiikkeen
uranuurtaja.

elättämiseksi, kävi uusi asiointila hyvin tukalaksi ylempien kansanluokkain naimattomille naisille. Oikeus opiskeluun ja ammattitaidon hankkimiseen sekä kunnialliseen työhön oli heille suorastaan elinehto, jonka täyttymiseksi naisasialiike innokkaasti työskenteli. Nykyajan naiset, jotka tämän työn hedelmiä nauttivat, joille miltei kaikki opintiet ja ansiomahdollisuudet ovat avoinna, eivät yleensä aavistakaan, mitä vaikeuksia on aikanaan tuottanut näiden oikeuksien saavuttaminen heidän sukupuolelleen.

Pohjoismaissa raivasivat vuosisadan puolivälissä naisvapautukselle tietä sellaiset kirjailijat kuin *Fredrika Bremer* ja *Camilla Collet* sekä vähän myöhemmin *Björnson* ja *Ibsen*. Nämä vaikuttivat hyvin huomattavasti Suomeenkin, jossa *Fredrika Runeberg* oli novelleissaan valitellut naisten vaikeata asemaa, ja *Adelaïde Ehrnrooth* ryhtyi 1860—70-luvuilla pontevasti kirjoittelemaan sanomalehtiin naisten kasvatuksen, itsenäisen toimeentulon ja muiden oikeuksien puolesta. Uudet aatteet herättivät yhä useampia naisia yhtymään toimintaan sukupuolensa hyväksi, ja näitä pyrkimyksiä kannattivat tehokkaasti erittäinkin *Sakari Topelius* ja *Uno Cygnaeus*. Suomen kielellä niitä esitti voimakkaasti *Minna Canth*. Järjestetty naisasiatyö alkoi Suomessa jotenkin samaan aikaan kuin

Fredrika Bremer.

O. J. Södermanin maalaama muotokuva.

Ruotsissa ja Norjassakin. *Suomen Naisyhdistys* perustettiin vuonna 1884 ja *Naisasialiitto Unioni* vuonna 1892. Edellisen toimintaan liittyy ennen kaikkea *Alexandra Gripenbergin* ja jälkimmäisen toimintaan *Lucina Hagmanin* nimi.

Ne saavutukset, joihin naisasiatyön avulla on vuosikymmenien kuluessa päästy, ovat sangen huomattavat. Tytöille

Alexandra Gripenberg.

on yleensä saatavissa yhtä hyvää kouluopetusta kuin pojillekin, yliopistoissa opiskeluun he ovat myös saaneet oikeuden. Samalla on saatu aikaan ohjausta sitäkin elämänuraa varten, joka useimpien naisten osaksi tulee, järjestämällä järkiperäistä kotitalousopetusta. Samoin monissa maissa erikoisesti kasvatetaan naisia niitä monia yhteiskunnallisia tehtäviä varten, joita viime vuosikymmenet ovat heille tarjonneet köyhäinhoidon, lasten-

ja nuorisonhuollon, terveydenhoidon ym. aloilla.

Elinkeinoelämän alat ovat naisille avoinna, samoin useimmat valtion virat. Erikoisesti koululaitoksen palveluksessa toimii hyvin runsaasti naisia. Nainen pääsee täysivaltaiseksi samanikäisenä kuin mieskin. Hän on saavuttanut saman perintöoikeuden kuin mies. Korkeimmat toimet sekä yleensä kirkolliset virat ovat naisilta vielä suljetut useimmissa maissa. Aviovaimon asemaa on lainsäädäntötietä suuresti parannettu. Useimmissa sivistysmaissa on naisilla, varsinkin maailmansodan jälkeen myönnetty täydellinen sekä kunnallinen että valtiollinen äänioikeus ja vaalikelpoisuus. Näiden saavutusten jälkeen on naisiasiatyön luonnekin jonkin verran muuttunut. Päämääränä ei ole ainoastaan vielä olemassa olevien rajoitusten

poistaminen, vaan myös pyrkimys siihen, että erilaisia saavutuksia todella käytettäisiin hyväksi ja että yhteiskunnassa saataisiin sopivan työnjaon avulla nimenomaan naiselliset taipumukset ja luonnonlahjat palvelemaan ja hyödyttämään kokonaisuutta ja päästettäisiin naiselliset kulttuurivoimat tuomaan täydennyksensä siihen, mitä miehet ovat luoneet.

III.

Suurkaupungit

Euroopan ulkomuoto on muuttumaisillaan, ja tässä muuttumisprosessissa ovat suurkaupungit päätekijöinä.

Teollisuus ja kauppa ovat aina pyrkineet keskittymään, kokoontumaan polttopisteisiin, jotka asemansa vuoksi tai valtiollisista yms. syistä ovat erikoisen edullisessa tilassa. Maanviljelyksen, metsänhoidon, vuoriteollisuuden ym. avulla valmistetaan maaseuduilla raaka-aineet, mutta kaupungit nielevät nämä raaka-aineet, jalostavat niitä ja lähettävät maailmanmarkkinoille. Kehittyvän sivistyksen tunnusmerkkinä on aina kehittyvä kaupunkilaiselämä, joka vuorostaan vaikuttaa koko sivistyselämään. Se helpottaa tuotantoa ja tavaravaihtoa, mutta edistää myös yhdysliikennettä ja ajatusten vaihtoa, saattaa ihmiset ja maat keskinäiseen vuorovaikutukseen ja panee veren kulttuurin suonissa kiertämään nopeammin.

Meidän päivinäme, kun koko kulttuuri, mutta erittäinkin aineellinen kulttuuri on edistynyt jättiläisaskelin, on kaupunkielämäkin kehittynyt ennen kuulumattomaan vauhtiin, tavalla sellaisella, jota sata vuotta sitten eläneet esivanhempamme eivät osanneet aavistaakaan.

Lakkaamatta kasvaa niiden ihmisten luku, jotka maaseuduilta muuttavat kaupunkeihin ja siten kartuttavat näiden väkilukua ja enentävät niiden merkitystä. Tosin on olemassa sellaisiakin kaupunkeja, jotka taantuvat kilpailussa, mutta

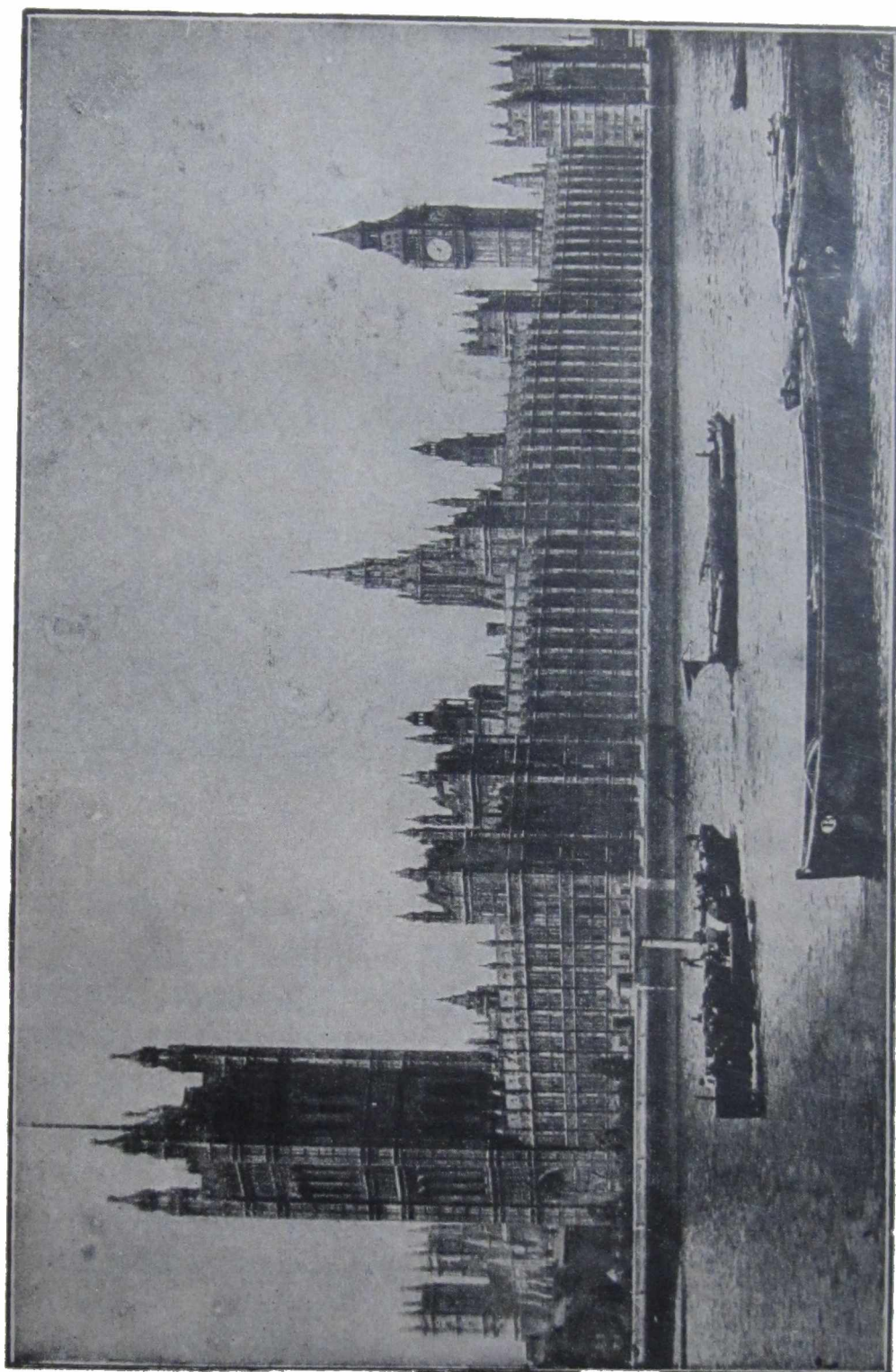

London Bridge.

Lontoon vanhin Thames-joen yli kulkeva silta.

yleensä kaupungit, semminkin suurkaupungit, kasvavat nopeasti. Viisi Euroopan suurkaupunkia on viime vuosisadalla väkiluvultaan kohonnut miljoonaa suuremmaksi. Vuoden 1800 vaiheilla oli Euroopassa ainoastaan 8 kaupunkia, joissa asui enemmän kuin 200 000 ihmistä; nyt on niitä 93. Silloin oli maanosassamme ainoastaan 20 kaupunkia, joiden väkiluku nousi 100 000:een tai sen yli; nyt on niitä enemmän kuin 200. Berliinin asukasluku kasvoi 170 000:sta v. 1800 noin $2\frac{1}{2}$ miljoonaan v. 1900, Pariisin vastaavasti 550 000:sta 2.7 miljoonaan ja Lontoon 960 000:sta $4\frac{1}{2}$ miljoonaan. Nykyjään on Berliinin asukasluku 4 milj., Pariisin 3 ja Lontoon esikaupunkineen 7.7 miljoonaa.

Vasta kun vertaamme näitä lukuja eri maiden koko väkilukuun, käsitämme niiden merkityksen; silloin huomaamme, että kaupungit kasvavat maaseudun kustannuksella. Kaupunkien, semminkin suurkaupunkien, väenlisäys on paljon suurempi kuin maaseudun. V. 1850 asui noin puolet Englannin väestöä kaupungeissa, nykyjään on melkein $\frac{4}{5}$ väestöstä kaupunkilaisia. Saksassa on kaupunkilaisten suhdeluku saman-

Lontoon parlamenttitalo.

Charles Barryn († 1860) rakentama. Gootilaista tyyliä.

aikaisesti kasvanut 28:sta 63:een, Ranskassa 25:stä 46:een ja Ruotsissa 10:stä 30 %:iin. Suomen väestöstä oli kaupunkilaisia v. 1800 ainoastaan 5.6 %, v. 1850 6.4 %, v. 1900 12.5 ja

Lontoon Regent Street.

v. 1924 16.8 %. Kaikkialla on sama ilmiö havaittavissa: kaupungit kasvavat maaseudun kustannuksella.

Tällä ilmiöllä on sekä valo- että varjopuolensa. Suuressa kaupungissa, missä monta ihmistä joka päivä kohtaa toisensa, on elämä voimakkaampaa ja sisältörikkaampaa kuin maaseudulla, missä on pitkä matka talosta taloon. Uudet aatteet voittavat kaupungeissa pikemmin alaa, ja ihmiset voivat siellä helpommin ja voimakkaammin liittyä yhteen yhteisiä tarkoituksia ajamaan. Missä suuret kaupungit ohjaavat yhteiskuntaelämää, siellä tapahtuu kaikki ripeämmin ja kulttuuri edistyy nopeammin. Siellä on tietysti monta laitosta taiteen ja tieteen edistämiseksi, suuria oppilaitoksia, kirjastoja, museoja ym., joita ei voi olla muualla kuin juuri tällaisissa taajaväkisissä paikoissa. Tehtailijalla ja kauppialla, niin käsityöläisellä ja pikkukauppialla kuin suurtehtailijalla ja tukku-

Katu.

Ranskalaisen Steinlenin piirustuksen mukaan tehty monivärinen ilmoituslehti.

kauppiaallakin on suurkaupungissa tietysti hyvä tilaisuus kehittää työalaansa. Suurkaupungit voivat myös helpommin hankkia itselleen kaikenlaisia nykyajan mukavuuksia — kaasuja ja vesijohtoja, sähkövaloa, raitioiteitä ym.

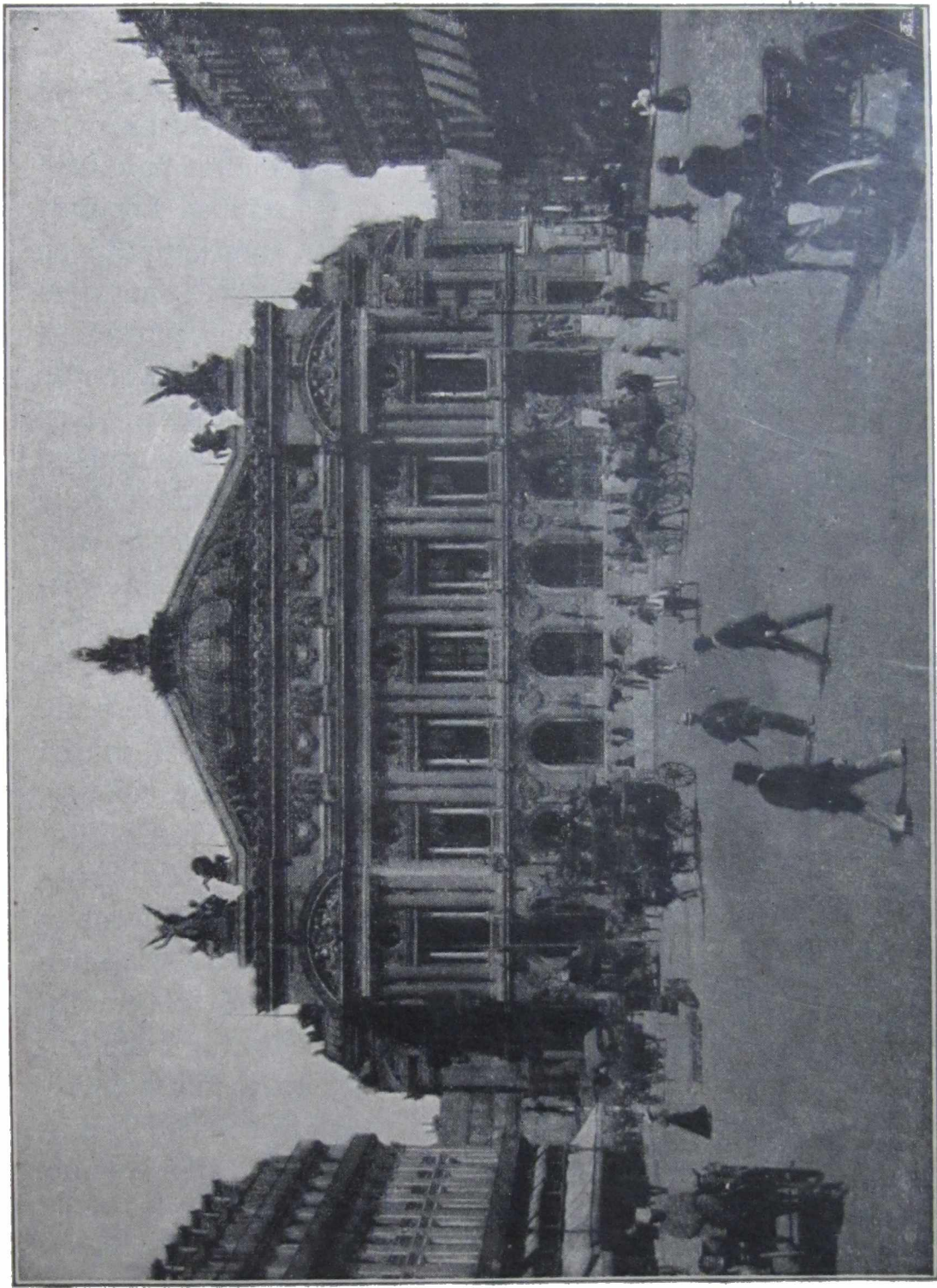
Suurkaupunkien varjopuolet ovat kuitenkin huomattavammat. Suurkaupunkien kasvaminen edellyttää suhteettoman suurta pääoman keräytymistä muutamien harvojen käsiin ja samalla köyhälistön suhteettoman suurta lisääntymistä. Rikkaan ja köyhän välinen kuilu käy yhä ammottavammaksi; köyhien luku lisääntyy, ja heidän elinehtonsa käyvät kurjemiksi. Kaikki on kallista kaupungissa, ennen kaikkea asuntovuokrat. Rakennustontti on siellä monta vertaa kalliimpi kuin maaseudulla. Saadakseen tulonsa kasvamaan rakentavat tonttien omistajat tavattoman suuria kasarmeja pienine, kal-

liine asuntoineen. Kauneuden ja terveyden vaatimuksista välitetään varsin vähän, jos asunnot on aiottu köyhille vuokralaisille. Sellaisten talojen luku, joissa asuu satoja henkilöitä, kasvaa kasvamistaan. Löyhkäävät pihat, rakennukset, joissa likavesi tihkuu seinästä, inhoittavat, ahtaat asunnot, joissa ihmiset asuvat ikäänkuin tynnyriin ahdettuina, joissa lapset pienestä alkaen joutuvat kaikenlaisille taudeille ja viettelyksille alttiiksi, siinä suurkaupunkien varjopuolia, joita niiden komea ulkoasu ei pysty peittämään.

Tilastolliset numerot puhuvat tässä kohden lahjomatonta kieltä. Pariisin vanhimmissa, huonoimmin rakennetuissa osissa sisältää ilma 8 kertaa enemmän tautibakteereja kuin paremmissa kaupunginosissa ja 36 000 kertaa enemmän kuin raitis vuoristo- tai meri-ilma. Ihmisten keski-ikä on kaupungeissa paljon lyhyempi kuin maaseudulla. Tilastomiehet ovat laskeneet, että Pariisissa 10—20 vuoden ikäisellä ihmisellä on keskimäärin vain 39 vuotta ja 4 kuukautta ellettävänä, Ranskan muissa kaupungeissa 43 vuotta ja 8 kuukautta ja maaseudulla 46 vuotta ja 5 kuukautta. Kuolleenasyntyneiden luku kasvaa samassa suhteessa kuin kaupungit suurenevat. Ranskassa se on maaseudulla 3.88 ‰ syntyneiden koko luvusta, kaupungeissa keskimäärin 5.25 ‰ ja Pariisissa 6.87 ‰.

Sellaista kieltä puhuvat numerot ruumiillisesta sairaallosuudesta Euroopan suurkaupungeissa. Henkisestä sairaallosuudesta kertovat ne yhtä selvästi. Kokoonahntamisjärjestelmä vaikuttaa helposti siveellistä turmelusta. Ihminen joutuu hamasta lapsuudestaan saakka näkemään inhoittavinta likaa ja epäsideellisuutta, ja turmeluksen siemeniä itää hänen luonteessaan. Viettelys on siellä monta monituista kertaa suurempi kuin pienissä yhteiskunnissa; suurkaupungissa kukoistaa epäsideellisyys ja kapakoita on joka kadunristeyksessä. Aviottomien lapsien ja juoppohullujen luku on suurkaupungeissa paljon suurempi kuin muualla; rikokset ja itsemurhat ovat myös paljoa lukuisammat.

Valo- ja varjopuolet ovat Euroopan suurissa kaupungeissa

Parisin Suuri ooppera.

Charles Garnier'n rakentama 1860-luvulla myöhäisrenessanssin tyyliin.

Rakennus on maksanut lähes 50 miljoonaa vanhaa kultamarkkaa.

Työttömien mielenosoituskulkue Lontoon kaduilla.

siis paljon jyrkemmät kuin harvemmin asutuilla paikkakunnilla; enemmän komeutta ja elämän nautintoa, mutta enemmän pahuutta ja suurempaa kurjuuttakin. Suurkaupunkien köyhälistön asuntojen ovelle voisi piirtää ne sanat, jotka Dante näki helvetin portilla: »Ken tästä käy, saa kaiken toivon heittää!» Sillä niissä on turhaa toivoa; niissä on olemassa yksi ainoa käytävä, ja se vie yhä syvemmälle alaspäin. Joka askelelta, minkä suurkaupunki edistyy, huonontuvat elinehdot useimmille sen asukkaille, mutta Euroopan

suurkaupungit kasvavat tästä huolimatta kilvan. Historiallinen virta vie ne eteenpäin, ja historian virtaukset eivät ole pysähdytettävissä, ennenkuin ne ovat juosseet perille tai koko yhteiskunta muuttaa muotoaan. Ja tässä on epäilemättä ilmiö, joka koskee jokaista; tässä piilee suuri vaara nykyiselle yhteiskunnalle, sillä suurkaupungeissa valmistuu se räjähdysaine, joka voi sitä perustuksiaan myöten järkyttää.

Sosiaalinen kysymys

Yhdeksästoista vuosisata, joka on saanut aikaan edistystä miltei kaikilla aloilla, on saattanut yhteiskunnankin täydelliseen mullistustilaan. Ne yhteiskuntaolot, jotka vallitsivat Euroopassa 150 vuotta sitten, eivät nykyaikana ole voineet pysyä pystyssä. Ne ovat vähitellen järkkyneet uusien esille kohonneiden voimien vaikutuksesta; ne ovat joutuneet aivan uuden kehityksen alaisiksi, ja tämä kehitys ei ole vielä päätynyt, vaan on yhä jatkumassa. Sen kulku ja suunta täytyy tuntea, jos mieli tuntea nykyaikaa.

Nykyajan taloudellisen kehityksen lähtökohtana on teollisuuselämä eli industrialismi, ja juuri tällä alalla ovat suurimmat mullistukset tapahtuneet. Puolitoistasataa vuotta sitten oli teollisuus melkein koko Euroopassa vielä käsiteollisuutta. Käsityöläismestari työskenteli verstaassaan yhden tai useamman kisällin avustamana. Mestarin ja kisällin keskinäistä suhdetta ei häirinnyt mikään sosiaalinen ristiriita; he kuuluivat samaan kansanluokkaan, aterioivat samassa pöydässä ja harrastivat samoja pyrintöjä. Mestari oli itse aikanaan ollut kisällinä; kun kisälli oli ollut aikansa opissa ja suorittanut mestarikokeensa, rupesti hän itsenäiseksi mestariksi ottaen itse kisällejä palvelukseensa. Kisällinäolo oli vain väliasteena oppipojan asemasta mestariksi. Eripuraisuutta saattoi tietysti syntyä mestarien ja kisällien kesken, mutta se oli tavallisesti henkilökohtaista laatua; sosiaalisen ristiriidan syntyminen heidän välilleen oli sula mahdottomuus.

Pikkutuotanto oli vallalla ja painoi leimansa taloudelliseen kehitykseen. Siellä täällä saattoi tosin joku mestari päästä jonkin verran edelle ammattiveljistään ja perustaa suuremman liikkeen, mutta se oli poikkeustapaus, joka ei tuottanut mitään muutosta yhteiskunnan oloihin. Ja semminkin siellä, missä ammattikuntalaitos kukoisti, säilyi tasa-

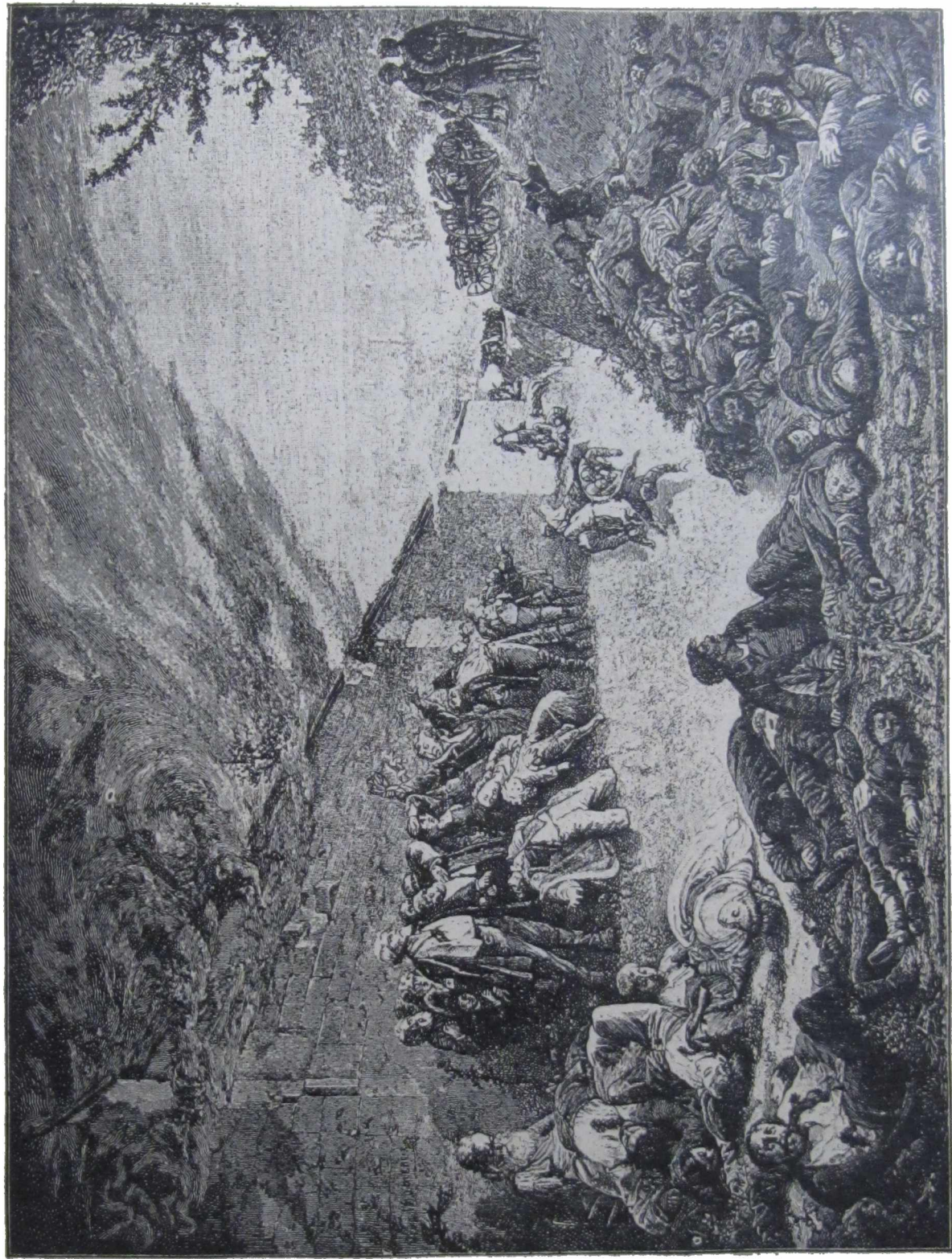
arvoisuus, sillä ammattikunnan säännöt estivät yksityistä mestaria hyötymästä ammattiveljiensä kustannuksella. Se oli pientuotantoa, joka ei suuresti rikastuttanut harjoittajiaan, mutta joka säännöllisissä oloissa hankki heille kaikille varman ja riittävän toimeentulon.

Tehdasteollisuudella oli verraten vähäpätöinen asema yhteiskunnallisessa elämässä. Moni työ, joka nyt tehdään tehtaissa, oli silloin kotiteollisuutta. Talon naiset keittivät itse oluensa, leipoivat, valoivat itse kynttilänsä, kehräsivät villalankansa, kutoivat kankaansa ja ompelivat kankaan vaatteeksi; talon miehet valmistivat enimmäkseen itse työkalunsa. Maamies osti aní harvoin teollisuustuotteita, ja kaupungeissa-kin oli kotiteollisuudella paljon suurempi merkitys kuin meidän päivinämme. Tuotantokyky oli siihen aikaan sangen vähäinen.

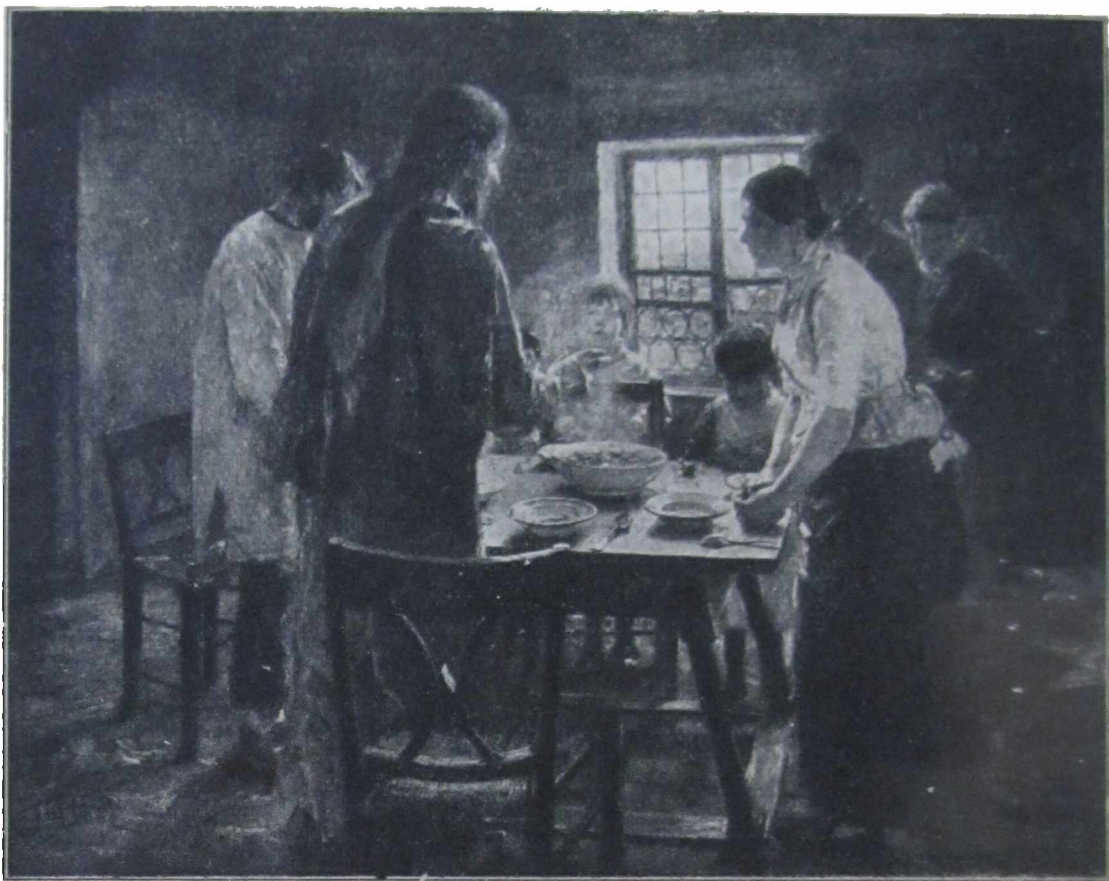
Se oli poroporvarisuuden ja pikkumaisten harrastusten aikaa. Mutta nykyiseen teollisuuselämään verraten tuolla entisajan tuotantotavalla oli monta valopuolta. Ken vain tahtoi tehdä työtä, saattoi siihen aikaan hankkia itselleen turvaton toimeentulon; rikkaan ja köyhän välinen erotus oli varsin pieni, usein tuskin huomattavissakaan.

Mutta jo 150 vuotta sitten oli Euroopassa eräs maa, jossa nämä vanhanaikaiset olot olivat häviämäisillään. Se maa oli *Englanti*. Siellä oli teollisuus olosuhteiden pakosta alkanut työskennellä uudella, entistään paremmalla tavalla. Päävaikuttimena tähän muutokseen oli kaupan kehittyminen. Englannin kaupalle oli avautunut suuria aloja Amerikassa ja Aasiassa; tavaravaihto näillä markkinoilla oli hyvin edullinen. Tarvittiin siis teollisuustuotteita, mutta kosolta, ei muutamia satoja kangaskyynäroitä tai muutamia sukkatusinoita kuten vanhaan hyvään aikaan. Ulkomaankauppaa harjoitettiin jo suuressa mitassa ja suurten liikkeiden välityksellä; se pakotti teollisuuden kulkemaan samaa tietä. Näin syntyi *suurteollisuus*.

Yksityiset rikkaat alkoivat perustaa suuria liikkeitä, joihin tarvittiin paljon työmiehiä. Toisissa liikkeissä jätettiin raaka-

Vilmeiset Parilsin kommuunillaiset Père Lachaise'n kirkkomaalla toukok. 28. p. 1871.

Kristus köyhien vieraana.

Saksalaisen Fritz v. Uhden († 1911) maalaama taulu.

aineet työntekijöille, jotka määrätystä palkasta jalostivat ne kodeissaan; toiset taas jalostivat niitä suurissa, yhteisissä työpajoissa. Kumpikin työtapa tuotti etua teollisuusliikkeen omistajalle. Edellisessä tapauksessa säästyivät häneltä vuokra, valaistus, lämmitys jne.; jälkimmäisessä tapauksessa hän saattoi tarkemmin valvoa työn laatua ja säännöllistä kulkua.

Mutta työ suoritettiin vielä entiseen tapaansa ja entisajan työkaluilla, jotka meistä tuntuvat perin vaillinaisilta. Vasta 18. vuosisadan loppupuolella, suurten *keksintöjen* alkaessa, rupesi teollisuus kehittymään jättiläisaskelin.

Keksintöjen sarja alkaa *kutomateollisuuden* alalla. Ne seurasivat vapaasti toinen toistaan, ja jokainen niistä lisäsi tuotantoa monin verroin. Muutamia vuosia sen jälkeen kuin kehruukone oli keksitty, saattoi työntekijä yhden tunnin

aikana kehrätä yhtä paljon puuvillalankaa kuin sitä ennen 100 tunnissa. Englannin puuvillateollisuus pääsi täten tavatoman suureen vauhtiin. Vv. 1740—1840 kasvoi maahan tuodun raakapumpulin määrä yli 800 %:lla. Muutkin teollisuudenhaarat seurasivat mukana; kaikilla aloilla tehtiin keksintöjä, toinen toistaan tärkeämpiä: tärkein oli höyrykone, joka loi käyttövoimaa, mikä oli paljon huokeampaa ja toimi paljon säännöllisemmin kuin siihenastiset voimanlähteet ja sai aikaan täydellisen mullistuksen koko teollisuuselämässä. Ja elpyminen siirtyi kaivosteollisuuden, kaupan ja osaksi maanviljelyksenkin alalle. Teollisuudelle koitti uusi aika, jonka rinnalla entiset ennätykset tuntuivat pieniltä ja vähäpätöisiltä.

Teollisuuden elpyminen sai aikaan muutoksen kansantaloustieteenkin alalla. Entisaikojen erehdykset, ammattipakko ja merkantilismin luomat rajoitukset, kävivät entistä selvimmiksi. Nuori suurteollisuus ei voinut viihtyä noiden raja-aitojen takana, eivätkä moiset rajoitukset soveltuneet sen ajan vapaamielisempään ajatustapaan. Täydellistä elinkeinovapautta ja kaikkien rajoitusten poistamista pidettiin nyt yhteiskunnan parhaimpana parannuskeinona. Jokaisen tuli saada järjestää liikkeensä aivan oman mielensä mukaan, ja jokaista yritystä päinvastaiseen suuntaan pidettiin tuomitavana persoonallisen vapauden loukkauksena. *Vapaan kilpailun* aatetta kehitti varsinkin skotlantilainen *Adam Smith* († 1790) »Kansojen rikkaus» nimisessä teoksessaan; nämä aatteet levisivät nopeasti ja poistivat kaikki esteet nuoren suurteollisuuden tieltä.

Englanti on siis nykyisen suurteollisuuden kotimaa; 18. vuosisadan loppupuolella tämä teollisuus oli jo muodostumassa; 19. vuosisadan kuluessa se pääsi täyteen kukoistukseensa. Niillä teollisuuden aloilla, joilla syntyi suurtuotantoa — Englannissa useimmilla aloilla — joutuivat vanhat käsitöläismestarit miltei täydelliseen häviöön. He eivät voineet valmistaa niin halpaa tavaraa kuin suuret, hyviä teknilli-

siä apuvälineitä omaavat tehtaas, mutta heidän täytyi saadaakseen tuotteilleen menekkiä kuitenkin myydä ne yhtä halvasta hinnasta. Heidän elinehtonsa huononivat huononemistaan, kunnes he lopulta kovan kuolinkamppailun jälkeen joutuivat tappiolle, seisahduuttivat liikkeensä ja rupesivat suurtehtailijain palkkalaisiksi.

Suurteollisuuden näin kehittyessä kasvoi Englannin työväenluokka tavattomasti. Ja nämä työmiehet elivät aivan toisenlaisissa oloissa kuin entiset käsityöläiskisällit. He eivät näiden tavoin koskaan voineet toivoa pääsevänsä työnantajiksi, heidän täytyi elinajakseen jäädä työmiehiksi, köyhiksi proletaareiksi. Heidän harrastuksensa ja työnantajien edut eivät ensinkään olleet sopusoinnussa keskenään; tehtailijan ja hänen työmiestensä välillä oli syvä kuilu, jonka yli ei mitään siltaa ollut olemassa.

Mikäli industrialismi Englannissa kehittyi, sikäli työväenluokan tila kävi yhä huonommaksi. Laki ei säättänyt mitään työväen suojelemiseksi; sitä olisi pidetty persoonallisen vapauden loukkaamisena. Työmiehet olivat järjestymätöntä, itsetiedotonta joukkoa; vuoteen 1824 oli työväen ammattiyhdistysten perustaminen Englannissa kielletty. Työmiehet olivat kerrassaan teollisuudenharjoittajain armoilla. Jos työmiehes pakolla koetti taivuttaa tehtailijaa parantamaan hänen palkkaansa, lyhentämään hänen työaikaansa tai kohtelemaan häntä inhimillisemmin, hän menetti tavallisesti paikkansa, ja tehtaan portilla seiso i työtöntä, jotka kilpailivat hänen paikastaan. Kun tehtailija vain tarjosi sen verran palkkaa, ettei työmiehes perheineen kuollut nälkään, hän sai varmasti työvoimia; kaiken liikenevän voiton hän saattoi korjata omaan kukkaroonsa liikkeensä laajentamiseksi. Tämä »huonopalkkaisen työn» järjestelmä tuli nyt ensimmäisen kerran suuressa määrin käytäntöön; jokaisesta markan arvoisesta työstä, minkä työmiehes sai valmiiksi, jokaisesta markasta, millä hän lisäsi raaka-aineen arvoa, hän sai ainoastaan pienen osan palkakseen; muun osan korjasi pääomanomistaja haltuunsa.

Kaivostyömiehiä nousemassa maan sisästä.

Belgialaisen Constantin Meunier'n († 1905) muovailema korkokuva.

Jos luomme silmäyksen Englannin oloihin, sellaisina kuin ne olivat viime vuosisadan keskivaiheilla, kohtaa meitä niin kamala kuva, että sitä tuskin saattaa todeksi uskoa. Työväenluokka oli vaipunut sanomattomaan kurjuuteen. Palkka oli niin pieni, että sillä töin tuskin saattoi elää, ja kuitenkin se oli tehtaanomistajain mielestä liian suuri. He hakivat halvempaa työvoimaa käyttämällä naisia ja lapsia tehtaissaan. Yhä suuremmassa määrin tulvaili näitä tehtaisiin, joissa he 14—16 tunnin työpäivästä saivat muutamia kymmeniä pennejä palkkseen. Englannissa oli seutuja, joissa miesten oli miltei mahdoton saada työtä, kun kaikki paikat olivat naisten ja lasten hallussa. Kodit joutuivat näin ollen aivan hajalle. Lapset jäivät kaikkea hoitoa ja kasvatusta vaille. Työväenluokka joutui barbaarisen tietämättömyyden valtaan; juopous ja epäsiiveellisyys kävivät yhä yleisemmiksi. Hiilikavoksissa täytyi miesten, naisten ja lasten yhdessä tehdä työtään, kuumuuden tähden ihan alastomina. Suurissa tehdaskaupungeissa eli työväki kurjissa hökkeleissä, tuskin sikopahnaa paremmissa; työväenluokkaan levisi monia outoja tautteja, ja Englannin työmiehet olivat joutua henkisesti ja ruumiillisesti rappiolle. Kaiken tämän kurjuuden räikeänä vastakohtana oli se tavaton rikkaus, mikä kokoontui yksiin käsiin, ja siitä johtuva tavaton ylellisyys harvalukuisessa omistavassa kansanluokassa, ylellisyys, jonka vertaista ei ennen oltu nähty.

Vielä viime vuosisadan keskivaiheilla oli Englanti ainoa Euroopan maa, jossa uudenaikainen suurteollisuus oli saanut jalansijaa. Euroopan manterella se oli muutamain paikoin — esim. Belgiassa ja Reinin seuduilla — vasta alullaan; muualla tehtiin työtä yleensä vielä tuohon vanhaan tapaan. Mutta aikaa voittaen tuli uusi järjestelmä sielläkin käytäntöön, ja seuraukset olivat samat kuin Englannissa.

Olojen kehityttyä tälle kannalle oli työväestön ryhdyttävä toimenpiteisiin asemansa parantamiseksi, ellei se tahtonut kokonaan vaipua henkiseen ja ruumiilliseen rappiotilaan. Etsiessään vapautuksen tietä työväki aluksi turvautui väki-

valtaisiin keinoihin luullen siten pääsevänsä päämäärään suorinta tietä. Mutta puhjenneet kumousliikkeet, joista tunnetuimmaksi on tullut Englannissa 1830- ja 1840-luvuilla esiintynyt ns. chartismi, kukistettiin. Mutta vaikka nämä liikkeet päättyivätkin täydelliseen vararikkoon, eivät ne silti olleet merkityksettömiä, sillä vasta ne herättivät työväenluokan yleisestä uneliaisuuden tilasta. Samalla ne käänsivät työläisten mielet väkivaltaisista menettelytavoista rauhallisempaan ja tuloksellisempaan toimintaan. Kumouksellisten keinojen sijasta ruvettiin nyt harrastamaan *ammattillista järjestäytymistä* ja *osuustoimintaa*, joissa nähtiin luotettavin keino työväenluokan taloudelliseen, siveelliseen ja henkiseen kohottamiseen.

Ammattiyhdistysliike sai alkunsa Englannista, missä ensimmäinen ammattiliitto perustettiin v. 1850. Liittyessään yhteen ammatin mukaan työväki toteutti loistavasti tuon vanhan totuuden: yksimielisyys on voimaa. Yksitellen työmiehet ovat heikkoja ja vähäväkisiä työnantajien suhteen, mutta seisoen taajassa rivissä toistensa vieressä, taistellen saman päämäärän saavuttamiseksi he muodostavat tasa-arvoisen voiman. Ensimmäinen englantilainen ammattiyhdistysliike erosi monessa kohdin nykyisestä tavallisesta ammattiyhdistysliikkeestä. Se oli syntynyt aivan riippumattomana sosialismista ja sen luonne oli verraten ylimyksellinen, eikä se mielellään käyttänyt lakkoa aseenaan työtaistelussa. Vasta 1880-luvulla alkoi varsinaisesti uudenaikainen työväenliike. Silloin nimittäin rupesivat järjestäytymään myöskin alhaisimmalla asteella olevat työläiskerrokset, ja liike levisi pian kaikkiin maihin. V. 1923 oli järjestyneiden työläisten luku suurin Saksassa ja Englannissa, nim. edellisessä 9.2 ja jälkimmäisessä 5.4 milj. Maan väkilukuun verrattuna oli järjestyneiden työläisten luku suurin Itävallassa, missä lähes $\frac{1}{5}$ koko väestöstä kuului johonkin ammattijärjestöön. Sen jälkeen suurin se oli Saksassa, Englannissa ja Tshekko-Slovakiassa.

Ammattiyhdistysliikkeen tulokset saattavat kyllä yksi-

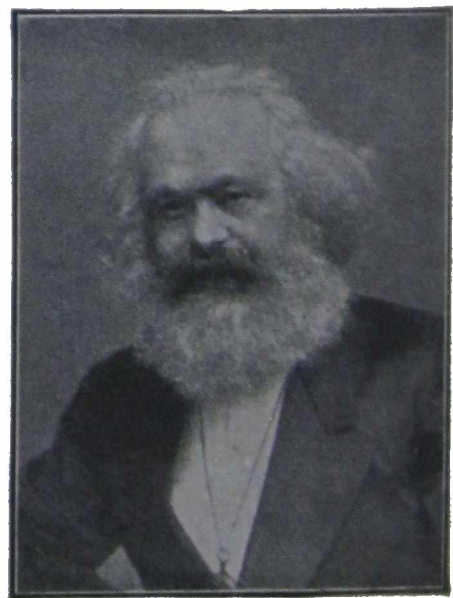

Ferdinand Lassalle.

mänehtojen parantamiseksi. Tämä toimintamuoto pääsi merkitsevään vauhtiin Saksassa viime vuosisadan keskivaiheilla, jolloin *Ferdinand Lassalle* († 1864) ja *Karl Marx* († 1883) asettuivat työväenliikkeen johtoon osoittaen leppymättömän luokkataistelun varmimmaksi valtiollisen vallan saavuttamiskeinoksi. Sitä varten oli työväenluokan järjestäydyttävä valtiollisiksi puolueiksi ja lähimmäksi vaatimukseksi asetettava yleinen äänioikeus. Näin alkunsa saanut *sosialidemokraattinen liike* on

tellen arvosteltuina tuntua vähäpätöisiltä, mutta kokonaisuutena ne merkitsevät työväestön aseman suurta paranemista. Kaikki nuo pienet palkanlisäykset, kaikki nuo työajan lyhennykset, kaikki nuo paremmasta kohtelusta saadut takeet, kaikki nuo pienet edistysaskel-let merkitsevät työväestön elinehtojen ääretöntä paranemista.

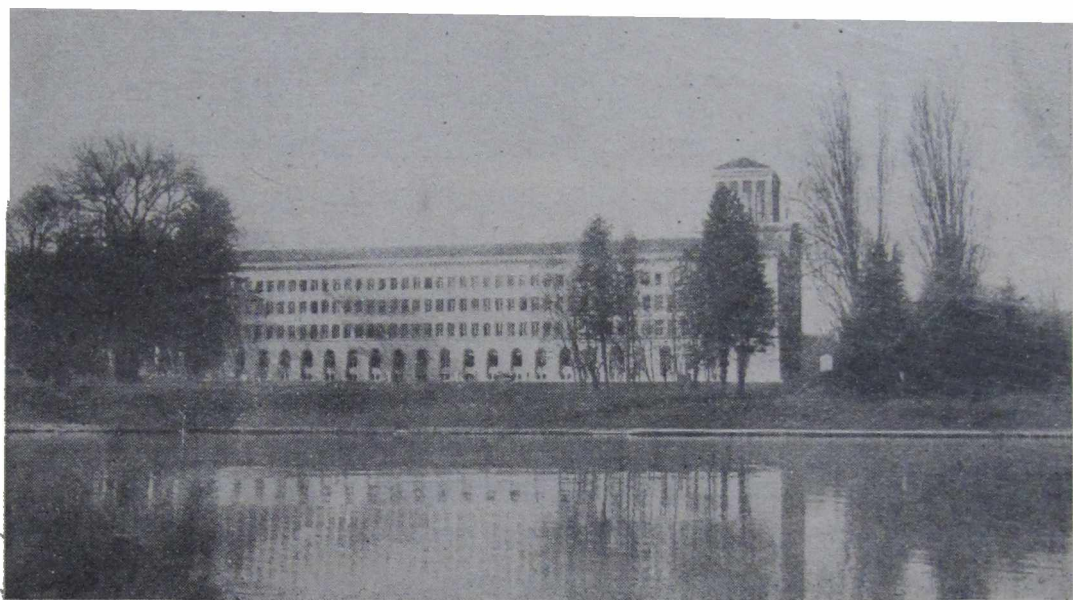
Ammatillisen järjestäytymisen ohella on työväenluokan *valtiollisella järjestäytymisellä* ollut suuri merkitys taistelussa työväen elä-

Karl Marx.

suuresti edistänyt työväen olojen paranemista varsinkin parina viime vuosikymmenenä, sen jälkeen kuin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus on saatettu voimaan.

Maailmansodan jälkeen on työväki miltei kaikissa Euroopan maissa saanut entistä paljon suuremman vaikutusvallan — monissa maissa se on voinut asettua suorastaan hallituksen johtoon — ja siten on sosiaalinen kysymys kokonaan muuttanut luonnettaan. Ensinnäkin on käsitys valtion tehtävistä laajentunut, ja sen mukaisesti valtion sosiaali-

Kansainvälisen työtoimiston palatsin julkisivu.

poliittinen toiminta on tullut entistä paljon monipuolisemmaksi ja tehokkaammaksi. Varhaisempaa työväensuojelua ja työväenvakuutusta tarkoittavaa toimintaa on entistä voimakkaammin jatkettu, ja lisäksi on uudenaikaisella työväenlainsäädännöllä pyritty turvaamaan työväestön etua. Tässä tarkoituksessa valtiovalta on puuttunut mm. itse työsuhteen järjestelyyn antamalla yksityiskohtaisia määräyksiä työriitojen sovittelusta, työsopimuksen ja työehtosopimuksen laatimisesta, työväen osallisuudesta liikkeen hallintoon ja valvontaan yms. Kun uudempi työväenlainsäädäntö on suurelta osalta voitu nojata kansainväliselle pohjalle, on se tuntu-

vasti helpottanut työväensuojelun järjestämistä niissä maissa, jotka muuten olisivat pelänneet sosiaalipoliittisiin toimenpiteisiin ryhtymällä heikentävänsä omaa kilpailukykyään maailmanmarkkinoilla. Kansainvälisen sosiaalipolitiikan johtavana elimenä on kansainliiton alainen pysyväinen *kansainvälinen työjärjestö*, jonka jäseniksi voivat liittyä kaikki ne valtiot, jotka ovat kansainliiton jäseniä. Työjärjestön pysyvänä toimielimenä on Genèvessä sijaitseva *kansainvälinen työtoimisto*

Kansainvälisen työjärjestön syntyminen riittää jo yksinään osoittamaan, että maailmansodan jälkeen on siirrytty uuteen vaiheeseen työväenlainsäädännön alalla. Mutta vielä selvemmin todistaa uusien olojen alkamista esim. se seikka, että 8 tunnin työpäivä, joka ennen sotaa oli laissa säädetty »normaalityöpäivä» ainoastaan Uudessa Seelannissa, on nykyään saatettu voimaan teollisuustyön alalla useimmissa Euroopan maissa. Siten on toteutunut uudistus, joka on ollut kaikkien maiden järjestyneen työväen ohjelmassa viisi vuosikymmentä, ja tulevaisuuden kannalta on tärkeätä, että 8 tunnin työpäivä on havaittu taloudellisestikin kannattavaksi.

Tässä kuvattu monipuolinen toiminta työväenolojen parantamiseksi ei kuitenkaan merkitse sitä, että sosiaalinen kysymys nyt olisi tullut loistavasti ratkaistuksi ja lakannut olemasta. Vielä nykyjäänkin on olemassa yhteiskunnallista kurjuutta, vielä nykyjäänkin on monessa maassa työväen elintaso sangen alhainen, mutta ei liene turhaa optimismia, jos uskoo, että pahin kohta on jo sivuutettu ja että tie alkaa johtaa selvästi ylöspäin. Eikä kukaan, joka toivoo onnea ja menestystä sille yhteiskunnalle, johon hän kuuluu, saata olla iloitsematta tästä kehityksen suunnasta.

Napoleon III Solferinon taistelussa.

E. Meissonier'n († 1891) maalaus.

113.

Punainen risti

Kesäkuun 24. p. 1859, kuumana, päivänpaisteisena kesäpäivänä, taistelivat Solferinon luona Pohjois-Italiassa italialaiset ja ranskalaiset itävaltalaisia vastaan. Edelliset pääsivät voitolle, ja tämä voitto on tärkeimpiä lehtiä Italian yhdistämisen historiassa. Mutta voitto oli kalliilla hinnalla ostettu. Iäkkäät sotavanhuksetkin suuren Napoleonin ajoilta, miehet, jotka olivat nähneet maailmassa paljon kamalaa, kertoivat, että sellaista he eivät vielä koskaan olleet kokeneet. Ja seuraavat päivät olivat miltei vielä kamalampia, ne päivät, jolloin tuhansia haavoitettuja avuttomassa, toivottomassa tilassa menehtyi taistelutanterella, kunnes kuolema teki lopun heidän tuskistaan.

Niiden joukossa, jotka omin silmin näkivät Solferinon kauhut, oli eräs sveitsiläinen nimeltä *Henri Dunant*. Tämä

näky pöyristytti häntä, mutta hän ei jäänyt ristissä käsin istumaan kauhunsa ja surunsa valtaan. Hän rupesi miettimään, miten asiat voitaisiin saada paremmalle kannalle. Sotien lopettamista hän tosin piti mahdottomana; mutta sotien tuottamia kärsimyksiä hän toivoi jossakin määrin voitavan lieventää.

Hän julkaisi vuonna 1862 pienen kirjasen, joka Euroopassa herätti mitä suurinta huomiota. Kirjan merkitys ei perustunut sen taiteelliseen muotoon; siinä kerrottiin vain koruttomasti, miltä Solferinon tappotanner näytti taistelun jälkeisinä päivinä. Mutta tämä kertomus syöpyi lukijan mieleen, sillä se oli hirvittävä, siitä tihkui verta ja kaikui kamalia hätähuutoja. Siinä kerrottiin, miten haavoitetut viruivat houreissaan paahdattavassa päivänpaisteessa, menehtyen nälkään ja janoon; heidän joukossaan oli sellaisia, jotka eivät olleet saaneet mitään syödäkseen perjantai-aamusta sunnuntai-iltaan. Siinä kerrottiin, että rosvot yöllä kiskaisivat kengät monen sairaan jalasta, kun nämä avuttomassa tilassa, tuskasta tuijottavin silmin ja suu vaahdossa, viruivat hurmeisella tanterella. Siinä kerrottiin mitä hirveimmästä epäjärjestyksestä, sairaanhoitajien ja kelvollisten lääkärien puutteesta. Siinä kerrottiin, että kuume tarttui niihinkin, jotka olivat saaneet vain lieviä haavoja, ja että näitä sadoittain kuoli, vaikka he helposti olisivat olleet pelastettavissa.

Kirjan lopussa kerrottiin, miten sellaiset hirmut Dunantin mielestä vastaisuudessa olisivat vältettävissä. Hän ehdotti kansainvälisen seuran perustamista, jossa olisi monta osastoa, yksi kutakin valtiota varten. Sen tarkoituksena oli oleva sodassa haavoitettujen hoitaminen. Sodan syttyessä oli sotaa käyvien valtioiden osastot asetettava liikekannalle ja niiden oli seurattava rintamalle lähteviä joukkoja. Hallituksien tuli ottaa seura suojelukseensa.

Dunantin ajatus sai kannatusta. Vuonna 1863 kokoontui eri maiden edustajia Dunantin kotikaupunkiin Genèveen, ja he päättivät toteuttaa hänen ehdotuksensa, mikäli se koski

mainitun seuran perustamista ja hallitukseen vetoamista. Seuran merkinä oli oleva punainen risti valkoisella pohjalla, ja kaikkien seuran palveluksessa olevien henkilöiden, sairaanhoitajien ja lääkärien, tuli sodan aikana pitää tätä merkkiä hihaan ommeltuna. Samalla päätettiin kehoittaa hallituksia julistamaan kaikki sairasvaunut, sairaalat sekä Punaisen ristin henkilökunta sodan aikana puolueettomiksi ja loukkaamattomiksi.

Hallitukset suostuivat seuran kehoitukseen. Vuonna 1864 kokoontui edustajia 16:sta Euroopan valtiosta Genèveen, ja he tekivät ns. »Genèven sopimuksen», luvaten hallituksiensa puolesta täyttää edellisenä vuotena tehdyt ehdotukset. Myöhemmin ovat kaikki Euroopan valtiot, Pohjois-Amerikan Yhdysvallat, useat Etelä-Amerikan tasavallat, Japani, Persia ym. valtiot yhtyneet sopimukseen.

Punainen risti on jo monissa sodissa tuottanut paljon siunausta. Se on pyyhkinyt pois lukemattomia kyyneleitä, lieventänyt paljon tuskaa ja pelastanut satojatuhansia ihmishenkiä.

Dunantin teko ei ollut noita pieniä hyvän sydämen ilmauksia, jotka katoavat kuin pisara valtamereen, voimatta tuntuvammin yhteiskunnan vammoja parantaa. Tosin hän sai rauhoitetuksi vain pienen alan, ja tosin on toivottava, että hänen elämäntyönsä vielä kerran tulee tarpeettomaksi; mutta siihen asti se on tuottava ihmiskunnalle paljon siunausta.

Maailmansota

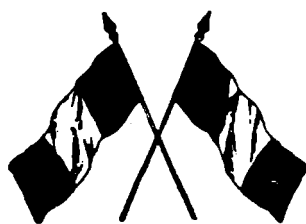
Varustuskilpailun ohella esiintyi Euroopassa myös jonkinlainen vastavaikutus, joka piti aseistettua rauhaa turmiollisena ja luonnottomana ja väitti, että kansojen väliset suhteet oli ratkaistava, Euroopan tasapaino säilytettävä rauhallisin kei-

noin. Haagin rauhanpalatsi ja molemmat Haagin rauhankonferenssit ovat tämän ajatussuunnan selvimpiä ilmaisuja. Mutta juuri ne osoittavat myös, että tätä tietä ei ainakaan toistaiseksi päästäisi kauniita toiveita, juhlallisia puheita pitemmälle, sillä samalla aikaa kiristyivät Euroopan suurvaltojen välit kiristymistään, ja yhäti ilmeni uusia pulmia, joiden ratkaisuna sota kangasti kaikkien mielessä. Ei voitane väittää, että mikään suurvalloista ilmeisesti olisi tahtonut sotaa, että millään niistä — lukuun ottamatta ehkä Venäjää — oli ilmeinen halu hyökätä toisten kimppuun, mutta se voidaan sanoa, että jokaisella oli rauhasta oma käsityksensä: rauha oli kunkin kannalta mahdollinen vain siinä tapauksessa, että asianomaisen valtion lähimmät vaatimukset täytetään. Ja tässä suhteessa valtiotaito teki kuumeista työtä kaikkialla ja kaikilla aloilla estääkseen, jos mahdollista, sodan puhkeamisen, vastakkaisten etupyrkimysten verisen yhteentörmäyksen.

Enemmän luottamusta kuin viralliset rauhanpyrkimykset saivat osakseen ne monien tiede- ja valtiomiesten selitykset, joissa väitettiin, että sota sotavälineiden ja sotatekniikan suuren edistymisen vuoksi on jo mahdoton. Sanottiin hävityslaitteiden kehittyneen niin tavattomiksi, että vastustajat muutamassa päivässä saattaisivat tuhota toisensa ja että tietoisuus tästä ehdottomasti ehkäisisi sodan puhkeamisen. Kuitenkin saattaa sanoa, että sota suurvaltain diplomaattisissa piireissä oli tulevaisuuden kuva, joka aina oli silmien edessä ja aina painosti mieliä. Siihen täytyi aina olla varustautunut.

~~—~~Varsinkin vuodesta 1912 alkaen tuo painostus kasvoi tavattoman nopeasti, etenkin kun Balkanilla alkoi Turkin vallan alaisina olleiden kansojen vapaussota, joka saattoi aiheuttaa jonkin suurvallan, ja sitä mukaa kaikkien, asioihin puuttumisen. Tämä vaara välttyi kuitenkin tällä kertaa, ja Venäjä, jonka edut lähinnä olivat kyseessä, sai vielä jäädä odottamaan Turkin salmien aukeamista ja yliherruutta niillä. Samoihin aikoihin kehittyi Saksan ja Ranskan välillä Marokossa ristiriita, joka usein hyvin suuressa määrässä lähenteli

ARMÉE DE TERRE ET ARMÉE DE MER

ORDRE DE MOBILISATION GÉNÉRALE

Par décret du Président de la République, la mobilisation des armées de terre et de mer est ordonnée, ainsi que la réquisition des animaux, voitures et barnais nécessaires au complément de ces armées.

Le premier jour de la mobilisation est le 20 août 1914

Tout Français soumis aux obligations militaires doit, sous peine d'être puni avec toute la rigueur des lois, obéir aux prescriptions du **FASCICULE DE MOBILISATION** (pages colorées placées dans son livret).

Sont visés par le présent ordre **TOUS LES HOMMES** non présents sous les Drapeaux et appartenant :

1° à l'**ARMÉE DE TERRE** y compris les **TROUPES COLONIALES** et les hommes des **SERVICES AUXILIAIRES**;

2° à l'**ARMÉE DE MER** y compris les **INSCRITS MARITIMES** et les **ARMURIERS** de la **MARINE**.

Les Autorités civiles et militaires sont responsables de l'exécution du présent décret

Le Ministre de la Guerre.

Le Ministre de la Marine.

Ranskan armeijan liikekannallepanomääräys.

väljen katkeamista. Taitavalla diplomaattisella toiminnalla, joka johti molemminpuolisiin myönnytyksiin, tämäkin vaarallinen kysymys selvisi ilman aseellista yhteentörmäystä, vaikka ei saatakaan sanoa, että kummassakaan maassa olisi oltu lopullisesti tyytyväisiä saavutettuun ratkaisuun.

Pahimmat hankauskohdat olivatkin juuri Balkanilla, läheisessä Idässä ja siirtomaissa, joissa edut useinkin kulkivat aivan ristiin. Muitten suurvaltojen, varsinkin Itävalta-Unkarin, oli mahdotonta nähdä Konstantinopolin salmia Venäjän yliherruuden alaisina. Siitä olisi aiheutunut se, että Venäjän laivasto olisi päässyt kilpailemaan toisten kanssa Välimerellä ja Itävalta olisi saanut luopua omista suunnitelmistaan hankkia pääsy Aegean merelle. Afrikassa taas kilpailivat Saksa ja Ranska ylivallasta Marokossa, jonka tehty sopimus viimein jätti Ranskan vaikutusvaltaan. Mesopotamiassa suuntasi Saksa ns. Bagdadin radan kautta pyrkimyksensä Persian lahden kohti leikatakseen poikki Englannin maatien Intiaan, ns. Kairo—Kalkutta-suunnitelman. Persiassa Venäjä ja Englanti kiistelivät yliherruudesta, ja vaikka ne jakoivatkin maan vaikutuspiireihin, estivät ne kuitenkin kumpikin toisiaan pääsemästä aikeittensa perille. Afrikassa leikkasivat Englannin ja Saksan suunnitelmat toisensa aivan samalla tavalla kuin Persian lahden rannoilla. Saksan siirtomaat olivat englantilaisen Kap—Kairo-suunnitelman tiellä, ja Englanti taas vastusti kaikin voimin Saksan itäisten ja läntisten siirtomaiden yhteyttä.

Solmitut poliittiset liitot taas jakoivat suurvallat kahteen keskenään kilpailevaan ryhmään, kolmiliiton ja kolmisopimuksen maihin, mutta itse liittojen sisällä vallitsi kuitenkin aina eripuraisuutta ja kilpailua; varsinkin oli Italian suhde liittotovereihinsa Saksaan ja Itävalta-Unkariin hyvin löysä, ja sitä katkeroitti alituisesti etenkin italialaisen vähemmistön kohtelu Itävallan alueilla, heti Italian rajoilla.

Varustuskilpailu oli kohonnut korkeimmilleen juuri v. 1913, jolloin Ranskassa otettiin käyttöön kolmivuotinen sotapalvelus, Saksa lisäsi voimakkaasti laivastoaan ja maasotavoimiaan, Englanti hyväksyi uuden suunnitelman laivastonsa vahvistamiseksi, sen säilyttämiseksi entisessä suhteessaan muihin valtoihin nähden, ja Venäjä paraikaa toteutti uutta, v. 1912 laadittua armeijaohjelmaansa sen diplomaattien

Itävallan arkkiherttua Frans Ferdinand.

eräissä tapauksissa käyttäessä verraten suoraa kieltä siitä, mihin näillä varustuksilla lopullisesti pyrittiin.

Jossakin määrin saattaa kuitenkin sanoa olleen perää siinä väitteessä, että sotavarustukset juuri suuruutensa ja tuhoisuutensa takia vaikuttivat sotaä ehkäisevästi. Jokainen tiesi, että uhraukset sodassa olisivat hyvin suuret. Ristiriidat siirtomaissa ja muualla eivät suorastaan johtaneetkaan sotaan. Sen syyttymiseksi tarvittiin aivan erikoinen, hyvin kouraan-tuntuva syy, ja sellainen tapaus sattuikin viimein, kun serbialainen salaliittolainen murhasi — nykyjään voitaneen sanoa Serbian hallituksenkin olleen asioista täysin tietoinen — Itävallan kruununperillisen, arkkiherttua Frans Ferdinandin ja hänen puolisonsa, kesäkuun 28. p. 1914.

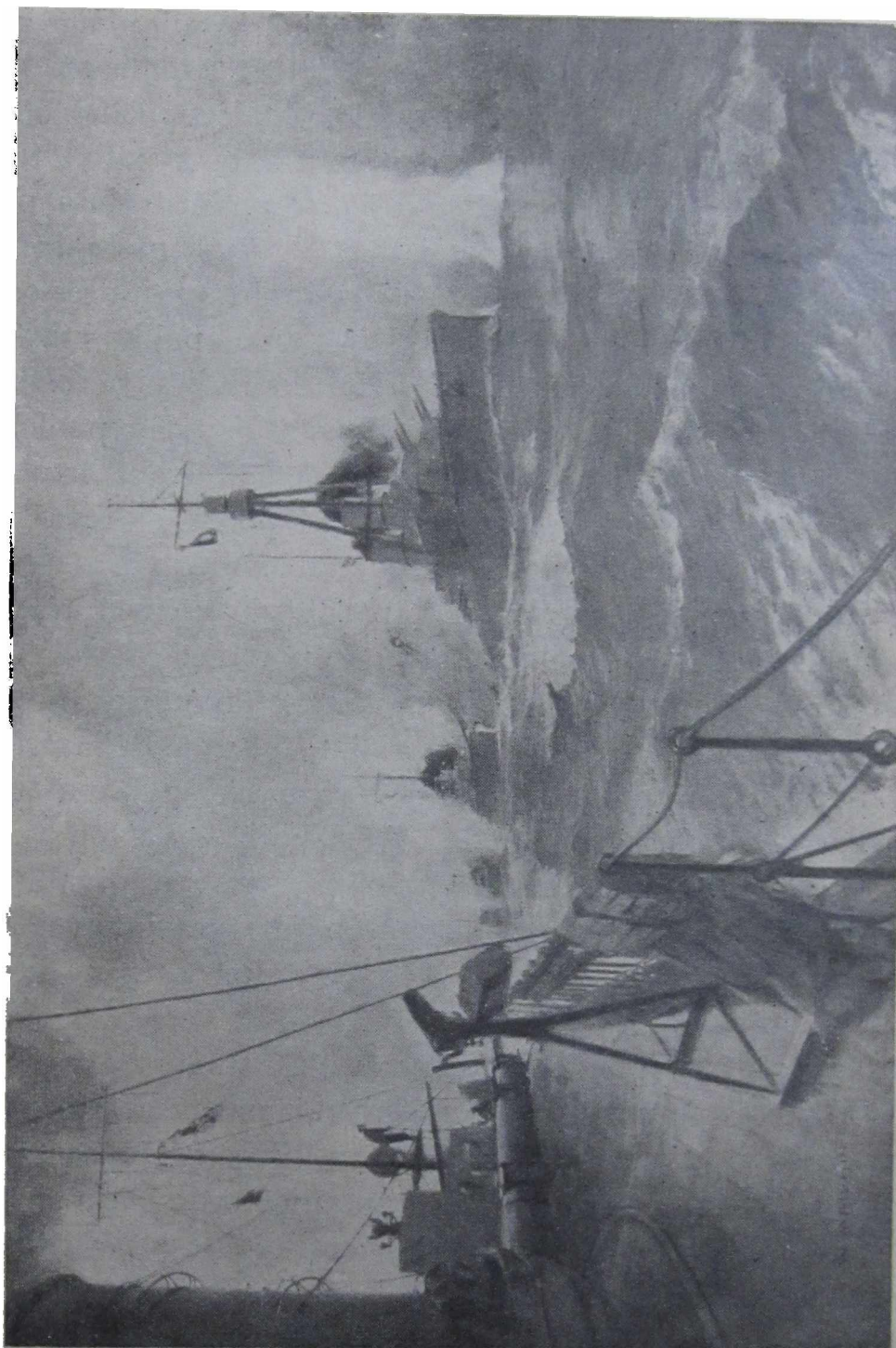
Oli luonnollista, että Itävalta-Unkari tällöin antoi Serbial hallitukselle uhkavaatimuksen ja että epätyydyttävä vastaus siihen johti sotaan. Yleinen mielipide Euroopassa oli myös sillä kannalla, että Serbia tarvitsi kurituksen. Kuitenkin oli

Hindenburg, keisari Wilhelm II ja Ludendorff
neuvottelemassa Saksan armeijan suuressa päämajassa.

Itävallan ultimaatumi niin uhkaava, laadittu niin ankaraan muotoon — siinähan vaadittiin mm. Serbian alueen väliaikaista miehitystä — ettei mikään valta olisi saattanut siihen vastata muuta kuin kieltävästi. Euroopassa oltiin jokseenkin varmoja siitä, että ultimaatumi tiesi sotaa, ja seuraavan kuun lopulla se jo syttyikin Itävallan joukkojen marssiessa Serbian rajan yli ja aloittaessa sotatoimet.

Venäjä, joka nähtävästi hyvinkin suuressa määrässä ohjasi Serbian politiikkaa ja oli jo varhemmin asettunut sen suoranaiseksi suojelijaksi slaavilaisen aatteen pohjalla, pani silloin myös joukkonsa liikekannalle Itävaltaa vastaan, ja myöhemmin, heinäkuun 26. p:stä alkaen, myös Saksaa vastaan, joka liittosopimuksen perustalla tuki Itävaltaa. Tällöin oli selvää, että jos Venäjää ei saataisi perääntymään, laajenisi sekkaus koko Euroopan käsittäväksi. Kaikkien suurvaltojen edustajat koettivat neuvotteluilla saada asiain kulun pysähtymään; Saksa, joka lähinnä oli uhattu, vaati Venäjän mobilisoi-

Talstelu Skagerrakin edustalla toukokuun 31. p. 1916.

Valokuvan mukaan ja Saksan laivastoarkiston valvonnassa alaisena maalannut W. Malchin.

mistoimien lakkauttamista ja pani vaatimustensa kannatuksiksi omankin armeijansa liikekannalle. Neuvotteluja jatkoi vielä myöhään heinäkuun lopulla, Saksan ja Venäjän keisarit olivat keskinäisessä kirjeenvaihdossakin, mutta Venäjän sodan-

haluisia kenraaleja ei mikään voinut pidättää. On hiukan epäselvää, minkälainen Nikolai II:n osa asioissa lopullisesti oli, mutta näyttää siltä, kuin hän henkilökohtaisesti olisi ollut halukas peruuttamaan mobilisoinnin, mutta ei kyennyt ajamaan tahtoaan perille kenraaliensa ja sotaministerinsä painostuksen takia. Saksalle merkitsi taas Venäjän mobilisointi suoraan sotaa, sillä odottaminen olisi saattanut sen itäiset osat erittäin suuriin vaaroihin. Sen vuoksi Saksan oli pakko julistaa sota Venäjälle sekä sen liittolaiselle Ranskalle, jonka sotilas-sopimus ehdottomasti velvoitti asettumaan Venäjän puolelle. Ottaen aloitteen käsiinsä Saksa hyökkäsi Belgian kautta, joka ei ollut suostunut avaamaan vapaata läpikulkua, Ranskan kimppuun saavuttaen heti alussa suunnattomia menestyksiä, kunnes sen joukkojen eteneminen pysähtyi Marnen taistelussa, syyskuun 14. p. melkein Pariisin porttien edessä.

Englanti oli alussa säilyttänyt puolueettomuuden. Mutta kun Saksa hyökkäsi puolueettomaksi julistettuun Belgiaan ja näytti nopeasti saavan maan rannikotkin haltuunsa astuen siten suuren askelen lähemmäksi Englannin laivaston tukikohtia, ja koska Englannilla nyt näytti olevan oivallinen tilaisuus päästä kaikkien vaatimustensa perille, varsinkin siirtomaissa, yhtyi koko Britannian valtakuntakin sotaan liittolaistensa Ranskan ja Venäjän puolella.

Italia epäröi kauan. Huolimatta liitostaan Saksan ja Itävallan kanssa se pysyi puolueettomana, mutta saatiin seuraavana vuonna taivutetuksi rikkomaan liittosopimuksensa ja yhtymään Ranskaan ja Englantiin runsaiden, varsinkin siirtomaita ja italialaista irredentaa koskevien lupausten perustalla. Muut suurvallat yhtyivät toinen toisensa jälkeen kolmisopimuksen puolelle, niin että Saksa ja Itävalta, joihin liittyi vain Turkki ja Bulgaria, pian taistelivat koko maailmaa vastaan.

Itse sodan kulkua ei tarvinne tarkemmin selvittää. Voimat molemmin puolin olivat jokseenkin samanlaiset, kunnes Yhdysvaltain liittyminen ympärysvaltiojen puolelle v. 1918

Marsalkka Joffre,

joka pysähdytti Saksan armeijan voittokulun Marnen taistelussa syyskuussa 1914.

muutti voimasuhteet ja ratkaisi tuloksen Saksan ja sen liittolaisten tappioksi.

Kaikki ennustukset sodasta joutuivat kerrassaan häpeään. Sotavälineet eivät olleetkaan niin tehokkaat, että vastustajat olisivat voineet lyhyessä ajassa tehdä täydellisesti lopun toisistaan, sillä suojeluskeinot olivat myös kehittyneet yhtä suuressa

määrässä. Sodankäynti vain muutti luonnetta jokseenkin täydellisesti. Sota oli ennen, vielä 50 vuotta varhemmin, ollut suuressa määrässä liikkuvaa, yksityisten armeijaosastojen otte-lua etenemisineen ja perääntymisineen, joissa sotapäälliköiden taito tuli voimakkaasti esille. Nyt käytiin sotaa, lyhyttä alkukautta lukuun ottamatta, rintamalla, jotka yhtenäisinä ulotuivat merestä mereen, jossa vastustajat olivat kaivautuneet maan sisään linnoitettuihin asemiin ja jossa kysyttiin enemmän kestävyyttä ja koneellista voimaa kuin päälliköiden johtajataitoa. Taistelun ratkaisivat pikemmin sotakoneet, niitten vahvuus ja monilukuisuus, kuin päälliköitten taito. Se, jolla oli enemmän tykkeitä, enemmän ampumatarvikkeita, saattoi olla varmempi voitostaan kuin näissä suhteissa heikompi vastustaja. Sota oli koneiden sotaa, insinöörien sotaa, pikemmin kuin yksityisten johtajanerojen toiminnan tulosta.

Varhemmin oli myös puhuttu siitä, että sota sivistyksen kasvaessa muuttuisi aina vain lempeämmäksi. Tämä ennustus oli yhtä harhaanjohtava kuin kaikki muutkin. Tuskin mikään eurooppalainen sota on hirmuisuudessa ja raakuudessa vetänyt vertoja maailmansodalle. Minkäänlaisesta ritarillisuudesta ei ollut puhettakaan, ja sotapropagandakin sai muodot, jotka tavattomassa kiihkossaan, hurjassa raakuudessaan ja syytöksien perusteettomuudessa myrkyttivät kauaksi aikaa kansojen mielet, loivat katkeruuden ja vihan, joka vieläkään ei ole täydellisesti kadonnut.

Maailmansota oli vielä erikoinen siinä suhteessa, että ennen kävivät sotaa valtiot valtioita tai hallitsijat hallitsijoita vastaan. Valtioelämän kansanvaltaistuminen, kansan aseistamisen johtaminen mahdollisimman pitkälle, johti nyt siihen, että siviiliväestö oli sodassa melkein yhtä paljon mukana kuin rintamajoukotkin. Koko maan elämä oli järjestetty vain sodan vaatimusten mukaan. Teollisuus muuttui yhä täydellisemmin palvelemaan vain sodan tarkoituksia, elintarvikkeiden hankinta tähtäsi yksinomaan siihen. Kaikki järjesteltiin, jaoiteltiin ja säännösteltiin, niin että armeijalle säästyisi mah-

dollisimman suuret määrät elintarvikkeita ja siviiliväestö saisi tulla toimeen jäännöksillä. Ympärysvallat järjestivätkin varsinaisen nälkäsaarron, joka ennen kaikkea kohdistui siviiliväestöön ja johon saksalaiset puolestaan vastasivat rajattomalla vedenalaisella sodalla, upottaen kaikki merellä tapaa-mansa laivat olipa niiden lasti tai tarkoitus mikä hyvänsä. Varsinkin tässä ilmenee tämän sodan erikoisen katkera ja julma luonne entisiin sotiin verraten.

Sen ohessa joutui siviiliväestö enemmän kuin ennen alttiiksi sodan suoranaistille vaaroillekin. Varsinkin ilmasota kantoi taistelun rintamien taakse, puolustamattomiin kaupunkeihin ja paikkakuntiin, kaasut ja kauas kantavat tykit tekivät rintaman takaisen osan hyvin turvattomaksi. Jokaisen täytyi jollakin lailla olla sodassa mukana. Taistelu oli kansojen taistelua, jota käytiin yhtä paljon intohimoilla kuin aseilla, joukkoliikettä, jota mitkään johtajien suunnitelmat eivät voineet hillitä. Johtajat olivat suuressa määrässä joukkojen käsissä. Kaikki intohimot olivat päässeet irti ja propaganda kiihoitti ne äärimmilleen. Sota synnytti kansojen keskuudessa suorastaan sairaalloisen mielialan, josta toipuminen vaati hyvin pitkän ajan.

Siihen vaikutti vielä erikoisesti sekin, että sodan tuho, sen aiheuttama hävitys, oli ennen kuulumaton. Kokonaiset kaupungit hävisivät melkein täydellisesti maan päältä, ja siviiliväestön keskuudessa vaikutti ravinnon puute ja kaikenlaiset koettelemukset sen, että kuolleisuus lisääntyi tuhoisasti, sukupolvi heikkeni ja tavat turmeltuivat villiytyen ja raaistuen uskomattomasti. Eurooppalainen sivistys oli lähellä tuomio-päiväänsä, se osoittautui otaksuttua heikommaksi.

Yhdysvaltain liittyminen sotaan aiheutti sen, että inhimilliset tekijät pääsivät jossakin määrin vaikuttamaan rauhan-tekoon, mutta ne eivät kuitenkaan saattaneet estää sitä, että rauha tehtiin sodan synnyttämän, kiihkeän mielialan vallassa ja että siitäkin siten tuli paljon kovempi ja nöyryyttävämpi kuin milloinkaan ennen. Siveelliset periaatteet saivat olla

tekosyinäkin eräihin nöyryytyksiin, kuten keskusvaltojen julistamiseen yksin syyllisiksi sekä sodan puhkeamiseen että sen julmuuteen ja niiden täten perusteltuun arvottomuuteen muitten kansojen rinnalla. Rauhasta tuli pakkorauha, ja voitettuja kohdeltiin säälimättömän ankarasti. Siitä on kuvaa-
vin esimerkki Unkarin kohtalo, jolta riistettiin suurin osa sen aluetta, ja vaikka kansojen itsemääräysperiaate julistettiin rauhan perustaksi, liitettiin siitä huolimatta puhtaasti unkari-
laisia, puhtaasti saksalaisia alueita muihin valtioihin.

Maailmansodan harvoja positiivisia puolia on kuitenkin se, että useat kansat, joilla tähän saakka ei ollut mitään kansallisia oikeuksia, eikä valtiollista itsehallintoa, nyt saavuttivat vapautensa. Euroopan kartta muuttui hyvin suuressa määrässä, enemmän kuin Napoleonin sotien jälkeen; syntyi useita uusia valtioita, etenkin Itävallan, jonka suurvalta-asema sodassa kokonaan hävisi, ja Venäjän raunioille. Sen ohessa sai demokratisoituminen uutta vauhtia. Uusista valtioista tuli tasavaltoja hyvin demokraattisine hallitusmuotoineen, ja samoin pääsi edistys yhteiskunnallisella alalla suuren askelen eteenpäin. Esim. työväestön asema nykyisessä Euroopassa on kokonaan toinen kuin ennen sotaa. Joka tapauksessa on itse kansojen päätösvalta kaikkialla ja kaikkiin asioihin nähden suuresti laajentunut.

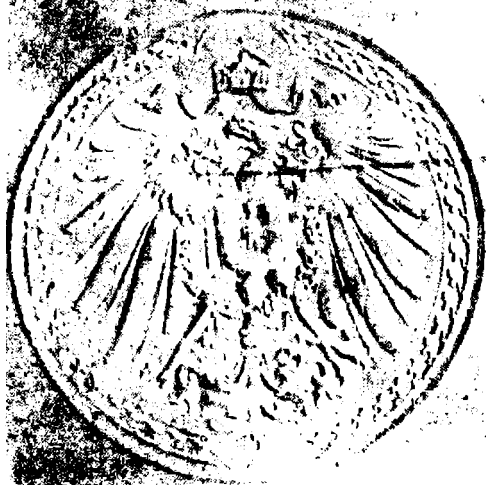
Eurooppaa uudelleen luotaessa ei juuri otettu huomioon sitä seikkaa, että tämä maanosa, kaikesta poliittisesta rikkinäisyydestään huolimatta, kuitenkin oli verraten vahva ja yhtenäinen sivistyksellinen ja taloudellinen kokonaisuus. Varsinkin uusien valtioiden rajoja määriteltäessä jäivät taloudelliset näkökohdat suuressa määrässä syrjään. Paitsi sitä, että sota tietenkin hävitti suuren määrän omaisuutta ja vaikutti ehkäisevästi tuottavaan taloudelliseen toimintaan, synnytti sodan jälkeisen taloudellisen sekasorron suuressa määrässä juuri tuo yhtenäisen tuotantoalueen pirstominen. Sotaa seurasi ankara kaupallinen kilpailu, tullisota, joka vieläkään ei ole päättynyt ja joka antaa aihetta huoleen ja pelkoon. Siitä

Ich versichte hierdurch für alle Zukunft auf die Rechte an der Krone Preussens und die damit verbundenen Rechte an der deutschen Kaiserkrone.

Zugleich entbinde ich alle Beamten des Deutschen Reiches und Preussens sowie alle Offiziere, Unteroffiziere und Mannschaften der Marine, des Preussischen Heeres und der Truppen der Bundeskontingente des Freireiches, den sie Mir als ihren Kaiser, König und Obersten Befehlshaber geleistet haben. Ich erwarte von ihnen, dass sie bis zur Neuordnung des Deutschen Reichs den Inhabern der tatsächlichen Gewalt in Deutschland helfen, das Deutsche Volk gegen die drohenden Gefahren der Anarchie, der Hungersnot und der Fremdherrschaft zu schützen.

Urkundlich unter Unserer Höchsteigenhändigen Unterschrift und beigedruckten Kaiserlichen Insiegel.

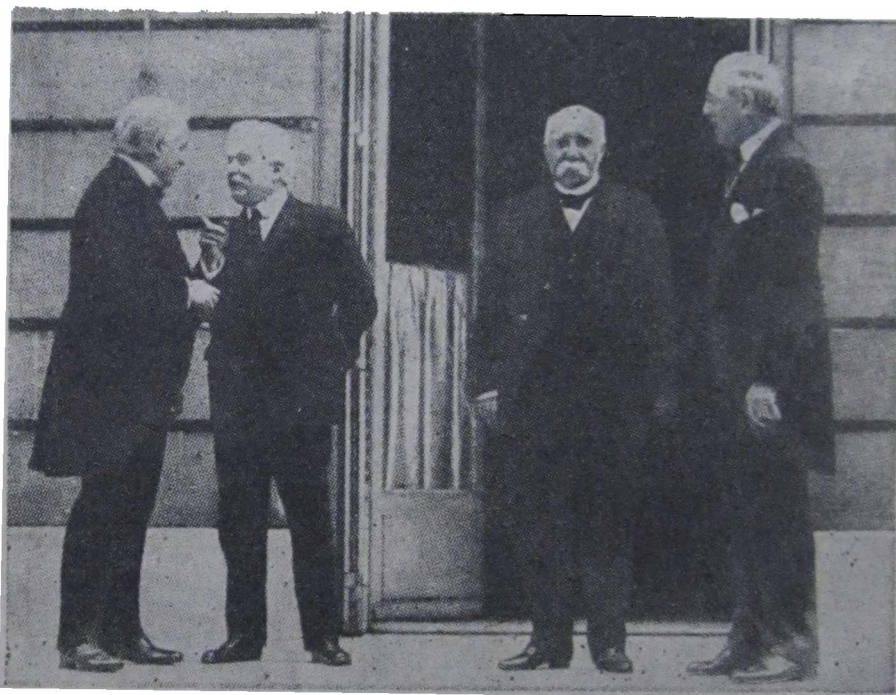
Gegeben Amerongen, den 28. November 1918.

Keisari Wilhelm II:n kruunustaluopumisasiakirja.
Allekirjoitettu Amerongenissa marraskuun 28. p. 1918.

on varsinkin sivistyselämä suuresti kärsinyt. Se ei ole vielä kään saavuttanut samaa vilkkautta ja arvoa kuin ennen sotaa.

Samoin ei ole päästy mihinkään tulokseen yleisessä aseitten riisunnassa, jonka myöskin piti seurata rauhantekoa. Kansojen välillä on vielä liian paljon tulenarkaa ainesta, liian paljon epäluuloa ja kilpailua, että ilman muuta uskallettaisiin antautua uskomaan rauhaan ja turvallisuuteen, jonka asia kuitenkin viime aikoina on huomattavasti edistynyt. Mm. on

Nämä miehet määräisivät ne periaatteet, joiden pohjalla Versailles'in rauha tehtiin kesäkuun 28. p. 1919.

Vasemmalta oikealle: Lloyd George (Englanti), Orlando (Italia), Clemenceau (Ranska) ja Wilson (Yhdysvallat).

Saksan ja Ranskan välinen poliittinen ja taloudellinen kilpailu, koko eurooppalaisen tilanteen ydin, nyt vähitellen muuttumassa lojaaliksi yhteistoiminnaksi. Kehitys on kääntynyt siihen vaatimukseen, että entinen sivistyksellinen ja taloudellinen kokonaisuus olisi jollakin tavoin palautettava.

Aseiden riisumista vaikeuttaa sen ohessa se, että Venäjä tavallaan on eronnut Euroopasta, asettunut valtiollisesti, ja varsinkin yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti, sen ulkopuo-

lelle. Kommunismi, joka erikoisesti on maailmansodan sairauden kehittämä oppi, on saanut Venäjällä voimakkaan jalansijan, ja sen vaikutuksen alla Venäjä on nyt sivistystä ja kehitystä uhkaava voima, jonka politiikan luihun ja arvaamattoman luonteen vuoksi eurooppalaisten valtojen edelleen täytyy olla varuillaan, säilyttää suurempi aseistus kuin muuten olisi tarpeellista. Eurooppa sivistyskäsitteenä on pienentynyt.

Sellaisenaan, kaikessa hirmuisuudessaan, järkyttävässä verisyydessään ja syvästi vaikuttaneessa arvojen uudelleen arvioimisessaan maailmansota kuitenkin oli vuosisataisen kehityksen loppupiste, käännekohta, jonka sivuutettua eurooppalainen elämä tuntuu taas pyrkivän uusille urille. Sen vaikutukset eivät vielä ole lopussa, kaikki vanha ei vielä ole hautaantunut eikä uusi syntynyt, mutta suhtautuminen kansainvälisiin valtiollisiin ja taloudellisiin kysymyksiin on nykyjään kuitenkin jo aivan toinen, toisten ajatusten värittämä, ja voimme sanoa, että kansainliitto ja sen toiminta parhaiten kuvastaa sitä tapaa, jolla kansainvälisten suhteiden järjestelyä tästälähin ajatellaan. Maailmansodan jälkeen rauhanajatus on päässyt eteenpäin paljon pitemmän askelen kuin ilman tätä järkyttävää yhteentörmäystä olisi voinut tapahtua.

II5.

Kansainliitto

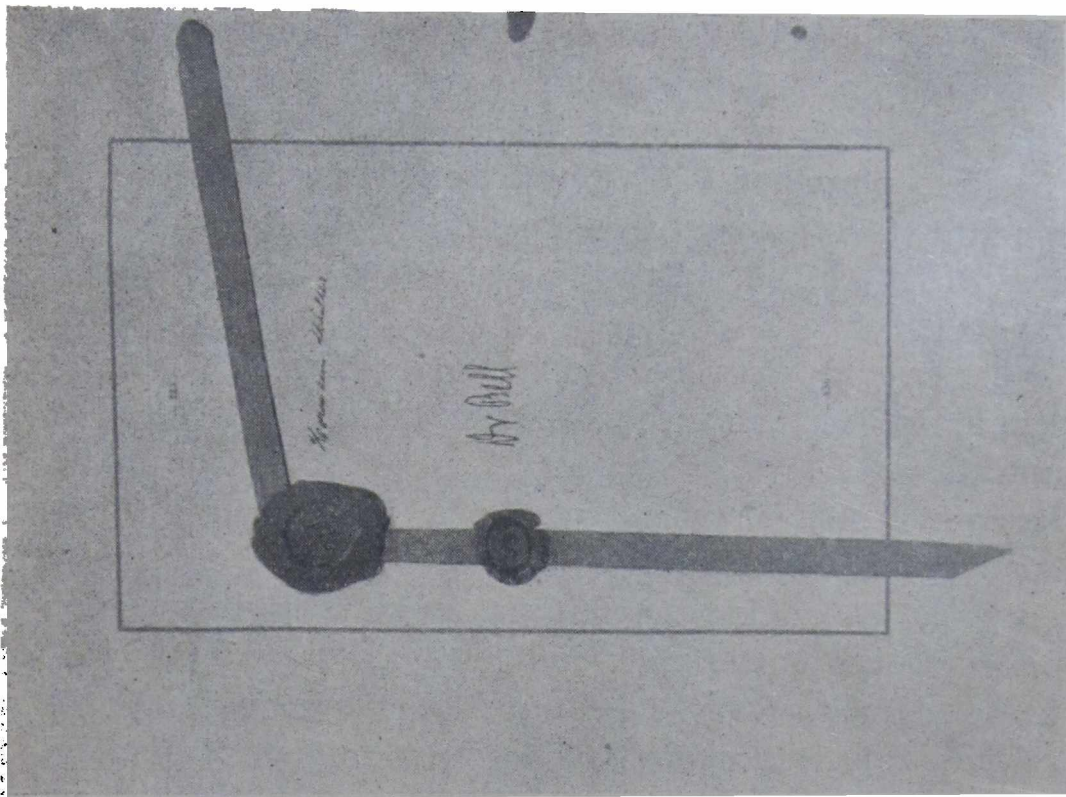
Versailles'in rauhankirja sellaisenaan on omituinen kokoomus vanhaa ja uutta. Siinä sekaantuvat toisiinsa suurvaltojen etupyytteet ja suuntaviivat, vanhat käsitykset voitetuista ja voittajista ja niiden keskinäisistä suhteista sekä sitten periaatteita ja pyrkimyksiä, jotka viittaavat johonkin uuteen, tahtovat rakentaa kansojen keskinäiset suhteet vankemmalle, rauhallisemmalle pohjalle.

Kansainliitto on se vuosikymmeniä useiden valtiomiesten mielessä kytenyt ajatus, joka Versailles'in rauhankirjassa sai lopullisen muotonsa ja jonka tuli järjestää kaikkien maailman kansojen väliset suhteet tehostamalla niiden keskinäistä yhteyttä, niiden yhteisiä etuja ja edistää niiden rauhantarvetta.

Siinä käsityksessä, johon kansainliiton ajatus perustuu, leimataan sota yksinkertaisesti rikokseksi, joka ei muutta mutkitta ole luvallinen kansainvälisten suhteiden järjestämiskeino, ja liittosopimus, eli kansainliiton peruskirja, määrittelee tarkoin ne tapaukset, joissa sotaisten keinojen käyttäminen on luvallinen. Tälle sopimukselle antaa leiman korkea idealismi, suuri optimistinen usko ihmisiin ja ihmiskuntaan ja vilpitön halu palvella rauhaa. Se kuvastelee suuressa määrässä luojansa, Yhdysvaltain presidentin Wilsonin, ihanteellista oppia uudesta maailmasta ja uudesta politiikasta.

Tarkimman selon liiton tarkoituksista ja päämääristä saamme kuitenkin itse liittosopimusta tarkastelemalla. Se perustuu siihen päätöslauselmaan, joka hyväksyttiin rauhankonferenssin toisessa täysistunnossa tammikuun 25. p. 1919 ja jossa lausutaan tarkoituksena olevan perustaa kansainliitto kansainvälisen yhteistoiminnan edistämiseksi, hyväksytyjen kansainvälisten velvoitusten täyttämiseksi ja vastaisten sotien ehkäisemiseksi. Liiton jäsenten tulee kokoontua määrättyinä aikoina, ja liitolla tulee olla vakinainen järjestö ja sillä erikoinen toimisto, joka hoitaa liiton asioita kokousten väliaikoina.

Helmikuun 14. p. samana vuonna presidentti Wilsonilla oli jo valmiina suunnitelma liittosopimukseksi. Siinä hän selitti tämän asiakirjan tuomitsevan sodan ja antavan varmat takeet rauhasta. Mutta liitto ei kuitenkaan yksinomaan pitäisi yllä rauhaa, vaan sen tulisi myös johtaa läheisempään kansainväliseen yhteistyöhön kaupan ja taloudellisen elämän alalla. Presidentti Wilsonin suunnitelma jätettiin sitten kaikkien asianomaisten valtojen tarkastettavaksi, ja se hyväksyttiin lopullisessa muodossaan huhtikuun 28. p. 1919 ja liitettiin

Kaksi Versailles'in rauhankirjan sivua.
Vasemmalla Amerikan, oikealla Saksan valtuutettujen allekirjoitukset.

ensimmäiseksi osaksi Versailles'in rauhansopimukseen, niin että rauhansopimuskin ikäänkuin lepää kansainliiton perustalla, liittosopimus on rauhankirjan oleellinen osa.

Tämän sopimuksen johdannossa sanotaan erikoisesti, että yllämainitut tarkoitukset, kansainvälinen yhteistoiminta ja kansainvälisen rauhan vakauttaminen ovat saavutettavissa seuraavin keinoin:

Vallat hyväksyvät velvollisuuden olla ryhtymättä sotaan; kansainvälisten suhteiden tulee olla julkisia, oikeamielisiä ja kunniallisia;

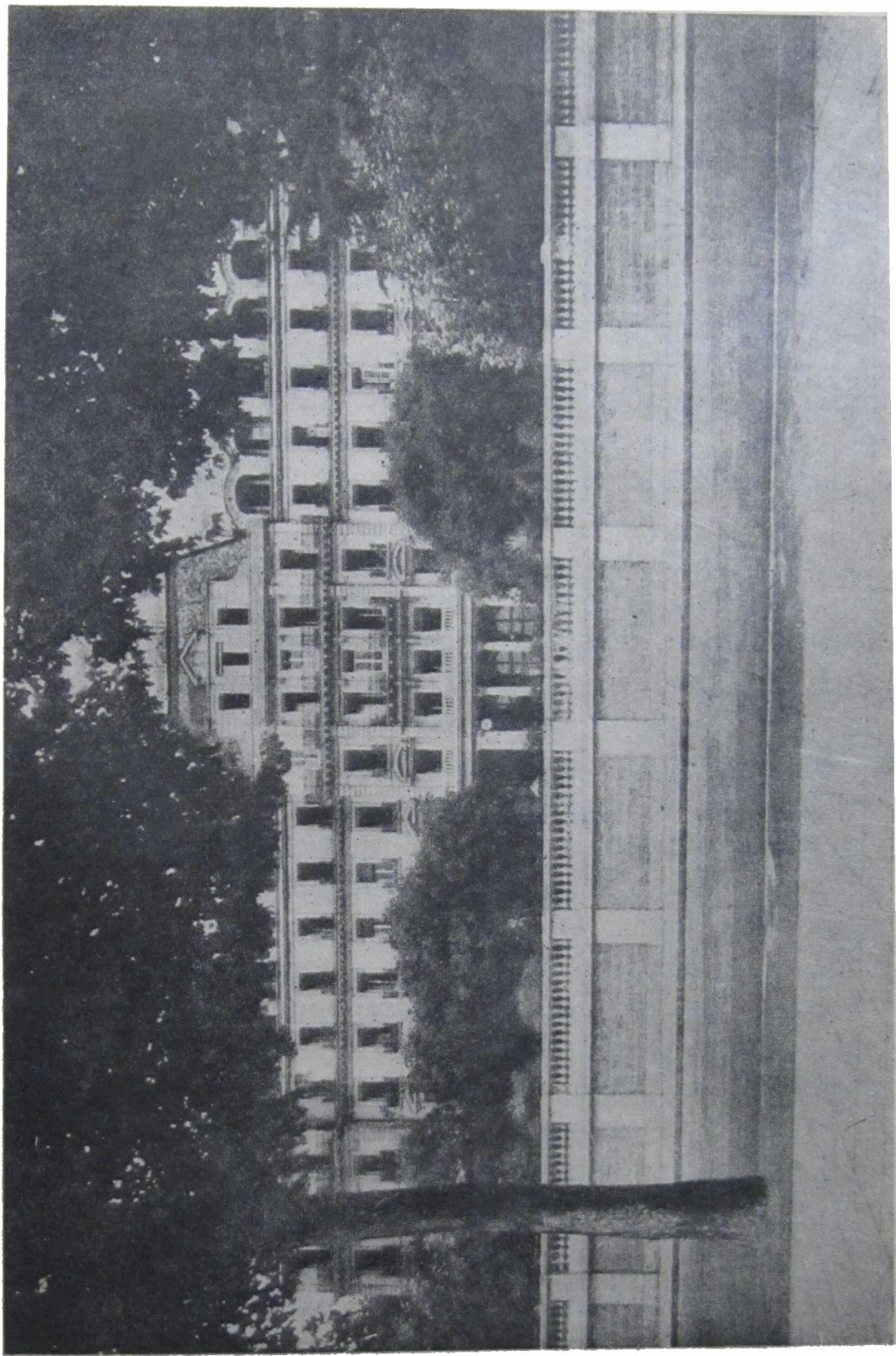
kansainvälisen oikeuden tulee olla hallitusten toimenpiteiden varsinainen ohje;

oikeutta ja kaikkia sopimuksia kaikissa järjestyneiden kansojen suhteissa on tarkoin noudatettava.

Liittosopimus sinänsä jakaantuu kuuteenkolmatta artiklaan, joita rauhansopimuksen jälkeen on hiukan, vaikka ei oleellisesti muutettu. Siinä määritellään ensiksi, ketkä ovat tai pääsevät liiton jäseniksi. Sellaisia ovat — yleensä sanoen — kaikki täysin itsenäiset valtiot, dominionit tai siirtomaat, jotka yleiskokous kahden kolmanneksen enemmistöllä hyväksyy, jos ne puolestaan antavat varmoja takeita ja hyväksyvät kansainliiton mahdollisesti antamat määräykset. Perustajavaltioita olivat kaikki liittoutuneet vallat, jotka sitten kutsuivat jäseniksi joukon toisia valtoja. Mutta pääsy kansainliittoon on nyt vapaa kaikille valloille, eurooppalaisille ja muille.

Liittoa hoitaa kaksi järjestöä: yleiskokous ja neuvosto. Yleiskokous kokoontuu määrättyinä aikoina ja muutenkin, jos se havaitaan tarpeelliseksi. Jokaisella jäsenellä on yksi ääni, ja kullakin saa olla korkeintaan kolme edustajaa. Siihen liittyy sen ohessa vielä työtoimisto erikoisesti yhteiskunnallisia asioita varten.

Neuvostoon taas kuuluu vakinaisia jäseniä, joina nyt ovat kaikki tunnustetut suurvallat, sekä yhdeksän valittavaa jäsentä, joiden lukua saatetaan tarpeen vaatiessa lisätä.

Kansainliiton Sihteeristö. Palais des Nation.

Neuvoston kokouksiin voidaan sitä paitsi kutsua sellainenkin jäsen, joka muuten ei ole siinä edustettuna, jos sitä koskeva asia on käsiteltävänä, vieläpä liiton ulkopuolellakin olevan maan edustaja.

Viides artikla on erittäin tärkeä sen vuoksi, että siinä määritellään, kuinka päätökset on tehtävä. Pätevää päätöstä varten vaaditaan sekä yleiskokouksessa että neuvostossa yksimielisyys, paitsi eräissä, tarkoin määrätyissä tapauksissa. Tämä määräys on erikoisesti edullinen pienemmille valloille, jotka siten voivat estää suurvaltain päätöksen käymästä voimaan, jos katsovat sen itselleen epäedulliseksi, ja tätä seikkaa ovatkin pienet valtat monesti käyttäneet hyväkseen.

Sitten ovat tärkeitä 8. ja 9. artikla, joissa käsitellään aseiden riisuntaa. Niissä sitoutuvat liiton jäsenet vähentämään aseistuksensa kansallisen turvallisuuden pienimpien vaatimusten mukaisiksi ja sellaisiksi, kuin mahdollinen kansainvälinen yhteistoiminta vaatii. Neuvosto velvoitetaan ottamalla huomioon joka maan maantieteellisen aseman ja olosuhteet laatimaan suunnitelmia tällaiseksi aseistuksen supistamiseksi ja jättämään sen eri hallitusten tarkastettavaksi. Nämä suunnitelmat tarkastetaan aina kymmenen vuoden kuluttua, eikä hallituksilla järjestelyt hyväksyttyään enää ole lupa neuvostoa kuulematta lisätä sotavarustuksiaan.

Seuraava artikla, 10., on liittosopimuksen kaikkein tärkeimpiä etenkin pienten kansojen kannalta. Siihen sisältyy se määräys, että liiton jäsenet sitoutuvat kunnioittamaan toistensa alueita ja turvaamaan ulkoiselta hyökkäykseltä kaikkien liiton jäsenten alueellisen koskemattomuuden ja valtiollisen riippumattomuuden. Tarpeen tullessa neuvosto harkitsee niitä keinoja, joilla tämä sitoumus täytetään. Seuraava artikla määrittelee liiton velvollisuudet sodan sattuessa selittäen, että sota jotakin liiton jäsentä vastaan on sama kuin sota koko liittoa vastaan.

Artiklat 12, 13, 14, 15 ja 16 määrittelevät ne periaatteet,

joita on noudatettava jäsenten keskeisten riitojen puhjetessa, ja seuraukset siitä, jos jäsen ei tottele liiton määräyksiä. Niihin sisältyy myös vaatimus kansainvälisestä tuomioistuintesta, joka sittemmin onkin perustettu. Varsinkin 16. artikla on tärkeä, sillä siinä lausutaan, että jos jokin liiton jäsen ryhtyy sotaan välittämättä liiton välitysyriityksistä ja sen suosittelemasta ratkaisusta, katsotaan sen olevan sodassa kaikkien liiton jäsenten kanssa, ja liitto saattaa käyttää sitä vastaan kaikkia taloudellisia ja muita painostuskeinoja, joihin sillä on oikeus. Toisten valtojen velvollisuus on silloin tukea hyökkäyksen alaiseksi joutunutta valtiota rahallisella ja taloudellisella avustuksella, ja jokainen liiton jäsen on velvollinen sallimaan mahdollisten avustusjoukkojen marssin sen alueen kautta. Neuvosto taas saa määrätä, minkä maan on asetettava hyökkäyksen alaiseksi joutuneen maan käytettäväksi sotavoimia ja taloudellista apua ja missä määrin.

Jos sodan julistaja ei ole liiton jäsen, toimii liitto niin kuin 17. artiklassa määrätään. Siinä vaaditaan liittoon kuulumatontakin valtiota jättämään riitaisuuden liiton selvitettäväksi. Jos sellaista ei tapahdu, katsotaan liiton ulkopuolellakin olevan valtion olevan sodassa koko liiton kanssa ja ryhdytään toimenpiteisiin niin kuin se olisi liiton jäsen.

Seuraavat artiklat velvoittavat liiton jäsenet rekisteröimään kaikki tekemänsä sopimukset liiton toimistossa ja määrää, että kaikkien sopimusten on oltava kansainliiton periaatteiden mukaisia. Artikloissa 22—26 käsitellään siirtomaiden hoitoa, sivistyksellisiä, yhteiskunnallisia, terveydellisiä ym. kysymyksiä, joissa liitto pidättää itselleen valvontaoikeuden, sekä säädetään liittosopimuksen muuttamisesta.

Sellainen on liiton peruskirjan sisältö lyhyesti ja sille on liiton tähänastinen toiminta ollut laskettu.

Tämä liittosopimus muuttaa täydellisesti ennen vallinneen diplomaattisen menetelmän hävittäen melkein kokonaan ennen yksinomaan vallassa olleen salaisen diplomatian ja tehostaen hyvin voimakkaasti kaikkien kansojen yhteenkuu-

luvaisuutta, kaikkien maiden yhteisiä etuja. Se siirtää sodan riitojen ratkaisijana kokonaan syrjään, leimaa sen rikolliseksi ja sallii sotaisten keinojen käyttämisen vain puolustuskeinona tai rankaisuvälineenä uppiniskaista valtiota vastaan. Se pyrkii siten perinpohjin muuttamaan myöskin kansainvälisten suhteiden hengen ja pidättää kaikenlaisten riitojen ratkaisun yksinomaan itselleen, oli sitten kysymyksessä minkälainen asia hyvänsä. Eri valtioiden sisäiseen hallintoon se ei kuitenkaan puutu.

Kansainliiton peruskirja laadittiin mitä parhain aikomuksin, mitä suurimman optimismin hengessä. Kuitenkaan ei saata sanoa, että se olisi aivan täydellinen, aivan joka asiaan sovellettavissa. Se jättää useissa suhteissa sijaa tulkinnoille, ja suurvallat ovatkin usein koettaneet, siinä kuitenkin tois- taiseksi onnistumatta, selittää eräitä sen tärkeimpiä artikloita, varsinkin kymmenettä ja kuudettatoista, vähemmän sitovalla tavalla. Toiselta puolen ei niiden laajennuksesta, niiden yksityiskohtaisen tarkasta määrittelystä myöskään ole tullut mitään. Esim. ns. Genève'n pöytäkirja, jonka piti juuri vahvistaa keskinäisen avun antamisessa käytettävät menetelmät, taata lopullisesti eri jäsenvaltioiden turvallisuus ja olla pohjana pyrkimykselle lopulliseen aseiden riisuntaan, ei ole päässyt voimaan varsinkin Englannin ankaran vastarinnan vuoksi. Sen ohella ei kaikkia valtioita ole saatu yhtymään liittoon. Yhdysvallat ja Venäjä ovat vielä sen ulkopuolella — tosiasiassa, joka estää liittoa saamasta yleismaailmallista merkitystä ja heikentää muutenkin sen toimintaa.

Kansainliitolla, maailman parlamentilla, on tietenkin sellaisenaan omat epäkohtansa, samat epäkohdat, jotka ahtaamassa mielessä esiintyvät kaikkien kansojen parlamenteissa. Vaikka yhteistoiminnan periaate onkin tunnustettu, ei se silti tee tyhjäksi sitä seikkaa, että valtioilla ja valtioryhmillä on omat etunsa, joita ne voimakkaasti valvovat, että kansojen keskuudessa syntyy puolueita ja nurkkakuntia, niin kuin ihmistenkin joukossa, ja että vanhan diplomatian menetelmät

sittenkin, aina silloin tällöin, pyrkivät säilyttämään asemansa uuden rinnalla. Tämän vuoksi eivät liiton ratkaisutkaan aina ole olleet niin onnellisia ja puolueettomia kuin olisi toivottu. Esim. Ylä-Slesian jaossa pääsivät eräät poliittiset ja taloudelliset laskelmat vaikuttamaan tuhoisasti, eikä esimerkiksi Mosulin kysymys, Turkin ja Englannin ristiriita, saanut sellaista ratkaisua kuin ehdoton oikeudenmukaisuus olisi vaatinut. Suurta heikkoutta liitto osoitti myös silloin, kun oli kysymyksessä Kreikan ja Italian välisen riidan ratkaiseminen. Se ei ollenkaan kyennyt puuttumaan tähän sen vaikutuspiiriin ehdottomasti kuuluvaan asiaan. Sen sijaan on liitto ratkaissut onnellisesti sellaisen ristiriidan kuin Ahvenanmaan kysymyksen, estänyt sodan syttymisen Kreikan ja Bulgarian välillä ja johtanut asiat eräissä vähäisemmissä kysymyksissä hyvinkin suotuisiin tuloksiin.

Kuitenkin on totta, että liitto viime aikoina on kehittynyt niin voimakkaaksi, ettei minkään kansainvälisen riidan ratkaisua liittoa kuulematta voi ajatella. Genèvessä käsitelään nyt kaikki tärkeimmät poliittiset ja taloudelliset ratkaisut poikkeuksetta, eikä mikään valtio enää, suurvalta tai vähäisempi, mielellään uskalla asettua suoraan vastustamaan sen päätöksiä.

Samalla on liitto todella kasvattanut ainakin Euroopan kansojen yhteishenkeä tavattomassa määrässä. Kansainliiton ajatuksesta on mm. kehkeytynyt suunnitelma Euroopan Yhdysvalloiksi, jonka johtavatkin valtiomiehet jo ottavat huomioon. Sieltä on kotoisin käsitys uudesta eurooppalaisesta taloudellisesta ja sivistyksellisestä kokonaisuudesta, joka pitäisi saada vieläkin vahvemmaksi kuin ennen maailmansotaa. Eikä myöskään käy kieltäminen, ettei sota yleensä olisi liiton vaikutuksesta tullut kansoille vieraammaksi, kaukaisemmaksi ajatukseksi kuin ennen.

Täten on kansainliitto kaikkine heikkouksineen se perustus, jolle uusi valtiollinen elämä, uusi politiikka maailmassa saattaa rakentua. Sieltä lähtee edelleenkin aloitteita ja virik-

keitä, jotka vaikuttavat hedelmällisesti sekä kansojen yksityiselämään että niiden välisiin suhteisiin. Genève'n näköpiiristä on maailma kokonaan toisen luontoinen kuin vuosisadan alkuvuosina.

On kyllä totta, että kansainliitto ei ole vielä kokenut suurta koetustaan, sellaista, jossa kahden mahtavan tekijän edut iskevät tuhoisasti yhteen, mutta totta on myöskin, että mitä kauemmin tällainen tapahtuma viipyy, sitä pienemmiksi tulevat myös sen saapumisen mahdollisuudet. Sillä kieltämättä vahvistuu kansainliiton ajatus vuosi vuodelta ja sen menetelmät kehittyvät ajan kuluessa aina varmemmiksi ja luotettavammiksi.

JÄLKIMMÄISEN OSAN SISÄLLYS:

	Sivu
52. Muinaisajan hengen uudestisyntyminen	5
53. Renessanssin kuvaamataide	14
54. Savonarola	26
55. Machiavelli ja hänen »Ruhtinaansa».....	33
56. Renessanssipäivit	37
57. Kirjapainotaidon keksintä.....	47
58. Maantieteelliset löydöt	59
59. Kopernikus	68
60. Humanismi germaanien keskuudessa	73
61. Martti Luther.....	83
62. Uskonpuhdistus Sveitsissä.....	93
63. Kansalliset kirjakielet	98
64. Jesuiitat	102
65. Shakespeare	113
66. Hollantilainen kuvaamataide.....	118
67. Valtion suojelema luterilainen oikeaoppisuus	135
68. Noitien vainoaminen	140
69. Kolmikymmenvuotinen sota	146
70. Ludvig XIV:n hovi	157
71. Peruukkiajan vaateparsa	169
72. Merkantilismi	177
73. Magliabechi »oppineen ajan» oppinut	186
74. »Oppineen ajan» luonnontutkimus	191
75. Pietismi	199
76. Valistuskausi	202
77. Englannin valtiomuoto Euroopan mannermaalla	208
78. Voltaire	211
79. Rousseau	218
80. Järkeisusko (ratsionalismi)	224
81. Valistunut itsevaltius	228
82. Talonpoikien vapautus	240
83. Goethe	247

	Sivu
84. Ranskan vallankumous	250
85. Napoleon	260
86. Pyhän allianssin aika	267
87. Romantiikka	274
88. Byron	281
89. Kreikan vapaussota	284
90. Vuosi 1848	288
91. James Watt ja höyrykone	294
92. Meidän aikamme tutkimus	298
93. Historiantutkimus (täydent. Gunnar Sarva)	300
94. Kielitiedettä (täydent. Lauri Hakulinen)	308
95. Maantiede ja löytöretket (täydent. Hannes Salovaara)	316
96. Tilastotiede	325
97. Darwin (täydent. Hannes Salovaara)	332
98. Pasteur	338
99. Kasvatusta ja kasvatuseriä (täydent. J. Hollo)	342
100. Aikamme runous	349
101. Aikamme maalaustaide (kirj. Onni Okkonen)	357
102. Sanomalehdistö (kirj. Yrjö Niiniluoto)	364
103. Kulkuneuvot	374
104. Tietoliikenne	387
105. Valaistusvälineet	392
106. Maailmantalous (kirj. Niilo Kärki)	396
107. Pankkilaitos	403
108. Vakuutuslaitos	410
109. Osuustoimintaliike (kirj. Onni Karhunen)	414
110. Naisasialiike (kirj. Laura Harmaja)	425
111. Suurkaupungit	431
112. Sosiaalinen kysymys (täydent. Niilo Kärki)	439
113. Punainen risti	451
114. Maailmansota (kirj. Eino Palola)	453
115. Kansainliitto (kirj. Eino Palola)	467

